

L L I S T Y

Nové naděje, ale bez iluzí

Jiří Pelikán

V poslední době přicházejí ze zemí „reálného socialismu“ zcela protichůdné signály: staronové čínské vedení se rozhodlo potlačit spontánní hnutí čínských studentů za větší svobodu a demokracii brutálním zákrokem armády a tanků a novou honičkou na čarodějnice „kontrarevoluce“. Tento zákrok uvítaly režimy v Praze, Berlíně, Bukurešti a Sofii, kde již dávno považují policejní represí za jediný způsob, jak vládnout nad stále neposlušnějšími občany.

Naproti tomu v Polsku, Maďarsku a do jisté míry v SSSR odpovídají vládnoucí skupiny na tlak společnosti zahájením dialogu a otevíráním dveří k politickým a ekonomickým reformám.

Po tragických událostech v Číně, ale také v souvislosti s potížemi „perestrojky“ v SSSR a novými napětími v Polsku, Maďarsku a dalších zemích střední a východní Evropy se v západních sdělovacích prostředcích, ale i v některých domácích neoficiálních publikacích, stalo skoro módou, mluvit o rozpadu či konci komunismu jako systému a ideologie. Jistě to zní příjemně uším západních občanů a odpovídá to také pocitům a přáním

většiny veřejného mínění ve východní části Evropy, jež stále hlasitěji volá po demokracii a pluralismu. Ale v politice není nic horšího než iluze. Před nimi chci varovat. Ne proto, že bych nevěřil v brzké změny. Právě naopak. Ale jsem přesvědčen, že tyto změny půjdou jinými cestami vývoje, než si to představují někteří západní „kremlinologové“ a teoretikové „rozpadu impéria“ i někteří, jistě čestní nedočkavci a radikálové doma. Komunistický systém moci a jeho ideologie jsou nesporně v hluboké krizi, ale představují ještě velkou a reálnou moc, opírající se již nikoliv o utopickou vizi komunismu, v níž už, včetně vládnoucích, nikdo nevěří, ale o armádu, policii, ohromný byrokratický stranický a státní aparát. Jak ukazuje příklad Číny, ale i Československa a dalších zemí na straně jedné, a Polska, Maďarska a SSSR na straně druhé má moc také ještě široký manévrovací prostor a může reagovat na tuto krizi rozličným způsobem.

Polsko a Maďarsko

V těchto zemích zvolily vládnoucí skupiny cestu dialogu a reform, protože je to účinnější cesta z dnešní politické, ekonomické a morální krize za předpokladu, že komunisté či jejich re-

Několik vět

První měsíce roku 1989 znovu a jasně ukázaly, že i když se současné československé vedení velmi často zaklíná slovy „přestavba“ a „demokratizace“, ve skutečnosti se dost zoufale vzpírá všemu, co demokracii vytváří nebo co ji aspoň vzdáleně připomíná. Petice a iniciativy občanů, které samo nezorganizovalo, odmítá jako „nátlakové akce“; odlišné politické názory odsuzuje jako „antisocialistické“ a „nepřátelské“; pokojná lidová shromáždění rozhání; do přípravy nových zákonů nedovoluje veřejnosti mluvit.

Tytéž měsíce však zároveň ukázaly, že občanská veřejnost se už vymaňuje z letargie a že stále víc lidí má odvahu veřejně projevit svou touhu po společenských změnách.

Pohyb ve společnosti se tak začíná stále povážlivěji srážet s nehybností moci, roste společenské napětí a začíná hrozit nebezpečí otevřené krize.

Takovou krizi si nikdo z nás nepřeje.

Proto vyzýváme vedení naší země, aby pochopilo, že nadešel čas ke skutečným a důkladným systémovým změnám a že tyto změny jsou možné a mohou mít úspěch jen tehdy, bude-li jim předcházet vskutku svobodná a demokratická diskuse. Prvním krokem k jakýmkoli smysluplným změnám, novou ústavou počínaje a ekonomickou reformou konče, musí být tedy zásadní změna společenského klimatu v naší zemi, do kterého se musí vrátit duch svobody, důvěry, tolerance a plurality.

Podle našeho názoru je k tomu třeba:

- 1. Aby byli okamžitě propuštěni všichni političtí vězňové.*
- 2. Aby přestala být omezována svoboda shromažďovací.*
- 3. Aby přestaly být kriminalizovány a pronásledovány různé nezávislé iniciativy a začly být konečně chápány vládou jako to, čím v očích veřejnosti už dávno jsou, totiž jako přirozená součást veřejného života a legitimní výraz jeho různotvárnosti. Zároveň by neměly být kladeny překážky vznikání nových občanských hnutí, včetně nezávislých odborů, svazů a spolků.*

(Několik vět – pokračování)

4. Aby byly sdělovací prostředky i veškerá kulturní činnost zbaveny všech forem politické manipulace a předběžné i následné skryté cenzury a otevřeny svobodné výměně názorů a aby byly legalizovány sdělovací prostředky působící nezávisle na oficiálních strukturách.

5. Aby byly respektovány oprávněné požadavky všech věřících občanů.

6. Aby byly všechny chystané i uskutečňované projekty, které mají natrvalo změnit životní prostředí v naší zemi a předurčit tak život budoucích generací, neodkladně předloženy k všestrannému posouzení odborníkům i veřejnosti. 7. Aby byla zahájena svobodná diskuse nejen o padesátých letech, ale i o Pražském jaru, invazi pěti států Varšavské smlouvy a následné „normalizaci“. Je smutné, že zatímco v některých zemích, jejichž armády tehdy do československého vývoje zasáhly, se dnes už o tomto tématu začíná věcně diskutovat, u nás je to stále ještě velké tabu, a to jen proto, aby nemuseli odstoupit ti lidé z politického a státního vedení, kteří jsou odpovědní za dvacetileté upadání všech oblastí společenského života u nás.

Každý, kdo souhlasí s tímto stanoviskem, může je podpořit svým podpisem.

Vládu vyzýváme, aby s ním nenaložila tak, jak je dosud zvyklá s nepohodlnými názory nakládat. Zasadila by tím osudnou ránu nadějím, jimiž jsme vedeni, totiž nadějím na skutečný společenský dialog jako jediné možné východisko ze slepé uličky, v níž se dnes Československo nalézá.

Podpisy je možno předávat či zasílat dosavadním signatářům anebo na tyto adresy: Stanislav Devátý, Revoluční 312/1285, 760 01 Gottwaldov, Václav Havel, Engelsovo nábřeží 78, 120 00 Praha 2, Jiří Křížan, Navrátilova 16, 110 00 Praha 1, Saša Vondra, Trojanova 1, 120 00 Praha 2

Podpisový arch musí být nadepsán Několik vět a musí v něm být čitelně jméno, povolání a vlastnoruční podpis. Toto svolání, které nedávno v Praze vzniklo a které je trvale otevřeno k dalšímu podepisování všem československým občanům bez rozdílu povolání podepsalo k tomuto dni (29.6.1989) na 1800 československých občanů.

Mezi nimi jsou např.: Lubomír Jašek, dělník; Jana Petrová, knihařka; Hana Zagorová, zpěvačka; Hana Ponická, spisovatelka; Václav Slavík, politik; doc. MUDr. Jaroslav Skála, psychoterapeut; Michael Kocáb, hudebník; Ladislav Hejdaček, filozof; Oldřich Provažník, frézař; Josef Kemr, herec; RNDr. Vladimír Fučík, biolog; Antonín Machuta, lesník; Ivan Hoffman, písničkář; Augustin Navrátil, železničář; Oľbram Zoubek, sochař; Jiří Suchý, básník a zpěvák; Jaroslav Šabata, politolog; PhDr. Petr Sgall, linguista; Václav Havel, spisovatel; Čestmír Suška, sochař; Miloš Fišer, soustružník; Jiří Menzel, režisér; inž. arch. Miroslav Masák, architekt; Ludvík Vaculík, spisovatel; Saša Vondra, publicista; Daniela Kolářová, herečka; PhDr. Čestmír Císař, politik; Otakar Tesař, nástrojař; Jiří Křížan, scenárista Emanuel Mandler, historik; Boleslav Polívka, herec; Petr Uhl, novinář; Karel Steigerwald, dramatik; Václav Malý, katolický kněz; Jiří Dienstbier, novinář; dr. Josef Hanzal, historik; Jiří Bartoška, herec; Jiří Kuba, dělník; Václav Benda, katolický filozof; Vladimír Merta, písničkář; inž. arch. Jiří Malátek; Zvonimír Šorm, evangelický vikář; Karel Machek, dělník; prof. inž. Věněk Šilhán, ekonom; Ján Čarnogurský, právník; Milan Hlavsa, hudebník; Stanislav Devátý, technik; MUDr. Milena Černá, lékařka;

(pokračování na straně 8)

(Jiří Pelikán: Nové naděje, ale bez iluzí)

formní část mohou přežít krizi kompromisem se společností a vytvořením koaličních vlád se zastoupením komunistů i představitelů demokratické opozice. Je to pokus postupného přechodu k pluralismu bez nebezpečí krveprolití a výbuchů a bez přímého konfliktu s vedením SSSR.

Ale ani v Polsku, ani v Maďarsku není tento nadějný vývoj zaručen a nezvratitelný. Ve vládnoucích komunistických stranách probíhá ostrý boj, který ani zdaleka není rozhodnut. V Polsku si část vedení strany po dlouhém období pokusu zlikvidovat Solidaritu a opozici represí uvědomila, že je nemožné dostat zemi z nynější hluboké krize bez spolupráce se Solidaritou, kterou proto legalizovala, přijala jako partnera v jednání za kulatým stolem a po volbách, jen částečně demokratických, i v parlamentu a senátu. Drtivé vítězství kandidátů Solidarity a porážka kandidátů strany vyvolaly tvrdý odpor konzervativního křídla v komunistické straně, které je stále velmi silné a nevzdalo se naděje, že prohlubující se ekonomické potíže (zadlužení země, inflace, zavírání podniků) spolu s nespokojeností dělníků, očekávanou vlnou stávek a demonstrací i radikalistickými požadavky vnitřní opozice proti Lechu Walesovi jí poskytnou záminku k nové vojenské a politické intervenci a tím k likvidaci anebo aspoň zadržení demokratizačního procesu. Jak už často v minulosti, radikálové nechtěně nahrávají konzervativním silám (nejen v Polsku).

Také maďarský vývoj není bez nebezpečí, ale situace politická i ekonomická je pro přívržence reformu příznivější. Maďarská komunistická strana se rozdělila na konzervativní a pokrokové křídlo, které je dnes v nástupu a pravděpodobně na podzimním stranickém sjezdu získá převahu. Reformní komunisté počítají s možností vytvoření koaliční vlády se sociálními demokraty a dalšími nezávislými hnutími či stranami, i když část z nich jakoukoliv dohodu s komunisty odmítá a vytyčuje nereálná hesla odchodu Maďarska z Varšavského paktu a vyhlášení neutrality. To vyvolává napětí s Moskvou a aktivizuje – s podporou Prahy, Berlína a Bukurešti – stalinskou frakci, která má stále silný vliv v armádě, policii a dělnických milicích. Když se k tomu připojí nespokojenost širokých vrstev se zvyšováním cen a sociálními rozdíly, bude také maďarská cesta k demokracii a pluralismu plná trní a překážek.

Naděje i obavy v SSSR

Ale i v těchto dvou pozitivních příkladech demokratizačního procesu závisí další vývoj nejen na poměru vnitřních sil, ale také, a především, na dalším vývoji v SSSR. A ten je velmi rozporný. Na jedné straně volby, byť nedemokratické, ukázaly růst politické aktivity širokých vrstev, což se původně nepředpokládalo a což potvrzuje i vznik a činnost nezávislých hnutí, jako Lidových front v baltických a dalších republikách i množící se síť klubů, jako je „Demokratická perestrojka“ a další. Gorbačov posílil svou pozici jednak tím, že byl zvolen předsedou Nejvyššího sovětu a že tudíž nezávisí jen na souhlasu politbyra, i obrátným manévrem, kterým se zbavil stovky „penzistů“ – členů ÚV KSSS – mezi nimi i nám smutně známých bývalých velvyslanců v Československu Zimjanina a Červoněnka (poslední má velký podíl na přípravě a provedení invaze v srpnu 1968). Současně ale první zasedání Kongresu poslanců SSSR názorně (na televizních obrazovkách) ukázalo, že drtivá většina poslanců, kromě 200-300 nezávislých, je řízena stranicovým aparátem, který se nehodlá vzdát moci ani po trpké volební lekci a projevil svou agresivitu umlčováním liberál-

ních poslanců, včetně akademika Sacharova, a aplausem generálům, kteří dali rozkaz k masakru v Tbilisi a kteří veleli okupačním vojskům v Afghánistánu. To vše je předzvěstí nových napětí a konfliktů v SSSR. Svědčí o tom i dramatický apel Gorbačova v televizi na začátku července.

Někteří sovětští i zahraniční stoupenci perestrojky vyčítají Gorbačovovi, že uzavírá příliš mnoho kompromisů s konzervativními představiteli aparátu. Ale tyto dočasné (?) kompromisy jsou nutné v situaci, kdy perestrojka je ohrožena hned z několika stran a kdy hrozí výbuchy sociální a národnostní nespokojenosti, které mohou vést k podobnému masakru v Moskvě či jiném velkém městě, k jakému došlo nedávno v Pekingu (ostatně „generální zkouška“ se již konala v Tbilisi a její viník „nahore“ zůstal v anonymitě). K tomu přistupují konflikty národností a etnické, jež otrásají téměř všemi republikami a oblastmi SSSR a které se dají řešit či aspoň uklidnit jen radikální změnou sovětské ústavy ve smyslu federace s širokou autonomií jednotlivých republik a oblastí, pokud již není pozdě a nepřevládá síla pro úplnou samostatnost a odtržení, což vyvolává nebezpečí zásahu armády, jejíž role při udržování pořádku roste a přivádí novou sílu na politickou scénu.

Platí ještě Brežněvova doktrína?

Za této situace má nová osa Praha–Berlín–Bukurešť–Sofia velmi nebezpečnou úlohu: jednak brzdit sovětskou perestrojku a její vliv v zemích Varšavského paktu a jednak se povýšit do úlohy, dříve vyhražené Moskvě, ideologického ochránce „socialismu“ před jeho „ohrožením“ imperialismem i revisionismem. Takové varovné hlasy zaznívají stále častěji z Prahy i z Berlína, nově dokonce i z Pekingu a z Bukurešti (ne náhodou si pražský režim pozval k oslavování Ceaucesca právě v době, kdy tento byl jednomyslně odsouzen evropskou konferencí o lidských právech v Paříži, dokonce i s tichým souhlasem sovětské delegace).

Tato osa by ovšem sama o sobě nemohla vojensky zakročit proti Polsku a Maďarsku, pokud by k tomu nedal souhlas SSSR. To je sice dnes málo pravděpodobné, ale není to zas tak zcela vyloučené v případě, kdyby došlo k nepokojům v SSSR a dalších zemích a Moskva cítila nebezpečí rozpadu impéria. Nezapomínejme (Západ má spíše tendenci to nevidět a neslyšet), že Michail Gorbačov zatím neodsoudil veřejně ani vojenskou intervenci proti Maďarsku v roce 1956, ani proti Československu v roce 1968. Ba naopak, jeho mluvčí hájili „čs. operaci“ velmi vehementně loňského roku při příležitosti 20. výročí intervence v Praze. A nedávno, ve dnech slavnostního pohřbení ostatků Imre Nagyho v Budapešti v červnu tohoto roku označil sovětský tisk tuto oficiální manifestaci za „protisovětskou“ jen proto, že bývalý předseda dělnických rad mluvil o tehdejší zásahu sovětských vojsk a žádal jejich odchod ze země.

Není sporu, že Gorbačovova politika poskytuje zemím Varšavského paktu větší prostor pro autonomní politiku, ale nikdo neví přesně, kde jsou hranice tolerance SSSR.

Právě proto má tak velký význam iniciativa Charty 77 a dalších nezávislých hnutí v Československu, totiž apel k poslancům parlamentů pěti zemí Varšavského paktu, které se podílely na vojenské intervenci proti Československu v srpnu 1968, aby vyzvali své vlády k přehodnocení tohoto zákroku, který znamená porušení mezinárodního práva a suverenity čs. státu. Reakce těchto parlamentů, jednotlivých poslanců a příslušných vlád bude poučnou odpovědí

na otázku, jak daleko a upřímně pokročila revize „bílých míst“ v historii, již požaduje sám Gorbačov, a jak velká je ochota, zejména sovětského vedení, odmítnout provždy Brežněvovu doktrínu omezené suverenity, kterou dnes někteří sovětští představitelé vydávají za výmysl západní propagandy, ale kterou my jsme zažili jako národ na vlastní kůži a jejíž důsledky neseme dodnes.

Cesty přechodu k demokracii

Kdo sleduje vývoj v zemích, kde reformy značně pokročily, a nedá se zlákat vidinou, že již zítra se z Maďarska či Polska stane „nové Rakousko, Finsko nebo Švédsko“, musí uznat, že ani tam se nedá mluvit o „konci“ vlády komunistické strany. Je to sice dnes populární, odmítat reformu systému stalinského typu (nebo chcete-li to tak nazvat „komunistického systému“) a místo toho nastolit jako jedinou alternativu čistou „svobodu, demokracii a nezávislost“.

Tyto systémy se však mohou přeměnit v demokratické jen postupně a to právě reformami, které budou znamenat krok vpřed tímto směrem, ale nebudou ještě zdaleka opravdu demokratické, jak nám to názorně ukazuje vývoj v Polsku, Maďarsku i v SSSR. Je to pokrok oproti dosavadnímu stavu a oproti situaci, která vládne v naší zemi? Předpokládám, že to nikdo nemůže popírat. Nejen to. I tyto omezené a postupné reformy narážejí na odpor nejen „nomenklatury“, která se bojí o svou moc a svá privilegia, ale vyvolávají nedůvěru i u širokých vrstev, které se obávají, že reformy přinesou kromě zvýšení pracovního tempa a disciplíny také zvýšení cen, inflaci, dočasnou nezaměstnanost a hlavně nové nerovnosti i nespravedlnosti sociálního charakteru. Nezapomínejme také, že svůj dnešní stav demokracie a ekonomického rozvoje získaly západní země (a to je jen malá menšina na světě) po desetiletích úsilí, konfliktů politických a sociálních. Bylo by naivní se domnívat, že téhož stavu by mohly dosáhnout země střední a východní Evropy v krátké době a bez obětí i konfliktů jen tím, že se vymění vedoucí garnitura a že se k moci dostanou upřímní zastánci demokracie a nezávislosti.

Mám upřímné pochopení pro netrpělivost občanů těchto zemí, zvláště mladých, kteří jsou postiženi nejhůř, ale musím vyslovit názor, že demokratické reformy a přeměny směrem k demokracii a pluralitě nelze v této části Evropy prosadit jak bez tlaku *zdola*, tj. lidových mas a nezávislých hnutí, tak ani bez spojenců v táboře existující moci, tedy také bez reformních komunistů, bez těch mimo stranu i těch, ač nemnohých, kteří jsou ve straně. Členové komunistické strany prostě nezmizí a nechceme-li je zahnat všechny do jednoho šiku s konzervativními silami, musíme počítat s jejich diferenciací, která už je ostatně v chodu nejen v Polsku, Maďarsku a SSSR, ale i dokonce v Československu.

Havel, Dubček a další

Váží si Pavla Tigrida jako vynikajícího českého novináře, který přes 40 let exilu neztratil živé spojení s naší zemí, i jako člověka tolerantního a otevřeného různým názorům. Proto mi jistě nebude zazlívat, když odpovím kriticky na část jeho úvodníku z 87. čísla Svědectví, které rozeslal kolegům předem a dal mu tím jakýsi význam svého manifestu či programového prohlášení. Cením si stejně jako on Václava Havla jako vynikajícího autora a filozofa i jako veřejného a politického činitele (jímž se stal i proti své vůli). Václav Havel je dnes symbolem odporu proti násilí, bezpráví a lži a statečného boje za lidská práva, jež zaplatil mnoha lety vězení a šikanování všeho druhu. Váží si jej

dnes jak mládež, tak i velká část starších generací a to nejen u nás doma, ale v celém světě. Zaslouhuje si jistě stát v čele hnutí za svobodu a demokracii a být nositelem Nobelovy ceny. V tom se s Pavlem Tigridem shodují. Ale proč stavět Havla proti Dubčekovi? Alexander Dubček je ovšem zcela odlišná osobnost: je politik, který vstoupil do našich dějin jako symbol Pražského jara (k němuž nebyl „dokopán“, jak píše Tigríd, spisovatel a intelektuál – to by byla jiná řeč o tom, zda někteří ten vývoj „nekopali“ mnohem dál, než tehdy bylo možné). Dopustil se jistě mnoha chyb, před invazí 68 i po ní, mohl být nesporně aktivnější v době represe, kdy jeho hlas na obranu politických vězňů často chyběl, ale zůstal přesto čestným politikem, který přes všechny nátlaky odmítl „sebekritiku“ a nepodřídil se normalizaci. To je jeho (a nejen jeho) velký morální kapitál. Jeho vystupování během italského pobytu a pak v dalších interview a rozhovorech i článcích svědčí o tom, že si uvědomuje nutnost podílet se aktivně, bez jakýchkoliv nároků na exkluzivnost, na obrodě politického života v Československu a předkládat své myšlenky a návrhy na řešení nynější krizové situace.

Nejsou to „římské Listy“, které – podle Pavla Tigrida – „postrkují na politickou předscénu“ Dubčka, ale je to sám Dubček, který se vrací do politiky a my to jen vítáme a na rozdíl od mnohých, kteří se jej snaží ignorovat nebo cenzurovat (nejen v oficiálním tisku), snažíme se jeho veřejná vystoupení objektivně předat čtenářům (spolu s dalšími názory, které jsou odlišné).

Nechápu, proč Pavel Tigríd vidí v Dubčekově popularitě a jeho novém politickém angažování se „nebezpečí návratu o 20 let zpátky“? Všichni, včetně Dubčka, přece víme, že v politice se nelze vracet ani 20 let zpátky, ba ani 50 či 70 let a že se musí hledat nové cesty. Dubček může sehrát ještě významnou úlohu v dalším vývoji naší země, za předpokladu, že reformní vývoj v SSSR, v Polsku a Maďarsku bude pokračovat, protože může získat potřebné spojence mezi reformními komunisty, vyloučenými, i těmi, zejména mladšími, kteří z různých důvodů zůstali ve straně nebo do ní vstoupili. A zejména může zajistit pozitivní postoj Gorbačovova vedení k nutným změnám v Československu. V tom má pravdu Milan Hübl (Listy č.2), že Dubček je v této roli nezastupitelný.

Naše společnost potřebuje ve svém úsilí o změnu jak Václava Havla, tak i Alexandra Dubčka, ale také arcibiskupa Tomáška a mnoho dalších osobností, osvědčivších se v minulosti i zcela nových, kteří budou minulost odmítat a budou chtít jít zcela novými, dosud neprobádanými cestami.

Potřebujeme zkušenosti Charty 77 i VONS, Demokratické iniciativy, Nezávislého mírového sdružení i Hnutí za občanské svobody, Obrody a dalších s podporou bývalých komunistů i křesťanských a sociálních demokratů – bez jakýchkoliv nároků na vedoucí úlohu toho či onoho směru. Potřebujeme paralelní kulturu i informaci, prostě skutečnou pluralitu názorů i osob, které jsou však schopny se vzájemně tolerovat a najít cestu – při různosti svých názorů – k vypracování společného programu národního obrození a východiska z krize. Právě tímto směrem ukazuje nový manifest „Několik vět“, který formuluje konkrétní požadavky, jež jsou nutné k zásadní změně společenského klimatu v naší zemi.

To je jediná realistická, ale i velmi obtížná cesta, která nás nakonec může dovést k opravdové demokracii, svobodě a nezávislosti.

Řím, 5. července 1989

BOHEMICUS

Malý český Reichstag

Když se nacisté dostali v roce 1933 parlamentní cestou k moci, obávali se, aby se jejich oponenti nevzpamatovali z prvního šoku a nevytvořili proti nim účinnou koalici. Potřebovali nějakou událost, která by je „opravňovala“ k účinným opatřením. A tak sami zapálili říšský sněm, symbol výmarského parlamentarismu, svedli to na své protivníky a rozpoutali vlnu teroru. Jako nastrčená figurka jim sloužil tulák a vyšinutý člověk Van der Lubbe.

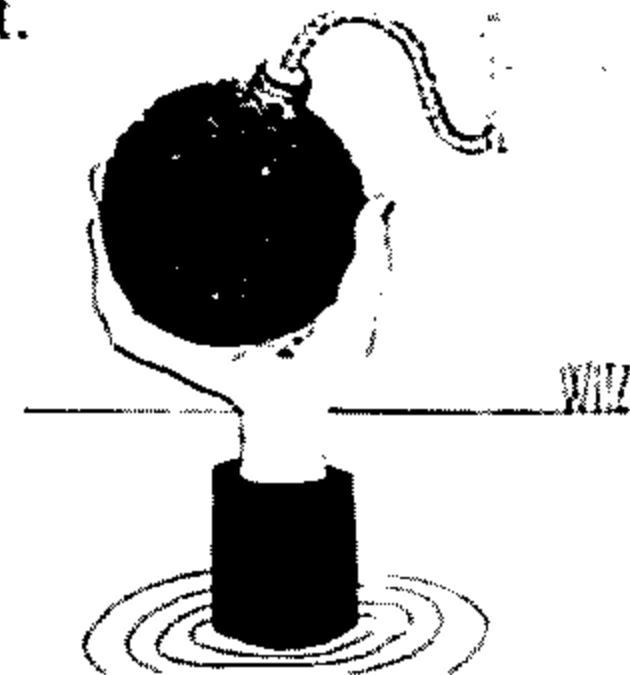
Nedlouho po této události spáchal jakýsi Nikolajev, člověk rovněž duševně labilní, atentát na předáka leningradských komunistů Kirova. Dodnes zůstává otevřená otázka, zda tento muž byl tajnou policií zmanipulován nebo zda šlo o náhodný čin. V každém případě toho využil Stalin, aby si krvavým způsobem vypořádal účty se statisíci skutečnými i možnými oponenty.

My jsme malá země a naše politické provokace mají tomu odpovídající rozměry – i když jejich mravní podlost má také světové parametry. Ještě jsou v paměti provokační akce tajné policie z padesátých let, které měly vyvolat pogromistické nálady hned proti katolickým kněžím hned proti zámožným sedlákům atd. V roce 1968 se zas objevilo záhadné skladiště kontrarevolučních zbraní na Sokolovsku, v roce 1969 rozbili „neznámí pachatelé“ připravenými dlažebními kostkami výkladní skříň Aeroflotu na Václavském náměstí – a Brežněv měl báječnou záminku, jak se zbavit Dubčka.

Teď se tedy historie opakuje. Ústy majora JUDr Milošlav Nováka a z první stránky Rudého práva ze 4. července t. r. se užaslá veřejnost dovídá, že Charta 77, společenství obránců lidských práv, zakládá prostřednictvím své filiální organizace Werwolf na severu Čech požáry.

V poznámce „Protržené hráze“ jsem krátce po lednových událostech napsal: „Je to nadějná i nebezpečná chvíle. Hráze, uměle rozdělující společnost, už nelze obnovit. To je nadějně. A nebezpečné je, že se strach stěhuje od ovládaných k vládnoucím. Těžko říci, kdo tam nahoře opravdu rozhoduje. Po masových represích v říjnu a listopadu přišla krátká idylka na Skroupově náměstí – a pak, nedlouho potom, zase obrat o 180 stupňů. Ti nejzuřivější reakcionáři by rádi něco vyprovokovali. Teď zas přišli s jakýmsi výbuchem bomby v Ústí nad Labem. Že by malý český Reichstag? A kdo má být van der Lubbe?“

Teď to už víme. Československým van der Lubbem má být jakási parta mladistvých desperados, přímo ideální materiál pro policejní modeláře. Obětí se mají stát občanské iniciativy. Teď jde jen o maličkost: objevit ještě toho českého Göringa nebo Ježova, v jehož mozku se takhle špinavost mohla zrodit.

Rudolf Slánský

Dubček a Havel po dvaceti letech

Několik hodin poté, co byl dramatik Václav Havel, jeden z předních reprezentantů demokratické opozice v Československu, propuštěn z vězení, jej navštívil Alexander Dubček. Dubček, který s tisíci dalšími Čechy a Slováky protestoval proti uvěznění Havla a dalších účastníků lednových demonstrací mu blahopřál k nově nabyté svobodě. Sešli se poprvé po dvaceti letech a víc než dvě a půl hodiny si měli hodně co říci o minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Nešlo přitom o rozhovor, v němž dva politikové sjednávají modalitu politického postupu, taktiky a strategie. Navíc, ani jeden ani druhý dosud nevstoupil do arény skutečného politického zápasu, v němž jde o moc. To neznamená, že jejich dosavadní činnost neměla politické dimenze. Naopak. Jak aktivita V. Havla a stovek dalších v Chartě 77, tak Dubčekovo úsilí o rehabilitaci reformního procesu roku 1968 byly výsostně politické. Zpochybňovali totiž monopol vedení KSČ – dříve Husákova, nyní Jakešova – na komunikaci se společností, zpochybňovali jeho právo mluvit jménem celé jimi umlčené občanské komunity. Setkání reformního komunisty Dubčeka a nekomunisty, demokrata Havla, potvrzuje schopnost čs. opozice nacházet společnou řeč. Na jejich aktivitách se podílejí socialisté moderní i konzervativní orientace, liberálové, křesťanští demokraté, zelení i lidé bez vyhraněných názorů pouze odmítající realitu „reálného“ socialismu. Ale ať už jsou jejich politické názory jakékoli, shodují se v tom, že v Československu musí znovu platit všemi sdílené hodnoty a demokratická pravidla.

Spolupráce je dnes pro opozici nezbytná. Vnitřní sváry jsou pro ni luxusem, který si dosud nemůže dovolit. Vede totiž svůj zápas se silným soupeřem. Jakešovo vedení se opírá o jen málo narušenou moc konzervativně orientova-

ných aparátů a dosud kontroluje situaci v zemi. Jeho stabilitu nenarušují ani sociální teze, protože životní úroveň je stále ještě na poměrně slušné úrovni.

Zájem Jakešova vedení na udržení moci byl dosud v souladu s některými, zejména velmocenskými zájmy sovětského vedení. To sleduje vývoj v Polsku, Maďarsku a Jugoslávii nejen s nadějami, ale také s velkými obavami. V jejich cestě k demokracii a národní nezávislosti někteří spatřují potenciální hrozbu pro sovětské mocenské postavení ve střední Evropě a tím i poklesu jeho vlivu na evropské záležitosti. Proto v Československu, v němž vidí potenciální svorník takového hypotetického bloku, dosud dávalo přednost orientaci na sice konzervativní, ale známé, závislé a proto vypočitatelné Jakešovo vedení před jakýmkoli vedením jiným. I když čs. opozice ještě není dostatečně silná, aby mohla usilovat o svůj podíl na správě země a režim se nemusí bát, že už zítra ztratí moc, je to jen statický záznam situace. Dynamika tohoto procesu je jiná. Opozice – to už není jen Charta 77 – pár exkomunistů, křesťanů a intelektuálů, kteří se rozhodli za všech krajností hájit demokratické tradice země, práva jejích občanů i své základní životní hodnoty. Dnes jsou to desítky nezávislých iniciativ, od politických – jako je Hnutí za občanskou svobodu nebo Obroda, až po skupiny mírové, ekologické či na ochranu spotřebitelů.

Začaly se také rozplývat až donedávna nepřekročitelné hranice mezi opozicí a „mlčící většinou“. Do veřejného života vstupují nové a nové vrstvy. Jsou to statisíce katolíků žádajících, aby mohli bez překážek vyznávat svou víru. Jsou to desetitisíce lidí, kteří vyšli v posledním roce několikrát do pražských ulic také se jmény Havla a Dubčeka, aby i pro svou zem žádali demokracii a nezávislost, urychlení nezbytných hospodářských a politických reforem. Jsou to i tisíce vědců a umělců zaměstnaných ve státních výzkumných ústavech, hrajících ve státních divadlech a filmu, kteří neochromeni strachem z možných represí protestovali

proti tomu, jak moc bezohledně rozehnala demonstrace mladých lidí proti věznění V. Havla a dalších. Jsou to ale i ekonomové, většinou členové KSČ, kteří se až donedávna zabývali „teoretickým“ popíráním Šikových reforem a dnes, postavení před otázkou, jak vyvést zemi z krize, vypracovávají projekty, které jdou dál než projekty z r. 1968 a co víc, prosazují je vůči mocenskému centru. Je vidět, že reforma se nevyhne ani KSČ. Když už jakkoli váhavě a pomalu začala se změnami hospodářského mechanismu, bude muset připustit i jisté uvolnění v politické oblasti a sám tento proces nutně v ní vytvoří reformní křídlo. Pro budoucnost se tak rýsuje možnost, že i v Československu se vytvoří jakási „lidová fronta“ pro přestavbu a demokracii, zahrnující jak dnešní opozici a široké vrstvy společnosti, tak i reformně orientované členy KSČ.

Z tohoto hlediska má setkání Dubčeka a Václava Havla už víc než jen symbolický význam. Je krokem na této cestě.

Psáno pro L'Unità – 1.6.1989

Z kongresu Socialistické internacionály

Socialistická internacionála, která nyní sdružuje více než 80 sociálně demokratických a socialistických stran ze zemí všech kontinentů, konala 20. – 22. června ve Stockholmu svůj 18. poválečný kongres, a to pod heslem „Po stu let boje za mír a svobodu – kupředu do nového století“. Připomínal se tak vznik Druhé internacionály roku 1889 a zcela nové problémy, před jejichž řešením lidstvo v předvečer 21. století stojí.

Na kongresy Internacionály jsou jako hosté nebo pozorovatelé zváni i zástupci desítek nečlenských stran a organizací. Ve Stockholmu byli vedle představitelů členských stran – mezi nimi i čs. sociální demokracie v exilu – přítomni představitelé takových organizací ze zemí Třetího světa, avšak i představitelé komunistických stran z SSSR, Polska, Maďarska a Itálie, představitelé již legalizovaných Lidových front z baltických zemí SSSR i dosud oficiálně neuznaných opozičních organizací a skupin z jiných zemí sovětského bloku. Mezi pozvanými hosty byla i „Skupina Listy“, kterou zastupoval Zdenek Hejzlar. Z kruhů Charty 77 v Československu byli – mimo Jiřího Hájka, který projížděl Stockholmem a mohl se kongresu zúčastnit – pozváni i Rudolf Battěk a Václav Havel. Oběma bylo čs. úřady znemožněno, aby do Stockholmu mohli přijet, ale oba zaslali kongresu pozdravné dopisy. Václav Havel napsal:

„Srdečně vám děkuji za pozvání na 18. kongres Socialistické internacionály ve Stockholmu. Věřte mi, že si pozvání vážím a přikládám mu velký význam, zejména proto, že i mé srdce bije v hrudi 'nalevo', ačkoliv naše vláda tvrdí opak. Nemohu však bohužel přijet do Stockholmu, protože nemám cestovní pas. Přeji vašemu kongresu úspěch a prosím, aby byl jeho účastníkům vyřízen pozdrav ode mne i od mých přátel, kteří usilují o vytvoření demokratických poměrů v naší zemi.“

Kongres diskutoval a přijal dokumenty o boji za mír, odzbrojení, kolektivní bezpečnost a lidská práva, o boji za záchranu životního prostředí, o potřebě nové mezinárodní ekonomické spolupráce a – především – novou deklaraci principů Socialistické internacionály, která nahradila vývojem překonanou deklaraci z roku 1951. Dokumenty jsou závažným příspěvkem do žádoucí diskuse o moderním demokratickém socialismu, a bude se k nim třeba i na stránkách Listů vrátit. V tomto čísle můžeme ve spěšném překlada uvést jen ty pasáže dokumentů, které se přímo dotýkají situace v zemích sovětského bloku.

V „Deklaraci principů Socialistické internacionály“ se říká:

„Komunismus ztratil přitažlivost, kterou kdysi, v době Říjnové revoluce a v boji proti fašismu, pro část dělnické třídy a některé intelektuály měl. Zločiny stalinismu, masová perzekuce a porušování lidských práv, stejně jako nevyřešené hospodářské a sociální problémy podkopaly ideje komunismu jako alternativy demokratického socialismu a jako modelu budoucího společenského uspořádání.

Socialistická internacionála podporuje úsilí o transformaci komunistických společností cestou liberalizace a demokratizace. Podporuje i rozvíjení decentralizovaného tržního hospodářství, boj proti byrokratismu a korupci i uznávání faktu, že lidská práva a otevřená politika jsou

významnými prvky dynamické a pokrokové společnosti.

Uvolňování napětí, mezinárodní spolupráce a mírové soutěžení vytvářejí ovzduší, v němž se mohou současné slibné iniciativy s úspěchem rozvinout. Socialistická internacionála chce pěstovat kulturu mezinárodního dialogu. Všechny strany musí ve vzájemné důvěře spolupracovat tam, kde jde o základní společné zájmy, a vést otevřeně a upřímně spor tam, kde je v sázce věc lidských práv, demokracie a pluralismu.“

V hlavní rezoluci kongresu se v kapitole „Vývoj v komunistickém světě“ konstatuje:

„Vycházejíc z principů *východní politiky* Willy Brandta se Socialistická internacionála po mnoho let snažila o nový rámec pro vztahy k zemím střední a východní Evropy. Pokud otevírají perspektivu politické a ekonomické transformace, je třeba je podporovat. Každý postup k demokracii – ke svobodě svědomí, projevu a pohybu – je svrchovaně významný. Demokratičtí socialisté musí využít všech příležitostí ke stykům, k výměně názorů i k praktické podpoře a pomoci, poněvadž tak mohou přispět k přetváření společností, v nichž byly socialistické ideály tak dlouho znetvořeny komunistickou ideologií. Praktická podpora nového je důležitá, protože přispívá k trvalému charakteru dramatických, avšak stále ještě křehkých změn.

Pohlížíme-li na dnešní situaci, musíme uznat, že střední a východní Evropa není monolitním blokem. Každá z těchto zemí měla konečně vždy svůj zvláštní ráz, a v současnosti jsou rozdíly mezi nimi stále ještě zřetelnější. Někde – jako v Polsku – je motorem změn politický vývoj, anebo – jako v baltických zemích SSSR – národní aspirace. Někde – jako v Československu a NDR – stále ještě přetrvávají staré struktury a na Gorbačovovy reformy se pohlíží podezřívavě. V Bulharsku existuje pozitivní trend v hospodářství, avšak jednání vůči turecké menšině je odsouzené. V Rumunsku je u moci bezohledná diktatura s tragickými důsledky pro hospodářství a celou společnost.

Socialistická internacionála podporuje ve střední a východní Evropě včetně baltických zemí zápas za sebeurčení, demokracii a za hospodářské i ekologické ozdravení. Náš přístup ke změnám a potřebě jejich podpory v této části Evropy je logickým pokračováním 'východní politiky' a procesu KBSE, které přinesly pozitivní výsledky. Navazování hospodářských styků a nových obchodních vztahů mezi EHS a RVHP otevírá i výhled k většímu vzájemnému pochopení.

Socialistická internacionála bude věnovat zvýšenou pozornost povzbuzování a usnadňování dialogu o politických i sociálních problémech v nejširším rozsahu a se všemi relevantními zájmovými sférami – s vládami, vládními stranami, s opozičními stranami i seskupeními, s akademickými kruhy i s nově vznikajícími politickými silami včetně lidových front.“

L

Poznámky ke dni

Nervozita a rozpory, tak bych charakterizoval náladu ve vedení strany. Ne náhodou Biřák v plénu ÚV zdůrazňoval nutnost jednoty; Adamec říká, že je kritizován, protože vidí ekonomiku černě. Mluví otevřeněji než jiní, než Jakeš, i když jako oni hovoří o přestavbě ekonomického mechanismu a vyhýbá se klíčové otázce přestavby v politice. Štrougalovi na rozdíl od pléna ÚV dovolili vystoupit v parlamentě, kde v podstatě zaútočil na politbyro za maření reformních snah v ekonomice od roku 1969 do příchodu Gorbačova.

Brežněvovci se drží zuby nehty. Informace z Bratislavy říká, že Husák se brání odejít a chce dožít nejméně do sjezdu. Hovoří se o rozporech Jakeš – Hoffmann, druhý prý má odejít z politbyra. O Fojtíkovi zase teď ticho, asi si vysloužil ostruhy dalším nepostradatelným štváním proti Budapešti. Biřák s jejich tichým souhlasem dál manipuluje s I. Janákem (dokonce prý působí přímo v jeho pracovně) a dál zřejmě intrikuje proti Moskvě a Budapešti.

Všichni pokračují ve vyčkávací taktice a dál počítají s Gorbačovovým koncem. (Štěpán se měl vyjádřit, že do dvou let se bude všechno „normalizovat“. Před časem něco podobného řekl i Zelenka, jde zřejmě o Biřákovu a Fojtíkovu tezi.) Dělají zatím drobné ústupky, které je nic nestojí (třeba dovolí něco odvážnějšího otisknout nebo uvést sovětský film z trezoru, o němž předpokládají, že protisovětsky naladěná a televizí pseudokulturně zmanipulovaná veřejnost o takový umělecky náročnější film neprojeví zájem). Také se předstírá, že se něco děje, nepříliš významnými kádrovými změnami (a to možná ještě vynucenými Adamcovým či jiným tlakem).

Z posledních projevů se zdá, že možná trochu přibrzdili glorifikaci Gottwalda. Je otázka, nakolik to může souviset s údajným pozastavením emise nových stokorun s Gottwaldovým portrétem (měla být k 1. září). V líšeňském údolí Gottwalda v projevu vychvaloval na rozdíl od Adamce jenom Lomakin. Ten by měl být konečně už odhalen jako opora čs. vedení, v jehož je vleku a jímž je zkorumpován. Nikoho jiného v ČSSR nezná a neuznává. Mělo by se naléhat na Moskvu, ať jej co nejdřív odvolá a pošle sem Gorbačovova člověka. Jinou žábou na prameni je například kromě některých lidí na sovětském zastupitelském úřadě Kornilov z Izvestií nebo Kondrašov z TASSu, o němž se proslýchá, že za svůj komentář dostal od čs. vedení favorita.

Stojí za pozornost několik sovětských zmínek o roku 1968 (na nedávném sjezdu, v Moskevských novostech a podobně). Je zapotřebí poukazovat na to, že náš rok 1968 je vlastně už poslední z nejpálčivějších otázek minulých desetiletí, která ještě nebyla otevřena.

Plénum ÚV a zasedání parlamentu byly v podstatě výrobními poradami podle staré šablony. Je ovšem zajímavé – aspoň podle publikovaných materiálů –, že se v parlamentě mluvilo otevřeněji (asi proto, že tomu udal tón Adamcův projev). V plénu ÚV – kromě Biřákových nehorázností – mluvil o politice jedině Štěpán, jemuž tam někdo podstrčil myšlenku, že dosud nezačal dialog ani ve straně, jak potom má začít ve společnosti. Tak jako RP i on lamentoval nad pasivitou členů strany, jejich vyčkáváním, ba i dezercí. Je možné, že Štěpán chce hrát i líbivou politiku, šilhá po funkci generálního tajemníka. V nastalé pranci o tu funkci se mohou objevit více či méně odstředivé hlasy. Ve hře je mimo jiné Urbánek a prý i „děl-

ník“ Zavadil. Urbánek řekl 21.6. novinářům, že z řad těch, kdo museli odejít ze strany, bylo od roku 1976 do dneška přijato nazpět víc než 4 tisíce lidí (tedy necelé jedno procento).

O rozporech všelicos napovídá zejména i Adamcovo rozčilené a výbojné závěrečné slovo v parlamentě. Stěží lze věřit, že by mělo podporu Fojtíka, Husáka či Biřáka.

S nepříliš závažnými kádrovými změnami souvisí očekávaný odchod Jana Zelenky z televize. V květnu oznámil šéfredaktorům TV, že požádal ÚV o své odvolání k 1. září. Byl však odvolán už k 1. červenci. K tomu datu se stal novým ústředním ředitelem Libor Batrla, dosavadní náměstek. Bývalý svazácký aparátník, po roce 1968 šéfredaktor Mladé fronty, relativně slušný, žádný vele duch, méně práskaný než Zelenka. Zelenka usiluje o profesuru a o funkci rektora AMU po I. Bojanovském, který se prý po lednových událostech projevil jako bábovka. O tutéž profesuru usilují i Jiří Purš, Miroslav Müller a Pernica, vedoucí odboru v bývalém Müllerově oddělení. Ministryně školství MUDr. Synková prohlásila, že tyto profesury nepodepíše. (Má vystřídat ministra zdravotnictví Prokopce.) Sekretariát ÚV zřejmě zatím nemá odvahu teď, „po sezóně“, přijmout usnesení o čtyřech takových rychlopalných vysokoškolských profesorech...

AY

25. června 1989

Ze stranických luhů a hájů

Na červencových schůzích KSČ se bude projednávat vnitřní informace o napjaté vnitrostranické situaci:

„Dubček se svými kumpány založili ilegální komunistickou stranu, která si říká 'Obroda', vydávají vlastní tiskoviny 'Proniky'*), jsou vysoce proorganizovaní a disciplinovaní, jejich členská základna se kupodivu neskládá jen z vysloužilých politiků, ale i střední a mladší generace (mezi třiceti až čtyřiceti lety) a – z pankáčů, kteří jsou získávání především pro den D – až začnou pogromy. 'Obroda' chce nastolit zpět padesátá léta, s politickými procesy, popravami a koncentráky.“

A aby se náhodou ti „slušní“ vyškrtnutí a vyloučení nemýlili: „Až se bude věšet, tak se jich nebudou ptát, kdy odešli ze strany, a zlikvidují je taky.“

Normální člověk se tomu zasměje a připomene si přísloví, že každá cikánka podle své planety hádá...ale je to s podivem, když se to dovíte od člověka, který tomu nejenže věří, ale má bratru těch 110 IQ minimálně. Že by strach a špatné svědomí?

xxx

Na druhé straně „dobře informovaní soudruzi“ (míněno od předsedů základních organizací výš) zůstávají povzneseně klidní: „Voni tam (t.j. v SSSR) budou ještě nějakou chvíli blbnout, pak to tam bouchne, pár miliónů (lidí) to vodnese a zase se to vrátí ke starému pořádku, jako dřív... Nebojte se!“

Zaznamenala T. N.

*) nebo 'Proluky', to jsem zapoměla...

Krvavé potlačení demonstrací na náměstí Nebeského míru (!) v Pekingu v noci na 4. června 1989 s mimořádně brutálním násilím vojenských jednotek a s mnoha tisíci mrtvých a zraněných studentů, a následující vlna masových zatýkání a poprav vymyšlených „kontrarevolucionářů“ v celé Číně vyvolaly v zemi ovzduší strachu a bezmocnosti, a vzbudily rozhořčení a protesty v celém světě. Čína se opět ocitla v izolaci, kterou v uplynulém desetiletí překonávala. Režim, který dokázal provést odvážné ekonomické reformy, se do té míry zalekl lidové kritiky korupce mezi svými funkcionáři a požadavků politické demokracie, že povolal armádu do války proti vlastnímu lidu. Došlo k nové tragédii, která vrhá Čínu o mnoho let zpět, a která bude mít dlouhodobé následky. Vnější podnětem statisícových demonstrací bylo úmrtí bývalého generálního tajemníka komunistické strany Číny Hu Jaobanga, který symbolizoval radikálně reformní kurs strany koncem sedmdesátých a počátkem osmdesátých let. Nebylo náhodou, že právě v období Hu Jaobangova rozhodujícího vlivu byli do Číny pozváni i četní spolupracovníci Skupiny Listy. Čínští komunisté byli tehdy velmi zvědaví na koncepci reformu v Československu šedesátých let i na názory účastníků tehdejších událostí, na současnou situaci v SSSR a zemích sovětského bloku. Na oplátku se mohli hosté seznámit alespoň s částí tehdejší komplikované čínské skutečnosti. Vrátili se s mnoha poznatky a dojmy, které někteří z nich shrnuli ve sborníku „Čína našima očima“ (Index 1982).

Už tehdy se téměř všichni autoři sborníku shodli v tom, že ze všech složitých problémů, které budou čínští reformátoři muset řešit, bude politická demokratizace nejsložitější a nejnejistější. Jiří Pelikán napsal: „Známe ze zkušenosti, že nedokázeli se vedení země opřít o iniciativu mas, ztroskotají všechny reformy „shora“ na odporu konzervativní části stranického a státního aparátu. Byrokracie má strach o svá privilegia a o monopol moci. Můžeme jen vyslovit přání, aby čínské vedení mělo odvahu jít cestou demokratických reform a dosáhnout rozvoje ekonomiky spolu s rozšířením svobod občanů a jejich

účasti na řízení společnosti.“ Zdeněk Mlynář konstatoval: „Chybí tu (t.j. v Číně) téměř všechny institucionální formy a vztahy nutné pro správu všech oblastí života země, má-li být tato správa jak demokratická, tak v nezbytné míře koordinující a celostátně účinná.“ Michal Reiman dokonce připomenul nebezpečnou dobu: „Čína se prozatím pohybuje v bludném kruhu: na jedné straně naléhavá nutnost zajistit rychlý rozvoj, na druhé straně nedostatek prostředků pro takový vzestup. Situace je historicky známa: v SSSR se shodná situace stala jedním z rozhodujících faktorů, který přispěl k definitivnímu zformování stalinismu.“ A Zdeněk Hejzlar napsal: „Sociální a generační napětí by mohla v budoucnosti ohrozit stabilitu politického systému, protože jejich řešení by i v Číně vyžadovalo takové mechanismy, které umožňují vyjevování a uspořádání zájmů, a ty dosud neexistují... Teprve budoucnost ukáže, zda se podařilo mocné a početné čínské aparáty nejen redukovat, ale i podřídit nějaké specificky čínské a fungující demokratické kontrole. Není zaručeno, že přes všechny 'boj proti byrokratismu' nebudou se tyto aparáty dál vyvíjet a upevňovat jako všemocná sociální vrstva, která bude i v Číně bez kontroly a ve 'jménu socialismu' spravovat skutečné i domnělé zájmy lidu“. Ve druhé polovině osmdesátých let se z obav stala skutečnost. K „páté modernizaci“, to jest k demokratické transformaci politického systému, nedošlo. V čínském vedení získali převahu konzervativní starci, a napětí, které tím bylo vytvořeno, vyústilo v odsouzeníhodnou politiku represí. Ta způsobí mnoho utrpení, a řešení palčivých problémů Číny jen zkomplikuje. Jiří Pelikán, Ota Šik, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Jiří Kosta, Michal Reiman, Zdeněk Hejzlar, Antonín J. Liehm, František Janouch, Karel Kovanda, Cyrill John i jiní spolupracovníci Listů, kteří v letech 1979 – 1984 Čínu navštívili a se sympatiemi i obavami sledovali vývoj v této zemi, odsuzují násilí, které je teď používáno k potlačení tužeb čínského lidu po demokracii, a doufají, že ani tam se na bodácích vojáků dlouho vládnout nedá – jak se to nedávno zřetelně ukázalo v Polsku.

Pokračování listiny signatářů Několika vět

Tomáš Hradělek, dělník; inž. Michal Kričfaluš, generál ve výslužbě; Viktor Parkán, horník; Milan Polomský, elektromechanik; Zdeněk Svěrák, scenárista; Ladislav Smoljak, režisér; Ladislav Lis, politik; Zdeněk Urbánek, spisovatel; Lída Zvoníčková, ředitelka mateřské školy; Eda Kriseová, spisovatelka; Petr Čepek, herec; Kamila Moučková, bývalá televizní hlasatelka; Jan Foll, publicista; Zlata Adamovská, herečka; Ondřej Trojan, student FAMU; Zdeněk Likar, soustružník; Jan Rejžek, publicista; dr. Miloš Hájek, historik; Jiří Lábus, herec; Oldřich Kaiser, herec; Petr Skoumal, hudebník; Hana Marvanová, právnička; Jan Šimsa, evangelický farář; Vladimír Kratina, herec; Pavel Rimský, herec; Milan Šimečka, spisovatel; Stanislav Wabi Daněk, zpěvák; Miroslav Kusý, filozof; Karel Heřmánek, herec; Eva Kantůrková, spisovatelka; Jaroslav Baluska, číšník; Rudolf Hrušínský ml., herec; Ladislav Lála, důlní technik; Martin Dejdar, herec; Petr Oslzlý, dramaturg divadla Na provázku; Milena Dvorská, herečka; Zdeněk Tumpach, soustružník; Jiřina Jirásková, herečka; Jiří Dědeček, písničkář; Vladimír Kabrna, dělník; Ladislav Mrkvička, herec; Jan Trefulka, spisovatel; Václav Königsmark, divadelní kritik; Jiří Doubek, dělník; Petr Novák, zpěvák; Michal Faflík, výtvarník; Petr Pithart, politolog; Eva Hercíková, nástrojařka; Pavel Melounek, filmový publicista; Nadě Konvalinková, herečka; MUDr. Vladimír Maňák, lékař; Ondřej Vetchý, herec; Petr Kabeš, básník; Leoš Suchařípa, herec; Vladimír Kolmistr, dělník; Tomáš Tvaroch, klavírista; Pavel Šrut, básník; Jaroslava Kretschmerová, herečka; Stanislav Zárybnický, dělník ČSD; Jan Dus, evangelický farář; Ladislav Kantor, hudebník; Jaroslav Opat, historik; Vlasta Chramostová, herečka; Jiří Zahajský, herec; Dana Němcová, psychologička; Jana Šulcová, herečka; Radovan Kadlec, student; Pavel Šmok, choreograf; Josef Jablonický, historik; František Pavlíček, spisovatel; Viktor Karlík, výtvarník; Anežka Hrubá, učitelka; prof. inž. Vojtěch Mencl DrSc, historik; Jaroslav Veis, spisovatel; Alois Švehlík, herec; Ondřej Komrád, hudební publicista; Karel Kraus, dramaturg; Jiří Černý, hudební publicista; Martin Stropnický, herec; Eva Svobodová, dělnice; Jiří Bulis, hudební skladatel; Ivan Rajmont, režisér; Jan Hruška, mechanik; David Matásek, herec; Miroslav Krobot, režisér; Pavel Dostál, chemik; Petr Zhoř, fotograf; Arnošt Goldflam, režisér; Tomáš Vlasák, dělník; Jan Faltýnek, herec; Bohumil Doležal, literární kritik; Filip Topol, hudebník; Drahomíra Vihanová, filmová režisérka; Dáša Richterová, kadeřnice; Jiří Ruml, novinář; Ivan Šlapeta, kameraman; Tomáš Töpfer, herec; Josef Hiršal, básník; Pavel Bratinka, filozof; Karel Plíhal, písničkář; Martin Weiss, student Filozofické fakulty; František Husák, herec; Jaroslav Pachan, komik; arch. Ivo Židek, scénograf; RNDr. Oldřich Fejfar, paleontolog; Ivan Wernisch, básník; Michal Gáfrik, literární historik; Vojtěch Fišer, dělník; Michal Pavlata, herec; Tomáš Ruller, výtvarník; Hana Holcnerová, v domácnosti; Jiří Cieslar, filmový publicista; Karel Pecka, spisovatel; Vladimír Dlouhý, herec; Petr Jungmann, elektromechanik; Josef Kovalčuk, dramaturg Ha-divadla; Rudolf Battěk, politik; prof. dr. Jiří Hájek DrSc, politik; RNDr. Vladimír Kinkor, hydrogeolog; Jiří Bruder, herec; Antonín Přidal, překladatel; Ladislav Zalužanský, soustružník; Vladimír Poštulka, textař; univ. prof. Milan Jelínek, jazykovědec, a další.

Baránky

(besednica)

V čase mesačného novu, dva týždne pred prvým jarným splnom, teda pred sviatkami vzkriesenia, od ovce tehotnej celkom (nielen z dvoch tretín alebo polovične ako pravda či lož), prišiel na svet úplne nový baránok; nevinný. Ani čítať ešte nevie, preto mu recitujem na privítanie verše, ktoré som kdesi počul: *Moje srdce spočívá na konárnikoch ničoty Bezhlase drkoce jeho malé telo.*

Bezhlase temer drkoce aj baránkovo malé telo, nôžky sa mu trasú ešte, keď v húštinách špinavej vlny dychtivo a blúdivo hľadá – ako ja – matkin večný cecok. Je ešte hlúpy ako redaktor alebo dnešný učiteľ: na koho sa podal? Ved' po mne má len okuliare: čierne obruby okolo smutných zádumčivých očí. Zohrievam mu mlieko vo fľaške s cumlíkom, ako psík (alebo fialová clivota krstným menom L., alebo ako minulosť spolu s budúcnosťou) za mnou behá neodbytné, keď kydám v maštali hnoj.

Tato, volá ma vlasatý môj maturant, tatko, podchytr domov, vo februárovom čísle Slovenských pohľadov ťa štyrikrát až spomínajú, zrátal som to vlastnoprstne, vraj si spisovateľ.

Teda znovuzrodenie. Zmŕtvýchvstanie mysteriózne. Vzkriesenie po vstupe do pekiel, po paštiach a po krížovej ceste krízového vývinu a poučenia. (Keď si sa, synu, narodil, práve som umrel, aspoň úradne podľa ich sfalšovaných matrík.) Nuž čo mi ostáva, len zahodiť vidly, utekať domov, hikať začať, slziť sa usilovať. (A večne pochybovať o svojej skepse – najmenej do večera večera, taká je zásada a sol'.)

Aj chorého Tatarku, sedemdesiatšesťročného grófa, čo z učebníc *Isám od seba?* povypadával ako list zle viazanej knihy a dobrej jesene, odrazu kriesia umelým náhradným dýchaním (z úst do zadku) tí špekulanti v Literárnom týždenníku č. 11189 okrem iného takto, tatko: „Takéto postavenie (po r. 1968) možno zrelativizovalo niektoré stránky jeho literárnej tvorby, iné však aj dodatočne vyhrotilo...“ Vlk je sýty, baran skoro celý. A podobne. Normalizátori vrtko a usilovne demokratizujú, opäť sa nebadane chcú zblieciť z gravidity viny ako z kožucha (ovčieho). Pomaly a postupne, pokiaľ bača dovolí, vytahujú „zabudnuté“ mená stigmatizovaných, akože sa nič nestalo, sorry, ved' sme všetci Slováci roduverní, všetko je v poriadku.

Lenže ono sa stalo. Oni to stali. (Nemenovaní. Zatiaľ.)

Stali sa na ľudoch a na národnej kultúre zločiny, z ktorých metastázy zasiahnu v strádaní ešte aj nasledujúcu generáciu najmenej. Ibaže nikto za ne nemôže: všetko sa akosi udialo z tajomnej vôle nejakého deus ex machina. Trikrát nie.

Nechceme rekriminovať, priatelia. Kým sa však nevyjaní, nevymedzí pojem a podiel konkrétnej viny a jednotlivé zodpovednosti každého Pontského Piláta (a čo je pravda?; čo som napísal, napísal som), veľkňaza, vedúceho krčmára, zákonníka, kupca, farizeja

i najmenšieho službukonajúceho seržanta či žoldniera ríše, dovtedy nemôže byť dôvery ani konštruktívneho rozhovoru. Politickí policajti, ba aj spisovatelia žiadali od nás zbytočné sebakritiky (a mnohí ich aj napísali) ako podmienku pre návrat do „normálneho“ života pre duchovne podkosených. Teraz ste vy na rade, priatelia, a nech sú vaše oprávnené sebakritiky také čestné ako naše nesebakritiky. Tým sa, pravda, škody nenapravia, no maštal' sa predsa len trochu vyčistí. Beriem do ruky vedly, zahodené, opäť.

A najmä toto je gnozeologicky a eticky najzávažnejšie: Ak sa totiž nepriznáme, že sme tvorcami (niekto viac, niekto menej, kladne alebo záporne) diania, zriekame sa aktívneho podielu na vytváraní a poludšťovaní histórie tohto sveta vôbec, kapitulujeme vzdávajúc sa spoluzodpovednosti aj za dnešok – a budúcnosť už vôbec nezapríčiníme. Potom sme len prežívajúce ovce, tehotné asi na 28 percent.

(Činitelmi sveta sme napriek tomu, že nevieme, ako to dopadne.)

Dve (tri?) súčasné národné literatúry – tá, čo je na uzde i tá bezuzdá apokryfická – nemôžu nenajst' k sebe mosty, nemôžu nezrucať umelo vytvorené košiare. Ale to sa môže uskutočniť len bez doterajšej niekoľkoročnej falše, ktorá je maskou zla, parochňou záporného a izolačným materiálom ľudského kontaktu. To všetko, čo nás čaká, to všetko sa nemôže uskutočniť bez étosu dejinného, s ktorým až pod hlbokými koreňmi podzemne súzvučí pocit viny: absenciou povedoma viny sa svet stáva neludský, absurdný.

Zatiaľ budem oveľa radšej blahoslaviť nezdar, a aby som nejako vyžil, prijmem funkciu generálneho tajomníka SSP – Správnej strany porazených, ktorú možno ešte dnes založím. Jeden priamy, rovný a tajný hlas som už dostal od Jany Přibíkovéj vo februárovom Obsahu: „Pro přesilu nevědomců ocitli se vědomci ma té správné straně porazených – jakrazil v besednici Ivan Kadlečík... Volím ho generálním tajomníkom.“

Zatiaľ sa budem zhovárať s Mišom, baránkom nevinným, rozprávať mu krásné vety napríklad o malom srdci visiacom úzkostlivo uprostred vesmíru (všemíra) a dejín na skrútených vetvách ničoty. Pozorne ma počúva, zvlášť citlivý je na slovo polyfónna (štruktúra histórie), vtedy zdvihne uška, zastrihá nimi, aj keď asi ničomu nerozumie (v tom nie je sám). Ktovie: a možno chápe všetko.

Keď malý Mišo narastie, Paľo z Prandorfa ho ostrihá, vlnu odovzdáme do výkupu, dostaneme za ňu asi toľko ako za článok v mesačníku Slovenské pohľady na literatúru a umenie.

Apríl 1989

(Přetištěno z Obsahu č.4/1989)

Strategie ztroskotanců v obklíčené pevnosti

(Po 13. plénu ÚV KSČ)

13. plénum ÚV KSČ (30.-31.3.1989) a jeho cynická, neskrupulózní interpretace J. Fojtíkem na následné instruktáži asi 400 propagandistů pohřbilo poslední iluze o tom, že předchozí početné kádrové posuny ve vrcholných orgánech, zejména odchod V. Biláka, odsun G. Husáka a příchod řady „mladých“, v událostech 1968 přímo neangažovaných, k němuž došlo za vlády M. Jakeše, by mohly vytvořit – zejména po všeobecně očekávaných dalších odchodech z politické scény – základnu k tomu, aby i v ČSSR se od perestrojky jako přestrojení přešlo ke skutečné přestavbě celého společenského mechanismu.

Snad ty iluze povzbudilo určité laškování s glasností a dialogem, jak se projevilo v ojedinělém povolení manifestace na Škroupově náměstí v Praze, či v organizování veřejného fóra SSM nejprve v Domě sovětské vědy a kultury a pak ještě v Kulturním domě Elektrických podniků nebo společného mítingu SSM a neformálních organizací v Riegrových sadech. Tyto pokusy sice naznačily dobrou vůli některých reformně laděných sil ve straně, ale přinesly rychlé vystřízlivění. Přes všechny rady a doporučení, jak „přesvědčit pracující o správnosti politiky strany“, jež uděloval J. Fojtík od zeleného stolu na ÚV KSČ, v realitě dialogu se studenty a jinými mladými lidmi na těchto fórech, „shořeli jako papír“ propagandisté takového formátu, jako místopředseda vlády, náměstkyně ministra, rektor Vysoké školy ekonomické, zástupce vedoucího oddělení a donedávna šéfredaktor Tvorby, náměstek pražského primátora a jiní. Sám J. Fojtík si ovšem sílu a přesvědčivost svých argumentů ověřit přímo „do terénu“ raději nezašel – dobře ví, že by nedopadl jinak. Prostě neexistují argumenty, které by byly s to obhájit to, co je a co se děje, resp. neděje.

J. Fojtík z toho učinil logický závěr: „Když mluvíme o demokracii v socialismu, nemusíme se nechat na nějakých fórech zahnat do kouta.“ Skutečně nemusejí, vždyť mají všechnu moc ve svých rukou. A tak dost s nějakými fóry. Dialog, jak při jiné příležitosti objasnil rovněž J. Fojtík, je přece rozhovor s těmi, kteří smýšlejí jako on a jemu podobní. Ostatní jsou nepřátelé socialismu.

M. Jakeš učinil z těchto zkušeností na 13. plénu obecný závěr: „Dialog nelze vést na ulicích, kde jsou lidé anonymní. Je třeba jej vést na pracovištích, ve školních třídách, na schůzích občanů, národních výborů, společenských organizací, zkrátka *tam, kde se lidé znají*. Anonymní prostředí, to je právě to, co potřebují nepřátelské síly, co jim vyhovuje, aby mohly demagogicky a svou agresivitou působit na veřejnost, zejména na mládež.“ Jak tato „anonymita“ (na zmíněných fórech se ovšem většina diskutujících představovala jak jménem, tak i odkud jsou, předem ohlášená *veřejnost* dialogu dodávala však jejich vystoupením jistou imunitu i při vyjádření odlišných, kritických názorů) znervózňuje reprezentanty moci, to o pár dní později názorně ilustroval J. Fojtík na zmíněném aktivu ideologických pracovníků a propagandistů. Když na tomto *výlučně stranickém* neanonymním fóru v diskusi dostal *anonymní* dotaz, kdo zodpovídá za

ztroskotání školské reformy z roku 1976, o kterém předtím ve svém vystoupení mluvil, místo věcné odpovědi *hystericky odsoudil anonyma pro nedostatek odvahy se ukázat*.

Ta epizoda objasňuje, že v pozadí požadavku na „neanonymní dialog“ je strach. *Strach mocných a odpovědných*, že jim budou *beztrestně* položeny otázky, na které vlastně jedinou možnou skutečně uspokojivou odpovědí je – vzdát se moci (bylo by vůbec myslitelné v demokratickém státě, aby ten, kdo zpackal školskou reformu i nadále zůstal u vesla a měl právo připravovat další?); *strach bezmocných*, že otázky o odpovědnosti mocných vyvolají *pomstu a trest*.

„Neanonymní dialog“ vede k tomu, že v něm vystupují jenom ti, kdo v zásadě souhlasí. „Neanonymní dialog“ je jenom hrou na dialog, je to zdání dialogu, je to přestrojení monologu na dialog.

Strach se stal v posledním roce hlavním faktorem, který určuje povahu politického dění v ČSSR. Úměrně s tím, jak se společnost – zejména pod dojmem sovětské perestrojky – z ochromení strachem postupně vymaňuje (viz např. stovky podpisů známých umělců a vědců na peticích za propuštění Havla), narůstá strach těch, kteří společností vládnou. Zdá se, že ta úměra není aritmetická, ale spíše geometrická: strach mocných narůstá mnohem rychleji, než se ho zbavuje sama společnost, jejíž většina přece jen stále ještě dbá především o své existenční jistoty.

Vědomí, že síla argumentů není na straně moci (zmíněná fóra ji o tom pádně přesvědčila), přivedla její představitele k závěru, že jednou spolehlivou zárukou dalšího jejího trvání je pouze argument síly. To určilo strategii postupu doma, vůči společnosti, ale i vůči „vlastní“ straně: nenechat nikoho ani na chvíli na pochybách, že „kdo nejde s námi, jde proti nám“, a že toho, kdo to nepochopí nebo nebude chtít respektovat, stihne tvrdý trest. Proto všechny ty demonstrace síly na Václavském náměstí i jinde s pohotovostními pluky, pendreků, vodními děly, slzným plynem i s mobilizací „lidových milicí“. Proto zatýkání, soudy, vězení.

Strach prostě nesmí zemřít. Čím více strachu mezi bezmocnými, tím méně důvodů ke strachu mocných. Pro veřejnost se to vše prezentuje jako ušlechtilá služba ideálu socialismu, který má být ochráněn před pikly jeho zavilých nepřátel. Mezi „svými“, na instruktáži propagandistů a ideologických pracovníků, se však J. Fojtík nevzrušoval ideály a cynicky charakterizoval situaci bez ideologického obalu: „Poučili jsme se v roce 1968, že se *v otázkách moci* lehkomyšlnost strašně nevyplácí! Palach (ten týden) a tvrdý zákrok ve čtvrtek byl nutný, *takový luxus si nemůžeme dovolit*. Bylo to slušně vedené.“ (Jistě pozoruhodné kritérium slušnosti!)

Opravdu jde o moc, o moc „zvatelů“ či „principiální levice“, jak jsou někdy eufemisticky nazýváni, ve vedení KSČ. Lidé, kteří lépe než kdo jiný, o sobě vědí, co individuálního i společenského zla napáchali za dvacet let svého pobývání u moci, nejsou pochopitelně s to uvěřit,

že většina společnosti by jim zatím ještě přesto přese všechno byla ochotna velkoryse umožnit poklidné dožití jejich příživnických životů, tak jak to i Gorbačov činí se zkamenělými dogmatiky na nejvyšších místech, jen kdyby uvolnili prostor k tomu, aby se přezrávající problémy společnosti už konečně od podlahy začaly řešit. A tak se raději rozhodli zabarikádovat ve své „perestrojce“ maskované neostalinské pevnosti v naději, že vydrží do té doby, než konečně dojde k tak toužebně očekávanému a tolikrát předpovídanému pádu Gorbačova, který však zatím jakoby zrovna jim natruc od pléna k plénu své mocenské pozice upevňuje.

Nenávist, kterou to vůči němu vyvolává u čs. „principiální levice“, jež v rozhodujících chvílích zatím vždy prokázala svou určující roli při formování praktické „politiky strany“, tj. jejího předsednictva, opět barvitě ilustroval ve zmíněném již vystoupení J. Fojtík. Jeho ironizování výsledků sovětských voleb, ve kterých prohrávali zejména konzervativní partajní byrokrati (jak by si přitom nevzpomněl na svůj obdobný osud i osud jemu podobných, na okresních konferencích před XIV. sjezdem KSČ v roce 1968!), spojené se zesměšňováním úlohy lidu, to je přímý, osobní nenávistný útok na Gorbačova, který se ve své svaté válce proti krutovládě mnohamiliónové byrokracie právě lidu dovolává a k němu se obrací. „U nás ani kult lidu, ani kult vůdce,“ vykřikuje J. Fojtík čs. specifikum. Za jedině přípustný zřejmě považuje po desetiletí pěstovaný kult partajní byrokracie pod etiketou „vedoucí role strany“, jejíž zakotvení v ústavě má zajistit doživotní definitivu vládnoucí garnituře, navíc dosazené zvenčí, bez ohledu na to, že svou neschopnost vládnout prokázala nejen nesmyslnou školskou reformou, ale vyhoršením snad všeho, čeho se v uplynulých dvaceti letech dotkla. Nejinak jeho výzvy k cenzuře toho, co v rámci glasnosti přichází ze SSSR, neboť podle něho „nelze nechat na čtenáři, aby si vybral“.

Mezinárodní vývoj, zvláště v SSSR, MLR a PLR, to je další zdroj rostoucího strachu „principiální levice“, který ji nutí k tomu, aby se zabarikádovala ve své pevnosti a vedle střílen obrácených dovnitř v ní budovala i střílny směřující ven, na mezinárodní pole. Zatím obratně využívá některých obtíží M. Gorbačova k tomu, aby ho držela v šachu, když po vyřešení „případu Afghánistán“ se na pořad dne dostal další neméně těžký balvan brežněvovsko-neostalinské minulosti – rok 1968.

Je jistě paradoxní, že Gorbačovovo faktické, i když zatím stále ještě ne výslovné odvolání Brežněvovy doktríny, ve svůj prospěch nyní velmi agresivně využívá právě garnitura moci, kterou tato doktrína zrodila. Gorbačovův výrok, že řešení problémů vytvořených vojenskou intervencí v srpnu 1968, je „především věcí československých soudruhů“, interpretuje tak, že za jedině kompetentní „soudruhy“ vydávají sebe a nikoli čs. společnost jako celek. Výstižně tuto paradoxní situaci charakterizoval při nedávné návštěvě J. Jevtušenka v Praze na jeho setkání se „zakázanými“ spisovateli jeden z jeho účastníků trefným přirovnáním: představte si lupiče, který vtrhl do cizího domu, jeho majitele svázal do kozelce a do úst mu vrazil roubík; do toho domu pak přijde ten, který sice lupiče odsoudil, ale jeho oběť ponechá svázanou i s roubíkem v ústech a sdělí jí, že osvobodit se musí sama. Může si lupičem kdysi dosazený správce domu „do-

volit takový luxus“, jak by řekl J. Fojtík, aby svázaný národ zbavil pout a vyndal mu roubík z úst? Věru není se co divit zuřivosti, s jakou čs. moc přijímá nerušené vysílání Svobodné Evropy, na něž byla i ČSSR přinucena přistoupit. Vždyť právě ono těsnost roubíku v mluvidlech čs. společnosti alespoň trochu narušilo. Proto, jak praví J. Fojtík, „když mluvíme o demokracii v socialismu, jde nám o demokracii na bázi Národní fronty, pracovních kolektivů, národních výborů atd. Takových možností je mnoho. Zásadně nepůjdeme na parlamentní systém!“ Specifičnost čs. přestavby politického systému je právě v tom, že se přestaví či přemalují některé kulisy na scéně, ale divadlo, které se tam hrálo dosud, se bude dále hrát podle starých scénářů připravených a schválených pevnou rukou a bdělým okem „vedoucí role strany“. Jak to opět „upřímně“ sdělil svému ideologicko-propagandistickému štábu v souvislosti s výročím 28. října náš už málem klasik: „Pokud jde o státní svátek, to jsme měli udělat už dávno, ale hodnocení zůstává stejné.“

Opravdu, na vývěsním štítě specifické čs. přestavbové dílny by se nejmýšlivěji vyjímal nápis: kosmetický salón. Sovětské volby a zejména následná antidogmatická „čistka“ v ÚV KSSS, které opět zklamaly naděje na brzký pád Gorbačova, tak k domácím děsům v duších těch, kteří před dvaceti lety vsadili na kartu brežněvovského neostalinismu, přidaly i děsy zahraničního původu. To bylo zřejmě hlavní příčinou, proč na 13. plénu, původně plánovaném jako „školské“, ustoupilo toto téma do pozadí a na „první plán“ se dostala otázka „přežití moci“. Všeobecně očekávané a původně zřejmě plánované další kosmetické kádrové změny jako součást postupného biologického omlazení stranického vedení, které má pokojnou cestou a pod kontrolou dosavadního „zdravého jádra“ připravit do sjezdu (květen 1990) předání štafety zaručující kontinuitu kosmeticky upravené a „přestavbou“ maskované normalizační politiky i bez jejich biologicky odumírajících článků, bylo zatím odsunuto.

Překvapivý povolební Gorbačovův „tah“ s rekonstrukcí ÚV totiž prudce zvýšil rizika budoucího osudu brežněvovských dítek v čs. vedení. Za prvé proto, že posílení Gorbačovovy mocenské pozice zvětšilo pravděpodobnost možné korekce dosavadního zdrženlivého sovětského postoje ke stále otevřené otázce sovětské vojenské intervence v roce 1968, k níž jednou dojít musí, a to tím spíše, že to odpovídá dlouhodobým zájmům současné sovětské zahraniční politiky. Za druhé pak proto, že v situaci, kdy ve vrcholném vedení stoupá podíl „mladých“ a s rokem 1968 přímo nespjatých „kádrů“, je těžko odhadnout, co se v těch více či méně ambiciózních hlavách skrývá a jak na ně působí, když předpovědi o pádu Gorbačova už po tolikeré vycházejí právě naopak. I bez „mladých“ v tom vrcholném grémiu jeden druhému nevěřil a dobře věděl, že ten, kdo je dnes tajemníkem, zítra může být stejně dobře prezidentem jako důchodcem. I ti nejpevnější ze „zdravého jádra“ neváhali poslat V. Biláka do penze, když se jim začalo zdát, že jeho „zásadový“ primitivismus víc škodí než prospívá.

Nevíme samozřejmě, jak probíhalo jednání předsednictva ÚV KSČ, když rozhodovalo o obsahu 13. pléna. Výsledek však známe. Žádné kádrové změny se nekonaly. Naopak, na první místo byl zařazen požadavek jednoty (opět jeden z eufemismů aparátnického jazyka, který

v normální češtině zní – poslušnost). „O co musíme v současném období zejména dbát, je ideová, organizační a akční jednota strany. A to na všech stupních – počínaje ústředním výborem, přes krajské a okresní výbory, celozávodní a podnikové výbory až po základní organizace strany... *Nikde nelze připouštět projevy soukromého výkladu stranické politiky* či dávat plané sliby. Jednota je rozhodující podmínkou úspěchu v naší práci,“ shrnul v závěru „Zprávy“ základní poučení M. Jakeše.

„Principiální levice“ tedy opět zapracovala a dosáhla toho, aby se ve straně dále uplatňovaly v podstatě vojenské principy jejího fungování. Je to strategie politických ztroskotanců, kteří se ocitli ve všeobecném (domácím i zahraničním) obklíčení a kteří pochopili, že udržet se mohou jen psychickým i fyzickým terorem, a to nejen

vůči společnosti, ale i vůči vlastní straně i sami mezi sebou. Dlouho se snažili nasadit tu psí hlavu ztroskotanců reformátorům z Pražského jara. Ještě za jejich života jim však historie připravila nepříjemné překvapení; za sázku na brežněvovsko-neostalinskou kartu před více než dvaceti lety v této dějinné loterii získávají onu psí hlavu právě oni.

Tato strategie jistě může – možná i o několik let – oddálit jejich definitivní pád. Čím později k němu dojde, tím bude tvrdší. Žel, platit za něj nebudou jen oni, ale celá čs. společnost, jejíž základní problémy nejenže zůstávají neřešeny, ale dále se prohlubují a komplikují. Proto i cena, kterou bude třeba zaplatit, den ze dne stoupá.

AZ

19. 5. 1989

Národní smíření a nesmiřitelní

Týdeník Tribuna se 19. dubna (č. 16/89) mocně obul do pojmu „národního smíření“. Píše: „O jaké zkvalitnění našeho politického systému usilují chartisté? Pro další existenci společnosti a překonání 'katastrofální všeobecné krize, která se v ní projevuje' (jak hodnotí situaci v naší zemi), považují za nutné 'národní usmíření na demokratickém základě'. O jaké usmíření jde? Kdo se má s kým smířovat?“

A zde Tribuna s odpovědí neváhá. Chartistům jde o „usmíření na účet komunistů, které je zapotřebí vytlačit na okraj společnosti“. A je to. Argument jak rána pendrekem. Má nahnat strach, tentokrát kupodivu ani ne tak zlým chartistům jako vlastnímu členstvu. A zní to dost kuriózně z úst těch, kdo se sami snažili ze všech sil vytlačit tisíce občanů, včetně stovek umělců a vědců, na okraj společnosti a dnes s nevolí zjišťují, že se mnozí z těchto lidí ocitli – co do svého vlivu – znovu v samotném středu událostí. Ale neodběhejme a vraťme se k pojmu „národního smíření“, jenž vzbuzuje ve vydavatelích Tribuny takové podezření. Poprvé je použila Charta 77 v dokumentu „Slovo k spoluobčanům“, který vydala k 10. výročí své činnosti v lednu 1987. Chceme-li pochopit, oč autorům textu šlo, musíme obšírněji citovat. Je to ostatně klíčová pasáž dokumentu, která stanoví nejen cíl – demokratickou obnovu společnosti, ale i hlavní metodu, jak jej dosáhnout: „Jsme proti nenávistným bojům, štvanicím, novým rozkolům, revanšismu a mstám. Jsme pro demokratickou diskusi v atmosféře dělné spolupráce všech občanů a společenských sil. Víme, že úplná shoda všech se všemi není nikdy možná a nemyslíme si ani, že by byla k něčemu dobrá. Domníváme se však, že i odpůrci se mohou navzájem respektovat jako lidé a jako občané, a v klidné, vášněmi či trpkými vzpomínkami nepodbarvené rozpravě hledat to, na čem se mohou shodnout. Po všech tragických událostech a otřesech posledních desetiletí spatřujeme jedinou perspektivu ve skutečném národním smíření na demokratickém základě. Nechápejte je jako opatrné mlčení o čemkoliv a k čemukoliv. Chápejte je jako věčné a tvůrčí hledání východisek pro celou společnost.“

Domníváme se, že *nenásilný odpor* proti všemu zlému, *tolerance*, slušnost, otevřenost pravdě i jinému názoru a

trpělivá vytrvalost jsou těmi nejlepšími nástroji, kterých může naše společnost užít v nadcházejícím boji za svou emancipaci, za společenskou obnovu a za demokratický pořádek.“

Všimněme si dobře: národní smíření zde není pojato jako smíření se s daným stavem věcí, jako rezignace před hrubou silou, jako kompromis se lží a nespravedlností. Naopak, je to návrh na nový, nadějnější počátek. A je to i podaná ruka těm spoluobčanům, členům KSČ, kteří sice mají o nezávislých skupinách zkreslenou představu, ale neztratili ještě pocit odpovědnosti k osudu své země. Dnes, po roce a půl nové vlny represí, vrcholících lednovými událostmi a sérií politických procesů, se může zdát citovaný text naivním a sentimentálním gestem. Nemám ten pocit. Domnívám se naopak, že „Slovo k spoluobčanům“ neztratilo ani v této pasáži svou aktuální naléhavost. A proto mu také dodnes přátelé diktatury nemohou přijít na jméno. Oni se neobávají toho, že by „národní smíření na demokratickém základě“ odsunulo na okraj společnosti členy KSČ, jak píše Tribuna. Obávají se však, že by sami členové KSČ v takovém případě odsunuli je.

Nemá proto pravdu Petr Uhl, když v 1. čísle Alternativy tvrdí, že jacísi blíže neurčení taktici „zneužili Chartu 77, která volala po 'národním usmíření' s vládnoucí byrokracií“. Petr Uhl špatně četl. Osobitost „Slova k spoluobčanům“ je právě v tom, že neoslovuje instituce nebo sociální skupiny, ale lidi. Od byrokracie nemohu například požadovat, aby začala zítra říkat pravdu. Od člověka, svého spoluobčana, to však mohu chtít.

Proč se svaz přátel diktatury tak bojí „národního smíření na demokratickém základě“? Především proto, že přistoupit na ně znamená zřici se léta pěstovaného „obrazu nepřítel“ – a bez tohoto mobilizujícího obrazu diktatura vadne. Tam, kde si člověk s člověkem podá přes ideologické ostnaté dráty ruku, tam zvoní hrana každé diktatury.

Jsou pro to i poučné příklady z dějin. Ve Španělsku to také začalo řečmi o „národním smíření“ a skončilo to pohřbem Francova režimu. A všem, kromě kamarily diktátorových sirotek, se ulevilo.

Jan Štern

Česká národní

Táhli jsme už v pátek krajinou nedočkaví jara, velikonoc, plní jakési netrpělivosti, v očekávání něčeho, sami jsme nevěděli čeho; snad prvního střevlíka na polní cestě po tom mrtvém čase zimy bez sněhu, ale střevlíci už jsou taky na vyhynutí, stejně jako hrouzci, mihule a piskoři tady kolem v potocích.

Nebo jsme možná čekali na zvony z Říma, poslouchali jsme, jestli neletí povětrím. Nebo na dobrou zvěst, snad ani ne na tu největší o Beránku Božím, stačila by třeba jen nějaká malá po tolika špatných.

Ale nic, krajíně se do velikonoc nechtělo, odpolední nebe bylo lhostejné a slepé jako v Andrejevově povídce o hromadném znásilnění dívky plné prvních plachých předtuch o skutečné lásce.

Táhli jsme vesnicemi, ale ve vesnicích jako po vymření. Ani ten pes, který v každé slušné próze podtrhuje kolorit opuštěnosti. Fronty domů na návších – mlčící a nedůvěřivé pozorovatelný prázdna. A úpravné předzahrádky, to skromné vyšívání na šedé osnově uniformovaného vesnického života, ještě zimomřivé: tu a tam zlé žluté plamínky krokusů a růžové ohně jedovatých lýkoců.

Po táhlém hřebení lesem od jednoho opuštěného lomu k druhému a pořád v tom prázdňovém tichu. Včerejší veselá předpověď počasí má poruchu – kalně zeleným jezírkům na dně ryšavých lomů naskakuje husí kůže, krápe, padá k vodě voda jako v té básni.

Opuštěná soustrojí na drcení kamene ve věžích ze zčernalého dřeva vypadají jako hrozivé monumentální plastiky v plenéru, straší v nich zašlé, doznělé a zemřelé děje.

Přes silnici po zakázané cestě k opuštěnému chátrajícímu mlýnu, nahoře na kopci jakási nečekaná neznámá vesnice. Bílé chalupy do návsi, za nimi v zahradě bříazolové tvrže, mladí si postavili.

Najednou zvuk. Jakýsi mnohohlas. Světe zboř se, v tom mrtvu někdo zpívá! Zpívali v hospodě. Svět vypadal hned o poznání líp, kolem husího rybníčku v tu ránu vyskočilo tři sta velkých žlutých jisker, první letošní podběly.

Melodie nám připadala známá, hospoda na rohu měla dveře dokořán. Chraplavý hlas odzpíval sloku, čtyři, pět, deset hlasů spustilo refrén.

Zůstali jsme stát jako solné sloupy. Protože ten refrén zněl:

A podle litery paragraf šavle,
teď dumej o právu, Havlíčku, Havle!

Popošli jsme blíž uším nevěříce, jdeme kolem tabule s vítáním občánků, s taneční zábavou, s bojem za mír a s jakýmsi tlustým heslem, a zase stojíme:

Co tě to napadlo, foukat jim do kaše,
nejezdils na koni, cválal jsi na bleše.
Pan Bach má básníky ve velké vážnosti,
jak rád je v erárních komůrkách pohostí.

Přešli jsme pomalu kolem hospody a šli jsme dál, abychom zpěváky nezakřikli. Šli jsme pomalu a dlouho jsme slyšeli ten chraplavý sbor s třeskem půllitrů:

A podle litery paragraf šavle,
teď dumej o právu, Havlíčku, Havle!

Kolik je to let, co jsme tu písničku slyšeli poprvé v přečpaném kumbálku v Nerudovce. Paragraf šavle už se chystal na Hutku a Hutka zpíval proti paragrafu. Refrén zpívalo těch sto, sto padesát lidí, natěsnaných v sálku jako sardinky. Vašek Havel byl ve vězení, František Pavlíček tamtéž. Pozdravili jsme se s pobledlou Alenou Pavlíčkovou. V Čechách bylo bídně, zavírali básníky.

V Čechách je pořád bídně. Hutka se trápí někde v Holandsku nebo v Německu, Alena Pavlíčková umřela nespravedlivě, mladá, Divadlo v Nerudovce není, Havel a Jirous jsou znovu ve vězení – už zase zavírají básníky. I nebásníky. Ale něco se nepozorovaně posunulo, jako se posune stín od rána k poledni: Hutkova písnička o Havlíčkovi a Havlovi se po vlastech českých zpívá jako folklór! Jako česká národní! Jako se zpívají příběhy o Babinském, o husarovi co jel na vojnu, o Juliáně krásné panně a o řebíčku zahradnickém.

„Ach, Čechy krásné, Čechy mé, v hospodě vyhrávají,“ píše Seifert. Jenže tahle nebyla skrytá. Byla na očích a měla dveře dokořán.

Šli jsem dál k Čáslavi městu a krajíně se náhle něco stalo: sneslo se na ni krásné počasí z předpovědi, nebe se odkrylo a zazářilo jako čistý safír v řezu, a za vsí hučely varhany: vysoké keře plné včel. Včely padaly dychtivě do kvetoucích kočiček a odlétaly pak těžké a opilé jarem k úlům.

V předvečer

Rozhovor s pozorovatelem
domácí politické scény

R.: Od minulého 13. zasedání ÚV KSČ se kromě jednání o školské problematice očekávalo, že provede i závažnější personální změny. Nedošlo k nim. Místo toho byl dřívější kurs ve vystoupení M. Jakeše ještě více podtržen, dokonce přitvrzen nebo zostřen, chcete-li.

P.: Máte pravdu. Personální otázky byly původně skutečně na pořadu jednání, soudě podle toho, že ještě krátce před zasedáním 13. zasedání ÚV vydala ČTK zprávu, podle níž mělo být jednáno o školské politice a o personálních otázkách. Druhý bod jednání musel tedy být v posledním okamžiku stažen, ale takový postup je zejména v posledních dvou letech na denním pořádku.

R.: O jakých personálních otázkách mělo být rozhodnuto?

P.: Především o odchodu G. Husáka z funkce prezidenta republiky a A. Indry z funkce předsedy Národního shromáždění, který již dávno uzrál vzhledem k jejich věku a zdravotnímu stavu. Jejich odchod je neodvratný, a proto odkládání tohoto kroku je motivováno pseudotaktickými úvahami.

R.: Co tím máte na mysli?

P.: Vedení považuje situaci fakticky ještě stále za tak vážnou, že musí demonstrovat neústupnost, v domněnku, že tím prokazuje sílu a nikoli slabost. Aby si veřejnost nevykládala eventuální personální změny jako ústupek moci tlaku zdola, rozhodlo se odložit jejich provedení na následující zasedání a zároveň nasadit výhrůžnější tón vůči opozici i rebelům ve vlastních řadách.

R.: Mohl byste stručně charakterizovat v čem spočívá zostření kursu u Jakeše a jiných představitelů KSČ?

P.: Předně, solidarizoval se bezvýhradně se zásahem bezpečnostních sil a lidových milic proti demonstrující mládeži na Václavském náměstí v lednu tohoto roku, a to bez sebemenšího náznaku o nějaké rozlišování. Dále, odmítl s ještě větším důrazem jakýkoli dialog s opozičními silami, a tentokrát odmítl i dialog prostřednictvím Svazu mládeže, když prohlásil, že se nadále budou konat dialogy pouze v menších „neanonymních“ kroužcích, kde se všichni znají. Dosavadní celkem tři besedy, které se konaly letošního roku, označil J. Fojtík spíše za monology. →

(V předvečer – pokračování z předchozí strany)

Miroslav Štěpán prohlásil, že strana nedopustí, aby byla fackovacím panákem atd. A konečně se v poslední době klade ještě větší důraz na naše „specifické podmínky“ a zejména se více zdůrazňuje i nárok na pomalejší tempo přestavby ve srovnání se Sovětským svazem.

R.: Chcete tím říci, že vedení přes veškeré ujišťování, že hodlá jít cestou přestavby, zároveň se stále více ohražuje vůči SSSR?

P.: Nepochybně. A ještě více vůči vývoji v Polsku a Maďarsku. Čs. vedení označuje vývoj v SSSR, v Polsku a v Maďarsku stále častěji za znepokojivý a pro nás nepřijatelný, i když zatím se to vyslovuje naplno jen na interních aktivech. Fojtík prozrazuje např. na aktivu ideologických pracovníků dne 5. dubna naplno, že nelze přenášet pojetí sovětských voleb k nám, že sovětské diskuse o nedávných dějinách ústí v jakýsi druh ahistorismu a vyžaduje na tisku, aby nepřejímal nekriticky materiály ze Sovětského svazu, nýbrž je interpretoval tak, aby si z toho nemohl každý vybrat to, co se mu líbí.

R.: Ale nevede taková orientace ať už dříve nebo později k otevřenému konfliktu se Sovětským svazem, Polskem a Maďarskem?

P.: Fakticky je tento konflikt už založen a dříve nebo později se nevyhnutelně přenese až na nejvyšší úroveň. Ovšem nezhroutí-li se celý tento kurs vnitropoliticky dříve, než k tomu dojde na úrovni mezinárodní.

R.: Jak si představujete toto vnitropolitické zhroucení daného kursu?

P.: Stručně řečeno jako stav, kdy se vedení nebude moci vrátit z nastoupené cesty reformem ani pokračovat v ní, a to mnohem radikálněji, než se jim o tom dnes pozdává. Vedení strany a státu je posedlé představou, že bude moci provádět reformy při zachování dosavadního modelu řízení, tedy alespoň částečně. Namlouvá si, že vystačí s tím, že bude nalévat nové víno do starých měchů, a to vydávat za principiální politiku v duchu socialistických zásad. Takové pojetí lze snad prosadit ve stadiu jeho koncipování, v praktickém provedení však nutně ztroskotá. Ostatně, prokázalo se to již v minulých letech v Jugoslávii, ale i v Maďarsku a v Polsku. Nyní k tomu už dospívá i Sovětský svaz, protože polovičatá řešení vedou pouze k plnému nezdaru. Stalinský systém musí být totiž vyměněn a nikoli jen opraven. Neosvědčil-li se v Sovětském svazu, v podmínkách zaostalé země, tím spíše musí být vyměněn v Československu, jež patřilo k nejvyspělejší země světa s téměř vzorovou demokracií.

R.: Nevycházíte z předpokladu, že nynější vývoj je už nezvratný?

P.: Přesněji řečeno, vycházím z toho, že nezvratí-li se vývoj v Sovětském svazu, a zatím tomu nic nenasvědčuje, budeme se muset „zapojit“. Na rozdíl od roku 1968 nacházíme se dnes stále více v „obklíčení reformním“ a nikoli stalinském, a to je pro náš vývoj rozhodující. Snad by to naše stalinsko-dogmatické vedení mělo alespoň přechodně snadnější, kdyby bylo zaujalo od samého začátku analogickou pozici jako NDR a Honecker. Teď je už pozdě, neboť kdo řekl Á, bude muset říci i Bé...

R.: Pochybuji však, že takový vývoj je myslitelný s tímto tolik zkompromitovaným vedením.

P.: Sdílím také vaše mínění. Toto vedení musí ještě vytvořit další nezbytné podmínky pro vlastní odchod z politické scény. Obrazně řečeno, ještě více si podřezat větev, na níž sedí. Zní to sice paradoxně, ale nicméně... To znamená realizovat další nevyhnutelné personální změny, nahradit celou řadu starých zákonů, které nedovolují nastoupit ani tento polovičatý reformní kurs a koneckonců připustit i trochu více glasnosti a alespoň částečně zpochybnit platnost „Poučení z krizového vývoje“.

R.: To se dobře poslouchá. Ale není tato předpověď příliš optimistická?

P.: Optimismus je ošidný pojem. Bývá často spojován s naivitou, pověrami a iluzemi, nebo s úslovím, že přání je otcem myšlenky. Přidržuji se raději historických zkušeností. Každá revoluce a veškerá reformní hnutí byla umožněna, a koneckonců částečně i připravena, existujícími vládami nebo z jejich kruhů vzešly reformátory. Tak je tomu i s Gorbačovem a tak to bylo i s Dubčekem. Odejít musí nakonec ti, kdo buď nedokáží reformy ani odmítnout, ani v nich důsledně pokračovat. A to je přesně případ dnešního vedení u nás. Vzpomeňte jenom →

Potěmkin stále živý

8. března – kdy se tradičně opíjí ta lepší polovina národa – přijela do Prahy nad jiné milá návštěva – s. Ligačov. A jak to také bývá v tradici této země, vedení se připravilo, aby ukázalo drahému hostu, a nejen jemu, jak dobře si vedeme i bez perestrojky a demokratizace.

8. března v Praze přišlo. Občas i dost fest. Zatímco naši představitelé vítali prvního muže sovětského zemědělství, natírali mladí řemeslníci šedé betonové stěny paneláku, ke kterému je přilepena žižkovská velkoprodejna potravin „Bezovka“. Nevím, co víc šokovalo, zda podkladová barva fekální žlutí či fakt, že ti mladíci pracovali pod vytrvalým deštěm.

9. března – ještě než se s. Ligačov probudil, žluť paneláku se překryla decentní šedí, prodavačky a učnice prodejny „Bezovka“ šušovaly okenní tabule, dlaždičky, pulty, regály a podlahy – jako při slavnostním otevření prodejny. A zavázelo se a zavázelo. Kolem desáté dopolední se už všechno začalo lesknout, pulty a regály byly přeplněné zbožím, zelenina a ovoce, jindy zkrmovatelné leda tak pro dobytek, voněly svěžestí, drogistického zboží, běžně naprosto nedostatkového, nadbytek.

9. března – podle večerních televizních novin – navštívil „Bezovku“ v poledních hodinách s. Ligačov s doprovodem. Zíral host, zírala jsem i já. Nejen na zboží, které už po mé pracovní době v prodejně nebylo. Zírala jsem proto na tvář s. Ligačova. Nevyjadřovala zrovna radost, jak se my, blízcí bratři, dobře máme. Spíš vážil, srovnával. S hořkostí. Troufám si tvrdit, jak malý zájem po návštěvě „Bezovky“ pak s. Ligačov musel mít o další pozoruhodnosti naší specifické socialistické ekonomiky, když si uvědomil, že taková „Bezovka“ slouží obyčejným lidem. Což teprve taková prodejna pro československou elitu...

Před dvěma roky si u mne doma povzdychla jedna dvanáctiletá Moskanka – „To nemohu holkám ve třídě vypravovat, co tu máte všechno v samoobsluhách. Prohlásily by mě za lhářku!“ A to bylo v „Bezovce“ tolik zboží, co v nenávštěvný den.

Co ale s. Ligačov? Až bude povídat o „Bezovce“ s. Gorbačovovi? Odváží se vůbec? Myslím, že ne. Vždyť by ho soudruzi z politbyra museli pokládat za lháře.

Tereza

Chňoupkovo sólo

Lidé nás stále překvapují. Stane se, že člověk spolehlivý a slušný najednou selže způsobem, jenž všechny šokuje. Život mu prostě přichystal past, na kterou jeho síly nestačily. A jindy zas osoba daremná, jež vám věru k srdci nepřirostla, vás překvapí sólem, které byste právě od ní nečekali. Takové sólo měl bývalý ministr zahraničí Bohuslav Chňoupek na plénu ÚV KSČ v prosinci minulého roku. Co bude následovat, je jakási recenze s ukázkami. Na víc mi ruka a čas nestačily.

V té pasáži projevu Bohuslava Chňoupka, jež mohla být uveřejněna v Rudém právu, se mluví o kategorii lidí, kteří mají pochybnosti o některých aspektech přestavby, neboť jejich dosavadní myšlení na ně nebylo připraveno. Tyto pochyby je třeba respektovat. Je však určitá kategorie lidí, kteří přestavbu nepřijali z předpojatosti. A zde dožívá projev B. Chňoupka spád:

– Tito lidé cejchovali přívržence přestavby jako kariéristy a konjunkturální korouhvičky a účtovali s nimi z pozice síly. Neslýchaným, zarážejícím způsobem znevažovali politiku sovětského vedení, neskrývajíce takřka před každým plénem sovětských komunistů naději, že to tam už konečně praskne a principiální síly to vše vezmou do rukou a udělají pořádek.

Co všechno jsme za poslední tři roky od nich neslyšeli? Místo toho, aby vytvářeli v rámci usnesení strany nejoptimálnější podmínky pro politiku přestavby, chrlili na nás jedno nejasné, nejednoznačné a dezorientující stanovisko za druhým. Pojem „reformy“ je prý třeba v našich podmínkách odmítnout, protože připomíná pravicově oportunistickou verzi z roku 1968. To tvrdili v době, kdy se už otevřeně hovořilo o nutnosti ekonomické reformy.

Přestavba prý není nic jiného než více práce a disciplíny, ačkoli bylo jasné, že není možná bez demokratické. Varovali, aby se lidé dělili na ty, co jsou pro přestavbu a na ty, kteří jsou proti ní. Sám termín v nich vzbuzoval takové obavy, že jej dokonce zkomolili v oficiálním telegramu sovětského vedení.

Národní specifiku zdůrazňovali odpůrci „perestrojky“ tak silně, že se z osobité čs. cesty stalo jakési zaklínadlo proti ní. (Chňoupek tu naráží na původní Bilákovu a Fojtíkovu tezi, že my – na rozdíl od Sovětů – žádnou perestrojku nepotřebujeme, že u nás jde o zdokonalení dosavadního, v podstatě úspěšného systému, ne o jeho zásadní změnu.) →

(Vpředvečer – pokračování z předchozí strany)

na situaci před dvěma lety. Kdo by tehdy předvídal, že reformy v Sovětském svazu dojdou tak daleko, byl by považován za fantastu. 20. srpna loňského roku panovala mezi domácími i zahraničními pozorovateli plná shoda v tom, že se u nás opět nic nebude dít. A dnes existuje ve světě už jiná představa o nás, změnilo se naše „image“. Přece i Jan Fojtík přiznává, že se ideologický protivník nachází v ofenzívě a že to byla moc, která byla mohutným demonstračním hnutím mládeže a poté i tvůrčí inteligence, zaskočena! A to se může nyní opakovat stále častěji. Situace letošního roku se kvalitativně odlišuje od dřívějších let a to je reálné politické novum.

R.: Jak se dá vyjádřit toto novum?

P.: Předně: po lednových bouřích se ocitla strana a vláda psychologicko-politicky vzato v postavení „ztroskotanců a samozvanců“, jak kdysi označovala signatáře Charty 77, a naopak, myšlenky Charty 77 a Pražského jara z roku 1968 se stále více stávají součástí všeobecného zájmu a povědomí širokých vrstev naší společnosti. A není ani trochu přehnané tvrdit, že dnes existují u nás tři symboly tohoto nově nastupujícího období, tři opravdu populární osobnosti, které jsou s to oslovit většinu našich národů. A to jsou kardinál František Tomášek, Alexander Dubček a Václav Havel. Strana a stát nedisponují žádnou obdobnou osobností celonárodního významu. Tím není řečeno, že strana a stát nemá už žádnou moc a že je již odepsána. To nikoli. Disponuje dostatečnou silou, aby mohla utopit v krvi i větší demonstrace, než tomu bylo v lednu tohoto roku. Avšak vláda, která je nucena proti pokojné demonstraci nasadit hrubou sílu, doznává, že je se svou autoritou a vlivem na dně. Je všeobecně známo, že s bodáky lze dobýt moci, ale sedět na bodácích dlouho nelze. Ostatně, násilím lze rozehnat shromáždění mládeže, ale jak si má počít moc s legálními shromážděními v oficiálních strukturách, s protesty umělců, inteligence a pracujících a nakonec i s protesty členů strany? Strana a vláda utrpěla v posledních měsících těžkou újmu na prestiži a tedy na své autoritě a vlivu.

R.: V minulých dnech otisklo Rudé právo výsledky výzkumu veřejného mínění, které jsou docela zajímavé. Považujete je za směrodatné?

P.: Při vši skepsi k jakýmkoli průzkumům veřejného mínění, vypovídají v našich poměrech mnohem více než inteligentní, leč spekulativní kombinace, protože i když mohou být různým způsobem manipulované, podávají nám, alespoň přibližně, reálnější obraz skutečnosti. Ale vraťme se k některým údajům. Z průzkumu vyplývá, že 70-75% dotázaných je pro přestavbu a zároveň týž počet dotázaných nemá důvěru k organizátorům přestavby!! Rudé právo to chce vidět tak, že nedůvěru chová naše veřejnost zřejmě jen vůči místním organizátorům! Naprostá většina dotázaných prý souhlasí s principem Národní fronty, ale zároveň je pro výběr z většího počtu kandidátů a pouze 5% dotázaných se domnívá, že existující stav vyhovuje. Ještě zajímavější jsou výsledky výzkumu mínění členů strany, který je utajován. Má prý sloužit pro orientaci vedoucích orgánů strany a státu. Podle tohoto průzkumu prý 80% členů strany souhlasí s jejími cíli, ale pouze 30% souhlasí s jejími metodami!!! Zároveň 80% členů strany se domnívá, že komunisté požívají výhody ze svého členství ve straně. Pouze 8% komunistů si myslí, že v KSČ existuje jednota slov a činů. Celá třetina by už znovu nevstoupila do strany, kdyby opět stála před takovou volbou. Pro více glasnosti se přimlouvá celých 90% členů strany. Pozoruhodný je postoj členů strany k volbám. 60% je pro výběr z většího počtu uchazečů v rámci Národní fronty, ale celých 20% soudí, že by měli kandidovat i lidé z neoficiálních struktur a pouze 5% členů strany soudí, že nynější stav je vyhovující. A to se zde nehodlám rozšiřovat o rostoucí potíže s přijímáním nových členů strany, neboť strana nemá žádnou přitažlivost pro mládež a nejmenší vůbec pro dělnickou mládež! A to KSČ neví nic lepšího, než ještě před 18. sjezdem provádět pohovory se všemi členy strany, což prý nemají být čistky.

R.: A přesto vedení strany nechce vyslyšet volání umělců a vědců za propuštění V. Havla a ostatních politických vězňů. Domníváte se, že se podaří straně potlačit protestní hnutí uvnitř oficiálních struktur?

P.: Strana dokonce odsoudila podpisovou akci umělců jako nepřipustně nátlakovou a ultimativní. Tím ale vůbec nikoho nepřesvědčila a nezískala. Ba právě naopak. Přilila ještě více oleje do ohně. Nálada se spíše zradikalizovala. →

(Vpředvečer – dokončení)

Započaté protestní hnutí přerůstá svůj úzký rámec a stává se všeobecně političtější. A to v situaci, kdy vzrůstá neklid v řadách dělnictva, zejména v závodech zbrojního průmyslu a mezi horníky. V prvním případě se ohlašují nové výrobní programy, v druhém dochází ke snižování těžby a s tím spojeným snížením příjmů. Kromě toho se budou proti dosavadním zvyklostem vyplácet prémie jen za vykonanou práci. Vláda se oprávněně obává možnosti, že by se jednoho dne mohla nespokojenost dělníků, protestní hnutí inteligence a opoziční hnutí prolnout. Pak by nastala obdobná situace jako v Polsku nebo v Maďarsku.

R.: Vyloučit to nelze. Ale dnes to zní poněkud vizionářsky.

P.: Snad. Avšak vedení strany a státu nejednou samo zdůraznilo, že proces přestavby bude velmi svízelný a bude vyžadovat oběti a možná i utahování opasků, přeškolení a přemísťování dělníků a jejich rodin, dočasné snížení životní úrovně a tvrdou práci. Oběti však může na lidu požadovat pouze vedení, které neneso zodpovědnost za nynější ekonomický, politický a mravní marasmus, a které bude s to získat si alespoň podmíněnou důvěru. Takové vedení ještě bude velice potřebovat pomoc lidí v očích národa nezkompromitovaných, kteří požívají všeobecné důvěry širokých lidových mas. Proto Dubčekové a Havlové budou, po mém soudu, pravděpodobně o takovou pomoc žádáni – právě tak, jako je tomu dnes v Polsku v případě Lecha Walesy, Jacka Kuroně a dalších.

R.: Kéž by vám nejbližší vývoj situace dal za pravdu. Děkuji vám za tento rozhovor.

K.

V Polsku je všechno možné

Při velkém úspěchu polské opozice v červnových volbách byli za poslance Sejmu zvoleni i proslulí bojovníci za demokratické změny Jacek Kuroň a Janusz Onyszkiewicz.

Když byli v létě 1988 na návštěvě ve Švédsku, měli m.j. i dlouhou debatu o perspektivách vývoje v Polsku se Zdenkem Hejzlarem. Snímek je z tohoto setkání.

Oba polští přátelé tehdy ještě na vůli režimu k „historickému kompromisu“ s opozicí příliš nevěřili, ale do budoucna ji nevyklučovali. Jacek Kuroň svůj optimismus doložil anekdotou, kterou později „dával k lepšímu“ i na předvolebních shromážděních:

„Bohatý Američan si zaplatil právo zastřelit v Polsku medvěda, ale žádný divoký medvěd nebyl k dispozici. V desperaci z hrozby ztráty dolarů byl proto koupen medvěd z cirkusu a puštěn do lesa. Sedlák, který jel po lesní cestě na kole, medvěda spatřil, odhodil kolo a vyšplhal na strom. Medvěd, který k tomu byl cvičen, kolo sebral, nasedl na ně, a tak jej – jedoucího na kole – uviděl Američan na čekané. Omdlel překvapením, a když se probral, suše konstatoval: Ach jo, já jsem holt zapomněl, že v Polsku je všechno možné!“

Za necelý rok se ukázalo, že to opravdu platí i v polské politice.

(Chňoupkovo sólo – dokončení) A dodejme otevřeně, praví B. Chňoupek, že toto nekonečné „zahrávání“ dostalo jinotajnou příchuť „antistrojky“. Není divu, že se v takovéhle atmosféře mohl, bohužel právě v čs. tisku, objevit pověstný článek Evy tisku objevit pověstný článek Evy Fojtíkové, který si získal smutné privilegium zatím nejhrubšího útoku v masmédiích socialistických zemí proti přestavbě. Sovětští přátelé, jak mnozí víte, se tím cítili velmi uraženi. Nactiurhačnou poznámku o tom, že „modly se bourají většinou proto, aby uvolnily místo pro nové modly“ si nebylo nutné nijak extenzivně vykládat, aby si čtenář domyslel, o koho a o co jde. Mimo chodem, dodává B. Chňoupek, dodnes jsme se za toto krobiánství neomluvili. Zato Svaz slovenských spisovatelů dostal pokyn z oddělení kultury ÚV KSS, aby se jeho týdeník, který s Evou Fojtíkovou polemizoval, autorce omluvil. Kdyby se to stalo v Albánii, praví bývalý ministr, prosím. Ale u nás, v Československu? Nad tím už zůstává rozum stát! (Abychom zde nezbudili dojem, že se ze Šavla stal Pavel, dodejme, že pokud jde o hodnocení roku 1968, zůstal exministr věrný své bývalé partě. Předhazuje jí však, že svým špatně skrývaným antigorbačovským postojem nahrává různým elementům z roku 1968, které se znovu hlásí o slovo.) V závěru svého extempore zaútočil B. Chňoupek na vedoucího mezinárodního oddělení ÚV KSČ a Bilákova panoše Štefaňáka. Obvinil jej, že před publikem Štefaňák dezavuoval vedení ministerstva za to, že v duchu „perestrojky“ a v souladu se Sověty kritizovalo nedostatečnou demokratičnost v práci Varšavské smlouvy.

Rozpravě právě předsedal Jan Fojtík. Ten Chňoupkovi nepoděkoval. Řekl:

„Soudruhu Chňoupeku, jako předsedající nebudu komentovat tvé vystoupení. Jenom bych tě chtěl upozornit, že jsi předvedl, pokud jde o mou ženu, právě ukázkou krobiánství, o kterém jsi tady hovořil.“ Pak už se vlekla další neskonale nudná diskuse. Až úplně nakonec to ještě zajiskřilo. O slovo se přihlásil jakýsi Krč a napadl Chňoupkův projev jako jinotajný, neetický a jednotu stranických řad rozbíjející.

Také soudruh Štefaňák se ozval. Žádal, aby se k jeho sporu s Chňoupkem příští ÚV ještě vrátil. Uvedl, že si na ministerstvu B. Chňoupek vytvořil jakousi „skupinu pro nové myšlení“, jež si osobovala rozdávát nálepky ostatním čs. soudruhům. Ale Chňoupek není bez chyby a může nálepku vyfasovat sám.

Podobně vyhrožoval Vasil Bilák: Soudruh Chňoupek, pravil, tu předvedl ukázkou toho, čeho je schopná uražená pýcha. Rozdává nálepky, ale je to řeč o provaze v domě oběšencově. Sám by si mohl vysloužit „pekný plagát“.

Tady naše recenze končí. Komu se zdá text neúplný a rád by si jej přečetl celý, ať o to požádá Rudé právo. Zejména členům KSČ to doporučujeme – mají na to koneckonců nárok. B.

Odkud se vzali?

Někdy v sedmdesátých letech kolovala po Praze tato historka: Pracovníkům Archeologického ústavu ČSAV se podařilo objevit nové významné archeologické naleziště. Očekávalo se, že jeho vytěžení obohatí naše vědomosti o české prehistorii. Na potřebnou činnost nebyly pochopitelně naplánovány prostředky; v době, kdy se sestavoval rozpočet, neměl nikdo tušení, že se toto nové pole objeví.

Vedení archeologického ústavu bylo proto nuceno obrátit se na nejvyšší místa se žádostí o uvolnění dodatečných finančních prostředků. Šlo o nemalou částku a závažnou záležitost: proto byl materiál předložen k rozhodnutí předsednictvu ÚV KSČ. V den, kdy se věc měla projednávat, byl pozván na zasedání ředitel Archeologického ústavu akademik Filip, ač nebyl členem KSČ. Bylo ho tam třeba, aby předložený návrh uvedl a aby odpověděl na případné dotazy.

V den, kdy projednávání tohoto bodu bylo na pořadu zasedání předsednictva, byli odpovědní pracovníci ústavu shromážděni na svém pracovišti a s napětím očekávali, jak jednání dopadne. Budou prostředky na výzkum či nikoli? Projednávání se zřejmě protáhlo, čas plynul a napětí vzrůstalo. Posléze se akademik Filip dostavil. Pohyboval se a jednal, jako by byl v transu. Všichni přítomní se na něho vrhali s otázkou, jak dopadlo jednání. Akademik Filip však – stále ještě jako by nesoustředěný na to hlavní, oč běželo – vypravil ze sebe tato slova: „Prosím vás, odkud se vzali ti pánové?“ To, co za těch pár minut viděl a slyšel na schůzi předsednictva strany, bylo i pro starého pána silný tabák, a trvalo dlouho, než se vzpamatoval. Na tento otřesný zážitek do konce života nezapomněl. Podobnou otázku si často klade československá veřejnost, když na obrazovkách televizorů vidí dnes a denně tváře svých „představitelů“, které si nezvolila a které by ve svobodných volbách s velkou rozkoší smetla z politické arény. Když při oficiální oslavě 70. výročí republiky stáli téměř všichni na tribuně na Václavském náměstí, a když v hlavním projevu padla jména Masaryka, Beneše a Štefánika (jména, která četní mladí účastníci shromáždění slyšeli takto vůbec poprvé), srovnávali příslušníci starších ročníků formát současných „státníků“ s těmi, kdo stáli v čele našich národů v minulosti.

V panteonu českých a slovenských špičkových politiků není o výrazné osobnosti, jež svým významem přesahovaly hranice našeho území, nouze. Omezivše se na devatenácté a dvacáté století, připomeňme jen Františka Palackého, Karla Sladkovského, Františka Ladislava Riegera, Miroslava Tyrše, Karla Havlíčka Borovského, dále pak vedle Masaryka, Beneše a Štefánika osobnosti Aloise Rašína, Vlastimila Tusara, Antonína Švehly a Bohumila Šmerala – a mohli bychom v jejich výčtu pokračovat. Jak je možné, že současná politická reprezentace země vypadá jak vypadá? To skutečně klesla vzdělanostní a společenská úroveň našich občanů na tak žalostnou úroveň, že jejich výkvět má podobu Jakešů, Husáků, Indrů, Hoffmannů, Biláků a Zavadilů? Veřejnost o nich ví málo, a to, co o nich ví, je nekvalifikuje ani na funkce ředitelů pohřebních ústavů v okresních městech.

Po vpádu sovětských vojsk do Československa a po dovozu brežněvovské varianty stalinské kontrarevoluce

došlo v Československu k další marné kádrové čistce – po čistkách po roce 1938 a 1948 – na všech úsecích politiky, hospodářství, vědy a kultury.

Byli znovu, už po třetí za 30 let odstraněni, pomluveni a existenčně postiženi vzdělaní a talentovaní, ve veřejnosti oblíbení a oddaní veřejní činitelé, kterým čest ani svědomí nedovolily souhlasit se zákeřným přepadením vlastní země, s teroristickým odvečením šesti vedoucích československých politiků do ciziny, s bezpříkladným vměšováním cizí mocnosti do československých vnitřních věcí, se zcela falešnou interpretací československého politického vývoje, obsaženou v trapném „Poučení“.

Tvrdě byla zasažena československá kultura a umění (kde do vedoucích míst byli dosazeni pracovníci ministerstva národní obrany a vnitra), věda (kde se dokořán otevřely dveře podvodníkům a kariéristům) i hospodářství (kde z vedoucích funkcí byli vyházeni stoupenci reformy a demokratizace řízení ekonomiky a byli nahrazeni v ekonomice negramotnými a za normálních okolností nepoužitelnými „zdravými silami“ z funkcionářských řad KSČ), diplomacie (ze které byli vyhnáni nejzkušenější a nejschopnější pracovníci a nahrazeni neschopnými diletanty; maďarští účastníci různých mezinárodních konferencí měli od své vlády začátkem sedmdesátých let uloženo, aby pomáhali svým nemožným československým kolegům, atd. Noví vedoucí pracovníci se převážně rekrutovali z řad těch, kteří byli v době Pražského jara kritizováni veřejností za svou neschopnost a za nejružnější delikty; byli prý, chudáci, „obětí plřživé kontrarevoluce“. Nebylo úseku veřejného života, který by nebyl těžce postižen. V Československu došlo k „Bialře ducha“ (řčeno slovy Louise Aragona), k dekapitaci politického, kulturního a hospodářského života, k duchovní katastrofě především českého národa.

Když vtrhli v roce 1939 do Československa nacisté a zřídili „protektorát“, bylo jejich první starostí zbavit národ uznávaných politických a duchovních vůdců, připravit jej o jeho elitu, učinit z něho pasivní stádo mlčících nevolníků. Udělali pro to hodně a došli v tom dost daleko. Naštěstí jejich porážka a vítězství spojenců ve válce zachránily český národ před nejhorším. Je otřesným faktem, že to, co nedokázali ve čtyřicátých letech němečtí nacisté, realizovalo po roce 1948 „únorové vítězství“ a se značným úspěchem koncem šedesátých a začátkem sedmdesátých let skupina desperátů v cizích službách, kteří neváhali pro záchranu svého dobrého bydla a svých kariér politicky, společensky a existenčně likvidovat statisíce občanů, z nichž mnozí patřili k předním představitelům národa a státu. Mnoho jich bylo vyhnáno do emigrace, mnoho odsouzeno žít v emigraci vnitřní.

Při pohledu na současnou stranickou a státní špičku si uvědomujeme, že něco tak absurdního nemá obdobu v současném světě, a patrně ani v dějinách. Prezidentem republiky je člověk, který se v šedesátých letech zasazoval o reformu a ještě po sovětské okupaci veřejně prohlásil, že „s Dubčekem stojí i padá“. Když mu sověštší okupanti nabídli nejvyšší stranickou funkci a uspokojení → jeho chorobných mocenských ambic, rychle zapomněl na svá prohlášení a propůjčil se k „obnovení pořádku“ v duchu brežněvovského neostalinismu a stagnace. Je to svě-

tová rarita: V Československu je prezidentem muž, který se za války, v době nejvyššího ohrožení státu a našich národů, až do roku 1943 stavěl proti obnovení Československé republiky a spolu s dalšími vedoucími činiteli slovenské komunistické strany usiloval o přivtělení Slovenska k Sovětskému svazu. Za tyto velezrádné postoje nebyl volán k odpovědnosti: naopak – ve státě, který odmítal, se stal prezidentem. Předsedou Národního shromáždění a členem předsednictva ÚV KSČ je už řadu let Alois Indra, který byl v srpnu 1968 ochoten postavit se do čela quislingovské „dělnicko-rolnické revoluční vlády“ a zejména „revolučního tribunálu“, jehož jménem bylo provedeno zatčení šesti Indrových soudruhů a kolegů, odvečených pak cizími orgány do Sovětského svazu. To znamená, že byl připraven posílat do žalářů a nejspíše i na popraviště (neboť to je odjakživa posláním „revolučních“ tribunálů) lidi, se kterými léta družně spolupracoval, pro jejichž politiku hlasoval a aktivně se na ní podílel (kromě jiného jako předseda komise, připravující návrh nových stanov strany). Nebylo potom divu, že když se tento zločinný plán zhroutil, v Moskvě „se hodil marod“ a otálel s návratem do Prahy. Choroba ho však brzy přešla a se svou hroší kůží předsedá už léta československému zákonodárnému sboru; ve své funkci se osvědčil jako jeden z nejhrošivějších turistů v Československu. Vskutku povedená „zdravá síla“ tuzemského stalinismu!

Soustředíme se však na poměrně nového muže v čele strany. Po zákulisním handrkování a nelibostném střetnutí zvolilo předsednictvo do čela strany Miloše Jakeše; od té doby má čs. veřejnost pochybné potěšení vidět dnes a denně na televizních obrazovkách a na stránkách tisku konfekční úsměv na pramálo oduševnělé tváři generálního tajemníka.

Kdo je Jakeš? Jaké dílo má za sebou, čím si vysloužil právo stát se prvním mužem ve státě a rozhodující měrou ovlivňovat osudy naší země a jejího lidu? Je to osobnost, které je možno důvěřovat, že povede národní a státní loď mezi Scyllou a Charybdou různých nástrah a nebezpečí, že obstojí, bude-li postaven před osudové rozhodování? Čím se vyznamenal, jakou má kvalifikaci? Z jeho chudického životopisu jsme se dověděli, že se za války učil ve Zlíně u Bati elektrikářem, načež se stal mládežníkem. Byl prý vyslán do Moskvy na vysokou stranickou školu. Tam byl očividně položen základ jeho nezadržitelného vzestupu. Zastavme se na chvíli u tohoto mezníku. Všichni bývalí funkcionáři si dobře pamatují, podle jakého klíče se kdysi vysílali z KSČ studenti na moskevskou školu. KSČ tam má vymezenou kvótu a vysílá tam každý rok určitý počet funkcionářů. Není na to velký nával a málokomu se chce strávit v Moskvě až pět let za náročných podmínek života v internátu, daleko od domova. Selekcce probíhala obvykle tak, že z ústředí šel oběžník na kraje a okresy s výzvou, aby vybrali vhodné kandidáty, kteří by byli vysláni na studie do Moskvy. Takový oběžník byl v krajích vítán velmi radostně. Prakticky všude se ve funkcích vyskytovali jednotlivci, kterých bylo žádoucí se zbavit – lidé hloupí, neschopní, ctižádostiví, nepřijemní, nebezpeční. Pokud byli jinak kádrově bezúhonní (nebrali úplatky, necizoložili, neopíjeli se), představovali pro nadřazené vedoucí funkcionáře tvrdý oříšek: pro hloupost a neschopnost se lidé z funkcí odstranit nedali. Jednou z mála schůdných možností bylo však vždycky zbavit se jich tím, že byli vysláni na dlou-

hodobé stranické školení. Ježto v poválečných letech neexistovala v Československu Vysoká škola stranická (otevřela své brány až v roce 1953), vysílali se tito nežádoucí spolupracovníci – do Moskvy; tato praxe ostatně pokračovala i po jejím založení. Krajští a okresní tajemníci zásadně nebyli ochotni pustit na dlouhodobé studium těch několik schopných spolupracovníků, které měli k dispozici. Byli by sami proti sobě: byly to jejich opory, a nebyli padlí na hlavu, aby je „pustili k vodě“. O těch pak, kterých se touto cestou radostně zbavili, měli kromě jiného jistotu, že už se na původní pracoviště nevrátí: s absolventským diplomem z Vysoké školy stranické v Moskvě a se samozřejmě kladným posudkem v azbuce (sovětští soudruzi byli v tom velmi blahosklonní) kynula všem těmto soudruhům závratná kariéra. Je ovšem pravda, že takový kádrový výběr měl účinek bumerangu. Neschopní a omezení absolventi směřovali do ústředního aparátu a do řídicích orgánů strany a státu. Absolvent moskevské Vysoké stranické školy byl automaticky kandidátem na všechny vysoké funkce.

Z toho, co bylo uvedeno, existovaly zajisté i vzácné výjimky, není však důvod se domnívat, že by mezi ně patřil Miloš Jakeš.

Ostatně je ještě užitečné připomenout, čemu se studenti moskevské stranické školy za Stalinova života učili. Do hlav jim byla vtoukána teze o stálém zostřování třídního boje po vítězství socialismu, a o nutnosti bdělosti a ostražitosti. Dozvídali se o rozdělení světa na dva nepřátelské tábory. Byli přesvědčováni o Titově zradě a o tom, že „krvavý pes“ je starý fašistický agent. Byli poučováni o absolutním i relativním zbídačování dělnické třídy za kapitalismu, o zahnívajícím imperialismu jako konečném stadiu kapitalismu, jehož systém a výrobní vztahy jsou nepřekonatelnou překážkou rozvoje výrobních sil, vědy a techniky. Slyšeli tam přednášky o Lysenkově revoluci v genetice, o zřůdnosti weismanismu-mendelismu-morganismu, o škůdcovství „kosmopolitů“ (rozuměj židovských občanů) a o hrdinském vzoru Pavlíka Morozova, který udal vlastní rodiče. Učili se tam o zrádcích, vrazích a agentech cizích rozvědek Trockém, Bucharinovi, Kameněvovi, Zinověvovi a Rykovovi (a mnoha jiných). Studovali Ždanovovy referáty, odsuzující Achmatovou a Zoščenka, četli útoky na Šostakoviče a Prokofjeva. Naproti tomu se nic nedozvídali o paktování Stalina s Hitlerem v letech 1938-1941, ani o mnoha jiných tragických událostech z historie VKS(b). Neslyšeli nic o souostroví Gulag. Jejich hlavními učebnicemi byly Staliny Otázky leninismu a Dějiny VKS(b).

Celou tuto ideologickou veteš bylo nejlépe rychle zapomenout. To však dokázal jen málokdo.

Další Jakešův životopisný údaj praví, že bývalý mládežník působil po jistou dobu ve vedoucích funkcích ústředních orgánů, odpovědných za činnost národních výborů (tj. na ministerstvu vnitra) a tedy i za komunální hospodářství. Není známo, že by byl v této funkci vykázal jakékoli úspěchy: žalostný stav tohoto úseku tehdy i nyní je notoricky znám. V „Osвобоzené domácnosti“ však dodnes vzpomínají, že tehdejší soudruh náměstek využil (nebo zneužil?) svého služebního postavení a odebral se za oceán vybírat pro tento podnik nový čistící stroj. Snad chtěl, aby tímto způsobem byla využita jeho původní kvalifikace elektrikáře, snad chtěl získat kvalifikaci novou – vždyť „čištěním“ se měl v budoucích letech

zabývat soustavně a cílevědomě! O Alexandru Dubčekovi se říká mnoho pěkných věcí, ale ví se též, že se dopustil chyb a omylů. Jeden z nich se mu zvláště nevyplatil: měl fenomenálně nešťastnou ruku ve výběru kádrů. Za jeho působení ve funkci prvního tajemníka se jeho přičiněním ocitli ve vysokých a odpovědných postaveních lidé jako Šalgovič, Dzúr, Soják, Husák. A ovšem Jakeš, který se stal předsedou ÚKRRK (další z filiálek KGB). Všichni se mu jak náleží odvděčili: vrazili mu kudlu do zad.

Jakeš patřil ke skupině těch, kdo připravovali invazi cizích vojsk. Po okupaci vzal na sebe ochotně odízný úkol organizačně zajistit a provést největší čistku v poválečných dějinách stalinského pseudosocialismu. Už na první pookupační schůzi ÚKRRK si přinesl kádrový materiál některých komunistů, kteří se angažovali v destalinizačním obrodném procesu – a začal vylučovat. Toto neblahé a neváhejme říci – zločinné – dílo navždy zůstane spjato s jeho jménem. Důsledky se projevíly dlouhodobě: všestranný úpadek země, související kromě jiného – jak sami normalizátoři připouštějí – s naprostým nedostatkem osobností (viz úvodník Miloslava Brůžka v časopise Tvorba).

Osobnosti byly pod vedením Miloše Jakeše, který sám může být označen za prototyp „neosobnosti“, z politického a veřejného života odstraněny: zčásti vyhnány do ciziny, zčásti odsouzeny k živoření v podřadných zaměstnáních, aby uživili sebe a své rodiny. Nebylo málo takových, kteří si v zoufalství sáhli na život.

Tu se přímo vnucuje paralela: Ve východoněmeckém městě Žitavě mají Klienebergerovo náměstí. Na rohovém domě je tam umístěna pamětní deska, na které stojí psáno: *Profesor Klieneberger, nar. 25. 4. 1876. Ředitel nemocnice v Žitavě, pronásledován fašismem. Rozloučil se 30. 9. 1938 dobrovolně se životem. Jeho poslední písemný záznam zněl: „Ten, kdo mně bere práci, bere mi život!“*

Kolik vzácných, čestných, cenných lidí v Československu přivedl Miloš Jakeš do stejné situace, jako nacisté profesora Klienebergera? Za kolik takových vražd je odpovědný? Není si ani dnes, když stojí nad troskami, ke kterým vedla „normalizační“ kádrová politika, vědom škodlivosti a zločinnosti své činnosti ve funkci předsedy ÚKRRK, v roli hlavní postavy čistek? Je vůbec kdy schopen pochopit hloubku a rozsah škod, jež způsobil těmto národům, této zemi? Je s to vůbec něco pochopit?

Po odchodu z funkce předsedy ÚKRRK převzal Jakeš předsednickou funkci v komisi ÚV pro zemědělství a výživu. Nelze říci, že by toho na tomto úseku hodně pokazil, i když důsledně kopíroval pro nás zcela nevhodná sovětská opatření. Patří k paradoxům naší doby, že zatímco kolchozní zemědělství je v Sovětském svazu nejslabším článkem hospodářství a Gorbačovovo vedení je nuceno jeho principy radikálně revidovat, v Československu kolchozy, alias družstva, víceméně fungují. Fungují v tom smyslu, že jsou schopny vyprodukovat dostatek potravin pro naše obyvatelstvo, zvláště když je svatý Petr v dobré náladě a počasí umožní sérii tučných let. Jenže – za jakou cenu? Produktivita a efektivnost československého zemědělství jsou nesrovnatelně nižší než v zemědělství vyspělých kapitalistických zemí. Vycházíme-li z Leninovy poučky, že o vítězství toho či onoho řádu rozhodne v konečné instanci právě vyšší produktivita

práce, pak ani relativní pokroky čs. zemědělství nic nemění na skutečnosti, že kapitalismus je v této soutěži o několik světelných roků vpředu.

Říká se, že Jakeš se zasloužil o vzestup JZD AK Slušovice, nad kterým údajně držel ochrannou ruku a pro které vytvořil – i když to slušovičtí předáci popírají – zvláště příznivé podmínky. Je-li tomu tak, připišme Jakešovi tuto zásluhu k dobru.

Od roku 1981 převzal Jakeš odpovědnost za celé čs. hospodářství ve funkci předsedy národohospodářské komise ÚV. V té době to šlo s naším hospodářstvím od deseti k pěti a Jakeš projevil v této funkci naprostou nekompetentnost. Bylo-li ještě možno zmeškat nějaký vlak, kterým by se dalo aspoň trochu dohnat katastrofální zpoždění čs. ekonomiky za vyspělými kapitalistickými zeměmi, pod Jakešovým vedením se to podařilo.

O Jakešovi jeho přátelé tvrdí, že je neúplatný, že by se nikdy nemohl zaplést do aféry, podobné aféře s Babinským. V rozporu s tímto tvrzením je ovšem skutečnost, že má velmi vyvinutý smysl pro privilegia příslušníků nomenklatury. Sovětská kampaň, v jejímž průběhu se stranické orgány na různých úrovních houfně vzdávaly různých speciálních zařízení (obchodů, léčeben, zotaven, dač) a předávaly je široké veřejnosti, nenašla u Jakeše odezvu. O tom, jak myslí na blaho soudruhů, které prověřil, podal nemálo důkazů. Příklad? Kdysi jako pacientu plicní léčebny v Dobříši mu padlo toto zařízení do oka a postaral se, aby bylo odejmuto široké veřejnosti a přeměněno na privilegovaný domov zasloužilých stranických důchodců. V Praze, kde je kritický nedostatek lůžek v nemocnicích, se dostavuje nákladná nová budova Státního sanatoria pro prominenty. „Pult osobnosti“ je nadále plynule zásobován (i za tvrdé valuty) vybraným potravinářským i spotřebním zbožím. Privilegovaní soudruzi a soudružky, pohřbívající obětavě a s vynaložením všech sil poslední iluze o životaschopnosti „reálného socialismu“, jsou ušetřeni strastí prostých občanů.

Nutno rovněž pochválit Jakešův dojemný vztah k vlastní rodině. V duchu nejlepších tradic vedoucích funkcionářů KSČ postaral se o blaho svých synů: oba jsou řediteli, jeden v Krátkém filmu, druhý v Mezinárodní organizaci novinářů. (V tomto punktu ostatně ani jiní nezůstávají pozadu: Husákův syn je velvyslancem v Jugoslávii, když už předtím zastával stejnou funkci ve Finsku, Indrův zeť je ředitelem Českého rozhlasu. Příkladů by bylo ovšem možno uvést mnohem víc. Když už se soudruzi ničím jiným nezasloužili o národ a zemi, pak aspoň tím, že přivedli na svět neuvěřitelně nadané děti!) Také další Jakešovi příbuzní se překvapivě ocitají ve vedoucích postaveních. O nových, mladších kádech, které dělají závratné stranické kariéry, se proslýchá, že to jsou kamarádi Jakešových synů. A pak nám vykládejte o rodinkaření dynastie Ceaucesců!

To všechno by možná nebylo tak důležité, kdyby byla s Jakešem do čela strany přišla osobnost, od které by bylo možno očekávat, že vytáhne káru československé společnosti a hospodářství z hlubokého bahna, do kterého je zavlékla čtyři desetiletí stalinského „socialismu“ a zejména obě poslední „normalizační“ dekády. Po roce Jakešova působení v nejvyšší stranické funkci se najde jen málo lidí, kteří by si něco takového mysleli. Primitivismus jeho myšlení a vyjadřování veřejnost dílem šokuje, dílem v ní vyvolává salvy smíchu. Lidé si kladou otázku,

zda má Jakeš elementární kvalifikaci k zastávání funkce nejvyššího a nejmocnějšího představitele politického života v zemi.

Jaké jsou jeho vědomosti o politice, hospodářství, dějinách? Jaká je jeho průprava? Co promyslel, které knihy, studie, úvahy sám napsal? Jak přispěl k obohacení společenského poznání? Seznámil se například někdy s pracemi, vydanými začátkem sedmdesátých let Římským klubem – pracemi, které tak ovlivnily evropské politické myšlení a představy o budoucnosti? Co je mu známo o polemice o smyslu českých dějin, která kdysi jitřila mysl českých vzdělanců? Zná Chalupného studii o československém národním charakteru? Četl někdy Peroutkovo „Budování státu“, tento základní zdroj informací o problémech, které dostala do vínku naše země po svém osamostatnění? Která Masarykova díla prostudoval? Co ví o učením Johna Maynarda Keynesa, které předznamenalo obrát ve vývoji soudobého kapitalismu? Co ví o skvělých výsledcích práce Bellových laboratoří, o kalifornském Křemíkovém údolí, o velkých úspěších „rizikových“ firem v USA, o japonské metodě plynulého zásobování „just in time“?

A co ví o vývoji marxismu po Stalinově smrti – na Východě i na Západě? Ví něco o současných diskusích dnešních sovětských ideologů, které Fojtíkův referát na nedávném ideologickém plénu ÚV KSČ tak důsledně ignoroval? Má vůbec nějaký názor na průběh a budoucnost současných sovětských reforem? Popravdě řečeno, hrdina socialistické práce Jakeš – podobně jako kdysi Novotný, ale snad ještě ve větší míře – působí dojmem člověka, se kterým si není o čem povídat, člověka bez hlubších vědomostí, původních názorů a tvořivých schopností. Jeví se jako typický muž zaostalého aparátu, který mu sugeruje názory a připravuje veřejná vystoupení. Je však zřejmě „ostrý hoch“, který nemá potíže s vlastním svědomím. Strašlivé škody, které způsobil svou špinavou čistkou, bolestné osudy desítek tisíců těch, kteří se postavili proti stalinismu, zřejmě neruší jeho klidný spánek. Nemá zřejmě tušení, kam Československo spěje.

Snad bude někdy zodpovězena otázka, proč vybrali do špičkové funkce právě Jakeše. Dříve se v osobě generálního tajemníka KSČ vždycky rozhodovalo v Moskvě; za Gorbačova už tomu možná tak není. Zvyk je však železná košile: zdá se, že z možných kandidátů (vesměs nevalné jakosti) padla v Praze na Jakeše volba proto, že se z dřívějšíka nejlépe osobně znal s Gorbačovem; v rozhovoru s pařížským Figarem to ostatně nepřímou potvrzuje. Na to, aby řídil složité soustrojí moderního státu, aby rozhodoval o osudech Čechů a Slováků, je to po čertech málo. Při setkání Michaila Gorbačova s vedoucími pracovníky sovětských sdělovacích prostředků a tvůrčích svazů řekl ve svém vystoupení šéfredaktor časopisu Znamja Grigorij Baklanov: „Odpůrci přestavby hájí systém, který umožňoval netaentovaným a neschopným lidem vykonávat vedoucí funkce a degradovat život na jejich úrovni.“ (RP 11. 5. 1988).

Baklanov uhodil hřebík na hlavičku. Takový to byl (a u nás je) systém.

Odkud se vzali ti pánové?

POZOROVATEL

Prosinec 1988

Sociální demokraté sněmovali

Na čtyřicet delegátů a několik desítek hostů se zúčastnilo XXIII. sjezdu exilové Čs. sociální demokracie, který se konal 9. – 11. června v Heidelbergu.

Zvýšený mezinárodní zájem o politický vývoj v zemích střední a východní Evropy se projevil mimo jiné i tím, že německá SPD prvně vyslala na exilový sjezd člena prezidia strany; poslanec Wolfgang Roth ve fundovaném dvacetiminutovém projevu řekl, že němečtí sociální demokraté sledují práci svých československých přátel s velkou sympatií a spolu s nimi věří v obnovení legální činnosti strany také v Československu. Z mezinárodních hostů se sjezdu zúčastnila také dvoučlenná delegace Sociálně demokratického svazu Slovinska, vedená předsedou strany F. Tomšičem, dále zástupci lotyšských a izraelských sociálně demokratických stran; řada západních socialistických stran, zejména britská, nizozemská a rakouská, zaslaly sjezdu srdečná poselství solidarity.

Pozdravná poselství došla také z Československa, zejména od Rudolfa Battěka, který byl do Heidelbergu pozván, pozvání přijal, avšak režim mu odmítl vydat cestovní pas.

Sjezd měl výrazně pracovní charakter. K oběma hlavním referátům, které přednesli dr. Karel Hrubý a prof. Jaroslav Krejčí se rozproutila živá diskuse, které se zúčastnilo 27 delegátů a hostů. Ve sjezdové rezoluci se praví: „Důrazně podporujeme boj všech československých demokratů za lidská a občanská práva. Náš cíl je pluralitní demokracie; dílčí reformy nám nestačí.“

V tajném hlasování zvolil sjezd nový třicetičlenný ústřední výkonný výbor, který ze svého středu zvolil desetičlenné předsednictvo. Po zdravotně podmíněné demisi dr. Viléma Bernarda, který byl zvolen čestným předsedou, stojí nyní v čele strany dr. Karel Hrubý z Basileje. Místopředsedy jsou prof. Jaroslav Krejčí a Jaroslav Zběhlík, tajemníkem strany byl zvolen Jiří Loewy z Wuppertalu. (PL)

Přezrálé maliny Václava Laciny

U nás

Hlásí se svítání. Z nás každý hledí žasna
a čeká, zda a jaká přijde změna.
Gorbačov – naděje a teorie krásná,
karabáč – praxe dávno osvědčená.

Všeho do času

Soudruha Bucharina
uznali za nevinna.
I na soudruha Dubčeka
to čeká. Moc se načeká?

Nové myšlení

Dříve neměl ani pomyslení,
že by opustil své postavení.
Hlavu si láme teď,
jak se v něm udržet.

2. března 1989

Sdělení přípravného výboru klubu Obroda

(výňatky)

Dne 31. března 1989 se v Praze konala porada, které se kromě členů přípravného výboru zúčastnili někteří další členové klubu mj. Č. Císař, J. Domanský, M. Grégr, M. Hájek, R. Horák, O. Jílek, L. Kohout, V. Kolmistr, V. Šilhán, V. Vrabeč a zástupci některých okresů a krajů ČSR. Na pořadu byla diskuse o prvních zkušenostech z činnosti klubu, na níž se podíleli všichni přítomní. V této zprávě shrnujeme některé názory, které tu byly vysloveny.

Situace, v níž pracujeme

Na společenský pohyb uvnitř naší země působí aktivně mnohé vnější faktory, předně obrodný socialistický vývoj v SSSR, Maďarsku a Polsku. Sovětské volby skončily jasným vítězstvím zastánců revoluční linie M. Gorbačova a porážkou konzervativních tendencí a jejich nositelů. Perestrojka nabývá na důslednosti i na tempu. V Maďarsku pokračuje hluboká demokratizace, která mj. dospěla k přehodnocení protistalinské vzpoury z roku 1956 jako historicky oprávněného lidového hnutí (byť do něho časem vstoupila skutečná kontrarevoluce), jakož i rehabilitaci demokratických snah uvnitř strany a společnosti včetně osoby I. Nagye. V Polsku se blíží k závěru dialog představitelů moci a opozice u kulatého stolu, jehož dosažené dohody schválil ÚV PSDS. Tyto tři země stojí nyní v čele boje za definitivní překonání stalinských deformací i stagnační politiky a za demokratické pojetí socialismu jako pluralitní, sociálně spravedlivé a svobodné společnosti.

Za těmito vývojovými trendy v Evropě se silně opožďuje a zaostává vnitřní vývoj v naší zemi. Normalizační režim se k nim sice slovně hlásí, ale v podstatě se dosud nezačal přeměňovat v demokratickou politickou soustavu hluboce humánního socialismu, ačkoliv prakticky celá společnost je ideově i politicky připravena takovouto přeměnu podpořit a realizovat. Pokusy nejaktivnějších reformátorů v oficiálních strukturách a zejména iniciativních občanských sdružení (včetně našeho klubu) energičtěji pokročit v přestavbě se setkávají s nevolí konzervativních vládnoucích kruhů a byrokratickým odporem. Ten je motivován strachem byrokratických sil o ztrátu mocenských pozic a výsad i z otevření prostoru pro veřejnou angažovanost všech vrstev a skupin společnosti a z revolučních důsledků obrodné progresy socialismu. Žijeme tudíž v podmínkách vleklé krize, která se spíše prohlubuje než řeší.

V této atmosféře opozičnost stále širší veřejnosti přirozeně roste, ale také v řídicích strukturách přibývá kritických hlasů požadujících radikálnější politické změny. Pod tlakem demokratického veřejného mínění ztrácí normalizační režim někdejší konsistenci a selhávají jeho zásady socialistické etiky a hlavně zastaralé politické postupy. Nezbyvá mu než se uchýlovat ke kojzárovské publicistice, ke křečovitě mocenské represí, což vše pak ovšem pohřbívá lidovou iniciativu a maří jakoukoliv přestavbu.

Jádrem moci stále zůstává konzervativní aparát KSČ, jehož orgány nesou rozhodující vinu nejen na dlouholeté stagnaci společenského rozvoje, nýbrž i na současném otálení v uskutečňování nezbytných reformních změn.

Zálibu v letitých normalizačních praktikách dosvědčují jak snahy zachovat nepohnutost byrokraticko-direktivního neostalinského politického systému, tak i nechuť přejít k regulované tržní ekonomice a uvolnit svobodu informací a duchovního života vůbec. Pokračuje snaha manipulovat prostřednictvím sdělovacích prostředků veřejné mínění a vymezovat co nejužší hranice demokratických aktivit lidu, ale také falšovat smysl neformálních občanských sdružení, jimž se upírá zákonná oprávněnost a účelově ale nepravdivě podkládají lživé záměry, např. nepřátelství k republice, snaha rozvracet stát, zrada socialismu aj.

Směry a formy činnosti klubu Obroda

Jako členové klubu jsme se prohlásili za demokratické socialisty, kteří vědomě navazují na nejlepší pokrokové tradice dělnického a revolučního hnutí. Uznáváme význam bojů sociální demokracie i komunistické →

Proč vznikla Obroda

Miloš Hájek

Sovětská perestrojka poskytla novou naději všem zemím východní poloviny našeho kontinentu, ale vnitřní podmínky v každé z nich byly značně odlišné. Československu umožňuje Gorbačovova politika navázat na živou tradici Pražského jara, ale režim nastolený vojenskou intervencí klade mnohem tvrdší odpor než jakého jsou schopny konzervativní síly v Maďarsku či Polsku. Hlavním cílem Brežněvovy intervence bylo totiž znásilnění komunistické strany – vyhnáním téměř půl milionů členů přestala být politickou stranou v tom smyslu, jakou jí byla do roku 1969, a stala se pouhou mocenskou strukturou. Pro myšlenku demokratizace (tohoto dříve tabuizovaného slova) od její proklamace Gorbačovem horovali v Československu spíše nestraníci než členové KSČ. Její vedení se s dvouletým zpožděním přihlásilo k myšlence demokratizace, ale v reformě politického systému nechce zřejmě připustit nic víc než kosmetické úpravy. Ovšem faktický, byť nepřiznaný krach politiky „normalizace“ a podobnost sovětské perestrojky s Pražským jarem, změnily klima. Strach nezmizel, ale polevil a spontánně vzniklá masová demonstrace mládeže v den 20. výročí invaze vytvořila novou situaci, což potvrdily zejména pětidenní demonstrace v letošním lednu.

Propast mezi vládnoucí garniturou a společností se prohloubila, ale aktivní opozice nebyla dosud schopna ukázat konkrétní východisko. Její aktivisté prokázali velkou obětavost v úsilí o dodržování lidských práv. V minulém roce se pokusili vstoupit přímo do politiky ustavením Hnutí za občanskou svobodu s rozpracovaným obecně demokratickým programem. Jelikož však toto hnutí sdružuje socialisty i nesocialisty, má ztíženou možnost vypracovat přesnější politická stanoviska. Vyhraněná a zformovaná socialistická opozice dosud v Československu chyběla. Praxe stalinismu a neostalínismu sice diskreditovala samotnou myšlenku socialismu v očích mnoha lidí, ale zdaleka ne všech.

Všechny tyto důvody vedly skupinu aktivních účastníků Pražského jara – zčásti signatářů Charty 77 – k ustavení OBRODY – Klubu za socialistickou přestavbu. Naším programem je demokratický socialismus. Svě inaugurační Prohlášení jsme formulovali velmi široce a svůj klub pojmáme jako společenství otevřené každému socialisticky smýšlejícímu občanu. Jsme si vědomi, že kdyby se naše členstvo omezovalo jen na vyloučené komunisty, byl by klub mrtvě narozeným dítětem. →

A ve skutečnosti, že již před veřejným vyhlášením se nám podařilo získat i mladé lidi, kteří nikdy nebyli v žádné straně, vidíme příslib úspěchu. Na rozdíl od dosavadních neformálních iniciativ jsme se ustavili jako organizace a požádali ministerstvo vnitra o registraci. Domníváme se, že důvody, které po první světové válce vedly k rozkolu socialistického hnutí na komunisty a socialisty, patří minulosti a vítáme úsilí o obnovu jednoty evropské levice, k níž se hlásíme.

Přejeme si, aby demokratizační proces nenabyl explozivní povahy. Tím je dán i náš vztah k ostatním iniciativám a organizacím. Jsme solidární s Chartou 77 a jinými demokratickými iniciativami v boji za lidská práva. Pokud jde o náš vztah ke KSČ, vítáme její přihlášení se k demokratizaci a podporujeme každý skutečný krok v tomto směru. Ponecháváme si však právo na kritiku, domníváme se, že v reformě politického systému se takřka nic neudělalo. Rozhodně pak odsuzujeme represí, kterou vedení reagovalo na lednové demonstrace. Reakci veřejnosti na tuto represí lze zhruba odhadnout. Jistá část demonstrantů odsuzuje – vezměme v úvahu, že v Československu se 18 let nedemonstrovalo. Ale na druhé straně přes 1200 kulturních pracovníků a téměř 700 vědeckých a výzkumných pracovníků podepsalo petice odsuzující postup úřadů a žádající propuštění vězňů. To je nový a významný prvek: zatímco v minulosti podepisoval podobné petice víceméně stálý okruh „disidentů“, zmíněné protesty podepsali v drtivé většině lidé existenčně závislí na establishmentu a mající před očima osudy stovek svých kolegů, kteří pro podobné politické postoje byli před 20 lety vyřazeni z práce ve svém oboru. A nejde jen o intelektuály. Rudé právo nebylo dosud s to uveřejnit stanoviska dělnických kolektivů, které by se ztotožňovaly s oficiálními místy. Naopak se množí hlasy nesusouhlasu mezi členy KSČ. Náš klub je prost jakéhokoli sektářství a snaží se oslovit všechny občany včetně členů strany.

Vedoucí garnitura našla zatím jediné „řešení“: zostření zákonného trestního postihu demonstrantů, dosažené mimořádnou cestou bez svolání plenárního zasedání parlamentu. V této situaci byla i oficiální reakce na založení Obrody nevraživá. Zástupce šéfredaktora Rudého práva Kojzar nás obvinil z „pravcového oportunistu“ a naznačil, že dialog s námi nepřichází v úvahu. S kým ovšem chce moc vstoupit v dialog, když ho odmítá vést s přesvědčenými stoupenci socialistické přestavby?
(zkráceno) 19. 2. 1989

strany jako součásti všelidového úsilí o svobodu a spravedlnost. Vysoce oceňujeme obrodný proces 60. let a myšlenky Akčního programu KSČ z dubna 1968. Současně však odmítáme všechny stalinské a jiné nedemokratické deformace socialistické teorie a praxe, všechny omyly, přehmaty a zločiny, které cestu k socialismu pošpinily. Jsme stoupenci spravedlivého odhalení a vyslovení plné pravdy dějin socialismu jako jediného zdroje skutečného poučení.

Odmítáme snahy defetistů odepsat socialismus ve jménu jakéhosi nového liberalismu „čistě“ demokracie, „absolutní“ svobody apod., které nemají šanci v reálném společenském životě a bloudí ve sférách fantazie. Krizi stalinismu nelze řešit likvidací falešné ideologie zplozené kultem násilí a diktatury a jejím nahrazením humanistickou ideologií demokratického socialismu.

Jestliže nechceme politicky tápat a ve své činnosti improvizovat potřebujeme si na půdě klubu vypracovat charakteristiku socialismu jako společenského řádu, jeho teorii a praxi, které jsou nanejvýš nezbytné pro moderní socialistické hnutí. Žádné „věčné“ poučky a definice nic nevyřeší, spíše problémy zauzlují. Potřebujeme otevřenou socialistickou ideologii, proměnlivou v souladu s objevy vědy a s pohybem života, avšak prochnutou ideály lidské svobody a sociální spravedlnosti jako trvalými principy našeho směřování.

Klub však musí růst také do šířky a vytvářet si svou organizační bázi a získávat stále nové členy, kteří se sdruží v pobočkách nebo jen přátelských kroužcích, aby dali své znalosti a schopnosti pro cíle, které byly vysloveny v Prohlášení přípravného výboru z 15. února 1989. V naší společnosti žije mnoho občanů, mezi nimi reformní komunisté z 60. let a jejich přátelé, kteří smýšlejí pokrokově socialisticky a hledají způsob, jak přispět k úspěchu demokratické přestavby. Ti všichni, ale i progresivně zaměření členové KSČ a jiných stran najdou v našem klubu pole pro svobodnou výměnu názorů a politickou angažovanost.

Jiří Hájek v Norsku a ve Švédsku

Profesor Jiří Hájek mohl v květnu a červnu 1989 navštívit svého syna, který žije a studuje v Norsku. I když šlo o soukromou návštěvu, nemohl odmítnout zájem norských a švédských sdělovacích prostředků a četné rozhovory o poměrech v Československu i o mezinárodních problémech; dostalo se mu velké publicity.

Nemohl také odmítnout pozvání k přátelským rozhovorům s předsedkyní norské vlády Gro Harlem-Bruntlandem, s norským ministrem zahraničí Thorvaldem Stoltenbergem, s předsedou norského parlamentu Reulfem Steenem a mnoha jinými norskými politickými a kulturními osobnostmi. Při průjezdu Švédskem byl pozván k rozhovoru se státním sekretářem v ministerstvu zahraničí Pierrem Schori, s ústředním tajemníkem švédské sociálně demokratické strany Bo Toressonem, s předsedou švédského Svazu spisovatelů Petrem Curmanem i s některými dalšími osobnostmi. Mírové fórum dělnického hnutí a Ústav pro mezinárodní politiku ve Stockholmu jej pozvaly k přednášce o perestrojce a „společném evropském domu“.

Protože projížděl Stockholmem v době konání 18. kongresu Socialistické internacionály, byl pozván jako host na tento kongres, a mohl se setkat s Willy Brandtem, Bruno Kreiskym, Bettino Craxim, Franzem Vranitzkym a jinými čelnými představiteli členských stran Internacionály i s nečlenskými hosty kongresu, mezi nimi s čelným funkcionářem komunistické strany Itálie Giorgio Napolitanem, Maďarské socialistické dělnické strany Reszöngerezem, s předsedou Internacionály liberálních stran Danielem Tarschyzem a se zástupci vznikajících sociálně demokratických stran v Maďarsku a Polsku a Lidových front v baltských zemích SSSR.

Z.H.

Zamlčená oběť Evžena Plocka z Jihlavy

Těžko mít jistotu nějaké obecněji platné společenské spravedlnosti: jestliže si uhájí práva jedna část společnosti, druhá na to doplatí větším či menším bezprávím. O jednu spravedlnost se ale člověk přičinit může: o to, aby nezapadly v nepaměť skutky lidí poražených. Je to asi jediná odměna lidem, kteří se obětovali nebo byli obětováni ve společenských bojích.

Krátce po Palachovu týdnu přítel z Moravy vyprávěl, že stejně jako Jan Palach a Jan Zajíc v Praze, učinil ze sebe živou pochodeň Evžen Plocek v Jihlavě. Stalo se to 4. dubna 1969 na jihlavském náměstí, tedy veřejně; ještě večer o tom redaktor Jan Petránek odvysílal krátkou zprávu v rozhlase, tím ale na událost upozornil i úřad, a tomu se dokonale podařilo, co se režimu daří už dvacet let: uvrhnout protestní čin do nepaměti, varovnou oběť zamlčet. Abychom přispěli ke spravedlnosti historické paměti, dohodli jsme se s jihlavskými přáteli, že popíšu vše, co mi vyprávěli; a že tak současně otevřeme příležitost zveřejnit i další svědectví do události zasvěcená.

Nejdřív jsme hledali Plockův hrob. Jihlavský hřbitov je rozlehlý, v paměti zůstalo jen přibližné ponětí o místě posledního rozloučení před dvaceti lety. František Kaňa ale potkal známého, který nás k hrobu dovedl. Široká plocha dvojhrobky, na obou vyhlazených žulových deskách košíky s chvojí a nevadnoucími slaměnkami, v záhlaví prostý tmavošedý kámen se jménem. Evžen Plocek se narodil 29. října 1929 a zemřel 9. dubna 1969, půl roku mu chybělo do čtyřiceti let. Okolnost dost závažná v úvaze o důvodech drastického a dramatického zakončení života: nebyl to mladíček jako Palach nebo Zajíc, to o mládí se může říci, že jeho rozhodování o životě nebo smrti visí na vlásku, ale čtyřicátník?

Plockovi rodiče byli obyčejní lidé, tatínek byl dělník. Marie Holubcová mi ukazuje kolonii nízkých baráček nedaleko hřbitovní zdi, snad tam, ale stoprocentně si tím jista není, Plockovi bydleli. Evženův životopis se od mládí stváří jakoby podle vzorové příručky o tom, jak se chudý a schopný chlapec může v socialismu uplatnit; ta drastická smrt ovšem zaráží, a řeknu hned na začátku, že vedle linie Plockových osobních úspěchů běží současně linie vývoje politických poměrů: a na ní se odvine jihlavský případ vzdorovité smrti. Ještě za války se Evžen učil nástrojářem a s touto vysokou dělnickou kvalifikací začal pracovat v největším a po válce nově budovaném jihlavském závodě Motorpal. Na konci války bylo Evženovi šestnáct let a politiku reflektoval způsobem přiměřeným svému mládí i odpovídajícím tehdejší dobové atmosféře. Asi s dvaceti kamarády tvořili tramskou skupinu, nazývali se for recese boys, a že jsou obdivovateli Ameriky, dokazovali vojenskými tornami s nápisem US. Bylo umění si takové torny opatřit; a pokaždé, než se vydali na tramp, obešli recesníci s tornami na zádech obřadně celé jihlavské náměstí. Je to jedno z největších náměstí i v celé Evropě, ubíhá lehce s kopce, lemováno mnoha vzácnými renesančními průčelími domů z bohatých dob dobývání stříbra pod Jihlavou – a mně se nechce napsat, co vyhlíží tak nadneseně osudově: že podobně demonstračně na tom náměstí skončil Evžen Plocek i svůj život.

Jistě tu nějaké vnitřní hlubinné souvislosti jsou – a přece se bojím hned několikerého krátkého spojení. US torna na zádech byla i v časech před únorem 1948 a zvláště asi v nově osidlované Jihlavě ostentativním politickým programem, avšak jednak prý se dost mnozí z recesníků stali až významnými straníky, a jednak se i život Evženův vyvíjel následovně: v základní vojenské službě prý aktivně pracoval v ČSM. Vrátil se do Motorpalu a v roce 1953 se stal členem odborového závodního výboru. Byl zvolen do krajského výboru svazu kováků a později i za člena ústředního výboru svazu. V roce 1955 odešel z nářadovny a začal pracovat jako placený předseda závodního výboru ROH. V té době vstoupil i do komunistické strany. Někdy v těch letech chodil Plockovými stopami Posázavím a podle Berounky inženýr Pavel Novák a vzpomíná, jak legenda o for recese boys dlouho obíhala tramské osady. O někdejším šerifovi recesníků, placeném odborovém předákovi, ale nikdo z pamětníků neřekl, že by se prudkou politickou kariérou zkazil. Naopak všichni tvrdí, že se dobře staral o lidi.

Ostatně při politické kariéře nesetrval. Udělal si střední školu a ve svých devětadvaceti letech začal dálkově studovat na vysoké ekonomické škole zahraniční obchod. Z placené odborářské funkce přešel do obchodně technické služby podniku a po skončení vysoké školy se stal vedoucím obchodního oddělení. Do roku 1969 to dotáhl na obchodního náměstka ředitele podniku. Plockova odborná kariéra byla tedy zas tak pronikavá a zas všichni potvrzují, že byla zasloužená. Plocek byl schopný, pracovitý a v práci poctivý. Politika ale přece jen byla jeho osudem. Na jaře roku šedesátého osmého byl zvolen místopředsedou celozávodního výboru KSČ a stal se členem okresního výboru KSČ v Jihlavě. Patřil k tak zvanému křídlu progresivistů. Na krajské konferenci v Brně byl zvolen delegátem XIV. sjezdu KSČ. Po invazi jelo z Jihlavy na Vysočanský sjezd všech 13 delegátů, jeli tajně, bydleli v hotelu Opera. Tehdejší druhý tajemník okresního výboru Jaroslav Šebesta, který mě hlavně do případu zamlčené oběti zasvěcuje, chodil s Evženem Plockem po Praze: sovětské tanky v ulicích, zablokované mosty, rozstřílené domy, lidské oběti, nápisy na zdech a výlohách, vzrušené postávání davů a diskuse v ulicích, noční stanné právo. Přízračná atmosféra země neprávem obsazené prý ale Plocka nedeprimovala, muž vyslaný z okresního ústraní k důležitým událostem se nadchl chytrým vzdorem Vysočanského sjezdu. „Odejdu s dlouhým nosem,“ řekl Šebestovi, „ve Vysočanech to odhlasujeme.“

Ptala jsem se všech, s nimiž jsem o Plockovi mluvila, jak si vysvětlují jeho rozhodnutí upálit se. Zlom prý u něj nastal někdy v březnu roku šedesátého devátého, kdy atmosféra po provokačním útoku na kancelář Aeroflotu v zemi zatuhla. Muž, který nechce být jmenován a který Plocka dobře znal, řekl: „Ve funkci byl Evžen dost suverénní, čišela z něj jistota. Byl v tom až lehkomyšlný, i o věcech hodně složitých snadno prohlásil, že to se zařídí.“ Takže proti porážce protestoval smrtí? – Muž, který Plocka znal, na otázku odpověděl: „Události se ho sil-

ně dotýkaly. Byl to citlivý člověk. Poměry na něj působily depresivně.“ Jaroslav Šebesta mi půjčil dopis Plockova učitele a přítele dr. Jaroslava Bělky. Ten si po Plockově smrti vybavil, že už někdy kolem května 1968 mu v dlouhém rozhovoru o situaci Evžen řekl: „Nechci zemřít jako dobře situovaný penzista.“ V momentu sebeoběti věta zazněla prorocky, ale v okamžiku, kdy byla vyslovena, mohla znamenat mnohé. „Snad viděl jasněji a dřív než my černou budoucnost, která nás čekala,“ řekla Marie Holubcová, žena vybavená schopnostmi a vzděláním k vědecké práci; normalizátoři ji poslali nejdřív kydat hnutí a teď pracuje jako dělnice v pekárně i na nočních směnách. Nikdo, s kým jsem mluvila, však nepřipustil jiný motiv Plockova rozhodnutí, než výhradně politický.

Politický protest vlastní smrtí. Úvaha naráží tak podobně, jako naráží pták zavřený v místnosti na okenní sklo: vše za sklem je ve své fakticitě jasné, a přece je ztěženo postihnout smysl viděného. Kde, na kterém místě překročil Evžen Plocek onu mez, která nás úporně vrací do života? Byl ženatý, měl třináctiletého syna, chlapec prý na něm lpěl, otcova smrt byla pro něj těžkým otřesem. Evžena Plocka přežili i oba rodiče, stará paní Plocková prý nepřestávala chodit ve smutku a lidé ji často vídali na hřbitově. O manželce Evžena Plocka mí přátelé hovoří jako o úsměvné, hodné, milé ženě, pracovala v závodě v konstrukci. A všichni dosvědčují, že Evžen byl rádný muž a o rodinu že se staral. Těžko tedy napsat, že politické zklamání zavázilo víc než odpovědnost k blízkým, ta odpovědnost v tom rozhodnutí nějak musela být obsažena. A je zhora nemožné najít tu chvíli, tu událost, to slovo, tu osudovou větu, která se natolik vryla do duše, že převážila nade vším. Z toho však, s jakou úctou o Plockově oběti mí přátelé hovoří, a taky z reakce jihlavské veřejnosti na jeho čin před dvaceti lety, mohu usoudit, že v jeho rozhodnutí je obsaženo něco z dávných archetypů lidského jednání, jež vstoupily do dramatu a legend anebo prodchnuly náboženství, a před nimiž, když je mezi námi uskuteční někdo živý, stojíme v úžasu a uchvácení.

Zajisté nejsme pro sebeupalování. Každému takto rozhodnutému bych řekla „nedělej to, jsou ještě jiná řešení, která jsi nevyzkoušel“. Přesto ale musím napsat, že pojetí mravnosti založené na ochotě k oběti, na protestu obětí, se vzpírá právě tlaku totalitní moci, která spravuje společnost ohlupováním a strachem, a že se u nás objevuje zároveň a v souvislosti s ní. A musím napsat i to, že tušnou sílu této mravnosti uplatnil nejen evangelismem, tedy husovstvím odchovaný Jan Palach, ale že ji jako jedinou pro sebe možnou použije i reformní komunista Evžen Plocek. A bylo by falešné vidět v oběti projev mesianismu nebo mučednictví, tento tón mi poněkud zazněl u mladičkého Jana Zajíce, ale ani Palach ani Plocek se mučedníky necítili; to lidská bezmoc si hledala způsob odporu, s nímž si totalitní moc nejméně může poradit, protože jeho mravní obsah je jí nedostupný.

V mírnějších, ne tak dramatických podobách se na mravnosti vzdorné oběti v sedmdesátých a osmdesátých letech rozvinulo celé hnutí, mám na mysli Chartu 77 a ostatní nezávislé iniciativy, jež jsou založeny právě na filozofii nenásilného odporu zlu i případnou obětí. Neboť každý, kdo se k takové iniciativě připojí, kdo by dnes byl jen napsal dopis ve prospěch Václava Havla, ten nejen přemáhá strach, nýbrž současně ví, že jej přemáhá i k tomu stát se obětí represí. Nemít strach být mocí potrestán

za dobrou věc. Nemít strach obětovat cosi svého dobrého v odporu proti věci zlé. Když uvěznil Ivan Polanského, všichni vydavatelé samizdatů se nabídli v petici k podobnému trestu. I po zatčení Václava Havla vznikla petice prokurátorovi, v níž se signatáři hlásili o trest, neboť také souhlasí s tím, zač byl Havel odsouzen, s položením květin na Palachovu památku. Veřejně se o takový trest přihlásil protestem proti Havlovi odsouzení Radomír Malý. V zaostalosti československých politických poměrů se takto paradoxně vytváří ohnisko myšlenkové a mravní kultury, která si zaslouží pozornost.

Po Palachovi a Zajícovi už musel Evžen Plocek vědět, že jej čeká jistá smrt. Vybral si Velký pátek, což může naznačovat ať vědomě či intuitivně volený předobraz oběti Kristovy. Zůstaňme ale jen u toho, co víme jistě. Po druhé hodině, když v pátek v Motorpalu skončila směna, šel nebo jel Evžen Plocek na náměstí. Asi v půl třetí ho na stanici trolejbusu potkal Jaroslav Šebesta. Plocek vypadal i mluvil smutně, dost to kontrastovalo s jeho založením člověka plného života a elánu. Předpovídal návrat hluboko do předlednových poměrů. „Přijď po svátcích,“ řekl mu Šebesta, který odjížděl na právě smlouvenou schůzku, „popovídáme si.“ Mluvili spolu pár minut než přijel trolejbus. Plocek podával Šebestovi obřadně ruku, ten si důvod oné obřadnosti uvědomil, až když bylo po všem. Nač se tento muž v dobrém postavení a v nejlepším věku chystá, nenapadlo nikoho.

V kavárně Alfa s ním mluvil kamarád z mládí, taky nic nevytušil. Zde mohl Evžen Plocek vypít tak tři panáky rumu, jejich množství by odpovídalo třem promile alkoholu v krvi, jak je pak zaznamenala lékařská zpráva. Všichni, s nimiž jsem mluvila, vyloučili, že by Plocek byl alkoholik nebo že by jednal pod vlivem alkoholu. Ani po jeho smrti jihlavští nedovolili antipropagandě z něj alkoholika udělat. Zřejmě se napil pro uvolnění a jeden můj přítel dobře poznamenal, že podivné by spíš bylo, kdyby se předem něčeho nenapil. Taky někomu telefonoval, bezpečnost nezjistila komu. Potom šel do drogerie na levé straně náměstí a koupil si dvě lahve nitrocelulózového ředidla. O kus výše se pak v průjezdu jednoho domu polil. Měl na sobě zelený hubertus a černou radiovku, jednou lahví se polil zezadu, druhou zepředu.

Bylo před velikonočními, na náměstí byly kolotoče, houpačky, střelnice, krámky, jarní pouť. Byla tu spousta lidí. Když jihlavský koordináční výbor uměleckých svazů a pracovníků v kultuře vydal k události prohlášení, kritizoval v něm činitele městské správy, že v den pohřbu nevykázala z náměstí zábavní podniky a že tu nevyvěsili jedinou smuteční vlajku. Jednou, myslím si, tu bude mít Evžen Plocek pamětní desku. Přešel mezi houpačkami a lidmi náměstím směrem vzhůru a napříč a když míjel střelnici, hodil na její pult složený papír, na nějž vlastní rukou v jedné větě napsal i důvod své smrti i svou závěr: „Jsem pro lidskou tvář a pro demokracii.“ Kolem mariánského sloupu došel na roh náměstí před tehdejší sekretariát OV KSČ, dnes je v budově spořitelna. Bylo po třetí hodině. V krabici měl jedinou zápalku. Že si nechal při sobě jen tu jedinou i že demonstrativně obět chtěl podstoupit uprostřed lidského davu, jako by nasvědčovalo, že hrál s osudem. Prohrál. Zápalka se vznítla, ředidlo muselo okamžitě vybuchnout. A lidé hned nevěděli, jestli nejde o nějakou pouťovou atrakci, zmateně váhali, a on stál a hořel, a až po chvíli ho svalili na zem a strhli z něj huber-

tus. Hořela mu už i kůže. V nemocnici umíral do 9. dubna. Chodila za ním jeho žena i přátelé. Jaroslav Šebesta za ním byl dva dny před smrtí. „Evžene,“ optal se, „bylo to až tak nutné?“ „Já neměl jinou možnost protestu,“ odpověděl Evžen Plocek. Po zprávě v rozhlase v pátek večer následovalo přísné vládní embargo na všechny informace o události. Předseda vlády Oldřich Černík už v sobotu osobním příkazem zavázal jihlavské funkcionáře nedávat žádné zprávy pro tisk. Do centrálního tisku o Plockově sebeoběti skutečně nepronikla ani řádka. Ostatně v té době byli už všechny svobodomyšlné noviny a novináři umlčeni. Evžen Plocek umíral v době, kdy se schylovalo k pověstnému dubnovému plénu ÚV KSČ, kde se dokončil mocenský převrat zahájený invazí. Do Jihlavy přijel dokonce zvláštní zplnomocněnec Sovětského svazu pro okupaci Československa tajemník Kuzněcov, dal svolat předsednictvo okresního výboru KSČ a vyžádal si od něj a od bezpečnosti politickou zprávu o situaci ve městě a v okrese. Naléhal na to, nešířit zprávy o případu a rozhodně nedělat veřejný pohřeb.

Umlčet zprávy o vzdorné oběti se podařilo jen zpočátku. Když Plocek zemřel, závodní časopis Tryska uveřejnil jeho životopis a portrét, z novinového výstřižku hledí mladistvá, otevřená a bezelstná tvář. Okresní časopis Jiskra zveřejnil zprávu o Plockově pohřbu. Proti vůli zavázaných funkcionářů si dělníci Motorpalu vynutili oficiální obřady, okresním funkcionářům a institucím nezbylo, než se přidat. Že se Plockovu oběť nepodařilo zdiskreditovat, o to se zasloužil zejména koordinační výbor uměleckých svazů, jeho jihlavská pobočka. Malíř, ředitel divadla, historik, socioložka, lékař. Psali Evženu Plockovi do nemocnice, ti nejbližší ho tam navštívili, získávali utajované zprávy o případu, zabránili jeho falešnému výkladu, pomáhali i s přípravou pohřbu. Po letech o Plockovi psal a vyprávěl v rozhlase jeden z nich, lékař Rudolf Hampach, který emigroval do Německa. Umělci Jihlavska se pokusili vydat novoročenku k roku 1970 Rodné zemi zpívám, v níž verše Jana Zahradníčka a obraz Bohumila Krátkého Prométheův oheň měly připomenout oběť Evžena Plocka. Novoročenka byla vytištěna, ale bylo zakázáno ji rozšiřovat, údajně protože na fotografii titulní strany bylo pole bílých máků, a mezi nimi jediný rudý. Rudá barva jednoho květu uprostřed ostatních bílých mohla připomínat ojedinělost Plockova činu, cenzor ale spíš usoudil, že bílá tu má převahu nad rudou. Pro zajímavost v novoročenke měl dřevoryt také Michael Florián ze Staré Říše a jeho blízká příbuzná, tehdá mladička Juliana Stritzková, dnešní žena Martina Jirouse. Tak se události vracejí ke svým výchozím bodům, neboť když píšou tyto řádky, je právě Ivan Martin Jirous v Jihlavě odsouzen k 16 měsícům vězení; napsal a dával podepsat protest proti nezákonnostem a žádal vyšetření smrti vězně Pavla Wonky.

Pohřeb se konal v sobotu 12. dubna. Smuteční tryzna se odbývala před bránou Motorpalu, nad rakví mluvil ředitel podniku, předseda organizace komunistické strany a náčelník lidové milice. Rakev byla zahalena do státní vlajky. Od továrny se kondukt vydal kolem Plockova domu na hřbitov. Od brány Motorpalu ve Starých Horách jsou to ke hřbitovu dobré tři kilometry, tam všude stáli na chodnících, šli v průvodu a přidávali se k němu tisíce lidí; rakev už snášeli k hrobu, a konec průvodu byl ještě u továrny. Přišli Jihlavané i lidé z celého okolí, Evžena

Plocka doprovodily všechny organizace a korporace. Na přeplněném hřbitově promluvil vedoucí tajemník okresního výboru KSČ. Byl jarní den. Svítalo slunce.

Snad se letos 4. dubna jihlavským přátelům podaří položit na hrob Evžena Plocka kytičku.

L

„Jarní probuzení“

Vzpomínky Oty Šika knižně

Je neobvyklé, že se kniha vzpomínek na události před více než dvaceti lety stane tak aktuální v současné době, jako je tomu u knihy prof. Oty Šika „Jarní probuzení“. Aktuálnost je dána změnami v Sovětském svazu a v jiných zemích východního bloku, kde se usiluje o prosazení hospodářských reforem a o liberalizaci politického života. Mnohé myšlenky, které se dnes zdají být nové, byly již obsaženy v programech a reformních návrzích Pražského jara v roce 1968.

Ota Šik, vedoucí reformní komise od roku 1963 a autor základních myšlenek hospodářské reformy v Československu líčí jako očitý svědek zákulisní boje uvnitř komunistické strany od konce padesátých let. S napětím čtenář sleduje, jak bylo připravováno svržení Ant. Novotného a nástup Dubčeka. Získá také zcela neznámé informace o prolomení cenzury, o vzniku svobody tisku a rozkvětu Pražského jara. Dovídá se o intrikách konzervativních sil proti demokratizačnímu úsilí a o jejich spojení se zahraničními dogmatiky během jarních a letních měsíců 1968.

Mnohé, co se zde odhaluje, zejména vykreslení charakterů a chování některých dosud vládnoucích politiků, vysvětluje i dnešní situaci v Československu.

Knihu Oty Šika „Jarní probuzení“ vydává nakladatelství POLYGON. Subskripční cena bude asi 25.-, normální cena asi 35.- sfr. Kniha bude mít uhruba 350 stránek a četné dokumentární fotografie.

POLYGON, Postfach 1737, CH-8048 Zürich

Dvě knihy rozhovorů Karla Hvězd'aly

Karel Jan Schwarzenberg

Knížecí život

Kníže Karel Jan Schwarzenberg, prezident Mezinárodní helsinské federace, hoteliér a lesník, říká: „Kdybych se mohl vrátit do Čech a svobodně tam něco vybudovat, to by byl velký úkol. A potom taky předat něco z té staré české hrdé tradice.“

Iva Kotrlá

Nevítaný svědek

Ve své nové knize se brněnská básnířka vyznává ze své lásky k Bohu, Brnu, rodině, erotice, literatuře a přátelům. Kniha je pokusem o portrét výjimečné ženy, jejíž osud připomíná Boženu Němcovou.

Obě publikace vycházejí v nakladatelství

Karel Ritter Verlag, Fahrenheitstr. 23

5300 Bonn 1

Let orla se nekonal

Jeden ze soudobých politologů napsal, že jestliže ekonomické zhroucení připomíná infarkt a úpadek politiky rakovinu, je možné krizi ideologie nejspíš přirovnat k leukémii. Na rozdíl od předchozích nemocí zabíjí pozvolněji a nenápadněji.

A vskutku, působení ideologie – tohoto vžitého a široce sdíleného souboru tradic, politických zkušeností, koncepcí, postojů, návyků, hodnot a reflexů, ale i nadějí – se zdá být tak široké, nevtíravé a nenásilné, že máme sklon je takřka vůbec nevnímat. O ideologii však platí totéž, co o ovzduší. Pokud je čisté, chápeme ho jako samozřejmost. Stane-li se nedýchateľné, naráz pocítíme, jak je nepostradatelné pro náš život.

Teoretikové tvrdí, že ideologická krize se projevuje tím, že společnost ztrácí konsenzus. Tím mají na mysli společného jmenovatele myšlení a kolektivního jednání širokých lidových vrstev. Jednotlivé součástky tohoto lidu – skupiny, regiony, třídy i národy, pak přestávají vnímat to, co je jim společné a nejsou proto s to se shodovat na zásadách svého společného jednání. Pak hned přicházejí další důsledky: jakmile zmizí tato vazba myšlenkového společenského souznění, nemožou řídit politické struktury už vládnout svou autoritou, silou svých myšlenek a přesvědčivostí svých plánů, ale už jen za pomoci desinformací, úskoků a pak stále se stupňujícího nátlaku a násilí.

Ztráta konsenzu tedy znemožňuje i demokracii jako způsob politické komunikace. Demokracie totiž není jen myšlenkovou náplní moderních ideologií, ale i souborem pravidel a postupů, kterým lze regulovat na základě konsenzu celkový tok vývoje soudobých pospolitostí, při němž lidé, pod vlivem rostoucí úrovně vzdělání, se aktivně účastní spolutvorby dějin.

Z toho ovšem také vyplývá, že jakmile se ztrácí konsenzus, vyhrocují se i rozpory, které vždy existují mezi jednotlivými součástmi společenské struktury. V třídní společnosti jsou to rozpory mezi třídami, ve společnostech soudobého socialismu pak je to napětí mezi vládnoucími a řídicími strukturami (mocenskými elitami) a sférou tzv. lidského faktoru, tj. pracujícími lidmi.

Pokud je společnost zdravá, tvoří spojovací článek mezi těmito oběma potencionálně protichůdnými činiteli jednak zmíněný už konsenzus a dále činitel, který ho vždy znovu a znovu vytváří, stabilizuje a oživuje, tj. společenský aktiv. Ten působí ve společenských orgánech podobně jako červené krvinky v lidské krvi. Živí a sytí jeho tkáň a tím zachovává vzájemnou vazbu a schopnost plnit funkci. Mizí-li společenský konsenzus, začne se vytrácet i tento aktiv. Nemá co přenášet a samostatně rozvíjet a nemůže už působit ani jako zpětná vazba. Jednotlivé součástky politického a společenského organismu se pak nezadržitelně odcizují, ve společnosti narůstá malátnost a vnitřní vratkost.

Ideologická krize je tedy příznakem vážné společenské nemoci, stavu odcizení, která zostrňuje společenské rozpory a nakonec směřuje k stupňování mocenské represe a k odbourávání společenského aktivu.

V našem století prožila česká a slovenská společnost první velkou ideologickou krizi na sklonku 30. let, po Mnichovu. Tehdy se přiklonila ve své většině k socialistické ideologii, neboť v ní spatřovala záruku i program svého přežití. Vpád a důsledky stalinistické praxe v počátku 50. let však vyvolal i druhou krizi – úpadek těchto hodnot, což ještě násobilo zaostávání našeho životního způsobu za standardem průmyslového rozvoje našich evropských kapitalistických sousedů. Tehdy vznikla potřeba socialistické obrody a její ekonomická intenzifikace. Avšak bránila tomu ideologie neostalinských mocenských elit. Postupně se proto proti ní zvedal komplex nové ideologie, koncepce demokratické socialistické reformy. Zápas se stupňoval po celá 60. léta a v lednu 1968 skončil porážkou konzervativismu. Rychle se vytvořila nová ideologie humánního socialismu, kterou společnost přijala a na jejím základě vznikl nový konsenzus. Po násilné brežněvovské intervenci byl však násilně potlačen a začala éra třetí ideologické krize.

Na tuto sféru „pseudoaktivu“ pak mohla mnohde navázat i sytá černá spleť zájmových, ale i korupčních mafií a klanů.

Konsenzus ovšem tento pseudoaktiv vyrobil nemohl. A tak se rozvinul jeho účelový substitut – propagandistická indoktrinace a s ní spojená státně–bezpečnostní represe. Jejich úkolem bylo jednak vytvořit jakousi potěmkinovskou vesnici souhlasícího společenského vědomí a dále nastolit takový klid stabilizačního zmrtvění, který by bylo nebezpečné narušit.

To vše však působilo na společnost destruktivně a degenerativně. Zužoval se tok pravdivých informací. Media ideologické práce šířící špatně hranou věrnou oddanost falešné ideologii – Poučení – ztrácela jak profesionální kvality, tak i důvěryhodnost a sdělnost. Postupně narůstala i krize kultury, protože i jí moc zapověděla zrcadlit skutečné smýšlení lidí, obrázet rozpornost jejich názorů i osudů, což vedlo ke ztrátě pravdivosti. Vědomí o konfliktech, problémech a realitách společenského života sláblo a začala se šířit rez lhostejnosti, nezájmu, politicko-ideologické pasivity. To nutně muselo postihnout úroveň společenské, ale i lidské každodenní morálky. Rozmáhaly se postoje paušální nedůvěry ke všemu řečenému, oficiálnímu, sílil úpadek dějinného vědomí a národní identity, hynul sociální etos a vše ústilo do hniloby nihilistické skepse a atomizující individualizace.

Společnost, zbavená svých pravdivých, srozumitelných, přijatelných a asociativních ideologických vazeb, začala ztrácet své specifické tvary a nezadržitelně se přeměňovala v suť rozpojených sociálních prvků. Spirála negativních příčin a následků ideologické krize se tím roztáčela stále více a s největší vahou dolehla především na mladou nastupující generaci. Té odepřela ideologie – Poučení – nejen pravdivý pohled na dějiny, ale i kontakt s proudem dějinného vývoje s dosaženými společenskými zkušenostmi i se vším, co prožily a vstřebávaly starší generace. Ty za své vnějškové mimikry stále ještě schovaly také svůj žijící pocit socialistické naděje. Avšak

mladší generace, které chápaly socialismus jako derivát Poučení a kterým nebyla po chuti ani ideologická schizofrenie starší generace, začaly hledat své ideologické naděje už jinde – mimo okruh socialistického myšlení. Jistě k tomu přispěl i rozmach konjunktury a životní úrovně západních zemí a s ní kontrastující stagnace ve většině zemí reálného socialismu. Avšak hlavní příčinou byl falešný ráz oficiální ideologie, kterou kritické mládí nemohlo přijmout než s výsměchem a pohrdáním.

Takový je obraz příčin a následků třetí ideologické krize našich nejnovějších dějin. Až do roku 1985 stoupala její hladina sice postupně, ale – právě jako již zmíněná leukémie – skrytě a nenápadně. Teprve vpád myšlenkového kvasu gorbačovské perestrojky odhalil nejen hloubku jejich tůní, ale i potenciální sílu emotivních přejeví a proudů, které by z ní mohly náhle vytrysknout. Došlo totiž k tomu, že dlouho uměle a pracně vršená a znovu a znovu látaná hráz zdogmatizované normalizační ideologie se teď začala rychle hroutit. Stará ideologie přestala být cementem spojujícím i samotnou mocenskou elitu. Ta znejistěla, protože pochopila, že takřka vše, co dosud společnosti indoktrinovala a co zdůvodnilo její moc i nadprávi, nyní naráz upadlo do spirály inflace. Navíc se dostavily i prvky ekonomické krize a známky značné disfunkce politického systému. Ve společnosti začala nacházet stále vyšší ohlas i odvážná kritika nezávislých iniciativ. Také tempo politického vývoje se zrychlilo natolik, že sklerotizované struktury, zaměřené především na obranu existujícího stavu, pochopily, že ho nejsou s to zvládnout. Na poplach bylo možné volat už před dvěma roky. Avšak setrvačná víra ve stará dogmata svazovala vedoucím gremiím ruce. Drahocenný čas plynul bez užitku. Gorbačovovo vedení poskytlo čs. brežněvovcům na jejich přeorientaci podobný časový úvěr, jaký ostatně povolilo i svým domácím konzervativcům. Přijalo celkem s povděkem jejich poněkud opožděnou přihlášku ke koncepci přestavby a revanžovalo se za to tím, že jasně nevylovilo svůj skutečný názor ani na ideologii „Poučení“, ani na zásadní hodnocení událostí roku 1968. Tuto mírnost si jedni vykládali jako nechuť sovětského vedení rozšiřovat i tak dost rozsáhlou frontu politických a ideologických konfliktů a tím jako ctnost plynoucí ze slabosti. Rozhodli se proto využít této příležitosti k tomu, aby sestavili jakési „Československé specifikum“, které by jim umožnilo přežít v „přestrojení“.

Záhy však začal sílit hlas jiných, znalejších, kteří si uvědomovali, že Gorbačovova taktika vychází z toho, že čas pracuje pro něj, že může proto i u nás opatrně a pozvolně rozehrávat politické partie, které ovšem v určitém momentu dospějí k nekompromisní koncovce.

Po 19. konferenci KSSS se ukázalo, že právě ti druzí měli pravdu. Ideologické korektury se staly nevyhnutelnou podmínkou politického obratu, který by skončil s „přestrojováním“. 10. zasedání ÚV se o to mělo pokusit. V rozsáhlém Fojtíkově referátu, který uváděl jednání pléna, je jistě nemálo zajímavých odstavců, naznačujících i pozitivní momenty.

Především se vytrácí a odsunuje do pozadí celek ideologického komplexu „Poučení“, který ještě před několika měsíci dominoval v kampani sdělovacích prostředků proti Pražskému jaru. Tep srdce této stále ještě lehce spící

Šípkové Růženky je však ve Fojtíkově referátu stále ještě patrný, zejména tam, kde se vrací do minulosti nebo kde se snaží znovu připevňovat staré nálepky „revizionismu“ na hodnoty, které jsou mu nepříjemné.

Pokrokem je ale i to, že se tu – po tolika a tolika letech – sice opatrně, ale přesto nadhazuje i otázka, která je pro jakýkoliv seriózní rozbor ideologického stavu společnosti klíčová, tj. jaký je vlastní reálný obraz veřejného mínění a jaké tendence převládají ve společenském vědomí. Podrobnější – zdaleka ne však úplný materiál – dostali na stůl členové ÚV písemně, aniž by byl pak zveřejněn. Zde je třeba podotknout, že fakta a cifry takovýchto průzkumů stále ještě patří k nejpřísněji střeženým tajemstvím. Avšak něco z nich do referátů přece jen proniklo. Konstatuje se tu např. převažující „nespokojenost lidí s postupem přestavby“ i jejich názor, že „není s předstihem politicky a organizačně zajištěna“. Také to, že lidé „nevěří, že řídicí sféra poctivě usiluje o změny“. Nepřímo se zde tedy i připouští, že existují vážné projevy krize důvěry. Fojtík z ní ovšem obviňuje především „ideologickou práci“, které vyčítá, že šířila překonané představy, že připouštěla propagandu, která „hlásala něco, co vyvracel život“, vytvářela ovzduší „neodůvodněného sebeuspokojení“, že „kritická národnost chyběla tam, kde jí bylo nejvíce zapotřebí“.

Dalším kladem referátu je, že v podstatě správně konstatuje kritický stav společenských věd, který „znemožňuje tvořivou teoretickou práci i teoretické objevování vývojových tendencí“. To pak „znemožňuje perspektivní ráz politického vedení“. Mimochodem sám Fojtíkův referát, který neřeší žádnou teoretickou otázku, ba dokonce postrádá i ambici o něco podobného se pokusit, je dokladem, jaká pravda zde byla vyslovena. Z řečeného lze ovšem vyvodit i další závěr, že teoretické a vědecké základy celého politického vedení prostě neexistovaly, takže v praxi pak musel nutně převažovat pragmatický ráz byrokraticko-aparátnického stereotypu. Nepřímé, ale pro pochopení pravdivého stavu a úrovně normalizační politiky příznačné doznání.

Ve Fojtíkově referátu jsou jistě i další pozitivní myšlenky, např. se tu hovoří o potřebě odbourat informační bariéry, přiznává se existence dlouho popíraného zájmového pluralismu atd. Základní vadou celé této hory slov však je, že jí chybí cílevědomost, systém, vnitřní logika, takže spíše připomíná volně složenou směs různě významných poznámek, ze kterých si může každý vybrat, co chce. V čtenáři dokonce vzniká dojem, jakoby to vše bylo sepsáno jen proto, že se téma dostalo na program a ne aby se tu skutečně vyřešil byť i jediný z mnoha klíčových problémů naší ideologické krize.

A tak je na tomto rozpačitém materiálu zajímavé spíše to – co v něm chybí.

Především se z něj nedozvíme o tom nejzákladnějším – zda i u nás začala nová a svým charakterem revoluční a všech společenských sfér se dotýkající fáze vývoje, která by si vyžádala zásadní prověrku i přehodnocení všech starých stereotypů.

Že už nastal čas, kdy nelze potlačovat žádnou z otázek, kterou si klade společnost. A protože v této věci referát nedává jasno, nemůže postupovat podle metody, která by tomu odpovídala, tj. neklade si otázky, jak se vyvíjela na-

še společnost a jak dospěla ke své současnosti. Fojtíka ani nenapadlo, aby se zmínil o potřebě poučit se z vývoje posledních dvaceti let, specifikovat nepříjemné, ale klíčové otázky, na které se dnes lidé ptají: jak se mohlo stát, že se u nás prosadila ideologická koncepce založená na zcela neživotním a nefunkčním pojetí společenského vlastnictví? Jak mohl vzniknout byrokratický systém centrálního ekonomického řízení, podceňující trh i efektivní mezinárodní dělbu práce? Proč se nepostřehlo včas nebezpečí narůstající byrokratické degenerace politiky? Proč se odmítal i sám pojem společenské plurality? Proč došlo k poklesu společenské aktivity i autority socialismu? Proč se výkon politiky zredukoval na poručníkování, které stranické centrum vyvolávalo nejen vůči státním orgánům a společenským organizacím? Proč je naše společnost infikována morální krizí, co způsobilo odklon mládeže od politického myšlení i od socialismu? A konečně – otázka všech otázek: Jak se mohlo stát, že v zemi, která měla tak specificky mimořádně příhodné podmínky pro nejuplněnější a nejméně deformovaný rozvoj socialistických kvalit, se dnes dospělo na okraj nejhlubší krize, jaké její dějiny poznaly? Jak to, že tak katastrofálně zaostala a zplaněla škola našeho socialistického myšlení, že dnes musíme ideologii i teoretickou výzbroj pro kvalitativní socialistické přeměny vlastně jen importovat a jen se přiživovat na tom, co vymysleli v ostatních zemích? Jak to, že už léta nejsme průkopníky těchto myšlenek? Proč už jsme je před desetiletími nezačali ověřovat a proč neposkytujeme jiným příklad i radu?

Jestliže by měl Fojtík odvalu tyto tak závažné otázky postavit do středu svého referátu, musel by začít mluvit o ideologii a praxi stalinismu a neostalinismu a o absenci politického myšlení v éře Brežněva. Musel by konstatovat, že konzervatismus, ideologický stereotyp je dnes hlavním a přímo smrtelným nebezpečím každého socialistického rozvoje, a že našel ve znormalizovaném Československu svůj bezpečný domov. Pak by ale musela následovat pasáž o příčinách, projevech a důsledcích této brzdicí ideologie na naši současnost. Muselo by se jasně říci, jaký soubor specificky československých mylných dogmat a poučení kormidloval naši politiku do bludných směrů, které nás dovedli tam, kde jsme a kdo je zformuloval a prosazoval a hájil.

Položme si teď otázku, proč právě takováto koncepce Fojtíkovu referátu chybí. Nepodceňujme autorovu inteligenci, ani to, že o všech těchto otázkách a jejich klíčovém významu pro obnovení celospolečenského konsenzu dobře ví. Ale bylo mu také jasné, že touto cestou pravdy prostě jít nemůže ani on, ani současné gremium stranického vedení. Proč? Protože jakmile by se vyslovil problém, kdo je odpovědný za daný stav, okamžitě by se rozpadla vratká jednota současného stranického vedení. Diferencovala by se v něm skupina „velkých viníků“ – tvůrců normalizační ideologie a praxe, k nimž by ovšem patřil i autor sám. A dále skupina těch, kteří by o sobě tvrdili, „že se jen přizpůsobili“. Nu a na neobyčejné síle by získala právě ona skupina „nových“, jejichž průnik do vedoucího týmu právě na říjnovém plénu začal. Velcí viníci by se asi stali neudržitelnými a museli by naráz odejít. Nastal by boj o pozice mezi zbývajícími dvěma skupinami, z nichž první by zdůrazňovala svou zkušenost, druhá svou nevinu na daném stavu. Konflikt by se nutně

přenesl i do aparátu strany a odtud i do státních struktur. A centrum by bylo paralyzováno.

Avšak nezůstalo by jen u toho. Vlna strachu by se zvedla i v „pseudoaktivu“. I zde by vyvolala zoufalý zápas o přežití, panický závod a soutěž o „přeorientaci“ na nové, dosud nestabilizované šéfy. Celý tento útvar složený z „převodových pák“ tj. z lidí schopných působit takřka jen shora dolů a stmelovaný jenom poziční nomenklaturou, pojítky „známostí“, skupinovými, klanovými, oborovými a vzájemné výhody poskytujícími vazbami, by se rozpadl. Každý z jeho příslušníků již dnes tuší svou nepopularitu a svírá ho předtucha, že i tak jednou v budoucnu přijde doba, kdy dosavadní princip, že každý je umístěn „dle svých známostí“, nahradí pro něj krutě spravedlivá zásada, že se začne vybírat dle schopností. Každý rychlejší pohyb a změna, kterou by vyvolala ostře zvýrazněná otázka, kdo je vinen, by tuto strašnou hrozbu nemilosrdně přiblížila a zvedlo by se volání „zachraň se kdo můžeš.“

V těžké situaci by se ovšem pak ocitlo i členstvo strany. Nemohlo by očekávat pomoc shora od rozloženého vedení a „pseudoaktivu“. Zůstalo by pak tvář v tvář vůči lidem na závodech, v místech, v JZD a institucích. Samotné a opuštěné. Nakonec by právě ono muselo snímat hříchy těch, kteří za ně nebo spíše jejich jménem rozhodovali a tvořili chybnou politiku z nedohledna kádrových výšin. Stálo by proti zjitřeným myslím svých spoluobčanů bez možnosti kohokoliv zakřiknout, nechat potrestat, muselo by se hájit i proti rostoucímu radikalismu především mládeže. A protože členové strany už léta odvykali přesvědčování – sebe i jiných – a jsouce vnitřně znechuceni a šokováni tím, co se stalo „nahore“, byli by to i možná právě oni, kdo by nejsilněji volali „ukřižuj, ukřižuj“!

Můžeme shrnout: celospolečenská krize se u nás tak prohloubila a organismus politického řízení i ideologického ovlivňování se natolik rozložil, že už pouhé veřejné a oficiální vyslovení oněch pravd, které jinak všichni soukromě znají, by zcela jistě způsobilo náhlou krizi, disfunkci a možná i zhroucení celého establišmentu.

Na takovémto zhroucení ovšem nemá nikdo zájem. Avšak současně je i nemoc už tak pokročilá, že jestliže léčebná operace nezačne včas, pacient ztratí schopnost ji přežít. Situace si tedy žádá dobře promyšlený, ale i energický obrat. A ten dnes může probíhat po dvou hlavních cestách: Jednak rozvojem důsledné ekonomické reformy a dále otevřením upřímného a osvobozujícího celospolečenského dialogu.

Co mělo být řečeno, řečeno tedy nebylo, neboť na plénum se nedostavila politická odvaha. Let orla se nekonal. Spíše pštros pohybem svých dlouho neužívaných křídel jakoby chtěl divákům naznačit, že též patří do zoologické třídy ptáků.

Na překročení Rubikonu asi dlouho čekat nebudeme. Avšak i kdyby se to stalo už zítra, byl by to jen počátek léčby chronické ideologické leukémie. Nikoliv důvodem k jásoťu, ale povelem k nesmírné dřině pro ty, kteří tu budou napravovat těžké dědictví dvaceti let normalizační politiky.

(Otištěno bez vědomí autora, zkráceno)

Jaro je tady

(fejeton)

Nevím, jestli už někdy bylo, že kvetly zároveň sasanky i jabloně. Nebo jabloně a švestky. Letos všechno kvetlo naráz: meruňky, sasanky, šerík i jabloně. Po zimě bez mrazu a sněhu se rozletělo jaro takovým tryskem, že mě to až lekalo jak špatné znamení, a to zvláště proto, že vláda vypadá zamrznutě jak v lednu. Kdo by jednou nohou stál při ní a druhou v jaru, toho by to rozčeslo. Proto já jsem se samozřejmě vlády pustil a chytám se jara. Ale milé jaro, nejsi jen ozónová díra? Kdysi se dalo přírodním úkazům věřit, že jsou to opravdu jen ony, a ne trestný odraz nějakého lidského podniku. Když dříve třeba přišlo sedm hubených let, bylo to z přírodní příčiny, a ne z vedoucí úlohy nějaké momentální vládnoucí strany. Teď sama věda ztrácí jistotu: je správné podporovat gorbačovské Rusko? Já sám na to hledím nerozhodně, ba říkám si až: co je mi po tom! Ale jindy se mi takový názor zas u mne nelíbí.

Ano, jsem už dosti starý, a nevypracoval jsem si ještě ten čistý postoj, který patří k normálnímu životu a byl kdysi, jak si představuju, na zemi běžný: všestrannou nevšímavost k politice. Žít bez politické angažovanosti! Život jenom v rodině nebo v práci. Myšlenky truhlářovy opřené o dřevo, z něhož dělá. Lékařova hlava zaujatá pacienty a jednou zajímavou otázkou pro volný čas. Ale ne, to nemůže být, nám se všechno musí zpolitizovat: obyčejný nákup nás dovede k myšlenkám o státě, dotek dřeva nás rozčílí k úvaze o chemické povaze tohoto režimu, hovor s lékařem se neudrží v mezích nemoci.

„Bral jste pořádně, co jsem vám předepsala?“ ptá se lékařka udivena mým elektrokardiogramem. „Ovšem, ale včera jsem ze zvědavosti šel na nějaké shromáždění, bylo nás tam sedmdesát, přišli esenbáci, všechny nás naložili do antonů a odvezli.“ – „To pak ale není na nic,“ praví lékařka.

Na rozdíl od minulého roku píšu o letošním jaru, když už skoro končí: je po pivoňkách a rozkvétá lilie, zrají jahody a kosi zas obírají zákeřně rybíz teprv červenající. V plotech kvete a rujně voní ligustrum a na jednom náměstí ke mně teplým vánkem doplul dech lípy. Vůně června! Jasmín zas, a vsetínská nemocnice 1936.

Jaro má oproti jiným ročním dobám zvláštní kardiogram: na začátku není skoro nic, na konci skoro všechno. Co důležitého se má za rok v přírodě očividně stát, stane se na jaře. Ovoce na podzim bude podle toho, jak na jaře kvetly stromy, zda létaly včely, uzavřel-li obchod objednávku na maďarské hrozny. A těch mšic! Zelené, černé, žluté, křídlaté i pěší. Jabloně podél okresních cest jsou zas jak loni plné housenek, protože není hospodáře a nebyl ani mráz, aspoň. Ječmen žloutne, a protože se jistě množí celostátní brouk potěmník, bude zas pivo jak loni.

Dneska jsem, je polovička června, smutně překvapen uvědomil, že meruňka i třešeň zastavily růst. Do konce léta už neudělají ani milimetr, zavřely se, je půlka června, a konec. Ráno bylo teplo a mokro po nočním dešti, slunko zlatě svítí, odpoledne bude asi bouřka, rád bych tu zůstal, ale musím do Prahy. Rád bych tu chodil bosky, ale nemůžu naráz ohnout život jinam. Není přece nic nemožného obstarat si kozu a pást ji, a přece toho v tomto životě už asi nedosáhnu. To co tu teď musí znít jak literární flirt, to jsem si ve středním věku opravdu myslil. Rozvedme to: Kdybych měl kozu a pásal ji, znamenalo by to, že nevím nic o politice, jsem nezávislý, krom té kozy, a nemusím psát nic anebo jen to, čím bych se chtěl bavit, dělat se zajímavým či štvát lidi a úřady. Zavedl jsem se na jiné zboží: na nějaké intimní prózy, váchalovské hrůzy, klímovské nesmysly, máchovské deníky. Vše je ale zkaženo, a já se musím držet, abych nepsal výchovné morality proti mládeži a ženám; nechci si klasicky přisírat gatě věkem. Co bych rád, a mohl vlastně, psát takové ty svěží, stařecky mladistvé útoky na cokoli, bez zájmu o následky a ohlas. Ale já jsem si zdeformoval život odpovědností ke společnosti, nechal se vtáhnout do národní politiky, kam mě pudilo mé horší já – to ctižádostivé, toužící proslout v osvětě a obrodě. Deml! Ten se měl, od toho nikdo nečekal odpovědné slovo! D.p. Deml, ten by se nebyl mohl stát politickým mluvčím ani za klerikálů, ani za sokolů, ani za komunistů, ba ani redaktorem ničeho. O něm jsem se však dověděl moc pozdě, byv naproti tomu brzo kontaminován Čapkem.

Za chvíli přijde léto, a na žádném stromě nic už moc nepřiroste, bude to jen tvrdnout a dřevnatět proti mrazu. A příští jaro, ačkoli začne zdánlivě od začátku, s novou inspirací, nasadí pupeny jen na starším dřevě, takže strom se žádným pupenem neopraví, bude pokračovat bez poučení starým směrem. V tom ohledu jsou na tom líp jednoleté rostliny, třeba kopřiva a kolotočník, ty však dopadají vždycky jak Kocourkovští na cestách: vracejíce se na nocleh domů, nedošli nikdy nikam.

Červen býval také měsícem školních výletů. Jednou jsme, myslím v páté třídě obecné, měli jet do Zlína. Stálo to ani ne deset korun, ale maminka mi je dlouho nechtěla dát, bylo to moc peněz. Na moje žgundrání odpovídala svou oblíbenou větou: „Já sem tam nebyla, a su tu!“ Také já se na každý nocleh vracím, ale ne čistě dobrovolně. Těm pánům, co mi nedovolují hnout se dál, míním se systematicky mstít, ještě letos na jaře. Politika mě nezajímá, ale všechno, co se mi zlého děje, budu trestat. Jsem tu a pasu si kozu.

(Červen 1989)

EKONOMIKA, PRACOVNÍ PRÁVO

ZDISLAV ŠULC

Abeceda reformy

O mechanismu fungování ekonomiky

Přehlížíme-li více než 40 let poválečného vývoje čs. ekonomiky, zjišťujeme, že je to období nepřetržitého experimentování s mechanismem fungování ekonomiky. Poslední připravovaná ekonomická reforma, která má být ve zkráceném termínu jako ucelený soubor realizována od roku 1990, je již v pořadí pátým pokusem o reformu (počítáme-li jako první přebudování čs. ekonomického mechanismu podle sovětského vzoru v letech 1949–52). Propočteme-li pak návraty po neúspěšných či nedokončených reformách, zjišťujeme, že v průměru každých pět let prochází čs. ekonomika větší či menší reorganizací. Při žádné z nich, včetně té, která se nyní připravuje – nebyla však překročena hranice centrálního přidělového mechanismu, jehož základní systémové prvky zabudované do něho v letech 1949–52 (i když v různých modifikacích) přetrvávají dodnes. Reforma z druhé poloviny 60. let, která jediná za tuto hranici směřovala, byla zadušena dříve než mohla své potence využít. Důsledky tohoto čtyřicetiletého bloudění jsou katastrofální. Čs. ekonomika, která před 40 lety patřila mezi 10 nejvyspělejších zemí světa (měřeno produkcí na 1 obyvatele), se dnes nachází kdesi mezi 20.–30. místem s tomu odpovídající životní úrovní obyvatelstva. Celá odvětví průmyslu (zejména spotřební a potravinářský) pracují na fyzicky i morálně zastaralém, ze dvou třetin odepsaném strojním zařízení. V desolátním stavu je doprava, zejména železniční, technicky zaostalé jsou spoje. Neudržovaný bytový fond je z nemalé části, zejména ve velkých městech, v havarijním stavu. Zanedbaná ekologická ochrana se již vážně odrazila ve zdravotním stavu obyvatelstva. Nedostatečný rozvoj služeb znepříjemňuje život obyvatel a permanentně nedostatečný trh spotřebního zboží nabízí technicky zaostalé a často nekvalitní výrobky nutí občany neustále něco shánět místo pohodlného nakupování atp.

Dosažená životní úroveň je v posledním desetiletí udržována jen za cenu výrazného poklesu akumulace na národním důchodu, jehož reálný růst po předchozích letech poklesu a stagnace je nepatrný.

Poslední dvacetiletí v ČSSR jen znovu prokázalo to, co bylo již zcela zřejmé v první polovině 60. let: centrální přidělový mechanismus prokázal neschopnost vytvořit dokonalejší způsob fungování společenské ekonomiky, než jaký dosud vytvořily státem regulované peněžně tržní mechanismy v nejvyspělejších zemích světa. Skutečnost, že zatím nejlépe fungující ekonomický mechanismus reálně existuje pouze ve společnostech, kde převažuje soukromé vlastnictví výrobních prostředků, vede někdy k závěru, že jedinou alternativou pro čs. ekonomiku je návrat k takovému typu společnosti. Tyto tendence posilují některé pozitivní zkušenosti s rozšířením soukromého podnikání v některých zemích, kde dříve působil cen-

trální přidělový mechanismus, zejména v ČLR (zemědělství a zóny volného podnikání). Jakkoli impozantní a pro tyto ekonomicky méně vyspělé země na dlouhou dobu významné jsou dosažené výsledky, již dnes se zřetelně rýsuje i jejich omezenost a rizikovost (sociální, ekologická i jiná), připomínající spíše klady i zápory kapitalismu volné soutěže. Pro ČSSR jako zemi na prahu postindustriálního vývoje jsou však pro koncipování jejího ekonomického mechanismu relevantní spíše poznatky z ekonomik, které již do této fáze svého vývoje dávno vstoupily. Spatřovat však jediný zdroj úspěchu těchto ekonomik v tom, že v nich převažuje soukromé podnikání, je stejně povrchní jako někdejší a dodnes přežívající představy o zestátnění jako jediné cestě do socialistického ráje. Již zkušenosti nacistického Německa se soukromými podniky varují před přeceňováním role vlastnických forem.*)

Podnik, který je přenechán pouze imanentním ekonomickým zákonitostem (ať již je to zisk či plánovaný ukazatel), je schopen stejně tvrdě a bezohledně ničit životní prostředí či „ždímat“ pracovní sílu, bez zřetele na to, zda je soukromý či státní.

Historie peněžně tržních mechanismů založených na soukromém podnikání je proto od počátku historií jeho postupného omezování, ne však administrativní, ale *právní* cestou: pracovní a sociální zákonodárství (legalizace odborů a práva na stávkou, důchodové a nemocenské pojištění atp.) vytváří reálnou protiváhu podnikatelskému zájmu nakládat s lidskou pracovní silou jako s neživým výrobním činitelem; smluvní právo a protimonopolní zákonodárství chrání spotřebitele před diktátem výrobce; zákonem definovaná daňová a peněžní soustava vymezuje prostor samostatného rozhodování podnikatelské sféry při současném vytváření dostatečného prostoru pro regulativní roli státu při zabezpečování makroekonomické rovnováhy a uplatňování nezbytných mimoekonomických celospolečenských cílů a preferencí; rozšiřující se sféra ekologického zákonodárství stále zřetelně manifestuje nezbytnost posuzovat jakoukoliv ekonomickou aktivitu jako nikoli soukromou, ale celospolečenskou záležitost atp. Vysoká intenzita ekonomické činnosti ve společnostech industriálního a postindustriálního typu tak stále naléhavěji upozorňuje na celospolečenskou povahu a celospolečenské důsledky jejího rozvoje, a to nejenom v měřítku jednotlivých států, ale v globálních, celosvětových rozměrech. Pro země v industriální fázi vývoje, kde již desítky let soukromé vlastnictví existuje jen jako okrajový ekonomický jev, by za těchto okolností byly nepraktické projekty reform centrálního přidělového mechanismu založené na programu úplné reprivatizace ekonomiky. Vymezení určitého prostoru pro tento typ podnikání, zejména v oblasti služeb obyvatelstvu a rukodělné výroby, rozšíření prostoru pro družstevní podnikání, zejména ve sféře rizikové inovační ekonomické aktivity, je ovšem i pro vyspělé ekonomiky téměř všeobecně uznávaným potenciálním zdrojem dynamizace ekonomiky a v projektu radikální ekonomické reformy

nemůže chybět. Samo o sobě však problém neřeší. Klíčovou otázkou pro úspěch ekonomické reformy v těchto zemích, a tedy i v ČSSR, je vytvoření podmínek, za kterých se i bez podstatné reprivatizace mohou ekonomické subjekty dosavadního „státního sektoru“ stát plnohodnotnými podnikatelskými jednotkami schopnými výkonů srovnatelných s výkony soukromokapitalistických podniků. Šanci na úspěch má proto jen taková ekonomická reforma, která si takový úkol vytýčí a úspěšně jej vyřeší, což zatím od realizace projektu čs. ekonomické reformy připravované pro období po roce 1990 očekávat nelze. Obecně lze *strategii radikální ekonomické reformy charakterizovat jako přeměnu centrálního přidělového mechanismu fungování ekonomiky na regulovaný peněžní tržní mechanismus*. K tomu je nezbytné vytvořit tyto základní předpoklady:

1) *Oddělit sféru podnikání od státu (státního rozpočtu)*. Veškerý majetek této sféry soustředit do *Fondu společenského jmění*, jehož správa bude přímo podřízena parlamentu (zákonná úprava pravidel fungování Fondu, volba jeho představitelů atp.). Tento Fond vymezí každé podnikatelské jednotce *základní jmění*, jež bude ve výchozím bodě stanoveno na úrovni zůstatkové hodnoty majetku (konkursní podstata) a svěřeno do podnikatelské péče jejím představitelům. Z tohoto základního jmění je podnik povinen platit do Fondu daň, která bude zhruba odpovídat existující úrokové míře. Tím bude vyjádřena skutečnost, že tento „vlastní“ kapitál má stejnou cenu jako kapitál zá-půjční a současně určena mezní hranice efektivnosti jeho podnikatelského užití (teprve za touto hranicí může podnik očekávat důchod pro sebe a naopak nedosažení této hranice opravňuje správu Fondu uplatnit zákonem stanovené procedury na ochranu ohroženého základního jmění). Vztah mezi podnikem a státem nemůže být v těchto podmínkách vyjádřen makroekonomickým bilančním ukazatelovým plánem, ale výlučně souborem právních norem definujících daňovou soustavu a její sazby a stanovících pravidla i meze podnikání (hospodářské, zejména smluvní právo, pracovní právo, ekologické zákonodárství atp.). V rámci těchto „pravidel hry“ mají podniky plnou samostatnost rozhodování o krátkodobých i dlouhodobých aspektech své podnikatelské činnosti.

Teprve za těchto podmínek může reálný obsah získat *instituce podnikové samosprávy*, jejímž posláním nemůže být bezprostřední výkon podnikatelské funkce, která přísluší kvalifikovanému profesionálnímu manažerskému týmu. Role orgánů podnikatelské samosprávy jako instituce podnikatelské spočívá výlučně v *pověřování výkonem podnikatelské funkce* (volba ředitele na základě předchozího konkursu a udělování či odmítnutí absolutoria podle skutečného výkonu této funkce) a *rozhodování o užití výsledků hospodaření* podniku na základě výroční bilance (zejména o míře spotřebního a investičního užití zisku). Orgány podnikové samosprávy nerepresentují zaměstnanecké zájmy pracovníků podniků, jejichž vyjadřování je výlučnou záležitostí *odborových organizací*, které je uplatňují při uzavírání kolektivních smluv s vedením podniku. Odbory při tom mají zákonem zaručené právo na stávku. Vláda však musí mít současně zákonné právo zákazu stávky, jestliže mzdové požadavky překračují zákonem definované hranice zdravého ekonomického vývoje. K nestrannému posouzení toho, zda taková situace nastala, musí být vytvořeny *arbitrážní or-*

gány, složené z představitelů orgánů podnikatelských, zaměstnaneckých i vládních, pro které bude předem stanovena metodika zjišťování reálné situace.

2) *Uskutečnit plnou monetarizaci (převedení na peněžní formu) ekonomiky* a plně tak překonat všechny pozůstatky její dosavadní naturalizace. Jedině pak lze očekávat, že centrum (příslušné instituce státu) bude s to plně se rozejít s centralistickými byrokratickými nástroji „řízení“ a účinně uplatnit ve své regulativní činnosti skutečně ekonomické instrumentarium, plně konzistentní, tedy v souladu s tržním postavením podniků všech typů (společenských, družstevních i soukromých). To zejména předpokládá překonat současný peněžní dualismus, ve kterém peníze používané ve sféře velkoobchodních cen nejsou – na rozdíl od peněz na spotřebním a zahraničním trhu – reálnými, ale pouze počítačmi penězi. Ty jenom pasivně odrážejí naturální vztahy determinované makroekonomickými plánovými bilancemi a postrádají proto základní vlastnosti reálných peněz; nejsou ani měřítkem hodnoty, neplní úlohu platidla a chybí jim schopnost uchovatele hodnot. S takovými penězi je monetarizace ekonomiky neuskutečnitelná. Přejít k jednotným, reálným penězům pro celou ekonomiku vyžaduje učinit zejména tyto kroky:

a) Přebudovat mechanismus plánových cen na mechanismus cen efektivní (skutečně projevené) poptávky a nabídky, který jedině je s to zabezpečit, aby výrobce mohl uplatnit své individuální náklady pouze tehdy, uzná-li je spotřebitel reálnou koupí na rovnovážném trhu. Součástí této přeměny cenového mechanismu musí být proto i promyšlený soubor protimonopolních opatření a účinné centrální instrumentarium (hospodářská politika) schopné udržovat ekonomickou rovnováhu na všech trzích jako základní předpoklad pro to, aby se na nich v maximální míře jako suverén mohl uplatnit spotřebitel.

b) Plně se rozejít s makroekonomickým bilančním ukazatelovým plánem. V regulovaném peněžním tržním mechanismu nemůže být centrální plán vrcholným univerzálním regulativním nástrojem, jemuž jsou všechny ostatní, i tzv. ekonomické nástroje, podřízeny a z něho dokonce odvozeny, jak tomu je i v probíhající přestavbě. Centrální plán zde může být jen plánem pro centrum samostatné, plánem přísně rozpočtově omezeným daňovým výnosem, plánem pro využití tohoto výnosu. Takový plán nemůže být rozepisován do podniků (své požadavky může u nich centrum uplatňovat jen jako kterýkoliv jiný zákazník na komerčním principu). Takový plán nemůže být pojat než jako jeden z nástrojů rovnocenný jiným nástrojům centrální regulace, od nichž se liší pouze *svou specifickou funkcí: doplňovat* samostatně plánující a rozhodující podnikovou sféru tam, kde její ziskové motivace nepůsobí, a korigovat ji tam, kde působí škodlivě.

c) Plně monetarizovaná peněžně tržní ekonomika může úspěšně fungovat pouze tehdy, jestliže její nedílnou součástí se stane určitá forma kapitálového trhu, který je s to zabezpečit „přelévání“ kapitálu (v centrálním přidělovém mechanismu obstarávané centrálním plánem) ze sféry jeho tvorby do sféry jeho užití podle kritérií maximální efektivnosti (včetně přeměny části úspor obyvatelstva ve fungující kapitál). Základním posláním tohoto trhu kapitálu je umožnit rychlou a pružnou adaptaci podnikatelské sféry potřebě strukturálních změn vyvolávaných vědeckotechnickým rozvojem a jeho absorpci niko-

li podle subjektivisticky formulovaných cílů makroekonomického plánu, ale podle reálných podnětů současné a zejména v budoucnu očekávané efektivní poptávky a nabídky. Konstrukce kapitálového trhu by při tom měla vyloučit takové jeho formy, které umožňují vznik a rozvoj rentiérství (získávání trvalých důchodů založených nikoli na práci, ale na vlastnictví) a použít takových forem, které sice umožňují dosahovat *dočasný mimořádný zisk (důchod)* jako stimul podnikatelské aktivity, nikoliv však rentiérství jako trvalý bezpracný důchod. Takovou formu představují především obligace (podnikové i státní). Tomu je třeba přizpůsobit i organizaci bankovní soustavy, jejímž základním rysem je přísné oddělení emisní a obchodní činnosti.

d) Ekonomika není sama o sobě cílem. Vedle uspokojování potřeb jednotlivých členů společnosti, jak je vyjadřuje efektivní poptávka, vzniká v moderní industriální a postindustriální společnosti stále širší škála kolektivních, celospolečenských potřeb, jejichž uspokojení je již někdy spojeno s otázkou samostatného jejího přežití. Součástí přebudování mechanismu fungování ekonomiky musí být proto i vytvoření určitého *mechanismu zabezpečování mimoekonomických cílů a preferencí společnosti* (sociální a zdravotní péče, kultura a výchova, ekologická problematika, rozvoj infrastruktury atp.).

K nejzávažnějším rysům tohoto mechanismu patří zejména:

- zabezpečení reálného vlivu společnosti jako celku na formulaci těchto cílů a preferencí, ať již prostřednictvím zastupitelských orgánů, svobodného organizování občanských iniciativ či prostřednictvím sdělovacích prostředků, anebo přímým rozhodováním prostřednictvím referenda;
- řešit ekonomickou stránku realizace těchto mimoekonomických cílů a preferencí společnosti na principu úplného nebo částečného samofinancování, např. zákonným zařizováním samostatných, od státního rozpočtu oddělených fondů (Fond sociálního a zdravotního zabezpečení, Ekologický fond atp.), jež budou zdroje ke krytí svých výdajů automaticky získávat z předem zákonem vymezených daní či příspěvků podniků a obyvatelstva, a pouze ve vyjimečných případech z příspěvků státního rozpočtu.

e) Přejít od centrálního přidělového k regulovanému peněžně tržnímu mechanismu zcela mění postavení a roli centra, což se musí odrazit i v jeho institucionálním uspořádání. Povaha regulovaného peněžně tržního mechanismu, jehož fungování je založeno na *zákonem* vymezených obecných pravidlech chování ekonomických subjektů (podniků, domácností i státu), vysoce zvedá *roli parlamentu jako vrcholně odpovědné instituce státu za chod ekonomiky*. Činnost vlády jako iniciátora tvorby zákonů a výkonného orgánu při jejich realizaci nemůže být jako dosud založena na soustavě technologicko-resortních ministerstev završené všemocnou institucí centrálního plánovacího úřadu, jež administrativním direktivním způsobem řeší převážně „věcné“ problémy ekonomiky. *Vláda se musí stát hlavním koordinátorem a tvůrcem hospodářské politiky centra*, která dokáže včas analyzovat a hlavně předvídat možné poruchy fungování ekonomického mechanismu (především pokud jde o dynamickou rovnováhu ekonomického vývoje) či vznikající a v budoucnu očekávané problémy společnosti a iniciativ-

ně jednat v rámci zákonem vymezených pravomocí či získávat důvěru parlamentu pro nezbytné korekce zákonů „pravidel hry“.

Toto nové postavení vlády proto musí najít i svůj odpovídající výraz v jejím institucionálním uspořádání.

29. prosince 1988

*) V podmínkách centrálního přidělového mechanismu založeného na centrálním bilančním ukazatelovém plánování se chovaly i soukromé podniky Třetí říše jako zestátněné podniky reálného socialismu.

Matějka kontra Matějka

aneb opožděná válka o charakter ekonomické reformy

Když byly v prvních dnech roku 1987 zveřejněny „Zásady přebudování hospodářského mechanismu ČSSR“, koloval v zasvěcených kruzích tento vtíp: Co je třeba k tomu, aby se u nás konečně začalo s ekonomickou reformou? Odpověď zněla: Vyměnit Matějku za Matějku. Tehdy totiž ve Vládním výboru pro otázky plánovitěho řízení národního hospodářství vystřídal Ladislava Matějku Matějka Jaromír, který už nějakou dobu organizoval práce na ujasnění koncepce přestavby.

Se zveřejněním „Zásad“, jejichž tvorba narážela na velký odpor antireformních tendencí i v samotném vrcholku mocenské pyramidy, se však původně počítalo až na konec roku 1987. Neočekávaná akcelerace ekonomické reformy v SSSR reprezentovaná na tu dobu přímo revolučním návrhem zákona o podniku, který dokonce počítal s „revizionistickou“ samosprávou, však přinutila příslušná místa ke spěšnému zveřejnění „Zásad“ v tehdejší podobě. Zřejmě se tak mělo čelit dojmu, že v ČSSR dochází k reformám jen pod vnějším tlakem.

Po téměř dvou letech se zdá, že se starý vtíp stal znovu aktuálním. Hospodářské noviny č. 43 totiž uveřejnily článek „Pochyby o kvalitě projektu přestavby“, který upozornil na podstatnou systémovou nesourodost, nekonsistentnost koncepce připravované reformy (zejména zachování starého mechanismu centrálního plánování a mechanismu cenového), a z ní plynoucí pravděpodobnost, že skončí stejně neúspěšně jako reformy předchozí. Autorem článku byl opět *Matějka*, tentokrát pro změnu Milan, profesor Vysoké školy ekonomické. Skoro se už zdá, že hlavní čs. specifikou ekonomické reformy se stává fenomén *Matějka*.

Článek pochopitelně vyvolal veliký ohlas a shánka po HN/43 značně překročila okruh odborných zájemců. Všichni se udiveně ptali: co to má znamenat? Ing. I. Malec, CSc. v dopise, jehož výňatek byl otištěn mezi ohlasy v HN/48, to vystihl obzvlášť trefně, když napsal, že M. Matějka „vlastně nic nového neříká, ale obdivuji odvalu autora se pod to, co je 'obecně známo', podepsat“. Ekonomové ze struktur to obvykle komentovali slovy, že autor si jen „nabije hubu“.

Ti, kteří věděli, že článek ležel v redakci dlouhé měsíce, se především ptali, proč byl uveřejněn právě nyní, bezprostředně po „defenestraci“ L. Štrougala, pod jehož křídly se kritizovaná podoba reformy připravovala. Sleduje se tu vážně zájem dále ji prohloubit, odpolovičatět?

Pouhých pár týdnů po uveřejnění článku M. Matějky ukázalo, že sotva bude možné na tuto otázku odpovědět kladně.

Především samotné HN nepokračují v diskusi a k věci se vrátily jen jednou v č. 48, kde otiskly odpověď J. Matějky a ohlasy čtenářů, kterým nevěnovaly ani celou stránku. J. Matějka – jak jinak – obhajoval své dítko. Byl přitom ovšem v mimořádně těžké situaci. Jistě si nemohl dovolit veřejně vysvětlovat neduhy tohoto dítko mimořádnými obtížemi při jeho porodu. Vždyť tehdy ještě bylo hříchem hovořit nahlas o zisku a tak se to obcházelo „čistým důchodem“, o mnoha dalších ještě horších ideologických bariérách ani nemluvě. A co teprve všechny ty války s ministerskými i jinými mocensky významnějšími byrokraty shazujícími vše, co narušovalo zaběhané mechanismy. Navíc v situaci, kdy veškerá „zákonodárná“ moc v ekonomice patří SPK, tomuto fyzickému ztělesnění administrativně direktivního ekonomického mechanismu, při pouze poradenském postavení Vládního výboru. To vše nemohlo skončit jinak než v polovičatosti, systémové nesourodosti.

A k tomu teď přibýlo přímé osobní ohrožení vyplývající ze Štrougalova pádu. Romantický hrdina by už byl dávno musel prásknout dveřmi a jít se živit něčím jiným. J. Matějka však nadále hájí své dítě, jehož neduživost byla nyní konstatována veřejně i s nabídkou na jeho vyléčení. Těžko říci, zda proto, že – jak se někdy rodičům stává – se do něj zamiloval natolik, že se mu i jeho neduhy jeví jako půvaby, anebo proto, že možnost přijmout nabízenou léčebnou kůru nemá a prásknutí dveřmi se v jeho představách ztotožňuje (patrně ne neprávem) s obrazem hara-kiri. A tak v odpovědi svému jmenovci tvrdí, že „střílel mimo terč“ a že problémy, na které upozornil, si buď vymyslel, anebo že budou vyřešeny „až potom“.

I ten skrovný výběr ohlasů, který HN/48 otiskly, však svědčí o tom, že zejména lidé „zdola“, opírající se o praktické zkušenosti, dávají za pravdu kritice M. Matějky. Výjimku tvoří jen dr. O. Schwarz, ředitel obchodního domu Kotva, kmenový autor HN, dost výjimečný typ podnikatele, který stejně jako slušovický ing. Čuba dokáže v každém, i v centrálně direktivním mechanismu, objevovat a využívat podnikatelské příležitosti. Obvinil M. Matějku z „přeteoretizování celé otázky“. Lidem jako je on ovšem dostačuje, jestliže přestavba povede k „posílení samostatné úlohy podniků“, neboť pak budou mít podstatně víc příležitostí k uplatnění své mimořádné podnikatelské zdatnosti. Nechápu však, jaké makroekonomické důsledky (zejména akcelerace inflace) bude mít takové „posílení“, nebude-li provázeno adekvátními změnami v nástrojích centrální regulace ekonomiky, což je právě hlavní slabina připravované reformy a M. Matějka na to právem upozornil. Podle ing. Schwarze „autorova představa, že nějaký tým vyvolených ekonomů-teoretiků zpracuje koncepci, která pak bude shora stroze uložena a nařízena k provedení, je zcestná. Ať uvede jediný rozvinutý kapitalistický nebo socialistický stát, který v krátké době úspěšně provedl ekonomickou reformu na základě nějakého komplexního projektu teoretiků-ekonomů“. Jako argument pak uvádí neúspěch „reformy“ britských labouristů podle projektu významných ekonomů z Cambridge a Oxfordu dr. Kaldora a dr. Balogha.

Argumentace dr. Schwarze má však mnoho mezer. Příklad labouristické reformy se pro srovnání s naší přestav-

bou vůbec nehodí, neboť její podstatou byl právě opačný proces – omezení sféry pro fungování peněžně tržního mechanismu a posílení centralisticko-byrokratických prvků v ekonomice (zestátňování a centrální plánování). Naše (i sovětská a maďarská) přestavba, sledující naopak obnovu peněžnětržního mechanismu s *adekvátním* centrálním regulativním mechanismem, se však opravdu má kde poučit z historie. M. Matějka by mohl uvést příklad Erhardtovy reformy v Německu v roce 1948, která řešila stejný problém jako my: přechod od centrálního přidělového mechanismu s direktivním plánováním k peněžně tržnímu mechanismu s adekvátním instrumentáři centrální regulace ekonomiky. Přechod byl podle předem připraveného projektu uskutečněn ze dne na den. To, co potom následovalo, dostalo název hospodářský zázrak. A že tu nešlo o nic protilidového, o tom svědčí údaje uvedené nejednou i v čs. tisku, hovořící o *řádově* vyšší životní úrovni v NSR, včetně zdravotní a sociální péče i ochrany životního prostředí v této „soziale Marktwirtschaft“. Neméně cenná poučení, zejména pro formování centrální regulativní činnosti v peněžně tržním mechanismu, může naší reformě poskytnout historie vzniku a fungování Federálního rezervního systému v USA atp.

Dr. Schwarz přitom vůbec nepochopil skutečný smysl závěrečného návrhu M. Matějky, který doporučil „svěřit ekonomické reformy skupině odborníků, kteří *nejsou myšlenkově a existenčně spjati s reformovaným systémem*... lidem, kteří jsou dokonale seznámeni se soudobou teorií zbožní výroby a kteří jsou navíc schopni vidět problémy ve vzájemné souvislosti a v socialistických podmínkách“. Kde je tu jaký „tým vyvolených ekonomů-teoretiků“? Ať si však dr. Schwarz nechá vyprávět třeba právě od *Jaromíra* Matějky, jaký mají poměr k reformě právě lidé, kteří *jsou* „myšlenkově a existenčně spjati s reformovaným systémem“. Patrně to však není třeba, dr. Schwarz to zřejmě dobře ví. Že by právě proto napsal co napsal?

Jedno je však už jisté: federální vláda veřejně sdělila (14. 11.), že na rozdíl od M. Matějky a ostatních s ním souhlasících ona o kvalitě projektu přestavby nepochybuje, neboť „dosavadní postup prací na přestavbě i uplatnění jeho jednotlivých prvků *prokázaly plně opodstatněnost principů a zásad obsažených v těchto dokumentech*“ (tj. v usnesení 7. zasedání ÚV KSČ a ve Směrnici k zabezpečení komplexní přestavby hospodářského mechanismu).

Teď již tedy jde vlastně jenom o to, zda si profesor VŠE ing. Milan Matějka, DrSc., „nabije hubu“. V tomto směru už ale přece jen snad k nějaké přestavbě došlo.

K čemu tedy celá ta bouře ve sklenici vody?

Es

ZDENĚK PŘIKRYL

„Normalizace“ nebo nenormálnost?

(Výňatek z delší studie)

Kdysi Gustav Husák nabízel Alexandra Dubčeka švédskému premiérovi Olafu Palmemu: „Pravda,“ přiznával ironicky, „nevím, co by řekl švédský lid, kterého si vážím, jestliže by tam za několik měsíců Dubček zruinoval švédské království tak, jako v roce 1968 Československo.“ A Indra nám pak v březnu 1988 dal ještě jedno naučení. Prohlásil, že „socialistické národní hospodářství musí být pro komunistickou stranu vždy 'hlavním bitevním polem'; tam se rozhoduje o materiálně technické základně socialismu, o jeho obraně i o reálných možnostech zvyšování životní úrovně celé společnosti...“

ŘEKLI SI O TO – a my tudíž nyní probereme stav jejich (a bohužel i našeho hospodářství) po dvaceti letech. Prověříme, zda bylo na místě tradiční sebeuspokojení a nemístná sebejistota G. Husáka a celého vedení, a zda výsledky československé ekonomiky roku 1988 opravdu odpovídají postoji starostlivého hospodáře A. Indry. První jev, který nás doslova ohromí, je skutečnost, že tempa růstu vytvořeného národního důchodu byla nejvyšší právě v pětiletí, do něhož zapadají právě takzvaná „krizová léta“, tj. roky 1968-1969. Vytvořený národní důchod v té době (1966-1970) dosáhl růstu o 6,9%. A to bez ohledu na to, že vstup vojsk představoval podle oficiálních počtů, které organizovala čs. vláda, více než 80 miliard korun (což je dnes pětina celého národního důchodu, tedy skoro třetina). V letech 1971-1975, kdy doznívají důsledky probuzené aktivity, stoupá národní důchod již o 5,7%. V dalším pětiletí 1976-1980 již jen o 3,6% a v letech 1981-1984 jen o 1,3%.

Toto zpomalování temp bylo již od počátku symptomem závažnějších nedostatků, a doslova vyžadovalo hlubší analýzu. Tím spíše, že se pokles odehrával na pozadí takzvaného ropného šoku. Vzhledem k tvorbě cen sovětské nafty na základě takzvaných klouzavých průměrů, tj. na základě průměrných světových cen za posledních pět let, mělo Československo „časový odklad“ dopadu přibližně v trvání 3 let. Jenomže milé československé vedení nevyužilo oněch tří let k přípravě na tvrdé dopady, ani k razantnější inovaci energetických zařízení a finálních výrobků. Po celá tři léta se československé vedení a celá publicistika především zlomyslně radovala z obtíží západní ekonomiky, i když už i laikovi muselo být jasné, že je jen otázkou času, než změny cen ropy dopadnou též na československé národní hospodářství.

Podívejme se však na jiný ukazatel: na roční tempa užitého národního důchodu (do něhož se promítají i salda obchodní a platební bilance vůči zahraničí). Tak jestliže roku 1978 roste užité národní důchod ještě o 2,7%, v roce 1979 je to 1,1%, 1980 2,7% a následující dva roky poklesu: 1981 mínus 3,4%, 1982 mínus 1,6%. Tehdy došlo na splácení úroků zahraničních dluhů a na jejich umořování. Roku 1983 byl zaregistrován růst o 0,6%, roku 1984 o 1,2% a teprve pak se začíná tempo občasně zvedat na 3% v roce 1985.

V této době však máme i nejpomalejší růst produktivity práce vůči všem zemím socialistického tábora. Byl

v letech 1976-1982 poloviční proti Bulharsku a Rumunsku, nižší než v Sovětském svazu, Maďarsku a NDR. Jen díky krizi v Polsku jsme se neocitli na úplně nejposlednější příčce žebříčku. Mimochodem, zatímco naše produktivita práce v letech 1976-1982 stoupala o 2,2%, v kapitalistických státech západní Evropy to bylo (1974-1981) 2,6% v Itálii, 2,7% v NSR, 3% v Rakousku a 3,5% ve Francii.

Přitom naše učebnice politické ekonomie s odvoláním na klasiky tvrdí po 40 let, že je to právě produktivita práce, která rozhoduje o vítězství socialismu nad kapitalismem! Jak ještě uvidíme, „ujely nám“ v tomto smyslu „všechny vlaky“. Západním státům jsme se nejen nepřiblížili, ale propast dělící nás a Západ, se pronikavě rozšířila a prohloubila.

Po celou dobu socialistické výstavby, a také v posledních 20 letech, vzrůstal i podíl výrobní spotřeby na společenském produktu. Jestliže ještě roku 1970 výrobní spotřeba pohlcovala 58,5% společenského produktu, roku 1984 to bylo 61,5%. Přirozeně: čím vyšší podíl nákladů výroby, tím menší díl nám zbýval na národní důchod. Mnoho nám napoví několik dalších reprezentativních čísel. Tak například výroba čs. strojírenství vzrostla od počátku socialistické výstavby do poloviny osmdesátých let 35krát, průmyslová výroba celkem zhruba 13krát, společenský produkt do roku 1986 14krát, ale vytvořený národní důchod ani ne desetkrát. Cíl a smysl prostě neodpovídá prostředkům.

Na zhoršení stavu ekonomiky po roce 1969 ukazuje i efektivnost investic. Jestliže ještě roku 1970 jsme na jednu investovanou korunu získali 85 haléřů národního důchodu, roku 1986 to bylo 56 haléřů, což je pokles o celou třetinu. Anebo naopak: o celou čtvrtinu se snížila účinnost výrobních fondů; a tak jestliže jsme na 1 Kčs vytvořeného národního důchodu ve výrobní sféře vynakládali v roce 1970 ve strojích a zařízení 2,94 Kčs, je to v půli osmdesátých let 4,19 Kčs.

Pro Československo, pro zemi s nepatrnými zásobami nerostných surovin, ale s velmi rozsáhlým výrobním potenciálem, je životně nezbytná otevřenost vůči světu. A tedy ukazatelé, jichž dosahujeme v zahraničním obchodě, jsou hodnotami doslova klíčovými. Tak zejména jsou to takzvané kilogramové ceny, které jako souhrnná hodnota nejlépe vyjadřují srovnání nejen dosavadních cen na 1 kg vyváženého zboží, ale jsou i výmluvným porovnáním úrovně společenské produktivity práce. Uvedme si, že roku 1968 se nám zdálo být varovným číslem, které ukazovalo porovnání kilogramové ceny ze strojírenského zboží, již dosahovaly NSR a ČSSR. Československo tehdy dosahovalo přibližně poloviční kilogramové ceny západního Německa. Ještě roku 1980 Československo docílovalo v průměru 2,70% za 1 kg exportovaných strojírenských výrobků. Ale již roku 1983 to bylo méně než 2 dolary (1,83%), 1984 1,71 dolarů. Rakousko, Švédsko, NSR, Japonsko, Francie, Dánsko, tedy v podstatě porovnatelné země, se pohybovaly na čtyřnásobně vyšší úrovni, mezi 7 a 8 dolary za kilogram. Británie prokazovala více než 9 dolarů (9,29), Švýcarsko víc než 17 a USA přes 23 dolarů za kilogram strojírenského zboží. Roku 1984 kovoobráběcí stroje československé výroby dosahovaly 2,39 dolarů za kilogram – ale vyspělé západní státy 10,31 dolarů. Světový průměr představoval 8,41 dolarů. Hledme, jak hluboko jsme zůstali za světovým průměrem!

Součástky pro elektrotechniku jsme v roce 1984 byli s to prodat za kilogramovou cenu 1,36 dolaru. Světový průměr však činil 34,91 dolarů (tedy víc než 25násobek). V některých komoditách jsme však už začali pokulhávat i za rozvojovými zeměmi. Tak například v roce 1984 činí kilogramová cena československého textilního průmyslu 2,53 dolaru, tedy jen dvě třetiny cen, jichž dosahovaly rozvojové země. Totéž lze říci i o oděvním průmyslu (10,65 dolarů ČSSR, 15,04 dolarů rozvojové země) a o tradiční československé doméně, o kožedělném a obuvnickém průmyslu (ČSSR 4,23 dolaru, rozvojové země 6,72 dolaru). Doslova tragické je, že kilogramová cena skla a porcelánu (0,48 dolaru) se pohybuje pomalu na čtvrtině rozvojových zemí (1,78 dolaru). Jsme na jedné třetině i v dřevozpracujícím průmyslu (0,28 dolaru proti rozvojovým zemím – 0,90 dolaru), a též v polygrafických výrobcích (1,10 : 3,55 dolaru v neprospěch Československa).

Tedy přirovnávat v některých případech Československo k rozvojovým zemím může být pomalu pro některé státy Třetího světa urážkou. Tak tohle je tedy onen 20 let vychvalovaný „zázrak československé ekonomiky“. Zastaralost strojů, nedostatečná inovace výrobků, nevalný servis, špatná kvalita, neschopnost prodávajících a mnoho a mnoho dalších aspektů se tak projevuje nakonec v devizové pozici československého státu. Uvědomme si, že mezi cenami špičkových, průměrných a podprůměrných výrobků existuje na světovém trhu značný cenový rozptyl. V polovině osmdesátých let existuje mezi výrobky v nejnižší pozici a mezi světovou špičkou u textilních či kovoobráběcích strojů cenový poměr 1:12. U součástkové základny elektroniky je to však již závratný poměr 1:145. To znamená, že poslední „výkřik techniky“ je placen 145krát výše než zastaralé výrobky. Je tedy logické, že podprůměrný výrobek je na světovém trhu bez šancí. Pokud jde o Československo a jeho vývoz do vyspělých kapitalistických států, pak nám pro názornou ilustraci postačí, podíváme-li se jen na seznam komodit, které tvoří polovinu našeho vývozu orientovaného na Západ. Je to chmel, uhlí, kaolin, hutní výrobky a také dřevo – v nejhrušším provedení (buď jde o prodej kulatiny, hranolů, pražců nebo fošen). Také nesmíme zapomenout na lovnou zvěř, jejíž stavy se v československých revírech katastrofálně snižují, na vývoz štěpků, špon a starého papíru. Roční vývoz posledního ze zboží reprezentuje řádově objem 200 tisíc tun, což se při výrobě papíru rovná ekvivalentu 2,4 miliónů stromů. Není přehnané, řekneme-li, že toto obchodování je hodné rozvojových zemí (a to ještě ve vzdálenější minulosti). Roku 1984 vyvezlo například Československo hutnické materiály o váze 2,7 miliónu tun. Byly to vesměs předvalky, profilová ocel, plechy a nezelezné kovy. Přitom dostaneme například za kilogram hutního, válcovaného materiálu 30-40 centů. Na výrobu tohoto zboží však musíme vynaložit minimálně 1-1,5 kilogramů měrného paliva. A tudíž celý přínos exportu odčerpá energie. Amortizaci strojních zařízení, dovoz rudy na tisícikilometrové vzdálenosti a mzdy nám neuhradí nikdo.

V témže roce 1984 jsme vyvezli přes 6 miliónů tun uhlí a koksu do Rakouska a NSR a 1 a půl miliónu kubíku dřeva. Přitom je značné procento našich lesů nenávratně postiženo emisemi, a další kácení bude mít naprosto nedozírné následky ekologické povahy. Váha surovin a polo-

tovarů v našem exportu do vyspělých zemí tedy roste, zatímco naše pozice v tradičních výrobcích československého průmyslu klesá. Jestliže jsme ještě v roce 1970 vyvezli do světa 28 miliónů párů obuvi, v roce 1984 to bylo o 4 milióny párů méně. Podíl Československa na světovém obchodu stroji klesl z 2 procent v roce 1970 na 1,67% v roce 1983. A jestliže jsme v poválečných letech byli s to se prosadit na vývozu do kapitalistických států dvěma procenty svých strojů, což znamenalo, že z každé stovky instalovaných strojů v kapitalistickém světě byly dva československé stroje, v osmdesátých letech jsme se z 2% dostali na 2 promile. Československé stroje instalované ve vyspělých kapitalistických státech jsou již jen 2 z tisíce.

A ještě jeden údaj: jestliže v polovině osmdesátých let vyvážíme na 1 Kčs surovin 2 koruny domácí práce, je to ve vyspělých kapitalistických státech 5, 10 a 15 krát víc.

Jaký div, že jsme se dostali do „cenových nůžek“. Ceny nakupovaných paliv a surovin pronikavě vzrostly a československý průmysl nebyl s to vyrovnat vznikající ztráty včasnými inovacemi, parametry svých výrobků. Vyjdeme-li z časové základny roku 1970, a z indexu 100 pro tento rok, pak zjistíme, že vývozní ceny dosáhly do roku 1986 zvýšení o 88,1%. Jejich index se rovná hodnotě 188,1. Avšak dovozní ceny se zvedaly na hodnotu 287,4. Mezi těmito dvěma hodnotami, mezi cenami dovozů a vývozu, se vytváří směnné relace. Jestliže roku 1970 to bylo 100, 1980 jen 82,1 a v roce 1986 65,4. Tudíž v polovině osmdesátých let musíme na dovoz stejného fyzického objemu zboží vyvážet bezmála o polovinu více zboží než roku 1970.

Porovnáme-li posléze postavení Československa s porovnatelnými kapitalistickými státy, zjistíme, že (při velmi výhodném a nereálném kursu koruny vůči dolaru, totiž 1:18) jsme ve vývozu na obyvatele dosáhli roku 1986 přibližně 430 dolarů. V téže době dosahuje Belgie a Lucembursko na obyvatele přibližně 12ti násobku, tj. 5228 dolarů. A v porovnání s 20 kapitalistickými zeměmi se ocitáme beznadějně na 21. místě. V rámci zemí socialistického tábora, kde jsme vývozem na obyvatele tradičně triumfovali, jsme klesli za Bulharsko, NDR a Maďarsko.

A nyní se podívejme na vnitřní finanční pozici československého státu – zejména pod dojmem tvrzení československých předáků, kteří po roce 1970 opakovaně tvrdili, že vyvedli československou ekonomiku z nebezpečí inflace. Snad postačí jen několik málo dat, abychom dospěli k závěru, který bude víc než jednoznačný.

Tak jestliže vklady obyvatelstva roku 1967 představovaly 45,2 miliard korun, v roce 1987 dosáhly pěti a půlnásobku, totiž 251,7 miliard korun. Jen jejich přírůstek v rozmezí pěti let 1980-1985 činí 60 miliard korun, tedy víc, než byly celkové vklady v takzvaném krizovém období. Že jde ve valné většině nikoli o úspory v pravém smyslu slova, ale o odloženou kupní sílu, která nenašla odpovídající zboží na trhu, je nasnadě. Objem oběživa se jen za 14 let, od roku 1970 do roku 1984, zvýšil třikrát, totiž ze 17,8 miliard na 52 miliard korun.

Celkový vnitřní bankovní úvěr se pak z 219,5 miliard korun jen do začátku osmdesátých let zvýšil na více než dvojnásobek, totiž na 444,4 miliard. Vklady obyvatelstva jsou tak už dávno odstaveny nejrůznějšími, často krajně neefektivními projekty. K tomu si dodejme, že zásoby materiálu, nedokončených výrobků a zboží dosáhly roku

1987 648 miliard korun. Sortimentní skladba těchto zásob (které bohatě převyšují roční výši národního důchodu) je naprosto nepříznivá, a velká část těchto zásob nenajde odběratele.

Největší zátěží československé ekonomiky s nejsilnější hybnou silou inflace je stávající ekonomický mechanismus. Podniky jsou léta tlačeny k plnění hodnotové výše plánu. Systém řízení se zajímá, jak víme, o finanční objemy, ale nikoli o zlepšení užitečných vlastností, parametrů. Tak dochází ke zdánlivým inovacím, k předstíranému zvyšování výkonů zařízení, ale zejména a především k růstu cen (které usnadňují formální plnění plánu). Odhaduje se, že u strojů rostou ceny ročně minimálně o 3,5 procenta, u stavebních prací o 23 až 30 procent.

Tempo inovací, jak ještě uvidíme, je velmi pomalé, rozhodně pomalejší než eskalace cen – tento jev si nejlépe ověříme, když porovnáme tvorbu společenského produktu nebo národního důchodu ve stálých cenách roku 1970 a v běžných cenách týchž výrobků, které se rok od roku zvyšují. Jen u vytvořeného národního důchodu činí rozdíl mezi stálými a běžnými cenami pro stejný fyzický objem produkce v roce 1980 bezmála 33 miliard korun (32,9 mld Kčs), v roce 1984 však již přes 60 miliard (60,6 mld Kčs) a o rok později téměř 67 miliard korun (66,7 mld Kčs). Tyto peníze, nekryté odpovídajícími užitečnými vlastnostmi, jsou ročně vypouštěny do oběhu. Dá se tedy hovořit suverénně o tom, že jsme se vymanili z nebezpečí inflace? A můžeme dnes národu příslibovat jistotu a spolehlivost hospodářského vývoje?

Sečteme-li řadu těchto položek, které podmiňovaly naši měnu, dostaneme se z miliard k biliónům, které československou ekonomiku nenávratně zatížily. Československá publicistika si ovšem raději láme hlavu vnitřním dluhem a krizovými jevy ve Spojených státech.

Náš pohled na československou ekonomiku by však nebyl zcela vyčerpávající, kdybychom pominuli vlastní strukturu národního hospodářství. Ta nám totiž ze všeho nejvíce připomene provoz parní lokomotivy. Mnoho paliva, plný tendr uhlí, spousta páry a dým, veliký rachot ocelového kolosu, ale neporovnatelně menší výkon. Tedy: staré stroje, velká spotřeba energie, nadměrně rozvinutá metalurgie a zpusťšené životní prostředí...

Začneme tedy nejprve stavem strojního parku. Jak jsme si již řekli, v Československu soustavně klesá účinnost výrobních fondů. Na druhé straně se zvyšuje jejich stáří. Jen v mezidobí 1976-1985 a jen v ČSR se stáří zvýšilo v průměru o jednu třetinu. Průměrný obrat strojů a zařízení se rovná 25 až 28 letům, a přibližně čtvrtina strojů je odepsána vůbec. Pro porovnání si uveďme, že životnost strojů v NSR a USA je 14 až 15 let. U nás naopak podíl strojů a zařízení starších 11 let a dokonce více než půl století, představoval kolem poloviny osmdesátých let v průmyslu (jmenovitě v energetice, chemickém, gumárenském a strojírenském průmyslu) 42% až 50% celého parku. Jaký div, že stupeň opotřebení dosáhl v chemii v polovině osmdesátých let dvou třetin (63,2%). Energetika má techniku opotřebovanou z více než 50 procent, průmysl polygrafický dosáhl stupně opotřebení přes 67 procent a kožedělný průmysl a průmysl stavebních hmot dosáhl stupně opotřebení, který překonával 61 procent. Mimořádně zestárly i budovy – 41% jich v té době pocházelo z časů před rokem 1921. K tomu si uveďme, že koeficient směnnosti stagnuje už dlouho na úrovni 1,3 a

že i stroje dovezené za drahé devízy z kapitalistických států, jsou využívány v průměru jen 8,7 hodiny denně.

A teď ke struktuře československého průmyslu. Vasil Bilák v proslulém interview pro západoněmecký Spiegel pronesl řadu „perel“. Jedna z nich se týkala současného výkonu československého hospodářství – a už proto ji zde nemůžeme pominout. Prohlásil mimo jiné: „Často se říká, že lidé v Československu jsou líní, ale naše 15ti miliónová země vyrábí 15 miliónů tun oceli, 110 miliónů párů obuvi, 10 miliónů tun cementu. Těžíme 127 miliónů tun uhlí. Stavíme 100 000 až 120 000 bytů. Mohou to vše zvládnout lenoši? Mohou přitom naši lidé ležet v posteli?“ Uvěříme-li, naivně, Vasilu Bilákovi, můžeme si na chvíli myslet, že patříme svou vyspělostí mezi přední země světa, dokonce snad do první desítky. Avšak k tomu musíme použít metru druhé půle minulého století a prvních desetiletí našeho věku, kdy kapacita hutí a cementárem byla kritériem bohatství a vyspělosti... Podívejme se však nyní na rubovou stránku věci. Je opravdu úspěchem, jestliže vyrábíme tolik oceli jako Anglie a Francie, země, které mají čtyřikrát více obyvatel a pětinasobně vyšší společenský produkt? Zatímco naše produkce od roku 1970 do roku 1986 stoukala z 11 a půl miliónu tun na víc než 15 miliónů tun, tedy bezmála o 50 procent, Francie jen v letech 1973-1984 redukovala kapacitu oceláren z bezmála 24 miliónů tun na 15 miliónů tun, tedy pod výrobu Československa. Anglie z 25,5 miliónů tun snížila produkci na 14 miliónů tun. Těž Spojené státy v této době snižovaly výrobu (ze 119,2 na 84,5 miliónů tun). V porovnání s produkcí Spojených států by nám mělo stačit jen 5 a půl miliónů tun. Toto snížení by bylo také logické: Japonci prokázali, že při dosažení hranice 5 tun kovového fondu na obyvatele (tedy množství ocelových a železných konstrukcí, strojů, zařízení a jiných výrobků, které po čase skončí ve šrotu), je prudký růst výroby oceli zastaven. Spojené státy dosáhly této úrovně roku 1954 a od té doby, jak vidíme, jejich produkce klesá. Československo však zvyšuje výrobu oceli, třebaže náš kovový fond (tedy „železný poklad státu“) již roku 1986 překonal hranici 7,2 tuny na osobu. Přitom pracujeme zastaralými technologiemi a máme podstatně menší podíl ušlechtilých ocelí než vyspělé kapitalistické státy. Mezi technologiemi na počátku osmdesátých let převládá ocel tavená v zastaralých martinských pecích (61,3%), zatímco kontinuálně odlévaná ocel na nejprogresivnějších zařízeních představuje jen 1,5%. V dlouhodobých plánech se předpokládá, že tato špičková technologie bude představovat roku 1995 poloviční podíl na celé výrobě oceli. Japonsku však stačilo 10 let, aby se podíl kontinuálního lití zvýšil z 20% na 80%.

Stejným tempem se zvýšila participace této moderní technologie na výrobě oceli v západním Německu. Množství tedy ještě neznamena kvalitu. A tak (přes československou velkoprodukcí), naši výrobci strojů a zařízení postrádají ušlechtilé oceli a odlehčené profily; tento fakt má zase za následek přespříliš velkou váhu strojů. Československo jako celek se může pochlubit především nadměrnou spotřebou kovových materiálů na jednotku čisté produkce, měřené hodnotou hrubého domácího produktu v dolarech. Tak jestliže Československo například v polovině osmdesátých let spotřebovalo na milión dolarů hrubého domácího produktu 97,3 tun oceli, v Japonsku to bylo necelých 60 tun (59,8), v NSR 37,1 tun, v USA

skoro 34 tun (33,9), v Rakousku 30,1 a ve Švédsku a Velké Británii něco přes 25 tun. Ve Francii je to dokonce jen 23 tun, v Nizozemí okolo 25 tun (25,3) a v Belgii 12,7 tuny. Vasil Bilak, který tradičně rád přehání, tentokrát československé úspěchy dost markantně nadsadil. Nejiné je to i v oblasti spotřeby paliv. Stačí si připomenout, že metalurgie, která má vysoký podíl na naší průmyslové výstavbě, je i velkým konzumentem energie. Krom toho se spaluje v zastaralých kotelních jednotkách. Nekvalitní paliva, zejména hnědé uhlí, ničí k tomu všemu ještě i životní prostředí! Podívejme se však na výši těžby a na úhrnnou spotřebu energie: jestliže ještě roku 1970 činila spotřeba prvotních energetických zdrojů 81,2 miliónů tun měrného paliva, bylo to roku 1985 106,7 miliónů tun. Porovnáme-li však spotřebu paliva na 1 milión dolarů hrubého domácího produktu, zjistíme, že Československo spotřebuje k dosažení tohoto dolarového efektu 800 tun. Vyspělé kapitalistické státy však jen 300-500 tun měrného paliva a neúspěšnější státy jsou na hranici jedné třetiny československé spotřeby. Jmenovitě NSR, Japonsko, Belgie a Rakousko vydají na stejný objem produkce v dolarech okolo poloviny československé energetické spotřeby (NSR a Japonsko 48%, Belgie 57%, Rakousko 50%). A jestliže palivoenergetický komplex československé ekonomiky představuje 15-16% podíl na průmyslové produkci, ve srovnatelných kapitalistických státech, jako je Francie, NSR, Belgie, Švédsko či Dánsko je to o málo víc než polovina (7-10%).

Konečně stojí za to porovnat si těžbu uhlí ve vybraných státech. Československo roku 1985 vytěžilo 127 miliónů tun, ale tradiční uhelná mocnost Velká Británie jen 79 miliónů tun. Spojené státy s 240 milióny obyvatel 800 miliónů tun. Propočteme-li vykopané uhlí ve Spojených státech na československé poměry, měla by se u nás těžít méně než polovina naší spotřeby, tj. 52 miliónů tun. Lektro může namítnout, že Spojené státy dovážejí a těží značné množství nafty a že Británie těží ropu na plošinách v Severním moři. Avšak co brání Československu v nákupech nafty, jejíž ceny na světových trzích po dvou „rovných šocích“ podstatně poklesly? Jen neschopnost nabídnout světu zajímavé zboží se světovými parametry.

Ke všem těmto břemenům, které zatěžují chod ekonomiky, totiž k vysoké materiálové, energetické spotřebě a nízké účinnosti strojů, musíme přidat ještě přetížení československé dopravy. Naše náklady spojené s dopravou jsou čtyřnásobně vyšší než ve srovnatelných západních státech – množství surovin i odpadu je třeba převézt – často neracionálně na stokilometrové vzdálenosti. Železniční tratě jsou přetížené a rychlost dálkových vlaků od takzvaných krizových let vytrvale klesá. Vlaky na trati Praha-Děčín v letech 1967-1968 dosahovaly 73 kilometrů v hodině, dnes 52,5 km (1983-1984). Na trase Praha-České Velenice se snížila rychlost přepravy z 65,4 na 58,1 km a na trati Praha-Štúrovo z 77,2 na 75,6 km. Mimořádná exponovanost železniční přepravy se projevuje i v tunových kilometrech (v miliónech tun na 1 kilometr trati): Československo začátkem osmdesátých let (1983) v tomto ukazateli a na hlavních tazích dosáhlo hodnoty 13,21, což je například desetinásobek hodnot, které vykazují Francie, Belgie a NSR. Je tohle snad ukázka racionálního plánování, hospodářské vyspělosti, jak by se snad mohlo zdát – na první pohled?

Navíc se zde projevuje i obecná úroveň řízení a také za-

staralost struktury národního hospodářství. Československo, bohužel, zaspalo nástup mnoha oborů, zejména elektroniky, nedokázalo včas rozvinout sféru služeb (mezi nimiž začínají ve světě kralovat zejména služby v oblasti informací). Ještě počátkem osmdesátých let Československo vyrábělo v oblasti elektroniky zboží ve výši necelých 48 dolarů na obyvatele (47,6), a to ještě při výhodném kursu Kčs k dolaru 1:18. V Rakousku to bylo skoro čtyřikrát tolik, v Británii 4 a půlkrát, v NSR a ve Francii šestkrát tolik (NSR 280,1 dolarů, Francie 274,9 dolarů). Přitom rozvoj elektroniky je klíčem k úspěšnému prodeji všeho ostatního zboží, zejména strojů a zařízení. Tak například automobily, které nebudou mít elektronickou výbavu, včetně elektronického zapalování, nebudou mít v dohledné době ve vyspělých zemích a na náročných trzích vůbec šanci.

Vzhledem k tomu všemu zaznamenáváme v Československu i nízkou úroveň inovací, které nabízíme světu. Je pozoruhodné, že v předvečer krizových let nás znepokojovala skutečnost, že na světové úrovni bylo jen 39% československé strojírenské produkce. U součástí pro elektroniku, elektrických strojů a přístrojů, zařízení pro potravinářský průmysl, u zdravotnické a textilní techniky bylo na světové úrovni 40-60% výrobků. V první polovině roku 1987 však bylo možné mezi nové výrobky zařadit přibližně 16% produktů (16,3%) a na vysoké technické úrovni bylo jen 15% československých průmyslových výrobků. Inovační cyklus (to je doba, za níž dojde k úplné obměně výrobního programu) představovala v půli osmdesátých let, v odvětvích řízených vládou ČSR čtvrt století (přesněji 25,8 let). To je, jak vidno, trochu málo.

Člověka nutně napadne otázka: jak je možné, že Československo, země s 15 milióny obyvatel, která má takovéto kapacity a například poloviční stav vědecko-výzkumné základny jako 120ti miliónové Japonsko, podává tak nepatrné důkazy o své vyspělosti? Mimořádně, ČSSR má stejnou výzkumnou kapacitu jako Británie, tři čtvrtiny kapacity Francie a polovinu kapacity NSR. ČSSR však podává roku 1985 na 1000 obyvatel méně patentovaných přihlášek než jiné země. Zatímco v Československu je to (1986) 56,2 přihlášených vynálezů, v NSR podávají 64,8, ve Švýcarsku 71,6 a v Japonsku 228,6 – tj. čtyřnásobné množství patentových přihlášek než Československo. Anebo jiné srovnání: na 1 pracovníka výzkumu a vývoje připadá u nás 0,18 vynálezů, zatímco ve Francii a NSR je to dva a půlkrát tolik (0,44 a 0,45). Na těchto disproporcích bude mít zčásti vliv úroveň technického vybavení, organizace, obecná apatie, nedostatek motivace, které pronikly v Československu do všech sfér a úrovní. Jinak si totiž nelze vysvětlit, že v ČSSR bylo roku 1970 těchto vynálezů na 1 pracovníka 0,24, ale roku 1982 0,18, tedy o čtvrtinu méně.

Své místo tu má i nízký počet badatelů vysoké špičkové kvalifikace, zejména však obrovská šíře výzkumu. Vždyť se snažíme s necelými 2 milióny dělníků ve výrobě (1,8 mil.) a se 194 tisíci výzkumníky vyrábět a modernizovat řádově 1 a půl miliónu výrobků. Třetina procenta (0,38%) světového obyvatelstva a 1-2% světové výzkumné kapacity se tak marně pokoušejí zvládnout 15% světového sortimentu. V některých strojírenských oborech chceme bojovat se světovou konkurencí o 75% sortimentu (zvláště u silničních vozidel a obráběcích strojů). Ve státech vyspělých najdeme sotva porovnání. Firmy, které

se pokoušely vyrábět v malém a v co největší šíři, již dávno likvidovaly.

Na úrovni Československa se podepsaly i jiné faktory: roku 1968, respektive v letech, která následovala, bylo likvidováno, jak víme, půl miliónu lidí. 125 tisíc dalších uprchlo do zahraničí. A jestliže se v letech před „krizovými lety“ uvádělo, že třetina vysokoškoláků nepracovala ve svém oboru, dnes odhady specialistů předpokládají, že polovina absolventů vysokých škol nepracuje v oboru, který studovali. Mnoho jich ve svém oboru ani pracovat nemůže, neboť, jak nás poučil V. Biřák, když operní zpěvák ztratí hlas, nemůže se divit, že sólo mají lidé, dodejme, kteří mají právě jen hlas...

Roku 1986 se uvádělo, že na místech, pro něž se předpokládá vysokoškolské vzdělání, je 194 tisíc pracovníků, kteří kvalifikační předpoklady nesplnili. Na místech, kde se předpokládalo úplné střední odborné vzdělání, bylo 220 000 pracovníků bez maturity. A dokonce ani polovina vyučených dělníků nepracuje v oboru, v němž se vyučili. Tak jsme se stali společností, kde do značné míry udávají tón zaučení laici, kde málokdo má pocit, že pracuje v povolání, pro něž se připravoval. Nejspokojenější jsou snad nedoukové bez zábran, kteří přijímají dobře placené sinekury bez nejmenších výčitek, komplexů méněcennosti a bez obav, že by snad jejich angažmá mohlo způsobit celospolečenskou katastrofu.

Nejhorší k tomu všemu je, že ani do budoucna nevytváříme nejlepší podmínky. V počtu vysokoškoláků (s ohledem na počet obyvatelstva) již dlouho zaostáváme. Ve školním roce 1985 Československo vykazuje 109 vysokoškolských studentů na 10 000 obyvatel, což jsou dvě třetiny vysokoškoláků Velké Británie (152) v roce 1982. Belgie (223), Francie (212), Itálie (189), Japonsko (203) a NSR (232) mají v téže době přibližně dvakrát více studentů vysokých škol než ČSSR. Nizozemí má dvaapůlnásobný počet (267), Kanada bezmála čtyřnásobek (393) a Spojené státy vykazují (v roce 1981) 5 a půlnásobný počet vysokoškoláků na počet obyvatel.

Z oborů národního hospodářství, jimž jsme zatím nevěnovali pozornost, si povšimneme ještě zemědělství. O tomto oboru se v Československu hovořívá oficiálně jako o malém zázraku: podařilo se totiž dosáhnout soběstačnosti, zejména v obilninách. Avšak nedomyšlené heslo soběstačnosti, které českoslovenští představitelé razili od třicátých let, mělo opět svůj negativní rub. Velká území zemědělských ploch se proměnila v obilní monokultury a naši zemědělci jako by zapomněli na starou stáletou zkušenost střídání plodin. Obilniny, které příliš vyčerpávají půdu se tak pěstují na 53 a dokonce i na 60% orné půdy. Úbytek humusu pak nahrazují masívní dávky strojených hnojiv. V poslední době Československo vynakládá na hektar půdy 260 kilogramů čistých živin. Jak je však prokázáno, dobrá čtvrtina až třetina (25-30%) těchto látek je z polí vyplavována. Efekt tedy zdaleka neodpovídá vynaloženým nákladům. Vyplyne to z jednoho markantního srovnání. Od roku 1948 do osmdesátých let byly dávky hnojiv zvýšeny řádově desetkrát, ale hektarové výnosy obilovin se zvýšily o málo víc než dvakrát (2,2 x). K tomu si připočteme, že se při sklizni, skladování, přepravě a zpracování zničí 15, 20, 30 a u brambor i 40% úrody. Zmiňme se též o špatné technologii, obdělávání rozsáhlých lánů, které byly obnaženy. Meze, drobné remízky, rozptýlená zeleň v krajině sehrávaly roli proti-

erozní ochrany. Dnes se nemá kde skrýt drobná zvěř, ubýlo mravenišť, čmeláků, zmizela ochranná pásma v terénu a jen jižní Morava je na více než 50 procentech ploch ohrožena větrnou erozí. Těžké traktory nemohou jezdit po vrstevnicích, a tedy pojíždějí po spádnici, shora dolů, a připravují terén pro odplavování zeminy. Půda je doslova zabetonována, otrávena chemikáliemi. Říká se, že došlo k vážnému „onemocnění polí“, které na rozsáhlých prostorách stále méně rodí. Na neobdělávaných půdách nejsou likvidovány plevele, a tedy dochází k zaplevelení, k dalším chemickým postřikům již beztak přechemizovaných polí.

Nelze říci, že by naši vedoucí činitelé o dopadech těchto kroků do životního prostředí nevěděli. Mají zajištěny dodávky do vlastních prodejen ze speciálních statků, na nichž se používají pouze přirozená, organická hnojiva. Je tedy otázkou, lze-li stůj co stůj pokládat za triumf takzvanou soběstačnost a úporné vyrovnávání hektarových výnosů se světem. Skutečnost, že je ročně unášeno vodou dva milióny tun nenahraditelné půdy (tedy, jak odhadují znalci, hodnota ve výši dvou až dvou a půl miliard korun ročně) je trestuhodná a také trestu neujde. S tím, že budou v Československu potrestáni všichni: viníci právě tak jako nevinní. Krom toho strojená hnojiva otravují zásoby podzemních vod, které nejsou nevyčerpatelné. Československo, které je „střechou“ střední Evropy, musí přihlížet tomu, jak vody odsud odtékají. Rezervoár podzemních vod představuje 150 litrů na obyvatele a den. V NDR je to šestkrát tolik (960), v Maďarsku 11krát tolik (1600) a v Sovětském svazu 16krát tolik. A do této nevelké podzemní zásobárny nám stékají chemikálie, o jejichž škodlivosti netřeba pochybovat. Víme, že pro kojence se přiváží minerální voda, a možná, že se dočkáme i toho, že i pitná voda bude dodávána na trh v lahvičkách.

Kromě toho polí závratně ubývá – jen v mezidobí 1970-1985 jsme přišli o 299 tisíc hektarů. Abychom si učinili představu o tom, jak velký je národohospodářský dopad takového podnikání, musíme převést hektary polí na počty vyživovaných obyvatel. Tedy na polnostech, které byly takto zabrány stavebními akcemi nebo těžbou, by bylo možno uživit přibližně tisíc lidí. Za čtvrt století jsme přišli též o pětinu luk; žížaly, které mají význam pro tvorbu humusu, klesly na desetinu; koroptve, které za vegetační období spořádaly 7 a půl kila hmyzu, se staly zoologickou raritou. Ubývají stavy zajíců, kteří se kdysi proháněli po polích. Ty, co zbyli, odchyťávají myslivci pro vývoz. Vytloukli jsme bezhlavě půl miliónů koní, než jsme zjistili, že šlo o hospodářsky nesmírně užitečná a nenahraditelná zvířata. Koně, kteří skončili v salámech, nenahradíme ani za sto let.

(Dokončení v 5. čísle Listů)

Z nových knih Indexu:

Zdenek Hejzlar: O Pražském jaru 1969 (16.-DM)

Ivan Pfaff: Reformní myšlení v Čechách (17.- DM)

Ivan Šviták: Dialektika dějin (22.- DM)

INTERVIEW ALBERTA FLORIÁNA

„Dobrý den, pane inženýre. Jsem redaktor od novin a dohodl jsem si s vámi schůzku. Máte chvíli čas?“

„Samozřejmě, jako důchodce mám času dost. Lépe řečeno, jsem pánem svého času.“

„Jste jeden z mála, který využil možnosti při reorganizaci ministerstva, kde jste byl zaměstnán, odejít předčasně do důchodu. Nemrzí vás to?“

„Ne. Nikdo mě k tomu nenutil, udělal jsem to dobrovolně. Pokud vím, byli jsme jen dva, kdo takto odešli.“

„Co ti ostatní?“

„Neznám samozřejmě všechny, vždyť nás bylo kolem osmi set, ale většinou si našli slušné zaměstnání.“

„Dočetl jsem se v tisku, že váš bývalý resort snížil stav pracovníků o 240 lidí, tedy téměř o třetinu. Z toho do důchodu jich odešlo jen 48, převážně už ve věku nad 60 let. To je radikální snížení.“

„Jak se to vezme. Pokud to nevíte, byly při ministerstvu zřízeny dva formálně samostatné ústavy – pro racionalizaci a automatizaci a správa pro řízení investiční výstavby. V těchto institucích našlo 'asyl' asi 130 zaměstnanců resortu. Ti ostatní, zejména mladší, měli dost známých v podřízených podnicích, aby si včas obstarali slušný džob. Takže to není zas taková sláva.“

„To tedy není. A co se stalo s vedoucími pracovníky resortu?“

„Z nich neodešel do důchodu nikdo. Myslím tím náměstky ministra a ředitele odborů, i když někteří jsou už v důchodovém věku. Ti, co nezůstali ve funkcích, přešli na jiná exponovaná místa, stali se řediteli těch dvou ústavů, dva z nich jsou takzvaní 'vládní zmocněnci', prostě 'škatule se hejbaly' podle předem připraveného scénáře. Společnost si přece nemůže dovolit přijít o tak zkušené a zasloužilé pracovníky.“

„Jak vidím, jste dokonale informován.“

„To víte, byl jsem tam pětadvacet let a mám tam spoustu známých, kteří přijdou občas na kus řeči.“

„Budete se muset hodně uskrovnit?“

„Ani ne. Sloužil jsem jako řadový referent, neměl jsem tedy žádné pohádkové příjmy. Jako vyškrtnutý ze strany jsem velkou kariéru udělat nemohl.“

„Smím se zeptat, jaký máte důchod?“

„Dva tisíce dvě stě korun. Nominálně asi o patnáct stovek méně než byl můj plat.“

„Vystačíte s tím?“

„Budu muset. Pokud mi bude sloužit zdraví, tak nemám strach. Potomstvo je už samostatné a já i moje žena jsme skromní lidé. Ostatně, dovedu si peníze vydělat.“

„Bude z vás tedy 'prdůch'?“

„Oficiálně ne. Překládám doma odborné věci z angličtiny a z němčiny a mám s tím práce víc než dost. Kromě toho mám, jak vidíte, tady na kraji Prahy domek s větší zahrádkou. Vymyslel jsem docela slušné solární zařízení, kterým vytápím nejenom domek, ale i skleníky v zahradě. Mám smlouvy se státním obchodem na dodávku zeleniny a květin asi za patnáct tisíc korun. Takže to co mi chybí, je hlavně čas. Potřeboval bych jej dvakrát tolik.“

„Jste tedy spokojený člověk.“

„Lze to tak říct. Jsem svým pánem, práce, která mne baví, mám nad hlavu, slušné příjmy, svůj domek, auto, zaopatřenou rodinu, tedy prakticky všechno co v tomto státě lze získat. Ale spokojen, to není přesný výraz. Vědomí, že jako důchodce už jsem 'out of side' není dobré. A nynější způsob svého života nemám proto, že bych jej chtěl, ale proto, že jsem k němu byl okolnostmi přinucen.“

„Jak to myslíte?“

„Jako mladý inženýr strojař jsem si myslel, že převrátím svět. Nebo že aspoň vynaležu perpetuum mobile. Pak jsem se stal 'ministerským úředníkem' a začal myslet v jiných dimenzích. V šedesátých letech jsme tam s partou šikovných lidí dělali na motivačních systémech a efektivních způsobech mezinárodní integrace, myslím že docela se slibnými výhledy. Pak nás rozehnali do všech koutů a od roku 1969 jsem dělal řadového referenta 'přes oborovou strukturu'. Přiznám se, že o účelu a smyslu této práce jsem si nedělal velké iluze.“

„Neměl jste snahu to nějak změnit?“

„Tak trochu. V jisté době jsem dostal nabídku na slušnou práci v technické racionalizaci od jedné strojařské fabriky. Bohužel, bylo to až na druhém konci republiky a já tu měl domek, děti na studiích, ženu ve slušném zaměstnání. Zdálo se mi to příliš komplikované, tak jsem to vzdal. Dodneška mě to trochu mrzí.“

„Teď, při reorganizaci resortu s vámi už nepočítali?“

„To nemohu říct. Bylo mi řečeno, buď' ať si najdu zaměstnání sám, nabídli mi místo referenta v tom nově vzniklém 'odštěpném' ústavu, nebo mám možnost jít do důchodu. Zvolil jsem to poslední.“

„Domníváte se, že se teď styl práce ministerstva radikálně změní?“

„Ne. V podmínkách tvrdé politické monopolní centralizace nemůže být ekonomická volnost, byť jen relativní. Centrum si nemůže dovolit hospodářsky silné a tudíž poměrně nezávislé průmyslové podniky. Musí je něčím direktivně ovládat, jinak by se jim mohly vymknout z ruky. Proč myslíte, že je podnikatelský komplex Agrokombinát Slušovice, který je vlastně prototypem toho, co se v rámci přestavby oficiálně hlásá, stále u nás pouze bílou vránou? Naše stranické a hospodářské centrum sice proti němu otevřeně nevystupuje, ale fakticky dělá všechno pro to, aby další podobné podniky nemohly vzniknout. Takový silný, nezávislý partner je pro ně nebezpečný. A stovka takových podniků by se nutně stala i politickou silou, schopnou zkomplikovat život současnému konservativnímu systému řízení.“

„Mluvíte velmi otevřeně. Nemáte strach z uveřejnění?“

„Proč? Říkám jen fakta a svoje názory, vůbec ne protisocialistické. A potom, jako důchodce jsem už méně zranitelný. Strach byste měl mít spíš vy. Z toho, že vám to nedovolí zveřejnit.“

„V tom s vámi souhlasím. Pokud by to záleželo na úřadu pro tisk, tak asi ne. V každém případě vám děkuji za rozhovor.“

„Není zač. A přijďte si na jaře pro kvěťák. Bude zaručeně bez chemikálií.“

listopad 88

JÁN ČARNOGURSKÝ

Volba podnikovej rady

v štátnom podniku Urbion

Rozdiel medzi znením zákonov, propagandou a praxou bol vždy kameňom úrazu v komunistických štátoch. Pekná ilustrácia aktuálneho rozdielu sa odohrala nedávno v Bratislave. 1. júla m.r. nadobudol účinnosť nový Zákon o štátnom podniku (zákon číslo 88/1988 Zb.). Podľa vyhlásení, zákon sa má stať, podobne ako v ZSSR, osou hospodárskej a spoločenskej prestavby, základným kameňom slovenskej a českej perestrojky. Namiesto ziskuchtivosti kapitalistu či príkazov centrálného riadenia chce urobiť hnacím motorom rozvoja podniku samosprávu pracujúcich. Slobodne zvolení členovia podnikovej rady majú rozhodovať o kľúčových problémoch podniku. Slobodne zvolení. Urbion – Štátny inštitút urbanizmu a územného plánovania so 450 zamestnancami má sídlo v Bratislave a detašované pracoviská v Žiline, Banskej Bystrici a v Košiciach. Vypracúva odborné štúdie, ktoré sú podkladom pre budovanie budúceho osídlenia. V podniku pracujú prevážne „študovaní ľudia“; vcelku možno Urbion považovať za seriózný podnik. Azda preto bol vyhlásený za štátny podnik už hneď od 1. júla. V súlade so Zákonom zakladateľ, čiže Štát, zastúpený Ministerstvom výstavby a stavebníctva SSR uložil podniku zvoliť si podnikovú radu v počte 11 osôb. Zakladateľ tiež rozhodol, že radu nemá zvoliť zhromaždenie všetkých pracujúcich priamo, ale jednotlivé pracoviská si majú zvoliť delegátov, ktorí potom na svojom zasadnutí zvolia radu aj riaditeľa podniku. Bol stanovený kľúč, jeden delegát na piatich pracovníkov. Organizáciu volieb vložilo MVS SSR do rúk dovtedajšieho vedenia podniku, hoci tu ide o výlučné právo samotného kolektívu pracujúcich. Vedenie podniku si menovalo – ale nezverejnilo – volebnú komisiu na čele s ekonomickým námestníkom riaditeľa. Volebná komisia iniciatívne navrhla jednotlivým pracoviskám kandidátov, ktorých mali pracoviská len odsúhlasiť.

Výskumné pracovisko v Bratislave S-5 s 93-mi pracovníkmi malo volebnú schôdzku 4. júla. Podľa kľúča mali schváliť 13 delegátov. Schôdze sa zúčastnil sám predseda volebnej komisie a predložil zoznam zhora navrhnutých kandidátov. Pracovisko však navrhnutých kandidátov odmietlo a dohodlo sa na vlastných „predvolbách“. Zo zoznamu všetkých pracovníkov strediska mal každý zaškrtnúť 18 mien. Na kandidátsku listinu sa malo dostať cca 28 pracovníkov s najväčším počtom hlasov, z ktorých mali potom zvoliť na ďalšej schôdzi strediska 18 delegátov. Postup strediska zodpovedal paragraf 29 odst. 1 písm. d) Zákona. Predvolby sa hneď uskutočnili.

Po predvolbách podniková volebná komisia zvolala ďalšie zhromaždenie strediska. Oznánila, že predvolby považuje za riadne voľby, ale zo zvolených kandidátov prijíma len prvých trinástich, ďalších nie, pretože nezískali nadpolovičný počet hlasov. Ďalších piatich delegátov si má stredisko zvoliť v ďalšom kole. Je odôvodnené predpokladať, že skutočný dôvod rozhodnutia volebnej komisie bol iný. Na 14. mieste bol zvolený za delegáta

univ. prof. Miroslav Kusý, v r. 1968 vedúci ideologického oddelenia ÚV KSS, v r. 1970 vylúčený zo strany, od r. 1977 signatár Charty 77. Miroslav Kusý pracuje v Urbione od r. 1980, najskôr ako dokumentarista, posledné dva roky ako výskumný pracovník. V Urbione sa usudzuje, že práve voľba Miroslava Kusého bola dôvodom čiastočnej anulácie volieb.

Postup volebnej komisie nebol správny, pretože volebné poriadky poznajú nielen absolútnu väčšinu, ale aj relatívnu. Pracovníci strediska sa však nechceli hádať s volebnou komisiou a okolo 8. júla uskutočnili nové kolo volieb, v ktorom volili zvyšných päť delegátov. V tomto kole dostal údajne najvyšší počet hlasov Miroslav Kusý. Volebná komisia zobrala na vedomie samotný fakt uskutočnenia ďalšieho kola volieb, ale jeho výsledky nezverejnila. Až na nasledujúcom zhromaždení pracujúcich strediska začiatkom septembra ďalší námestník riaditeľa oznámil, že volebná komisia neprijala ani výsledky doplnkových volieb, údajne ani v nich nikto nedostal nadpolovičnú väčšinu. Na nápravu je už vraj neskoro. Súčasne volebná komisia rozhodla, že stredisko S-5 bude zastupovať iba 13 delegátov. Stredisko síce protestovalo proti postupu volebnej komisie, ale nič mu to nepomohlo.

Ak naozaj v tomto kole nikto nedostal nadpolovičnú väčšinu hlasov, stalo sa tak najmä preto, že opäť sa volilo spomedzi všetkých pracovníkov strediska a nie iba spomedzi cca 28 pracovníkov s najvyšším počtom hlasov z prvého kola, či predvolieb. Volebná komisia totiž neuznala volebný poriadok, na ktorom sa stredisko dohodlo.

Stredisko bolo potrestané, pretože sa odvážilo neod súhlasiť zvrchu určených kandidátov a pokúsilo sa slobodne si zvoliť vlastných zástupcov. Postup strediska bol v súlade so zákonom, postup volebnej komisie bol protiprávny. Paragraf 29 odst. 1 písm. d) Zákona hovorí, že volebný poriadok pre voľbu riaditeľa a rady schvaľuje iba zhromaždenie pracujúcich. Zhromaždenie strediska malo právo schváliť si najskôr „predvolby“ a volebná komisia nemala právo vyhlásiť ich už za voľby. Inak, či najmä v druhom kole zvolení delegáti naozaj nedostali nadpolovičnú väčšinu hlasov, nie je isté. Volebná komisia postupovala neseriózne pri rozhodovaní o priebehu volieb v stredisku, neuvverejnila výsledky volieb a neumožnila ich kontrolu pracovníkmi strediska. Kto sa zaručí, že námestník riaditeľa jednoducho neklamal, keď povedal, že v druhom kole žiadny z kandidátov nedostal nadpolovičnú väčšinu hlasov? Áno, tak stojí otázka v Urbione.

Pritom strach vedenia podniku pred výsledkom volieb sa javí ako nezmyselný. Miroslav Kusý ako delegát na volebné zhromaždenie by bol jedným z 95 delegátov. Rozhodovanie ostatných delegátov pri voľbe vlastnej podnikovej rady by prakticky nemohol ovplyvniť. Vedenie podniku si naozaj mohlo dovoliť jedného Kusého ako delegáta.

Treba dodať, že pracovníkov strediska krátenie počtu ich delegátov síce pobúrilo, ale nič vážnejšie proti postupu volebnej komisie nepodnikli. Dožadovali sa síce kolektívne nových volieb, ale neuspeli a rezignovali. Ako tak často u nás, kolektív nebol dostatočne dôsledný v presadzovaní svojich záujmov. Delegáti zvolili podnikovú radu a za riaditeľa zvolili kandidáta navrhnutého

zakladatelem, doterajšieho riaditeľa Pavla Zibrína. Do konca septembra v podniku nezverejnili ani výsledky týchto volieb. Pracujúci nevedeli ani to, kto ich zastupuje v ich rade a kto je jej predsedom. Stal sa ním riaditeľov tajomník Ing. Holý – ak by to stále ešte nevedeli.

Nakoniec všetko zostalo pri starom. Novým riaditeľom Urbionu je starý riaditeľ. Všetci zamestnanci, vrátane členov rady vedia, že sa veľkému útvaru podniku nepodarilo zvoliť si všetkých svojich zástupcov – pravda, niektorých sa podarilo. Stredisko bolo potrestané za pokus o dodržanie zákona znížením počtu jeho delegátov. Nie je to návod na prehlbenie pasivity?

Urbion bol priam ideálnym podnikom na skutočné uplatnenie výrobnéj demokracie podľa nového zákona o podniku. Je pomerne malý, zamestnanci sa zväčša osobne poznajú. Pracujú v ňom prevažne vysoko kvalifikovaní ľudia. Keď v Urbione dokázalo vedenie takto zmanipulovať voľby, čo možno očakávať od volieb v iných podnikoch? Ak si niekto myslel, že nový zákon o podniku znamená zásadnú zmenu oproti doterajšiemu systému riadenia hospodárstva, nech precitne.

(Přetištěno z Bratislavských listů č. 2/88).

ING. MIROSLAV GRÉGR

K novele zákoníku práce

Novela zákoníku práce by měla výrazně a *příznivě* spolupůsobit při této přestavbě. Domnívám se však i podle ohlasu v pracovních kolektivech, že výsledek bude zcela opačný. Jednotícím prvkem všech mých úvah je hluboké a úspěšnou řídicí praxí ověřené přesvědčení, že bez důvěry k lidem a bez jejich uvědomělé účasti jsou všechny sebelépe proklamované cíle předem ztraceny. V průběhu konečné redakce této úvahy mi to nejmarkantněji potvrdil i poslední vývoj událostí v socialistickém Polsku.

Již před mnoha lety, s čerstvým diplomem strojírenského inženýra, jsem byl zapálen a prodchnut ideou „dohnat a předejít“. Zasvětil jsem tomuto cíli tehdy všechno a měl jsem to štěstí, že se mi to po létech usilovné a vyčerpávající práce, společně s báječným kolektivem pracovníků VHJ Desta Děčín, v jejímž čele jsem stál po téměř celá šedesátá léta, podařilo! Snad jsme v té době nebyli ve strojírenství jediní, jejichž výrobky měly *skutečně* špičkové, světové parametry a s nimiž jsme velice úspěšně konkurovali na nejvyspělejších kapitalistických trzích, ale *žádný pracovník nebyl „nadbytečný“*, naopak se nám jich trvale nedostávalo, kdy jsme v několikatisícovém kolektivu pracovníků neměli vyslovené lajdáky, ale převážně zapálené a hrdé „Desťáky“.

Od té doby se mnoho změnilo, rychlík nám nezadržitelně ujíždí, to citované heslo je dnes již jen utopií. Avšak naši „osvědčení národohospodáři“ si vždy dokázali poradit po svém. V minulých letech s cílem dosažení „světovosti“ vyrobili z menších, většinou dobře prosperujících podniků, umělé slepence, neschopné pružně reagovat na potřeby trhu, tvrdě sešňované stovkami předpisů a ukazatelů, v čele s poslušnými, neiniciativními a vděčnými vedoucími, a které se, bohudíky, opět budou dělit na ži-

votaschopné a dělné jednotky a dohánět zbytečně promarněný čas. Nyní tito národohospodáři, zřejmě aby se rehabilitovali, aby dokázali, že problém není v systému, ale v lidech, aby jim vlastní, administrativně byrokratický systém ovládnutí lidí nahradili jiným systémem prosazování své moci a svých již tolikrát ztroskotaných národohospodářských představ, vymysleli nový hit, jak se opět alespoň v něčem „přiblížit“ světovému podnikání – vymysleli v principu *asociální a duchu socialismu cizí* novelu zákoníku práce. Čili metodu biče (ale navíc bez cukru), místo probouzení celospolečenského nadšení a iniciativy, jako jediné spolehlivé cesty k trvalému ozdravení společnosti a národního hospodářství. Zákoník umožňuje nejenom postihnout lajdáky (což jsme, s menší a někdy i účelnou prodlevou, mohli i dříve), ale dává také neomezené možnosti zbavit se i dobrých pracovníků, kteří se z jakéhokoli důvodu znelíbili, formou „nadbytečnosti“ nebo formou blíže nespecifikovaných „požadavků, které jsou nezbytnou podmínkou pro řádný výkon práce“, formou výpovědi bez předchozího upozornění apod. a nakonec i ze zdravotních důvodů, bez jakékoli zmínky o zabezpečení sociálních jistot, kromě dvou slov, skromně uvedených v preambuli této novely. To zákonitě povede k potlačení kritiky, zvůli, despotismu, patolízalství, vzájemné nevraživosti, k růstu nových kultů a kultíků, společenské depresi a dalším negativním společenským jevům. Neobstojí zastírací argumentace, že se přidává čtvrt hodina pracovního volna, že se vlastně vychází vstříc požadavku pracujících na zjednodušení výpovědi a zkrácení výpovědní lhůty ze strany pracovníka a že tedy podmínky musí být oboustranně (zaměstnavatel-zaměstnanec) vyvážené. Pracovník byl dvě desítky let jednostranně handicapován přímo ze zákona možností šestiměsíčního prodloužení výpovědní lhůty organizací, protože to vyhovovalo direktivnímu způsobu řízení národního hospodářství. Avšak nyní je situace opačná. V nových podmínkách přestavby je naopak pohyb pracovních sil žádoucí a to opět zejména z hlediska národního hospodářství, aby docházelo k rychlému a plynulému přesunu pracovníků ze zaostávajících organizací do organizací prosperujících. *To není dar, to je objektivní nutnost!!!* Vyvážené uvolnění, ale i zpřísnění (alkohol, kvalita práce, pokud odvisí od pracovníka a nikoli od zastaralého stroje atd.) by mohla být oboustranně výhodná, kdyby se s nimi skrytě a záměrně nesvezla i výrazně asociální a nesocialistická opatření, převažující v odstavci III. a IV. těchto „Zásad novelizace“. Okopírovaná asociálnost kapitalistických podnikatelů je však u nás o to tvrdší a méně humánní, že není vyvážená odpovídající úrovní reálných mezd, odpovídající výší důchodů, vysokou podporou v nezaměstnanosti a to i v takovém případě, že pracovník nenajde uplatnění konkrétně *ve svém oboru*. Dále, že naše odborové organizace si odvykly plnit své hlavní poslání – hájit oprávněné jistoty a požadavky pracujících a staly se postupně ochotným nástrojem (nebo jak se mezi pracujícími vžilo – převodní pákou) „vyšší moci“. Typickým příkladem přístupu odborů k této problematice již v samotné fázi tvorby a diskuse je odpověď zástupkyně vedoucího pracovního oddělení ÚRO na dotaz čtenáře, uveřejněná v Rudém právu dne 30. 4. 1988, která také byla pracujícími odpovídajícím způsobem „hodnocena“. Cituji: „Požadavky, které jsou nezbytnou podmínkou pro řádný výkon práce, mohou vyplývat z pracovní smlouvy, organizačního řádu,

vnitropodnikové směrnice, popřípadě z pracovních příkazů vedoucího pracovníka, nebo může jít o požadavky, které jsou pro výkon určité práce *všeobecně známé*. Požadavky se tedy mohou týkat nejen zvláštních odborných znalostí, ale i občanské angažovanosti, organizačních schopností, morálně-politických kvalit pracovníka.“ Strohá řeč zástupce pracujících, naplněná zkušenostmi z práce s lidmi a skutečným odborářským přístupem, svou univerzálností vhodná pro akademika i pro dělníka. Pod takovými hesly, za souhlasu odborných organizací, se v minulosti vyhazovali vysoce kvalifikovaní pracovníci včetně akademiků.

Těmito opatřeními se vlastně vychází vstřícně názorům a volání řady většinou méně progresivních řídicích pracovníků výroby i resortů, že nedostatky ve výrobě i národním hospodářství jsou zaviněny převážně pracovní morálkou a přístupem pracujících. Pravdou však je, že tato situace je zaviněna *zejména* osobní neschopností, nedůsledností a nemohoucností právě těchto pracovníků a celým minulým direktivním systémem detailního centrálního řízení, což nakonec jasně vyplývá z řady šetření, prováděných orgány VLK v různých podnicích. Znovu oponuji! Pracující, mající za zády materiál a dobře připravenou a organizovanou práci, jasné cíle a perspektivy, dobře pracují! Znovu podtrhuji, na základě letitých zkušeností z úspěšného vedení velkých pracovních kolektivů, že dobří vedoucí pracovníci dokáží získat pracovní kolektivy pro plnění sebetěžších úkolů i za méně drastických opatření. Vedoucí pracovník s vysokými odbornými i morálními kvalitami, zásadový, čestný, spravedlivý a nekompromisní, tím i s vysokou neformální autoritou, si dovedl vždy udržet kázeň, pořádek, kvalitu i úroveň výroby i bez navrhovaných asociálních opatření. Naopak, *uvědomělá účast* na vytyčených programech dává předpoklad daleko lepších výsledků, než umělá aktivita, vynucená strachem. O tom se již přesvědčili i kapitalističtí podnikatelé, a proto hledají neustále nové cesty k získávání aktivní účasti pracujících na svých programech. *Právo na práci je nejen obsaženo v naší Ústavě, ale je obsaženo i ve Všeobecné deklaraci lidských práv* (článek 23), jako jeden z cílů celosvětového společenského snažení, včetně práva na ochranu proti nezaměstnanosti. Budeme-li postupně odbourávat i to, v čem by měly být významné přednosti socialistické společnosti před kapitalismem – *postavení člověka ve společnosti a jeho jistoty* – (když v ekonomice i životní úrovni zaostáváme) naplní se právě v sociální a humánní oblasti, přeneseně, v současné době kolující vtip, že vývoj v ČSSR je bolestný přechod od kapitalismu ke kapitalismu.

Ne všichni pracující si v současné době zcela uvědomují neomezené pravomoce vedoucích a hospodářské sféry vůbec, kterou jim dává novela zákoníku v rozhodování o jejich bytí či nebytí, *bez jakékoli specifikace humánních a sociálních opatření či práv*. Většinou si každý myslí, že se jedná pouze o účinný nástroj proti několika málo lajdákům, kteří se vyskytují na jednotlivých pracovištích. Ale s těmi si uměl *dobrý a zásadový vedoucí* poradit i v minulosti s pomocí stávajícího zákoníku. Ale je naopak každý stávající vedoucí na kterémkoli stupni řízení dostatečně objektivní, spravedlivý, nezaujatý, čestný, s nutnou dávkou velkorysosti, aby dokázal s nově danou pravomocí skutečně socialisticky pracovat, když nechci použít „vládnout“??? Vždyť soudobé zkušenosti

i oficiální kritika nás denně přesvědčují o pravém opak!!! Hospodářští pracovníci v diskusi oponují výpovědní lhůtu ze strany pracovníka s tím, že je to příliš krátká doba na získání a zapracování náhrady. Nikdo se ale nepozastavuje nad tím, že i pro dobrého pracovníka, někdy i s vysokou kvalifikací, někdy staršího, může být v případě výpovědi ze strany organizace dvouměsíční lhůta v nových podmínkách neméně krátká pro získání rovnocenného zaměstnání, většinou ještě s komplikacemi bytovými i případně řešeními podmínek ostatních členů rodiny při nutnosti přesídlení.

Kde jsou v novele nějaká humánní a sociální opatření, možnosti alespoň takových opatření, jaká používají kapitalistické společnosti v kolektivních smlouvách pro stabilizaci, ale také pro jistoty kvalifikovaných anebo dlouholetých, osvědčených pracovníků, ve formě jakési definitivy s roční výpovědní lhůtou, forma „odstupných“ v několikanásobné vazbě na měsíční plat apod. Jak budou odbory oponovat nadbytečnosti, jakou k tomu budou mít odvahu a nezávislost? To u nás nemůžeme, ani nechceme, ale nestalo se to v důsledku necitlivého a odtrženého přístupu k lidem v jiných socialistických státech? A není snad i součástí povinností vedoucích pracovníků, a to *velice význačnou*, vytvořit v závodech pracovní příležitosti pro všechny kmenové zaměstnance podniku atraktivním, žádaným výrobním programem, a to i při strukturálních změnách? Toto by mělo být v novele zvláště zdůrazněno. Nadbytečnými se mohou stát řadoví pracovníci i neschopností svých vedoucích, kdy by se měly váhy „přehoupnout“ a nadbytečnými by se měli stát naopak tací vedoucí pracovníci.

Neduhý národního hospodářství nezaviněné pracujícími se nemohou řešit převážně na jejich úkor! Tato novela nenavrhuje ani účinnou zákonnou ochranu, ani zákonná opatření v oblasti sociální, podpory, hrazení nutných osobních výdajů (stěhování, shánění místa apod.) ve prospěch „nadbytečných, nesplňujících podmínky všeobecně známé“, nemocných apod. Pravidla vyhlášená pro restriktci centrálních orgánů, VHJ apod. nesmí platit jenom pro omezený okruh vyvolených pracovníků, ale obecně v obdobné formě pro každého, koho nezaviněně postihnou důsledky reformy! Tato novela, jak ji naši „po léta osvědčení národohospodáři“ navrhli, je v rozporu s principy socialismu a může přivodit zkázonosné důsledky.

Duben-květen 1988

(Otištěno bez vědomí autora)

Několik dalších knih Indexu:

Bedřich Utitz: Svědkové revoluce (18.- DM)

Karel Steinbach: Svědek téměř stoletý (17.- DM)

A.J. Liehm: Generace (25.- DM)

Dienstbier, Lánský, Šilhán, Šimon:

Srpen 1968 (20.-DM)

O čem Rudé právo nepíše

Všelicos o Československu

Proti zvolení Anatolije Lukjanova místopředsedou Nejvyššího sovětu, to jest zástupcem Gorbačova v nejvyšší státní funkci, se na zasedání Sjezdu lidových zástupců ozvaly silně kritické hlasy. Byl mezi jiným dotazován, jakou úlohu hrál v Maďarsku 1956 a Československu 1968. Už sám dotaz byl důkazem toho, že vědomí o spornosti tehdejšího brežněvovského jednání se v SSSR šíří.

Lukjanov odpověděl, že v Maďarsku tehdy „pomáhal jako specialista na právní otázky“, což bylo zvláště pikantní, protože v téže chvíli byly v Maďarsku soudní akty proti Imre Nagyovi a jiným nevinným obětem tehdejší justice prohlášeny za nezákonné. Zatím se ovšem nikdo na povahu Lukjanova „poradenství“ neptal.

Pokud jde o Československo 1968, prohlásil Lukjanov, že tam „spolu s dalšími sovětskými pracovníky působil při obnově práce stranických a svazáckých orgánů“. Komu a jak vlastně Lukjanov a jiní tehdy pomáhali, když v roce 1968 i po vojenské intervenci stále ještě všechny československé orgány normálně fungovaly tak, jak byly v průběhu roku zvoleny, a žádnou „obnovu“ nepotřebovaly?

Poslanec Jurij Korjagin byl při volbě členů komise pro vyšetřování dubnového masakru v Tbilisi otevřenější. Protestoval proti navrženému členství Genryka Borovika, protože „se při invazi Československa v roce 1968 setkal s Borovikem, když tento fungoval jako sovětský provokatér“!

Málo lichotivé poznámky o současném Československu padly ve vzrušené debatě o situaci v Kosovu na zasedání ústředního výboru Svazu komunistů Jugoslávie v květnu 1989 v Bělehradě. Jeden chorvatský člen ústředního výboru kritizoval srbskou politiku v Kosovu a přirovnával ji k „normalizaci v Československu“; poměry, které tam hrozí vzniknout, nazval „Bilak-socialismem“.

První kroky zpět do Evropy

Rozdělení Evropy na dva proti sobě stojící vojenské a ideologické bloky sice nadále trvá, ale hranice mezi bloky se s rozšiřováním hospodářských styků mezi zeměmi RVHP a EHS a s určitým uvolněním cestování z Východu na Západ přece jen stává prostupnější. Maďarsko dokonce začalo odstraňovat ploty, elektrické překážky a jiná obludná zařízení na hranici s Rakouskem. Prakticky všechny země RVHP jednaly a jednají s EHS a jeho členskými státy o zvýhodnění vzájemných hospodářských styků, a mezi RVHP a EHS už také existují oficiální styky.

Všeobecně sice stále ještě převládá názor, že žádná ze zemí sovětského bloku nemůže izolovaně překročit určité hranice při svém „otevírání se vůči Západu“, ale Imre Poszgay v Maďarsku už vyjádřil názor, že proces „návratu do Evropy“ vůbec nemusí probíhat stejně rychle pro všechny státy bloku, že naopak některé

z nich – a to myslel samozřejmě především na Maďarsko – mohou postupovat samostatně a jít mnohem dále než jiné.

Ze strany nesocialistických evropských států došlo v červnu 1989 k významnému gestu, jehož symbolický význam se brzy může proměnit i ve význam politický a praktický. Vedle EHS, které je nositelem západoevropské hospodářské a politické integrace, existuje už dlouhá desetiletí také Evropská rada se sídlem ve Štrasburku, která sdružuje 23 států. Tato organizace sice nemá nadnárodní kompetenci, ale jsou v ní přesto projednávány důležité otázky společného zájmu členských zemí, zejména také otázky lidských a občanských práv. Podmínkou členství je demokratické zřízení, a Evropská rada sehrála důležitou roli v nátlaku na Turecko po zavedení vojenské diktatury v sedmdesátých letech.

V červnu 1989 bylo na zasedání Evropské rady současně s uvedením do funkce jejího nového předsedy, švédského politika Anderse Björcka, rozhodnuto, že jako první nečlenské státy se statutem „speciálních hostů“ budou do Rady přizvány Sovětský svaz, Polsko, Jugoslávie a Maďarsko. Představitelé těchto států budou moci fungovat jako představitelé států členských, avšak bez hlasovacího práva. Björck při tom zdůraznil naději, že „probíhající změny v těchto státech brzy dovolí, aby mohly být přijaty za členy řádné“.

Stalin bez zbytku glorioly

Odhalování Stalina jako hlavního nositele zřudné politiky, která přivedla Sovětský svaz na zcestí a způsobila sovětským občanům nesmírná utrpení, probíhá v Moskvě už dlouho a nemilosrdně. Mnohokrát bylo už poukázáno i na Stalinovu vinu na těžkých porážkách a ztrátách sovětské armády na počátku obrany proti německému útoku v 1941 a 1942, ale jakési „vojvůdcovské zásluhy“ mu byly přece jen připisovány.

V květnu 1989 uveřejnil profesor válečné historie, generálporučík Nikolaj Pavlenko, údaje, které získal rozhovory s předními válečnými veliteli, a které dokazují, že z legendy „válečných zásluh“ Stalina nezbyvá nic. Maršál Alexander Vasilevskij Pavlenkovi nejen doložil, že čistky a vybíjení vojenských kádrů před válkou byly jednou z hlavních příčin slabosti armády, ale také to, že slabost byla v Berlíně známa, takže přímo přispěla k rozhodnutí Hitlera Sovětský svaz napadnout. Podle Vasilevského by „bez roku 1937 (t.j. bez teroristických čistek v armádě) pravděpodobně vůbec k německému útoku roku 1941 nedošlo“.

Od maršála Žukova získal Pavlenko v šedesátých letech svědectví, že v říjnu 1941, kdy se německé armády blížily Moskvě, pověřil Stalin Lavrentije Beriju, aby zahájil tajná jednání s Německem o separátní mír. Poukazoval prý na to, že také roku 1918 muselo Rusko přijmout tvrdé podmínky, aby se vyhnulo zhroucení, a byl připraven odstoupit Hitlerovi baltické země, Bě-

lorusko, Moldávii a velkou část Ukrajiny. Z Berijových jednání pak jak známo nic nebylo, ale Žukovovo svědectví je novým důkazem o skutečné tváři Stalina, která byla zcela jiná, než heroizující legendy popisovaly.

Korupce v Číně

Jednou z hlavních příčin studentských a dělnických demonstrací v květnu a červnu 1989 v čínských městech byla stále rostoucí korupce a úplatkářství. Krátce předtím označilo při jednom výzkumu 50 procent dotazovaných dělníků tyto jevy za „největší hrozbu společenského pořádku“.

V Číně jde o mnoho různých jevů se společným jmenovatelem: zneužívání moci a služebního postavení k dosahování nezákonných výhod a k obohacování. I nejvyšší straničtí a státní představitelé si присvojují práva, která jim nenáleží. Tak například umístil Deng Xiaoping svého málo schopného syna jako ředitele velkého podniku, který pak vzápětí zkrachoval, a ostatní své děti poslal studovat na přední univerzity v USA. Také nedávný generální tajemník strany Zhao Ziyang umístil svého syna jako ředitele podniku, který kontroluje obchod s televizory a je zdrojem ohromných „vedlejších“ příjmů.

Korupce, úplatky a zpronevěry jsou zcela běžným jevem zejména mezi pracovníky hospodářského aparátu. Tvrdí se, že prakticky při všech obchodních transakcích dochází k větším či menším úplatkům. Úředníci správního aparátu běžně berou úplatky, protože jsou špatně placeni. To je stará čínská tradice: kdysi stál slavnostní oděv úředníka třikrát tolik, kolik činil jeho roční plat, a nikdo se neptal, kde na to vzal. Teď se tradice obnovila. Pracovníci stranického aparátu berou úplatky od bohatnoucích drobných podnikatelů, kteří na to teď mají, a na oplátku získávají ochranu při nezákonných transakcích.

Vláda zřídila před časem ministerstvo na 2 000 zvláštních center ve všech částech země, kam se občané mohou obracet se stížnostmi na zneužívání moci a na úplatkářství. Dochází k drastickým zásahům – v roce 1988 bylo 101 osob odsouzeno k smrti nebo doživotnímu vězení za zpronevěry a úplatky, a celkem 74 923 osob bylo pro takové přečiny souzeno a potrestáno, z nich 2 400 členů komunistické strany. To jsou ovšem v Číně jen kapky v moři.

Korupce, úplatkářství a zpronevěry jsou jak známo běžným jevem ve všech socialistických zemích, avšak v Číně patrně ještě ve větším rozsahu než jinde.

Zaslavskaja o sovětském veřejném mínění

Známá kritická socioložka a nyní ředitelka nově zřízeného Institutu pro výzkum veřejného mínění v Moskvě, Taťana Zaslavskaja, měla v dubnu 1989 přednášku v Německé spolkové republice, v níž uvedla i některé zajímavé údaje z různých nedávných průzkumů. Průzkumy veřejného mínění po březnových volbách prý vykazovaly rychle pokračující „odcizení občanů straně a státnímu aparátu“ spolu s přibývajícím netrpělivostí nad pomalým tempem změn k lepšímu. Většina dotazovaných (63 až 93 procent) konstatovala zhoršení životních podmínek v roce 1988 ve srovnání

s rokem 1987. 88 procent shledávalo zhoršené zásobování průmyslovým zbožím, 66 procent potravinami. 55 procent pocítovalo zhoršování vztahů mezi národnostmi, avšak 84 procent shledávalo podstatné zlepšení v práci sdělovacích prostředků. 59 procent doufalo, že rok 1989 nebude horší než 1988, 20 procent – většinou mladých – doufalo ve zlepšení, zatímco 20 procent očekávalo zhoršení. 49 procent dotazovaných se domnívalo, že vinu na zhoršování životních podmínek má perestrojka, 51 procent ji shledávalo v těžkém dědictví stalinistické minulosti. 63 procent vidělo příčinu těžkostí v neschopnosti byrokratických aparátů, 60 procent (při jiném výzkumu) v takovém dědictví minulosti jako korupce, zlodějství, spekulace a opilství, 58 procent (při ještě jiném výzkumu) v technické a technologické zaostalosti a špatné organizaci práce. Jen 5 procent dotazovaných si myslí, že příčinou těžkostí jsou „tajní nepřátelé“ a jen 1 procento vidí příčinu v „nepřátelské politice Západu“.

35 procent dotazovaných zcela vylučovalo možnost nové války a dalších 36 procent válku pokládalo za „málo pravděpodobnou“; o reálném nebezpečí války bylo přesvědčeno jen 5 procent dotazovaných. 71 procent pokládá zkrácení vojenské služby za žádoucí a možné.

V pořadí aktuálnosti nakupených problémů je na prvním místě uváděn nedostatek zboží a potravin, na druhém místě škody na životním prostředí a na třetím nespravedlnosti v rozdělování národního důchodu. Podle jiného průzkumu si 75 procent dotazovaných přálo plné regály zboží v obchodech, 64 procent více spravedlnosti v rozdělování, 56 procent stabilitu spotřebitelských cen a 46 procent pronikavé zvýšení bytové výstavby.

O potřebě družstevního a soukromého podnikání a účasti zahraničního kapitálu na podnikání v SSSR bylo přesvědčeno jen mezi 25 a 37 procenty dotazovaných. 64 procent z řad městského obyvatelstva se vyjádřilo pro obnovení soukromého rolnického hospodaření, avšak jen malá část dotazovaných kolchozníků (procento nebylo uvedeno), kteří už nechtějí vyměnit chudou, ale pohodlnou sociální jistotu za neznámá rizika a nevyhnutelně vyšší pracovní úkoly při soukromém hospodaření. Pro pronikavou reformu cen se vyslovovalo jen 38 procent a proti ní 62 procent dotazovaných. 58 procent pokládalo vznik nezaměstnanosti za „nemožný“, 17 procent mělo dočasnou nezaměstnanost za „akceptovatelnou“ a 12 procent pokládalo nezaměstnanost za „nevyhnutelnou“.

Taťana Zaslavskaja zdůrazňovala, že se výsledky výzkumů veřejného mínění samozřejmě nemohou přeceňovat, že však přece jen také zrcadlí ohromné problémy perestrojky. Vyslovila mimo jiné mínění, že příznivější podmínky pro radikální společenskou přestavbu by byly bývaly, kdyby se mohlo začít někdy v polovině padesátých let, a že při koncentraci nynějších nepříznivých podmínek může být proces zastaven. Je však přesvědčena, že by v tom případě brzy přišla nová vlna nevyhnutelných reforem.

Z. H.

15. června 1989

Akční program Demokratické iniciativy

- I. Přejížděné demokratizační období – příprava nové ústavy
- II. Všeobecná aktivizace politické činnosti
- III. K odstraňování polovojenských a policejních prvků z civilního života

I. Přejížděné demokratizační období – příprava nové ústavy

S odvoláním na závěrečný protokol KBSE z Vídně předložila Demokratická iniciativa veřejnosti tzv. „Helsinskou iniciativu k demokratizaci a k vytvoření právního československého státu“. Tento program předpokládá:

1. Okamžitě vytvoření přechodného demokratizačního období na základě doplnku k stávající ústavě, který má zmocnit výkonné orgány, aby jednoznačně přijaly ustanovení Závěrečného dokumentu z Vídně, řídily se jeho ustanoveními i duchem přijatých závěrů. Na základě zmíněného dodatku k ústavě má přechodné období zajistit elementární uplatnění hlavních občanských práv (na svobodu projevu, cestování, sdružování, shromažďování, na svobodu svědomí, soukromí atd.); nadto má být neprodleně novelizován trestní zákon a příbuzné právní normy ve smyslu podstatného zmírnění represí, odstranění nebo zpřesnění zneužitelných paragrafů, umožnění rozsáhlé amnestie aj.

2. Uskutečnění demokratických voleb do ústavodárného shromáždění, jehož úkolem má být

a) vypracovat během krátké doby návrh nové demokratické ústavy a předložit jej k lidovému hlasování;

b) předložit rovněž k lidovému hlasování návrh zákona o svobodných volbách do FS ČSSR.

II. Všeobecná aktivizace politické činnosti

Současná autoritativní vládní moc nevytvoří předpoklady pro přechodné demokratizační období sama od sebe, jestliže se vůle širokých vrstev obyvatelstva, kterou nelze dát najevo obvyklým způsobem v oficiálních provozech, neprojeví všeobecnou aktivizací politické činnosti. Proto se Demokratická iniciativa obrací na občanské aktivity a na skupiny i jednotlivce v oficiálních strukturách s následujícími podněty:

1. Jde zejména o uspořádání a podporu petice vrcholným orgánům států Varšavské smlouvy k výročí 21. srpna 1968. Má obsahovat:

a) návrh na odsouzení tehdejšího ozbrojeného zásahu vojsk států Varšavské smlouvy proti ČSSR;

b) návrh na rehabilitaci Pražského jara a jeho politických struktur;

c) návrh na jednání o úplném odsunu sovětských vojsk s ČSSR, který by začal nejpozději koncem letošního roku.

Uspořádání a odeslání petice by mělo být spojeno s pochodem – korzem svobody na 21. srpna 1989. Pokud jde o organizování petice, předpokládáme spolupráci občanských aktivit i skupin a jednotlivců z oficiálních struktur.

2. Dále jde o uspořádání akce nezávislých ekologických pracovních brigád k státnímu svátku dne 28. října (tj. ve dnech 21. a 22. října t.r.). Výtěžek z těchto brigád má být věnován na založení fondu pro vybudování pomníku T. G. Masaryka v Praze. I v tomto případě spoléháme na pomoc jak při zajišťování možností pro uspořádání ekologických brigád, tak při jejich organizování.)

3. Posléze považujeme za důležitou přípravu veřejného shromáždění ke dni lidských práv 10. 12. 1989, která by měla být věnována prosazování lidských práv a občanských svobod v nové československé ústavě.

4. Jednou z důležitých podmínek demokratizačního období je zahájení celospolečenského dialogu na co možná největším množství společenských úrovní a struktur. Vzhledem k snaze vládních orgánů nepřipustit věčný rozhovor, je třeba začít dialog také v nezávislých, neoficiálních strukturách a jejich prostřednictvím se obracet k strukturám oficiálním.

Za nejaktuálnější témata celospolečenského dialogu považujeme:

- zásady nové demokratické ústavy;
- rok 1968 a ozbrojený zásah států Varšavské smlouvy;
- uskutečnění ekonomické reformy (na základě zveřejnění rozborů a návrhů prognostického ústavu);
- občanské svobody a lidská práva v dnešním Československu;
- současná ekologická situace;
- možnosti demilitarizace státu. Polovojenské a policejní prvky v civilním životě ČSSR.

III. K odstraňování polovojenských a policejních prvků z civilního života

Rozpracování těchto a dalších témat není pouze věcí diskuse. Demokratická iniciativa se pokusí o praktickou činnost věnovanou prosazování pozitivních rysů v posledním z uvedených témat. Odstraňování polovojenských a policejních prvků v civilním životě Československa se hodláme věnovat zejména ve dvou oblastech:

1. V oblasti spotřebitelských práv a svobod.

2. V oblasti odborového hnutí.

k bodu 1: Jakýkoli pokus o ekonomickou reformu nemůže být úspěšný bez nahrazení polovojenského, v podstatě přídelového systému distribuce spotřebního zboží maloobchodním trhem v pravém slova smyslu. To předpokládá uskutečnění dosud neexistujících spotřebitelských práv a svobod založených na fungujícím trhu a tržních vztazích s plnoprávným přípuštěním soukromého vlastnictví. Vzhledem k pochopitelnému ožívání sociálně negativního hesla „čím hůř tím líp“ považujeme právě tuto oblast za velice důležitou. Demokratická iniciativa dává podnět k vytváření spotřebitelských klubů, které by se věnovaly otázkám životní úrovně, životního prostředí, spotřebitelským právům a svobodám, a staly by se jedním z prostředků pro obhájení práv občana spotřebitele.

k bodu 2: Za mimořádně důležité považujeme prosazení odborového pluralismu – zejména vzhledem k tomu, že ROH nelze považovat za opravdové odbory. Jde hlavně:

a) o navázání kontaktů s politicky či sociálně se projevujícími občanskými skupinami, které jsou organizovány na profesijním základě (studenti, kulturní a vědeckí pracovníci apod.)

b) o organizování společných akcí a o první kroky směrem k opravdovým odborovým organizacím

c) o navazování kontaktů a práci mezi dělnictvem.

Zaměření na odborový pluralismus nevylučuje snahy o zmírnění polovojenských a policejních prvků v ROH, naopak – už vzhledem k významu této organizace v politické struktuře NF je předpokládá.

Akční program zasílá Demokratická iniciativa nezávislým aktivitám se žádostí o připomínky a o případné společné akce. Je adresován rovněž veřejnosti; reakce a připomínky každého jednotlivce budou vítány.

V Praze dne 22.6.1989

Demokratická iniciativa

Čeho se bojí?

(Rozhovor se zpravodajem Hlasu Ameriky z 2. března 1989)

HA: Pane Mlynáři, jak vidíte současně použitou kombinaci administrativních, politických a represivních prostředků československými státními orgány? Postihy, zadržení, procesy, nové paragrafy, přísnější tresty, rozsáhlé kampaně v tisku apod. Čeho se bojí? Co získávají takovou politikou?

ZM: Čeho se bojí? To je, myslím, základní otázka. Podle mého názoru bojí se především určitá skupina ve vedení strany toho, že kdyby šlo o otevřenou demokratickou diskusi, musela by nést odpovědnost za to, co se dělo uplynulých dvacet let, kdy se v Československu potlačovaly všechny pokusy o změnu systému v tom směru, v němž dneska ho chce měnit Gorbačov v SSSR, a v němž i KSČ jako „oficiálně“ vyhláší jakousi přestavbu. Já myslím, že je to strach z vlastní odpovědnosti, strach z toho, že tato skupina by se dál nemohla udržet u moci. Já bych to nazval dokonce „klikou“ – jde o určitou „kliku“ ve vedení KSČ. Lidé jako Jakeš, Indra, Hoffmann, Fojtík jsou hluboce spjati s politikou, která je v hlubokém rozporu s tím úsilím, které dnes vidíme v SSSR, Maďarsku nebo Polsku, a bojí se samozřejmě o moc. Chtějí zároveň dosáhnout toho, aby ovlivnili ještě i budoucnost!

Proto i předčasné svolání sjezdu, aby ovlivnili ještě zásady změny nové ústavy, zásady nového stranického programu, nové kádry na novém sjezdu, a zároveň lze vidět, podle mého soudu, teď v SSSR snahu docela nápadnou – hledat legitimitu režimu ve všech těch bodech, kdy u nás v ČSSR se prosazoval stalinismus. Začíná to bolševizací strany v roce 1929 a letos při oslavách 41. výročí Února: dovolávání se Února jako zdroje legitimacy, ačkoli Únor je v Československu začátkem toho vývoje, kdy socialismus u nás se ztotožnil s tím modelem stalinismu, který byl v SSSR. Kdyby nebylo tohoto ztotožnění, mohl se socialismus u nás vyvíjet jiným způsobem – spíše v linii západoevropské politické kultury. Takže to všechno s tím souvisí, a to snaha potlačit, represí zastrašit všechny, kdo by naopak chtěli navázat na demokratické tradice – to je s tím v souladu.

To, co jste jmenoval, ty tzv. nové právní normy, já říkám takzvané, protože je to právo, jehož obsahem je vlastně popření určitých občanských a politických práv a svobod občanů. Čili to vůbec není právo, co stát za právo prohlásí. Nacisté kdysi prohlásili za zákon norimberské zákony, a přesto to bylo úplně protiprávní jednání. Já myslím, tady jsme svědky také toho, kdy se právo ztotožňuje s rozkazem a s přáním moci, kdy vlastně dospívá současně vědomě k tomu, že vyhláší jakýsi trvalý mimořádný stav, protože v ČSSR je nejenom trestné, když někdo narušuje veřejný pořádek, ale když narušuje, jak oni říkají, zájem státu na dodržování veřejného pořádku, například tím, že rozšiřuje nějakou tiskovinu, kde se proti těmto zájmům zavedeného pořádku nějak hovoří. No, to je absurdní...! To jsou vězeňské předpisy, kasárenské předpisy, a ne právní stát, protože podstatou práva je, že je určitý subjekt práv – tj. nás, tedy člověk, občan, jehož práva jsou zaručena i když se to státu nelíbí nebo nehodí. Tady je prostě právo degradováno jenom na služku poli-

tické moci. Proto je to také v rozporu s helsinskými dohodami, nedávnými závěry z Vídně. Proto také některé vlády, jako například holandská, chtějí jednat s ČSSR o tomto postupu.

HA: V poslední době stranické vedení v Praze hovoří víc a víc o dialogu na půdě Národní fronty, ale jen s těmi, kteří souhlasí jen se socialistickým rozvojem. Jaký dialog, jakou Národní frontu, jaký socialismus mají na mysli?

ZM: To by bylo lepší zeptat se Jana Fojtíka. Já si myslím, že samozřejmě prohlásit, že povedu dialog jen s těmi, kdo se mi líbí, kde je mi zaručeno, že můj názor nebude podroben nějaké hluboké kritice, to znamená odmítnout dialog. A v Čechách je možné mnoho, ale co, myslím, nikdo nemá zkoušet, a co se v Čechách nevyplatí – dělat z lidí hlupáky! A já se domnívám, že tímto postupem: „dialog ano, ale jen s těmi, co s námi souhlasí“, tím se prostě z lidí dělají hlupáci. Lidé tomu nevěří, nikdo to nebere vážně. Problém je v tom, že v důsledku takového postoje vedení KSČ v Československu dnes, bohužel, už potřetí prohrává šanci, aby se v Československu nějakým jemu odpovídajícím způsobem vyvíjely poměry – tj. šance prohraná v roce 1948, prohraná v roce 1968 a teď už vlastně 4 roky za Gorbačova znovu toto vedení odmítá jakýkoli demokratičtější přístup nežli svůj autokratický přístup ke všemu.

HA: Dá se říci, jak to jeden redaktor RP napsal v pondělí, že ti, kteří v roce 1968 byli nositeli protisocialistických postojů, se jich dodnes nevzdali, takže těmto lidem – podle Rudého práva – nikdy o žádnou konstruktivní diskusi nešlo a nejde. Je to tak?

ZM: Prvně by bylo třeba vymezit, koho má pan redaktor na mysli a co máme rozumět pod pojmem protisocialistické síly z roku 1968, a co má na mysli pod pojmem socialismus dnes? Dnes vidíme v Československu tendenci ztotožňovat socialismus se stalinským modelem uspořádání společnosti, a pokud je to tak, pak je třeba samozřejmě stalinský model společnosti odmítnout. Jestli v tom někdo vidí odmítání socialismu jako takového, je to jeho věc, ale pak se s tím nedá vůbec argumentovat. Já bych řekl, že to slovo, antisocialistický, protisocialistický, se tak zdiskreditovalo, jak to řekl Václav Havel před soudem. Mluvit dneska: „antisocialistický, protisocialistický“, to má dneska tak zdiskreditovaný obsah, že jenom pokud jde o generálního tajemníka KSČ, tak tři z nich – Slánský, Husák a Dubček – byli v různé době prohlašováni za antisocialistické živly! Takže prvně bych tomu musel dát nějaký obsah.

Podle mého soudu je to se socialismem takto: obsah tomu pojmu „socialistický“ může dát společnost sama, to znamená, že může rozhodnout, co považuje za socialistické a co ne, pak je možno mluvit o socialismu a o tom, že socialismus je nějakým masovým hnutím; nebo o tom, co je socialismus nebo není socialismus rozhodují placení ideologové v aparátu strany, a potom samozřejmě je to zdiskreditováno, protože dnes už ani sám Jan Fojtík nemůže vážně tvrdit, že to, co říká, je výrazem vědeckého poznání, protože to, co on říká, změnil už – jenom co já pamatuji – zásadně třikrát, a teď se snaží změnit už po čtvrté, a to není vlastní vědeckému poznání: taková pružnost a konjunkturalismus názorů.

HA: Jak byste charakterizoval aktivitu nezávislých

organizací? Komu slouží? Jsou vlastenci nebo paraziti, nebo něco jiného?

ZM: Já bych nerád pomocí jakýchkoli nálepek charakterizoval tak různorodé věci, jako jsou dnešní nezávislé iniciativy v Československu. V zásadě si myslím, že společné všem je to, že se snaží vyjádřit nějakým způsobem požadavky většiny společnosti po větší demokratizaci, po právním státě, po dodržování zákonů, práva – nikoli svévolných předpisů. Jsou to tedy v podstatě, z různých hledisek k věci přistupujících, prvky širokého proudu demokratizačního hnutí. Možná, že u některých není zcela vyjasněn politický program, jako se domnívám, že ne všechno, co se dneska v Československu jako politický program vykládá ze strany nezávislých iniciativ, je opravdu možné nebo i reálné, také to nejsou vždy politické programy, někdy to jsou spíše seznamy zbožných přání, ale rozhodně bych to odmítal nazývat jako výraz nějakého parazitování, nebo něco protisocialistického. Jsou to často deformované aktivity, protože ve společnosti, kde všechno je deformováno diktaturou shora, i ty aktivity zdola jsou často jednostranné a nějakým způsobem deformované, ale celkově jde o demokratizační proudy.

HA: Deformované – jak?

ZM: Deformované ve smyslu jednostrannosti, ve smyslu naivity, ve smyslu, že si někteří zde pletou politický program s různými přáními – mám zde na mysli například prohlášení Českých dětí, které já osobně nemohu považovat za politický program, ale jistě to vzniká ve společnosti, jaká je v Československu, nutně a logicky.

HA: A role Charty 77? Vy sám jste v ČSSR podepsal Chartu.

ZM: Role Charty byla a je v dodržování a rozšiřování lidských práv, politických a občanských svobod. To není organizace ve vlastním slova smyslu, je to skutečná iniciativa občanů, která nemá svůj vlastní politický program – protože, kdybychom to brali jako politický program, tak je tam velký rozdíl mezi katolicky orientovanými lidmi, socialisty a bývalými komunisty; jsou tu podstatné politické rozdíly; projevíly by se, kdyby bylo možné o těch věcech volně hovořit. Takže to není politická opoziční organizace, je to hnutí za dodržování a uplatňování občanských svobod a lidských práv.

HA: Má československé vedení ještě podporu sovětského politbyra?

ZM: Pokud jde o sovětské stanovisko k vývoji ve východním bloku, je dnes jasné v tom smyslu, že sovětské vedení odmítá zasahovat do tohoto vývoje v jednotlivých zemích, vměšovat se, jak samo říká. To je na jedné straně jistě pozitivní věc, bohužel však tato praxe přichází příliš pozdě, protože 40 let se z Moskvy do vývoje těchto zemí zasahovalo, a to násilně a proti jejich tradicím. Takže dostávají-li dnes tyto země a jejich komunistické strany skutečně možnost samostatně jednat – dostávají tuto možnost, řekl bych, zmrzačené politické subjekty, nikoli normálního politického života schopné strany a státy. To bude samozřejmě vytvářet zpětně i problémy pro sovětské vedení, které zřejmě dnes, dokud má jiné prvořadě problémy a starosti, není tak zainteresováno v první řadě na tom, tyto problémy řešit a vůbec je vytvářet. Je zainteresováno na tom, aby v těchto zemích nedocházelo k nekalkulovatelným vývojovým zvrátům, aby tam vý-

voj nezkomplikoval zpětně vývoj perestrojky v SSSR, jako se to stalo například v roce 1956 Chruščovovi, když mu vývoj v Polsku a Maďarsku velice citelně zkomplikoval pozici Moskvy, a proto si myslím, se snaží toto vedení nezasahovat do vývoje v jednotlivých zemích, v principu i v ČSSR. To, co u nás se vydává za podporu, například referování sovětského tisku o tom, co se u nás děje, z oficiálních československých zdrojů – je pravda, že sovětský tisk v tom zamlčuje rozpornost věcí, zamlčuje například, že italská KS a celé socialistické hnutí na Západě má zcela jiný názor na rok 1968 nežli současné vedení KSČ – čili jsou to jednostranné informace, a v určitém smyslu i podpora těch lží, které v Československu se dále šíří... Ale myslím, že je to podpora z těch důvodů, o kterých jsem už hovořil. Může se ovšem stát, podle mého soudu, že sovětské vedení nedoceňuje, že právě proto, že je zde snaha lidí udržet se u moci, lidí úplně zdiskreditovaných, kteří nemohou mít důvěru, vydávat se za jakési nositele přestavby, tj. současné vedení KSČ, přestože tomu nikdo nevěří – tím, že se tyto skupiny násilím udržují u moci, může dojít právě k destabilizaci, k tomu, čeho se právě sovětské vedení bojí, k určitým výbuchům, k nestabilitě, k rozvratu politických poměrů například v Československu.

MICHAL REIMAN

Moskevská rozcestí

Předjaří 1989

Vrátil jsem se před nedávnem z Moskvy. Byl jsem tam v posledních dvou letech potřetí. Do Moskvy jsem tentokrát jel bez dřívějšího napětí. „Perestrojka“ zevšedněla, zvykli jsme si na nový stav věcí v SSSR. Neočekávané kroky sovětského vedení nepřekvapují stejnou měrou jako dříve, nepřekvapuje ani čilejší společenský ruch, větší otevřenost názorové výměny a konfliktů, účtování s minulostí. Do popředí se spíše dere otázka, kde jsou hranice nového vývoje, kam spěje a kam může dospět současný SSSR?

V dnešní Moskvě bijí do očí dvě skutečnosti: rozpor mezi neutěšenou materiální kulisou života a relativním bohatstvím kulturního a ideového dění a rozpor mezi relativně čilým pohybem ve společnosti a jeho malou institucionální zakotveností, nevyvinutostí vlastních, na oficiální moci nezávislých veřejných organizací.

Tohoroční zima v Moskvě byla neobyčejně teplá, podle Moskvanů „shnilá“. Zdůraznila neutěšený stav města. V ulicích plno bláta, rozbité komunikace, široké a hluboké provozem vymlácené jámy. Vyhnout se jim za jízdy není možné. Je jich viditelně více než v předchozích letech. V jádru historického města, v tzv. „Kitajgorodě“ – „čínském městě“ – jsou dobře udržovány pouze budovy ústředního a moskevského výboru KSSS a několika mála státních institucí. Zbytek je v žalostném stavu. O obvyklém využití městského jádra, jak ho znají evropské metropole, nedá se v nejmenším hovořit. Chátrání prostupuje i vzhled novějších městských obvodů a čtvrtí. Kvalita stavebních prací zde nebyla nikdy vysoká, na údržbu se nedostávalo prostředků a sil. V tomto roce prý navíc častěji vypovídají službu komunální zařízení: vodo-

vod, plynovod, kanalizace. Neinvestovalo se do nich dlouhá léta. Stříznosti Moskvanů na zhoršené zásobování nelze přeslechnout. Píše o nich i evropský tisk. Vydal jsem se na pouť po obchodech. Kvalita nabídky se ve státní síti nikterak nezlepšila, obchody mi však nepřipadaly zásobené hůře než v minulém roce. Viditelně se ovšem zvýšil počet nejrozmanitějších front, i front na noviny a časopisy. Známi mne poučili: nelze soudit pouze podle obchodů, zhoršilo se zásobování v neveřejné zásobovací síti, v závodních prodejnách. Chybí zejména zboží lepší kvality. Ceny stoupají. K tomu se druzí obavy z diskutovaného odbourání neúměrných dotací a úpravy cenové hladiny. V tomto státě zřejmě i dnes málokdo věří, že se vláda postará o přiměřený růst mezd, platů, důchodů.

Pro cizího návštěvníka je zřejmé, že „perestrojka“ nezměnila prozatím příliš materiální podmínky života. Výměna před půldruha rokem v čele Moskvy populárního a energického Jelcina za nevýrazného a neoblíbeného Zajkova situaci nezlepšila, spíše ji zhoršila.

Chtěl jsem však hovořit o rozporu vnější kulisy moskevského života a čilého společenského ruchu. V minulých dvou letech přenesl Gorbačov těžiško „perestrojky“ více do sféry politické a ideové. Bylo to nezbytné a nevyhnutelné již proto, že bez „revoluce“ ve sféře politické a ideové nebylo možné rozrušit soudržnost zkorumpovaných byrokratických soustav, zmobilizovat společnost. Dnes je řada reformů prosazená, avšak jejich výsledek neodpovídá očekáváním. O příčinách se lze dohadovat. Myslím, že nejde pouze o nedůslednosti a kompromisy, o nedopracovanost některých zásadních řešení. Podcenilo se zřejmě působení navykého životního způsobu, výrobního a společenského chování, myšlení a mentality, vypěstovaných v předchozí epoše; nedají se překonat ze dne na den, vyžadují času a společenského zrání.

Sovětské vedení – svědčí o tom četné výroky Gorbačova a dalších sovětských politiků – je si již delší dobu vědomo, že nemůže počítat s rychlými úspěchy v hospodářství a v sociální sféře. Pohybuje se proto v rámci logiky, která již před dvaceti lety ovlivňovala události Pražského jara: snaží se zesíleným politickým tlakem a přestavbou politických institucí vylepšit celkové podmínky společenské reformy. Úlevy ve sféře společenského života, ideologie a kultury mají přitom současně kompenzovat obyvatelstvo za chybějící materiální zlepšení.

Od minulého jara mají události prudký spád. Začaly změny státně politických struktur, připravují se volby do nového shromáždění lidových zástupců. Politické a ideové uvolnění působí mimořádně intenzívně. Zůstalo pouze málo témat sovětské minulosti a přítomnosti, které by nebyly projednány ve veřejné diskusi. Některé z nich jdou až na kořen režimní ideologie. Platí to zejména o tématech o Stalinovi a stalinismu. Jako pozitivní osobnost sovětských dějin byl Stalin – zdá se, že definitivně – demontován. Mění se celé pojetí dějin. Na popularitě získala především postava Bucharina. Má reprezentovat alternativy stalinismu. Za svého pobytu v Moskvě měl jsem však příležitost účastnit se v jednom z vědeckých ústavů semináře o Trockém. Bylo přítomno několik stovek lidí. O Trockém se hovořilo nejenom pozitivně, ale místy s nádechem obdivu.

Na Západě se celý tento pohyb nezřídka podceňuje;

soudí se, že z něho profituje především inteligence. Prostým lidem je prý lhostejný. Je to dozajista omyl. Veřejná diskuse je doprovázena velkým nábojem emocí; hromadí se ve všech vrstvách obyvatelstva. Ventilují se křivdy, které postihly v minulosti téměř každou sovětskou rodinu, každý národnostní, či jiný společenský celek. Strach z otevřeného slova a činu mizí. Lidé se organizují, brání se falešným rozhodnutím, zvůli zaměstnavatelů a úřadů, domáhají se svých práv. Pro mládež se nové poměry staly již samozřejmostí, zapomíná předchozí stav, který zažila pouze na okraji. To prospívá všem.

Je ovšem pravda, že politické a ideové uvolnění samo o sobě není ještě řešením; je především ziskem času a možností. Nese s sebou i závažná nebezpečí. Vývoj veřejného ruchu a masových nálad předbílá praktická opatření. Ve svazových republikách silně působí nevyjasněný postoj centrální moci k ožehavým národnostním problémům. Odhalení minulosti a chybějící výsledky v přítomnosti vyúsťují v Moskvě a jinde ve stále zřetelnější kompromitaci socialismu jako základny společenského a státně politického zřízení.

Neodvážím se soudit, jak daleko tyto nálady sahají, jsou v každém případě podstatně zřetelnější než v minulém roce. Je to pro „perestrojku“ potenciálně podstatně nebezpečnější, než případné ekonomické obtíže. Rozleptávají její bázi, odvádějí jí inteligenci. Nebezpečí sahá přitom ještě hlouběji. Sovětská společnost je dnes a na dohlednou dobu společností státně organizovanou. Struktury, rovnocenné západní občanské společnosti, v SSSR chybí. Socialistická ideologie je však nosným prvkem státně politického zřízení a současně i integrativním prvkem mnohonárodního ústrojí. Žádná jiná ideologie není v SSSR momentálně schopná socialismus v těchto jeho funkcích nahradit. Právě z toho plynou zmíněná nebezpečí. Nechci ovšem nikterak přeceňovat okamžitou situaci. Bezprostředně se zdá důležité, že se mezera mezi představiteli moci a představiteli radikálněji orientované reformní inteligence opět zvětšila. Probíhající v SSSR volební kampaň vyhrocuje fronty. Volební zápas je v Moskvě a v řadě dalších měst a míst veden s velikou intenzitou a zápalem. Je však již dnes zřejmé, že nezávislí na moci kandidáti nezískají v novém shromáždění lidových zástupců nikterak velkou pozici. Optimisté hovoří o 80, pesimisté o 50 – 60 místech. Politické aparáty ovládají v celku situaci v okresech a krajích.

Odjížděl jsem z Moskvy se smíšenými pocity. Uvědomil jsem si zde více než za předchozích návštěv, kde na mne doléhala nálada průlomu, rozchodu s brežněvismem a stalinismem, složitost a rozpornost vnitřních procesů v SSSR. Je sice jisté, že se SSSR vzdálil jednomu břehu, na odpověď, k jakému břehu přistane, si budeme však ještě muset počkat.

Od mé návštěvy v Moskvě uplynulo – tolik trvají zdržení, způsobovaná periodicitou – několik měsíců, naplněných událostmi. Nejdůležitější z nich byl nesporně sjezd lidových zástupců. Dokumentoval ideovou a politickou diferencovanost současné sovětské společnosti, sílu a možnosti jednotlivých proudů. Nedomnívám se přesto, že tyto poznatky mění základní obraz, jak jsem ho pozoroval v únoru – březnu: rozpor mezi stavem společenského vědomí, prohlubujícím se poznáním minulosti a pří-

tomnosti a neprekonaným stavem krize, za něhož stále ještě dochází ke zhoršení materiálních podmínek života a k vyhoceným konfliktním situacím. Přitom je čím dál zjevnější, že zejména ve sféře materiální výroby, budování nových struktur a mechanismů ekonomiky, vyžadujícím též změny celé zásoby vědomostí a zkušeností, návyků výrobního a společenského chování, přestavba nemůže počítat s rychlými a snadnými úspěchy. Stává se tím také stále zřetelnějším, jaké škody společnosti způsobily dvacet let stagnace za Brežněva a Černěnka.

Nevidím současnou situaci v SSSR výhradně pesimisticky, jde o stav změny, která se ještě před nedávnem v tomto rozsahu a hloubce zdála nemožnou. Přesto by bylo chybou nevidět rozsah nebezpečí, která tuto změnu a přestavbu doprovázejí.

(5.6.1989 – psáno pro Rinascitu)

JÁN MLYNÁRIK

Pocta stalinizmu

Predstavme si, že kdesi v Debrecíne by dnes maďarský predseda vlády odhalil pamätnú dosku či bustu Matyášovi Rákosimu. Za jestvujúcej situácie u nášho južného suseda by to vypadalo ako provokácia, či nepodarený žart. Rákosi bol symbol maďarského stalinizmu, vykonávateľom zvole a násilia, ktoré viedlo k maďarskému povstaniu roku 1956. Maďarsko so stalinizmom a jeho reziduami dôsledne skončúva.

Zato však u nás vane iný vietor. V pondelok 3. apríla v Košiciach odhalili pamätnú dosku s reliefom nikomu inému, než Stalinovmu mužovi v Československu, Klementovi Gottwaldovi, teda komusi podobnému, ako bol Matyáš Rákosi. Podľa správy pražského rozhlasu Klement Gottwald bol vynikajúci predstaviteľ KSČ a medzinárodného robotníckeho hnutia, ktorý – citujeme uvedení prameň – „v podmienkach triedneho boja s buržoáziou v národnooslobodzovacom boji, pri obnove vojnou zničenej vlasti a pri výstavbe základov socializmu tvorivým spôsobom rozvinul myšlienky marxizmu-leninizmu“. Potiaľ pražský rozhlas. Napokon sa pripomenulo, že účastníci slávnostného aktu „ocenili tiež jeho osobný podiel na formovaní a presadzovaní Košického vládneho programu“. Naskytá sa otázka, že prečo sa Gottwaldovi neodhalila v Košiciach pamätná doska škôr, trebárs v rokoch päťdesiatych, alebo na začiatku normalizácie v rokoch sedemdesiatych, prečo až teraz, na sklonku rokov osemdesiatych? Je pre občanov Československa osobnosť Klementa Gottwalda aj dnes natoľko aktuálna, aby ju bolo treba pripomínať týmto spôsobom?

Samozrejme, že nie. Ide o akt normalizátorského režimu, ktorým sa má symbolicky pripomenúť fundament, na ktorom tento režim stojí. A je to fundament od základu stalinistický. Lebo Klement Gottwald, práve tak ako Rákosi, Bierut, Pieck, Dej, Červenkov bol Stalinov muž, bol klasickým zosobnením stalinského násilia v československých podmienkach. V Poľsku v súčasnosti odstraňujú Bierutove sochy, vymazávajú mená ulíc a námestí po ňom pomenovaných. Ale ani na ostatných držiteľov moci, ktorých sme spomenuli, si dnes už nikto nespomenie. V Sovietskom zväze sa odstránili názvy ulíc a námestí,

pomenovania škôl, podnikov a inštitúcií už aj po Stalinovom žiakovi Brežnevovi, Stalina už ani nespomínajú. Lebo šlo o symboly ľudí, ktorí priviedli národy do marazmu hospodárskej stagnácie, izolovanosti od sveta, do morálneho úpadku a vzájomného odcudzenia.

Len u nás fúka iný vetriček. Gottwalda v 33 rokoch jeho veku do vedenia KSČ presadil Stalin. Bolo to roku 1929 na 5. zjazde KSČ. Stalin už vtedy intenzívne zasahoval do života Komunistickej internacionály, urobil z nej nástroj štátnej politiky Sovietskeho zväzu, a z nových mužov, ako bol Gottwald, či Rákosi, na Západe trebárs Thälmann či Thorez, ktorých dosadil do vedenia komunistických strán, svojich priamych agentov či posluhovačov. Stalin vymenil v procese tzv. bolševizácie starú gardu komunistických vodcov, ako boli u nás Šmeral, Kreibich či Verčák a nahradil ju novými vodcami, ktorí mu boli bytostne zviazaní za závrtné kariery. A títo noví vodcovia, mladí muži, sa Stalinovi v nasledujúcich rokoch plne odvdáčili a slúžili mu po celý život oddane a nekompromisne. A tiež celkom v duchu zásad svojho učiteľa, patróna a vodcu: v duchu naprostej intolerancie, hrubosti, úderu do vlastných radov, vyhľadávania nepriateľa vnútri strany za podmienok – ako to formuloval Stalin – neustále sa zostrujúceho triedneho boja za socializmu.

Koľko nevinných ľudí padlo za obeť týmto životu cudzím dogmám? A to nielen z radov občianskeho tábora, ale aj vlastného, komunistického?

Preto sa po Stalinovej smrti pristúpilo ku kritike neľudskosti a nesmierneho barbarstva nielen v Sovietskom zväze, ale aj u nás. Vonkajším výrazom destalinizácie bolo aj strhnutie monstrózneho Stalinovej sochy na Letnej v Prahe. Vtedy aj Gottwaldova minulosť sa skúmala kritickým zrakom a pripomenulo sa, že podľahol tzv. kultu osobnosti a dopustil sa nezákonností. Avšak nástupom normalizátorov po roku 1969 sa Gottwaldov kult začal kriesiť tou mierou, ako sa nové politické vedenie vo svojej praxi blížilo k opakovaniu zločinnej represívnej praxe 50-tych rokov. Gottwald opäť vystúpil z historického zabudnutia, zmyli sa z neho všetky zločiny a podozrenia, stal sa opäť oslavovanou osobnosťou. Lebo sa vzkriesil stalinizmus v nových podmienkach. Lebo tak, ako vládol Gottwald, vládli v čiastočne zmenených podmienkach aj normalizátori. Medzi Gottwaldom a Husákom či Jakešom bola priama súvislosť nielen ideová, ale aj prakticko-politická. Aby sa zničilo všetko, čo vytvorilo a prinieslo reformné hnutie na sklonku 60-tych rokov, museli sa nevyhnutne reštaurovať aj tie metódy a praktiky vlády, ktoré používali stalinisti Gottwaldovej éry.

Keď na začiatku 50-tych rokov vyčíňali v Československu stalinisti, odhaľovali sa ešte žijúcemu Gottwaldovi sochy, busty a pamätné dosky. Keď dnes vyčíňajú normalizátori, keď súdne procesy proti nevinným ľuďom, ktorí nestratili česť, sa vedú ako na bežiacom páse, odhaľujú sa Gottwaldovi pamätné symboly. Je to vari iba náhoda? Vonkoncom nie. A tak, keď si dnes u našich južných a severných susedov už nikto nespomenie na niekdajších vládnucich Stalinových mužov, u nás neostalinisti vzdávajú poctu Klementovi Gottwaldovi. Nejde o nič iné, než o pripomenutie symbolu zvole a násilia. O historické petrifikovanie ideí a praxe, ktorými dnes normalizátori, hrajúci sa na „prestavbárov“, vládnu.

Podivná dialektika

Ivan Sviták vydává na vlastní náklad v Indexu své „sebrané politické myšlenky“ jako „dialektiku“ toho či onoho, naposled jako „Dialektiku dějin“. Myšlenky jsou – nejmírněji řečeno – krajně kontroverzní, ale polemiku s nimi každý s úsměvem odmítá. U Svitáka nejde totiž o dialektiku, ale o exhibicionismus a o špatnou ekvilibristiku s četnými krkolomnými i komickými pády z lana. To je občas zábavné, ale vážně se to brát nedá. On si ovšem nezáměrně a odsouzením k monologu bohorově vysvětluje tím, že je „osamělým střelcem“, kterého „exiloví předáci nedokáží zavřít, i když by proti tomu nebyli“, a jemuž se „prokazuje pocta téže chladné zdrženlivosti“, jakou on chová k jiným. O jeho zdrženlivosti – jak dál uvidíme – však sotva může být řeč.

Ani já se nechci pustit do polemiky se Svitákovým „světovým názorem“, který on vydává za sociálně demokratický, ale pro který ani při nejlepší vůli nelze nalézt obdobu u kterékoliv z existujících sociálně demokratických stran ve světě. Ze všeho nejspíše by se v polemice muselo vyjít z výroku Lissagaraye před více než 100 lety: „Ti, kdož vědomě či nevědomě vyprávějí lidu falešné revoluční legendy a klamou jej historickými dithyramby, měli by být trestáni stejně jako kartograf, který kreslí falešné námořní mapy“. Člověk se nemůže zbavit dojmu, že Svitákovo Československo leželo a leží na Měsíci a že „revoluce“, k níž vyzývá, se má odehrát v nějakém jiném blíže neurčitelném století než v tom našem.

Chci uvést jen pár citátů, které by přece jen neměly ujít pozornosti. O Pražském jaru 1968 Sviták ví, že se „demokratizace stala nezbytností záchrany byrokratické diktatury podobně, jak tomu je dnes v Moskvě“, že „demokratické reformy byly a priori podvodně koncipovány“, a že šlo „o klasický podfuk stalinské kompartaje na cestě k intenzivnější sovětizaci“. O Chartě 77 ví, že to dnes je „frontová organizace reformního komunismu, jemuž dodatečně naletěl i vynikající člověk Václav Havel a další průměrní lidé v emigraci“, že „chartisté jsou a priori izolování svým programem osobního zdokonalování, které nikam nevede“, že lidé „Havlova okruhu pokračují v naivním antiamerikanismu“, a že „co z Charty zbývá, je jen organizace reformistů, penzistů a ex-osobností“.

Co myslí a vyjadřují lidé jiných názorů – a to jsou skoro všichni ostatní – čte Sviták jako d'ábel bibli, a interpretuje a soudí s arogancí, která je ojedinělá. Několik příkladů: „Havlovy postuláty mravnosti a pravdy jsou ohřátá hesla 'rozumu a svědomí' z Pražského jara“, „pluralita Charty je podvodný vynález chartisty Zdeňka Mlynáře“, který byl „na jaře 1967 novotnovcem jedna radost a představoval opak názorů socialismu s lidskou tváří, chystaje právě se svým kumpánem Pavlem Auerspergem zákaz Literárek“, a „nesmíme vyznamenávat polemikou bipolarity hlášané Jiřím Hájkem, antiamerikanismus Jiřího Dienstbiera, jenž chce návrat k *détente*, a papírovou tygřici, jež demonstrovala s německými Zelenými“ – snad Zdenou Tominovou.

Být v takové společnosti Svitákem „vyřízených“ je spíš vyznamenáním než urážkou, že prezentuje mé pojetí opoziční politiky jako umění možného v rozhovoru k 17.

výročí Pražského jara pro české vysílání západoněmeckého rozhlasu (otištěném v Listech 5/1985) jako „důkaz“, že „sovětizující reformátoři se dokáží poučit z vlastních zkušeností stejně málo jako amerikanizující demokraté“, a tvrdí, že „za posledních 17 let nevystoupil v emigraci autor, který by se tak otevřeně programově vzdal jakýchkoliv národních ambicí“, který si „originálně 'upravuje vztah' a očekává zlepšení od nově se probouzející 'angažovanosti', jak se cudně nazývá kolaborace“, a který bude „výborným poslancem ve Švédsku, zmoudří-li Vasil Bilak, budoucí prezident“. Pro Svitáka zřejmě zmizela hranice mezi eventuální polemickou jízlivostí a hulvátstvím. Současně lze číst na jiném místě knihy, že Sviták považuje Jiřího Pelikána za „nejschopnějšího politika exilu a skupinu Listy za sdružení vynikajících inteligentních lidí, kteří učinili pro věc ČSSR a proti okupaci mnoho... Bývalí reformní komunisté mají největší smysl pro dnešní českou skutečnost, zatímco starší vlna uprchlíků jen vzlyká nad první republikou a pěstuje benešovské mýty“.

Co s tím vším, Ivane? V dobách našeho dohasínajícího mládí v Praze byla taková písnička s veršem „nikdo tě vážně nebere, a to tě žere, frajere“ – vzpomínáš si?

Ještě si dobře vzpomínáme na tvář z tohoto snímku. Josef Borůvka, poslanec Národního shromáždění, přítel, ale rozhodný stoupenec reformu Pražského jara. Na konci letošního července uplynulo 10 let ode dne, kdy se s námi rozloučil. V příštím čísle se vrátíme k jeho politickému a lidskému portrétu.

Kojzaritivy mezi námi

Kojzaritiv je čtvrtý stupeň přídavného jména. Tento objev jsem učinil já sám na základě systematické četby článků pana redaktora Kojzara. Pozitiv, komparativ, superlativ, kojzaritiv. Aplikováno prakticky: polopravdivý, polopravdivější, nejpolopravdivější, o pravdu už jen zavádivší. Takto stupňovat se dá přirozeně jakékoliv adjektivum. Třeba slepý. Hlučný. Týká-li se předků, i to lze: nevhodní, nevhodnější, nejnevhodnější, zcela na draka. Sám to v rodokmenu dobré nemám: pradědek byl zabit v jakési pramici v Lanžhotě na nádraží, takže já asi budu pěkný subjekt. Jako ve Švejkovi: to je pravnuček toho propíchnutýho, to bude taky pěkněj gauner!

Zanechme však nevážené gramatiky, dnes nám jde o věci vážné. O kojzaritivy mezi námi. Řekne-li Michal Černík, předseda Svazu českých spisovatelů, že všeobecný pardon nepřichází v úvahu, je to kojzaritiv. Napíše-li Petr Uhl, že celonárodní smíření je nesmysl, je to zase kojzaritiv. Slova plynou a odlétají, společnost však zůstává. Přesněji řečeno, trčí na křižovatce.

Jak to tam vypadá? Činorodě. Dýmá tam lokomotiva přestavby, nadbytek dopravních usměrňovatelů mává plácačkami, sbor vždy ochotných propagandistů vyzpěvuje: kolečka sa otáčajú a prestavba jede jede. Podíváte-li se trochu blíže, vypadá situace jinak: lokomotiva není lokomotiva, nýbrž lokomobila, tedy stroj bez možnosti samostatného pohybu. Dopraváci mávají směrovkami zmateně a sbor nezpívá, nýbrž hlídá a přehlazuje. A společnost? Trčí na křižovatce nečinně. Čas plyne a odlétá. Nenahraditelně.

Věřím upřímně, že moc by ráda dala ten stroj do všeobecně žádoucího pohybu. Už z pudu sebezáchovy. Je však jako pohádkový hrdina na křižovatce: půjdeš-li vlevo, koně ztratíš. Půjdeš-li vpravo, šavli ztratíš. Zůstaneš-li stát, všechno ztratíš. Opozice, postávající ve všech možných směrech výjezdu z křižovatky, není na tom o nic lépe: půjdeš-li vlevo, tvář ztratíš. Půjdeš-li vpravo, půdu ztratíš. Zůstaneš-li stát, všechno ztratíš. Dá se s tím něco dělat?

Je smutné a paradoxní, že my, kteří máme plné knihy a plná ústa demokratických tradic, musíme se dnes ohlížet pro poučení za hranice. Naštěstí však máme k dispozici příklady, negativní a pozitivní. Na počátku osmdesátých let, za situace nezvladatelného hospodářského rozvratu, vybuchla v Polsku opozice silou, která musela překvapit snad i ji. Možná ji nezvládla, možná ji nedovedla tehdy dobře použít, fakt je, že moc kontrovala výjimečným stavem. Nevyřešilo se nic předtím, nevyřešilo se →

100 000 obhájců lidských práv

(Reportáž z Lublaně)

(1) V čerstvém vydání týdeníku Mladina je na obálce vyobrazen časopis sám – v souboji s pětitisícovou dinárovou bankovkou. Nová cena výtisku je 5500 dinárů a poselství čtenáři tedy zní, že časopis v tomto souboji podlehl. Ale i přes zvýšenou cenu časopis jde dobře na odbyt a příjmy i nadále stačí krýt veškeré výdaje. A nejen to: také vyplácet poměrně slušné honoráře a platy a subvencovat Svaz slovinské mládeže, který není vydavatelem. Redakce tím podporuje to, co považuje za správnou politiku. Vydavatelem časopisu je RK ZSDS a za touto zkratkou se neskrývá nic jiného než „Národní fronta“. A šéfredaktor Botteri ujišťuje, že to není v rozporu se základním principem redakční filosofie, kterým je politická a hospodářská nezávislost časopisu, a že týdeník se nalézá ve vlastnictví redakce samé. A za daných poměrů je další zvláštní věcí, že hlavní reportáž v tomto vydání napsal redaktor v odkladu trestu, Franci Zavrl, jinak odpovědný za vnitropolitickou část listu. Tématem reportáže je 1200 albánských horníků, kteří jsou odhodláni zemřít kolektivní sebevraždou hladem. Hornické drama se odehrává v podzemí rudného dolu Stari trg v autonomní oblasti Kosovo a horníci nevidí už jinou možnost obrany proti zvůli funkcionářů, kteří jsou dosazováni z „Bělehradu“.

Dalším redaktorem týdeníku, který se nalézá v odkladu nástupu trestu, je David Tasič, 25, člověk mírné povahy a mírově smýšlející občan.

(2) *Delikvent.* Jeho případ připomíná příběh Josefa K. Muži ve službách metafyzické justice se redaktora Tasiče chopili v červnu minulého roku. I když hned nato přemýšlel v cele pod dohledem vězeňského hlídače celou noc o své možné eventuální vině, přemýšlel marně. Den předtím byl ovšem zatčen Ivan Borstner a Janez Janša, oba dva také publicisté a také aktivisté z mírového hnutí... V pět ráno po probdělé noci zaujal redaktor podle příkazu polohu vsedě a teprve teď v této poloze přepadl redaktora dlouho odkládaný, ale nyní nedovolený spánek. Tento spánek ovšem naplnil skutkovou podstatu trestného činu a vězeňský hlídač nelenil a potrestal provinilce výpraskem. Analogie s případem Josefa K. se opravdu nedala vyloučit.

Takto vehementně se do mírové diskuse v Lublani vmísila federální a tedy centrálně a opět z „Bělehradu“ řízená vojenská justice. Za záminku tentokrát nesloužil „rozklad bojové morálky“, ale jako novinka: „prozrazení tajného vojenského dokumentu“. Jak se „dokument“ do redakce dostal Tasič ani kdo další z redakce nevěděl, a protože (jak každý snadno pochopí) tajný dokument se zveřejnit nedá, veřejnost o jeho obsahu informována nebyla a není. Po lublaňských restauracích (a nejen tam) se ovšem vykládá, že obsahem dokumentu byla věc, která se jinak označuje za coup d'etat. Tedy opět o důvod víc, proč se dokument zveřejnit nedá, ačkoliv to mezitím již kde kdo požaduje.

Ať tak či onak, účet mělo očividně zaplatit především mírové hnutí a za své měla vzít mírová diskuse. V ní šlo o zavedení náhradní civilní služby, protože vojenskou službu hodně občanů odmítá z důvodů svědomí, o podstatné zkrácení dvouleté vojenské služby (v sousední Itálii Occhetto právě navrhuje zkrácení na polovinu a jde s tímto požadavkem do voleb), dále o korupci, která vzkvétá v armádě (vojáci staví velitelům soukromé vily), o násilí, které vojenská výchova zasévá do celé společnosti a o špatném vlivu armády na občanskou morálku a potom – a jak prozíravě – o vměšování armády do politického života země.

Mírové hnutí tento účet již zaplatilo, ale věci se přesto vyvinuly jinak. Na začátku ovšem vše běželo naprosto podle plánu: fízlové větřili, agenti sledovali a provokovali, výslechy probíhaly a zavčas si také jistá vysoce postavená osoba začala dělat starosti o možnosti kontrarevolučního vývoje. A tyto starosti svěřila papíru, který se tedy jednoho krásného dne snesl na redakční stůl týdeníku Mladina. A vše ostatní mělo být hračkou. Redaktor Tasič se tak naplánovaně ocitl v lapáku.

Ale někdy od těchto okamžiků se doposud pečlivě řízená řetězová reakce začíná vymykat kontrole. Namísto metafyzické hrůzy se slovinskou veřej-

ností šíří naprosto nepředvídaná vlna rozhořčení. Na scénu dění vstoupí nejdříve 53 osob (a také členů společenských organizací), které založí Výbor na obranu lidských práv a na mysli mají především práva právě zatčených osob. Stalo se tak 3. června 1988.

(3) *100 000 obhájců.* V průběhu prvního týdne se počet členů Výboru na obranu lidských práv zvýšil z 53 na 20 000 osob a k nim se ve formě kolektivního členství připojilo kolem 200 společenských organizací a každá z nich opět s poměrně solidní členskou základnou. Mezi nimi: Svaz slovinské mládeže, kde právě zatčený Janša kandidoval na funkci člena předsednictva, jugoslávská Helsinská skupina (jejíž právník podal promptně ústní stížnost proti protiprávnímu postupu armády), sdružení Justitia et Pax jako mírová organizace slovinského biskupství, pochopitelně týdeníky Mladina a Teleks a rozhlasová stanice Radio Student, dále vědecké a kulturní organizace, lublaňská universita a také staří partyzáni a organizace komunistické strany Slovinska. A jinak poklidná hladina politického života v Lublani se rozhýbala. V dvouměsíčním období od zatčení delikventů až k procesu proti „čtyřem“ (dodatečně byl přibrán Franci Zavrl), se konala impresivní řada veřejných protestů: Před věznicí pořádalo vigilii 50 žen s dětmi, v Mariboru se sešlo protestní shromáždění 2000 osob a v Lublani 50 000 osob. Veřejné shromáždění lublaňských občanů neslo hesla: Propustte zatčené! – Vojenský soud? Ne, děkujeme! – Za demokracii – Lidská práva – Svobodu projevu! – Chceme do Evropy! Radio Student zahájilo pravidelnou relaci „Osvobodte Janšu!“, Mladina a Teleks dokumentovaly názory a protesty veřejných osobností, pozadí a právní aspekty zatčení a připravovaného procesu: Lublaňská fakulta, například, zde vypracovala legislativní návrh omezit vojenskou jurisdikci na čistě vojenské záležitosti, lublaňská advokátní komora předložila ústavněprávní analýzu případu, z které vyplývalo, že vojenská justice porušila řadu občanských, ústavou zaručených práv. Zájem o právní literaturu se neobyčejně rozrostl, zejména o literaturu z oblasti občanských a politických práv a listování právními kodexy se stalo občanských koníčkem. Ze Svazu kulturních pracovníků vzešel nato návrh alternativní ústavy, která spočívá na lidských právech. A současně odmítnutí návrhu ústavy, jak jej předložil federální parlament; neboť je „antidemokratický a centralistický“. Rodiny zatčených obdržely od právníků z Výboru na obranu lidských práv bezplatnou právní pomoc.

V den zahájení procesu proti „čtyřem“ se před soudní budovou shromáždilo 15 000 osob. K shromáždění promluvil Ivan Bavčar jako představitel „Výboru“ a mezitím nejznámější politické jméno. Mluvil i Franci Zavrl, protože si vymohl být ze zdravotních důvodů souzen na svobodě; mluvili zástupci Svazu mládeže a všech nových společenských hnutí a nechyběli zástupci starých partyzánů. V třetí den procesu položilo na chodníky a ulici před soudní budovou 2 000 demonstrantů koberec z květin (jak si nevzpomenout na Václava Havla) a v den vynesení rozsudku stálo před vraty soudní budovy 10 000 osob („Propustte je!“).

V absurdním divadle za zavřenými dveřmi obdržel Ivan Borstner 4 roky, Janša a Zavrl 18 měsíců, Tasič 5 měsíců a po odvolání 10 měsíců trestu odnětí svobody. Nelogický a gramaticky chybný rozsudek několik dnů nato zveřejnil ústřední orgán komunistické strany Slovinska (Delo).

A hned odpoledne po vynesení rozsudku se v Cankarově paláci sešel Výbor na obranu lidských práv k veřejnému zasedání, kterého se zúčastnilo 5 000 osob. Vzhledem k prohlášení, které před soudem učinil Ivan Borstner („dokument představoval riziko pro slovinský národ“), vzešel z veřejného zasedání požadavek, aby „tajný vojenský dokument“ byl zveřejněn. S tímto požadavkem se nato ztotožnil slovinský parlament a ustavil vyšetřovací komisi. Na podporu požadavku „Výboru“ se pak vyjádřil předseda komunistické strany Slovinska (Milan Kučan), o kterém je známo, že si své projevy píše sám. Členská statistika Výboru na obranu lidských práv vykazovala i nadále stoupající tendenci. V říjnu překročila hranici 100 000 individuálních a 700 kolektivních členů.

(4) *V redakci časopisu Mladina.* „Čtyři“ jsou momentálně na svobodě a dva z nich, Tasič a Zavrl se pohybují v redakčních místnostech Mladiny. Nástup výkonu trestu byl odložen rozhodnutím lublaňského občanského soudu

nic výjimečným stavem. Výsledek? Ministr vnitra a šéf opozice dnes jednají u kulatého stolu, národní konsens je na dosah ruky. Sedm let ztracených, o sedm let horší situace. Na druhé straně Maďaři, snad poučení šestapadesátým rokem, moudře a předjímavě hledají řešení včas, dokud jsou pokličky na bublajících hrncích.

Jenom u nás se všichni tváří, jako by bylo času habaděj. Obávám se, že kdyby moc položila opozici seriózní a vážně míněný dotaz, jaký je její maximální a minimální program, nastalo by velké mlčení. Obávám se, že kdyby moc měla dnes seriózně a vážně odpovědět, jak si představuje přestavbu bez hluboké demokratizace, zato však s těžko pochopitelnými zákonnými opatřeními, nastalo by velké mlčení. Místo toho si moc pulíruje obrněné rukavice, opozice zase brnění. Žádné porozumění. Žádný dialog. Žádné pochopení. Žádné řešení. Jen si nic navzájem neusnadňovat! Vždyť kojzaritivy stojí na stráž!

Michail Gorbačov řekl mimo jiné větu, pro kterou si ho velice cením: žádný systém, který neslouží člověku, nemá právo na existenci. Řekl a rozkutává stalinsko-brežněvovskou karikaturu socialismu, co mu síly, podmínky a lidé stačí. Karikaturu, nikoliv socialismus. Za takové situace si ovšem opozici dovolit nejen může, ona je naopak žádoucí. Třeba opozice tisku, opozice neformálních skupin. Kdyby si moc u nás dovolila opakovat tuto Gorbačovovu myšlenku, zcela určitě a nepochybně by i opozice hlasitěji artikulovala názor, že socialismus může být i něco jiného než ona zmíněná karikatura. Nikdo by si zajisté napadl do náručí. Obrněné rukavice a brnění by však už nebylo to hlavní, čeho si dnes obě strany všimají. Erenburgův Lazik Rojštvanec, tuším, že to byl on, pravil: „Co potřebujeme k životu? Trochu pravdy a kousek salámu.“ Pravda se u nás zatím moc nefasuje, salám ještě je. Ještě je, říká si moc, můžeme počkat. Ještě je, říká si opozice, ale ubývá, můžeme počkat. Nikdo nemůže počkat, to je hrozný omyl. Až zbude ze salámu jenom provázek, bude pozdě na všechno: na rozum i na pravdu. To bude vítězství kojzaritivů mezi námi.

(Převzato z Lidových novin)

Setrvačník

Ač netázán, on poučí vás rázem, že je jen jedna cesta, žádná jiná: „Na věčné časy se Sovětským svazem – a nikdy jinak, než jak za Stalina!“

Václav Lacina

Karel Kryl

Elegie

Na louce koně pasu
za zpěvu konipasů
camcará
čekaje na to, kdy si
zazpívám jako kdysi
za cara
Třesavku nevolníka
pod koleny
Z básníka na rolníka
přeškolený
spokojen bez rozhlasu
dočkám jak husa klasu
do jara

Na klíně Polyxenu
zajel jsem do Brixenu
na lyže
Ted' piju slivovici
hýčkaje krasavici
z Adiže
A než jí zrudnou líčka
z Tyrolského
vzpomenu na Havlíčka
Borovského
Namísto Elegií
myslím však na orgii
v negližé

Z okénka kynu vlídně
Na sever jedu z Vídně
bujarý
Z protější strany Dyje
zaznívá melodie
fujary
Pak někdo zahuláká
Čapájeva
To car mě zpátky láká
Mně to neva
V exilu brousím tužku
pro pamflet na bátišku
s bojary

❁45

Když se z vůle
stane zvůle
copak zdrávo
zbude?
Z masa - masa
Z basy - basa
Z práva - Právo
Rudé

o tři měsíce. U „tří“ z pracovních a u Tasiče, který studuje na lublaňské univerzitě, ze studijních důvodů. Tasič: „Nástup trestu nám byl odložen o tři měsíce a odklad mezitím prodloužen o další tři měsíce. Někdy teď bychom se měli odebrat do vězení. Zákon povoluje ještě jedno prodloužení odkladu, ale pak je konec. Nejpozději budeme tedy trest nastupovat někdy v létě.“ Ptám se, co je obsahem „tajného vojenského dokumentu“ a kdo vlastně o jejich zatčení rozhodl. Tasič: „Dokument je určitý druh scénáře anebo lépe řečeno přípravy na situaci, která by podle dalšího scénáře mohla nastat. Více momentálně říci nemohu. S jeho obsahem jsou seznámeni určití slovinští a jugoslávští politikové, především prezídium SFRJ, členové vyšetřovací komise slovinského parlamentu a potom ti – jako já – kteří měli příležitost jej vidět. Chtěl bych dodat, že je součástí režie a že celý proces byl předem naplánován a narežirován. Rozsudky jsme pochopitelně odmítli. Kdo skutečně rozhodl o našem zatčení – a tedy i o procesu – nevíme. Známe pouze jméno osoby, která podepsala zatykač. A zatčení samotné vykonala vojenská a státní bezpečnost. Zveřejnění onoho jména vyžaduje mezitím také parlamentní vyšetřovací komise, ale státní bezpečnost jí jednoduše odmítla toto jméno sdělit“.

V redakci konají všichni svojí práci jako by existovala naprosto normální situace. Náklad se i nadále – a i přes inflaci zvýšenou cenu – stupňuje. V průběhu událostí kolem procesu rychlým tempem, a podobně jako náklad časopisu Student v roce 1968. Z původních 20 000 na 60 000 a dalším skokem na 80 000 výtisků. Další zvýšení na 100 000 je věcí momentálních plánů. A v plánu je též srbochorvatská verze, ovšem až ustane nebezpečí konfiskace, která by mohla ohrozit hospodářskou samostatnost podniku. Koncepčně je Mladina mezičlánkem mezi „free press“ a časopisem typu Timu, ke kterému by se chtěla více přiblížit.

Redaktoři vyřizují pozdravy do Prahy: Havlovi, Jirousovi, Marvanové, Hradílkovi, Chartě, mírovému hnutí. Proti politickým procesům v Československu protestovali a budou i nadále protestovat. Rozhovor přerušil rozhlasové zprávy: před dvěma dny se tanky daly do pohybu a obsadily oblast Kosovo.

(5) „Jsme diváci a čekáme“. Zatčení a proces proti „čtyřem“ uvedl do pohybu proces uvnitř komunistické strany Jugoslávie, v jehož průběhu došlo k otevřenému konfliktu mezi ortodoxním a reformním křídlem. Ve Slovinsku, Chorvatsku a v Bosně se prosadila reformní politika, zatímco vedoucí pozice v komunistických stranách Srbska, Makedonie a Černé hory ovládly neostalinistické síly. Výsledkem reformního procesu ve Slovinsku je struktura pluralitního politického systému. Politické strany byly z těch či oněch důvodů ustaveny jako Svazy: V prosinci byl ustaven Svaz slovinských demokratů (D. Rupel), v lednu Svaz sociálních demokratů (prerogativy: národní suverenita, demokratický parlamentní systém, sociálně demokratické hodnoty) a Svaz slovinských zemědělců. Svazy jsou začleněny do „Národní fronty“ (SZDL), ale snaží se dosáhnout politické autonomie (v slovinské „Národní frontě“ je členem také Transnárodní radikální strana, která se v minulém roce představila pražské veřejnosti). K pluralitě slovinské politické scény patří teď také řada organizací pro lidská práva a mírového hnutí: Amnesty international, Helsinská skupina, Justitia et Pax, Lidé pro mírovou kulturu, Pracovní skupina mírového hnutí (která vydává „Nezávislé hlasy“ řízené Markem Hrenem) a dva Výbory na obranu lidských práv: „neregistrovaný“ Výbor s teď již více než 100 000 obhájci lidských práv (plus více než 1000 kolektivních členů) a „registrovaný“ Výbor působící v rámci „Národní fronty“. Tajemník „registrovaného“ Výboru Veljko Volk: „Všechny tyto organizace jsou absolutně legální a legitimní. Legalita „nezávislých“ přitom spočívá na obou Paktech o občanských a politických právech Spojených národů, které podepsala jak Jugoslávie tak Československo. Článek 210 jugoslávské ústavy výslovně stanoví, že oba Pakty platí a sice bez ohledu na další občanskoprávní a politickoprávní články ústavy.“

„Jsme diváci a čekáme,“ komentuje situaci Peter Božič, přední slovinský spisovatel a dramatik („Španělská královna“). V roce 1968 jej zpráva o přepadení Československa přivedla do středu studentských protestů, dnes je členem nezávislého Výboru na obranu lidských práv, podporuje požadavky albánské menšiny (která čítá 2 milióny víceméně bezprávných osob a tvoří 75

procent obyvatelstva autonomní oblasti Kosovo), a namísto nové divadelní hry píše politické komentáře pro Teleks. Procházíme Lublaní, zatímco v Dubrovniku zakotvil americký křižník a v Bělehradu přistála sovětská hospodářská delegace (také realita jugoslávské politiky) a na Kosovu padly první výstřely. Předseda komunistické strany Kosovské autonomní oblasti Azem Vllasi je také již obviněn z kontrarevoluce a uvězněn.

Na lublaňských ulicích vládne klid. U hostů v restauraci „Sokol“ vyvolává hluk veřejné manifestace přenášené z Bělehradu pobavené úsměvy, hluk v Lublani se pokládá za anachronistickou instituci, teď jsou na řadě argumenty právního druhu. A také Cankarovo náměstí, Prešernovo nábřeží, Masarykova ulice. Lublaň je jméno jara, říkám si v duchu a snažím se zahnat vzpomínky na invazi v roce 1968.

Jan Dus

František Kriegel – trvalá výzva

Když jsem se dověděl, že nadace Charty 77 udělila cenu Františka Kriegla za rok 1989 nejen profesorovi Josefu Zvěřinovi, jehož význam a zásluhy jsou nesporné, nýbrž také mně, uvedlo mne to do rozpaků, než jsem si uvědomil, že jsem byl vybrán pro druhou polovinu letošní Krieglové ceny jako jeden z českých evangelických disidentů, tj. jako jeden z těch českých evangelíků, kteří odmítáme z víry v Krista společně s katolickými bratry a sestrami to, co nazval Alexandr Solženicyn a po něm náš Václav Havel „život ve lži“, a kteří veřejně říkáme to, co pokládáme za pravdu, a sice s rizikem, že se proti svému poctivému úmyslu s pravdou mýjíme a zveřejníme mylné názory, a kteří proto chceme v zájmu nalezení pravdy respektovat pravidla demokratického rozhovoru s každým, kdo projeví o takový rozhovor zájem. Protože bylo úmyslem zakladatelů ceny Františka Kriegla podporovat nezávislé myšlení, chci vyjádřit stanovisko nezávislé nejen na stanovisku dnešní prozatímní (jak říká Vaclík) vlády, nýbrž i na stanovisku přátel.

Letošní cena Františka Kriegla byla udělena katolíkově a evangelíkovi, zatímco František Kriegel byl komunist, a sice komunist nesektářského typu, usilujícího o dohodu všech složek československé společnosti v zájmu našeho společného důstojného přežití. Také my nekomunisté musíme usilovat o dohodu s komunisty typu Františka Kriegla, politika tak prozíravého a statečného, že týden po invazi v srpnu 1968 odmítl v Moskvě podepsat svému vězňovi Brežněvovi neblahý protokol, základ tzv. normalizace, a že hledal před vznikem i po vzniku Charty 77 společnou řeč s těmi, které KSČ nespravedlivě pronásledovala. Na plenárním zasedání ÚV KSČ 30. 5. 1969 řekl: „Chci ústřední výbor dále upozornit na to, že dosud nebyl nikdo vyloučen z ústředního výboru, kdo nese přímou zodpovědnost nebo spoluodpovědnost za to, že desítky nevinných lidí byly odevzdány potupné smrti z rukou kata. Že tisíce a desetitisíce byly na základě vykonstruovaných obvinění odsouzeny na dlouhá léta mučení a věznění a že mnozí ve vězení svůj život skončili, aniž viděli světlo svobody.“ To byla řeč, kterou mohli nekomunisté přijmout z úst komunistického politika v r. 1969 a mohou ji přijmout i dnes po dvaceti letech. Dnes se mezi vládnoucími čl. komunisty po lidech Krieglova typu marně rozhlížíme, ale mohli by se mezi námi objevit v příštích letech. Na tuto možnost se my nekomunisté nesmíme lehkomyšlně spolehnout. Nesmíme ji však ani zpupně popírat.

V českém národě působí toho času tři historicky významnější organizovaná společenství. V chronologickém pořadí jsou to církev katolická, církev evangelická a strana komunistická. Nejmladší z těchto společenství se v posledních jednačtyřiceti letech na národu těžce provinilo. Komunistická strana se pokusila všechna ostatní organizovaná společenství v národě zničit nebo zotročit. Krutou perzekucí, k níž patřily i popravy, se jí podařilo zničit Sokol, početné a dobře zorganizované společenství českých vlastenců. Krutým útlakem se provinila na nepoddajné církvi katolické a podařilo se jí →

Cena Františka Kriegla za rok 1989

Nositeli Ceny Františka Kriegla za rok 1989 se stali sedmdesátiletý katolický kněz Josef Zvěřina a padesátisedmiletý farář českobratrské evangelické církve Jan Dus.

Nadace Charty 77 ve Stockholmu, jejímž cílem je podpora nezávislého myšlení a kultury v Československu, zřídila v roce 1987 tuto cenu k uctění památky zemřelého dr. Františka Kriegla, jedné z vedoucích osobností Pražského jara 1968. Kriegel byl jediným z československých politiků, kdo po sovětské okupaci v Moskvě odmítl podepsat brežněvovský diktát. Byl jedním z prvních signatářů Charty 77 a poslední léta svého života strávil v Praze pod nepřetržitým policejním dohledem.

Cena Františka Kriegla je udělována za mimořádné zásluhy v boji za lidská práva, národní nezávislost a demokratický socialismus v Československu. Udělení letošní ceny kněží, kteří aktivně bojují za lidská práva, je v souladu s Krieglovou snahou o sjednocení nejrůznějších skupin občanů v tomto boji.

Cena obnáší 20.000 švédských korun. Pomáhá ji dotovat řada institucí, mimo jiné Výbor mezinárodní solidarity norského dělnického hnutí a Ústav Jacoba Blausteina pro lidská práva v New Yorku. Nositelé ceny jsou vybíráni skupinou přátel Františka Kriegla v Československu i v zahraničí.

***

Josef Zvěřina, katolický kněz, se narodil v roce 1913. Po skončení jezuitské koleje studoval šest let v Římě. Po návratu do Prahy přednášel teologii budoucím kněžím. Za války byl zatčen a strávil více než rok v nacistickém koncentračním táboře. Po osvobození přednášel teologii v Praze. Za stalinského teroru byl v roce 1952 odsouzen na 22 let do vězení, odkud byl propuštěn po 14 letech. V roce 1968 založil teologický časopis a přednášel v teologickém semináři. V období „normalizace“ byl však úřady donucen tuto činnost přerušit. Poslední léta před penzí strávil jako kněz na vesnické farnosti. V roce 1975 se stal aktivním účastníkem hnutí za lidská práva a byl jedním z prvních signatářů Charty 77. →

Josef Zvěřina je dodnes činný v nezávislých náboženských a občanských iniciativách.

***

Jan Dus, farář českobratrské evangelické církve, se narodil v roce 1931. Studoval na kněze v Praze, pracoval jako vikář a později jako venkovský farář v severních Čechách. V roce 1964 mu byl odejmut státní souhlas s výkonem farářské funkce a mohl pracovat pouze jako správce benzínové pumpy. V roce 1966 mu bylo znovu umožněno vrátit se k práci faráře – státní souhlas mu však byl znovu odňat v roce 1970, kdy byl obviněn z pobuřování (za protest proti sovětské invazi do Československa v srpnu 1968) a odsouzen k podmíněnému trestu vězení na tři roky a mohl pracovat pouze jako dělník. V letech 1986-87 byl vězněn za svou činnost ve Výboru pro obranu nespravedlivě stíhaných (VONS).

Jan Dus je jednou z předních osobností českobratrské evangelické církve a patří k nejlepším vykladačům Starého zákona v Československu. Je signatářem Charty 77. Aktivně bojuje za lidská a sociální práva a demokratické svobody, které shledává v plném souladu se svou křesťanskou vírou.

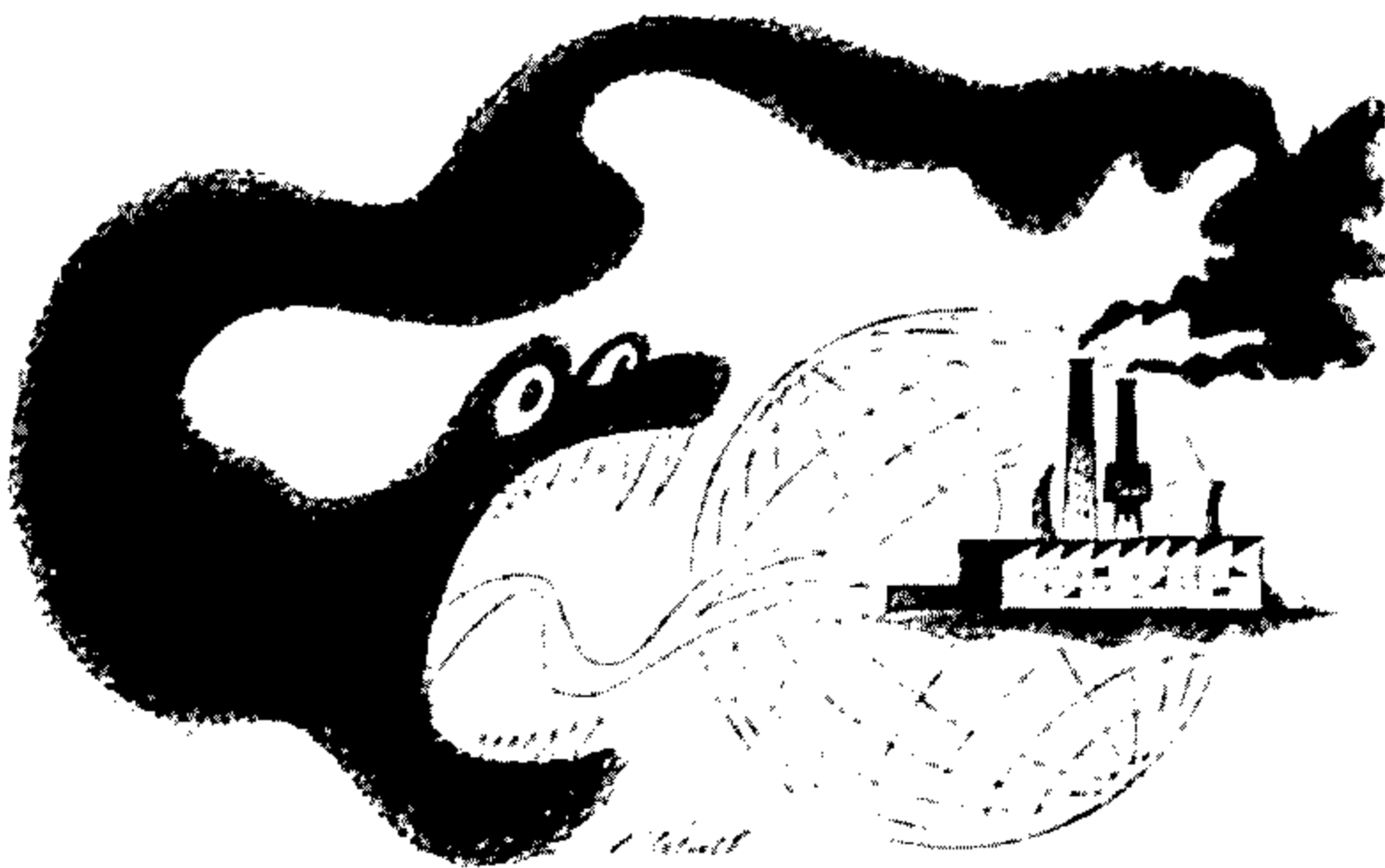
Čs.- rakouský rozhovor

Rakouský ministr pro vědu a výzkum Erhard Busek, jenž se v Praze zúčastnil oslav 90. narozenin kardinála Tomáška, se dne 30.6. setkal s několika čs. nezávislými aktivisty. Večeře, kterou uspořádal rakouský vyslanec Wolfgang Paul, se z čs. strany zúčastnili mluvčí Charty 77 Dana Němcová a Saša Vondra, dále Rudolf Battěk, Václav Benda, Václav Malý a Jaroslav Šabata. Přítomen byl rovněž velvyslanec Rakouské republiky v Československu Karl Peterlik. Diskuse, která trvala čtyři hodiny, se týkala zejména rakousko-čs. vztahů, styků kulturních a vědeckých a všeobecných problémů evropské a středoevropské situace. Hovořilo se rovněž o předpokladech rozvoje demokracie v Československu a o úloze nezávislých iniciativ.(VIA)

zotročit vedení církve evangelické. Podobně si počínala komunistická strana na Slovensku. Perzekuci všech jinak smýšlejících zdůvodňovali čeští a slovenští komunisté tím, že jedině oni jsou schopni zajistit národu blahobyť a bezpečí. Jejich strana však dovedla čsl. společnost místo do slibovaného blahobytu a bezpečí do všeobecné krize, kterou nyní odmítá léčit správným způsobem dokonce v situaci, kdy sovětský, maďarský, polský a italský komunisté dávají československým soudruhům příklad moudrého postupu. Místo, aby navázali se svými kritiky veřejný svobodný partnerský rozhovor, uvěznili vládnoucí čsl. komunisté Václava Havla, Ivana Jirouse, Otta Veverku, Hanu Marvanovou, Janu Petrovou a řadu dalších. V této situaci je však nutné, abychom my nekomunisté nabídli odpuštění těm komunistům, kteří se rozloučí se stalinským myšlením a praxí. Komunisté, kteří jsou ochotni propustit všechny politické vězně, obnovit u nás svobodu projevu, shromažďování a sdružování a připravit svobodné volby a pokojně předat vládu nekomunistickým politikům, pokud většina obyvatelstva ve svobodných volbách rozhodne věnovat důvěru nekomunistům, takoví komunisté ať obdrží už dnes od nás nekomunistů ujištění, že se k nim zachováme lépe než oni k nám, že totiž nebudeme usilovat ani o zničení, ani o zotročení jejich strany. Tyto myšlenky jsem vyjádřil v úvaze „Co po manifestu“, kterou otiskla v prvním letošním čísle pražská Alternativa a římské Listy.

Nyní, po všech špatných zkušenostech s komunisty z doby starší i přítomné, je snadné přitakat tomu, kdo riskuje uvěznění, když tvrdí, že od českých komunistů nelze čekat nic dobrého, ale lekám se představy, jak mohutný aplaus v národě by mohlo získat toto tvrzení v době, až nebudou naši brežněvovci dost silní k tomu, aby bezohledně ničili své otevřené odpůrce. Definitivní morální odpis komunistů by byl pošetilý postoj proti společenství, jehož představitelem byl vedle mnoha zcela nevěrohodných politiků ještě před několika lety, až do své smrti, také např. František Kriegel. Po první světové válce bylo ve svobodné republice velmi populární heslo Pryč od Říma. Byla snaha katolíky z národa definitivně odepsat, ale my evangelíci jsme dnes šťastni, že jsme měli tenkrát alespoň některé mluvčí, kteří vzali katolíky v ochranu a předvíдали jejich rehabilitaci. Pražští arcibiskupové Josef Beran a František Tomášek nakonec v těžkém období stalinismu a neostalinismu čestně obstáli, zatímco naše evangelické vedení selhalo a stále to nechce vzít na vědomí a vyvodit z toho důsledky. Zrehabilitovali se katolíci, ale zrehabilitovat by se nyní měli také evangelíci a komunisté. Katolíci dnes představují v národě významnou sílu a jsou stále na postupu. Podaří-li se překonat nynější národní krizi, budou mít v příštím politickém uspořádání velmi silnou pozici. Nejsou však a nebudou dost silní, aby politicky vedli národ bez spolupráce se slabšími komunisty a dalšími nekatolíky. Snad bude KSČ schopna postavit do svého čela rozumnější vedení, než je dnešní. Pak bude záležet nejen na komunistech, ale na nás všech, abychom měli silnou vůli slabosti svého vlastního společenství ostře vidět a zároveň druhým minulé viny promíjet a jejich současné slabosti snášet, v zájmu národního smíření a národní záchrany. Končím tím, co napsal osobní přítel Františka Kriegla Ladislav Hejdránek do loňského dubnového čísla Lidových novin: „Je národním zájmem, aby demokraticky smýšlející komunisté a katolíci našli cestu k rozhovoru jak mezi sebou, tak s ostatními demokratickými silami menšími.“

18. dubna 1989

Pražské reálie

Praha je město velmi zvláštní, ve střední Evropě ojedinělé. Původně tržištěm – tam, kde je dnes Staroměstské náměstí. Toto náměstí je tragické. Tu byli popraveni čeští a němečtí páni, jeden Slovák, protestanti i katolíci. To bylo po Bílé hoře. Dnes tu stojí Šalounův pomník Mistra Jana Husa, věčná výtka katolíkům. Ale ti mu mohou položit k nohám na smír půl miliónu obětí husitských válek. Rád bych se dožil chvíle, kdy pražský arcibiskup před Husovou sochou odsoudí jeho upálení. Od polovice 17. století tu stával krásný mariánský sloup od J. J. Bendla, postavený na památku uchránění Prahy od vpádu Švédů (podle jiné verze na ukončení třicetileté války). Roku 1918 jej strhla nachmelená chasa – prý na protest proti Habsburkům. Jejich vedoucí Franta Sauer zemřel tuším za války v nemocnici Milosrdných sester v lítosti nad tímto činem.

Karel IV. postavil na Hradčanech novou katedrálu, dole ve městě založili Dobyčtí a Koňský trh. Katedrála je duchovním středem českého národa a srdcem města. Kolikrát se zachvělo! Zimní královna ji zpusťovala, ale marně. Je tu ctěn stále sv. Václav, sv. Vojtěch, Jan Nepomucký, tu je ctěna památka českých knížat a králů – i „husitského“ krále Jiříka z Poděbrad. Sem přišel prosit o pomoc nešťastný prezident Hácha. Sem si přišel „pro požehnání“ první dělnický prezident Klement. Ale všechno se pak důkladně obrátilo.

Koňský trh se stal dějištěm významných událostí. Na Svatováclavské náměstí jej pokřtil Karel Havlíček Borovský. Zde se r. 1848 vyhlásila památná deklarace vypracovaná ve Svatováclavských lázních, tu byly slouženy „národní mše“. O sedmdesát let později, r. 1918, se tu konaly projevy před 28. říjnem. Básník pak vítal T.G. Masaryka: „Kéž Ti žehná svatý Václav a Mistr Jan.“ A zase o dvacet let později jiný básník burcoval národ: „Češi, pamatujte na chorál.“ Probíhala tu roku 1929 část svatováclavských oslav a tiché modlidby za německé okupace. Po válce r. 1945 se tu zpívalo Te Deum na svátek sv. Václava, jehož ostatky jsem měl čest nést se třemi kněžími. Naposledy tu bylo oslaveno svatovojtěžské jubileum roku 1947.

Sv. Václav byl pak svědkem jiných událostí. Zde bylo prohlášeno znárodnění průmyslu, dolů a bank, první dvouletka a r. 1948 vítězství dělnické třídy. Dvacet let nato se pod ním znovu objevily sovětské tanky; sotva nás osvobodily od nacistů, přivezly novou ztrátu samostatnosti a svobody. V době Pražského jara se pod sochami rozehřel nový život, ale 16. ledna 1969 se tu vzňala živá pochodeň proti lhostejnosti národa: upálil se student Jan Palach.

Co se však dalo v říjnu 1988 na Václavském náměstí, to sv. Václav ještě neviděl. Ozval se hlas dlouho umlčovaných lidí, kteří toužili po svobodě a spravedlivosti, po lidské důstojnosti a právech. Byli bití, rozháněni vodními děly, nuceni k slzám plynem, zajišťování a špinění a špinění. Trochu dále od konce dolního náměstí se musely na policii ženy svlékat do naha, aby byly poníženy. Ale tím se ukázalo, že „král je nahý“. Velice se zlobili na zrcadlo ti, kdo mají „křivou hubu“, jak se hraje v ruské komedii.

Jsem asi z mála pamětníků komunistické demonstrace zde r. 1925. Asi dvacet tisíc komunistů táhlo od Příkopů v pevně sevřených řadách. Proti nim stáli v kordonech „Bienertovi hoši“. Třikrát byly kordony prolomeny. Teprve potom došlo na pendreky. Byla rozbita nějaká okna v Lucerně a v redakci Českého slova. Bydlil jsem tehdy jako studentík ve Smečkách u strýce, obchodního sluhy, a tety domovnice. Učitel, syn domovnice odnaproti, dostal také ránu pendrekem. Velice jsme to my, chudí lidé, tajili. Z polovice jsme s demonstranty souhlasili: demonstrovali za sociální spravedlnost. Ale z polovice: šel z nich strach, chtěli převrat a uchopit se moci. Že to byl strach oprávněný, potvrdil za šest let Klement Gottwald v parlamentě známým výrokem: „Zakroutíme vám krky, máme v tom majstry v Sovětském svazu.“ Dnes víme, že to byli skutečně mistři nad mistry a že i naši učňové se učili velmi pilně: po roce 1948, kdy se chopili moci, kroutili krky nepřátelům lidu, nekomunistům i komunistům.

A oni, přátelé lidu, svou roli z ruky nepustili. Ovšem dnes už krky nekrouť. Zajišťují, propouští a hned zase zajišťují, asi na památku toho, že když →

Jak svět přichází
o básníky

V českém Příručním slovníku naučném najdeme u jména Mandelštam Osip Emiljevič 1891–1938 jen dvě věty: ruský básník, význačný představitel akmeismu. Vydal básnické sbírky Kámen (1913), Tristia (1921), lyrickou prózu Egyptská známka (1928); je autorem obsáhlé teoretické práce „O povaze slova“ (1922).

A to je v naučném slovníku vše. Dnes už je však možné říci, jak sovětská literatura přišla o Mandelštama. Na podzim 1933 napsal o Stalinovi epigram. Pouhých 16 řádek, pouhých 93 slov. Stálo ho to život. Zatčen (poprvé) v noci z 13. na 14. května 1934. Jeho žena Naděžda uprosila Bucharina (tehdy šéfredaktora deníku Izvestija), aby orodoval u Stalina. Bucharin to učinil, ale když mu pak vzápětí zatelefonoval šéf KGB Jagoda – a recitoval mu z paměti „zločincovu básničku“, Bucharin se zhroutil. Mandelštam očekával ten nejhorší rozsudek. Svě ženě říká: „Na co si stěžuješ? Na to, jak si u nás cení poezie? Tak si jí cení jen u nás! Jen u nás se za ni zabijí! Nikde jinde ne...“ Ale stal se bezmála zázrak. Po krátkém vyhnanství v Čerdyni směl Mandelštam do lepšího: do Voroněže, kde si dokonce mohl vydělávat na živobytí překlady. Tento zázrak (popisuje ho v listopadovém čísle Ogoňku Benedikt Sarnov) způsobila Stalinova instrukce. Zněla „Mandelštama izolovat, ale zachovat“. Stalin chtěl básníka zlomit. A Osip Emiljevič se pokusil zachovat si život napsáním ódy na Velkého vládce. Óda se nepovedla. 2. května 1938 byl básník zatčen podruhé. Zbylo mu už jen necelých osm měsíců života. Podle úředního oznámení mu v pracovním táboře selhalo srdce 27. prosince 1938. Od této chvíle už uplynulo půl století. Kde se to stalo a kde je básníkův prach? To svět dosud neví. Ale už zná epigram, který ho stál život:

Žijem a vlastní zem nemáme pod nohama
Než k sluchu doletí utichnou slova sama
K debatě (napůl jen) dojde-li bezmála
neopomineme z Kavkazu horala
Má prsty-rousnice Jsou stejně baculatí
a slova železná protože kovem platí
Má švábovitý knír kterým se usmívá
a holínková černě se leskem rozplývá
Houf tentokrátých vůdců tak snadno se mu
řídí

S nimi jen hraje si Vždyť jsou to pololidi
Marného žvatlání co kolem poletuje
Jen on jediný železo žhavé kuje
Je to jak podkovy – ukazy – usnesení
a lidské osudy se v okamžiku mění
Poprava nejedna – volovi malina
Ó jak je široká hrud' – u Osetína

-jp-

(Převzato ze Zásuvky i z bloku)

Karel Gavlas

Zelený pás kolem Prahy

40 let pracuji doma a v cizině jako architekt-urbanista. Po celou tu dobu jsem také psal a hovořil o projektové práci, která je organizována a řízena jako válcovny plechu. O zcela nekvalifikované práci typizační, o vysokoškolském studiu na úrovni stavebních průmyslovců, o neexistujícím výzkumu, teoriích a kritice. Umělecký tvůrčí proces není respektován a důsledky jsou již v široké veřejnosti zřejmé. Panelový monopol stavební výroby zapisuje tento stav do historie.

Čas a život mi bohužel dávají za pravdu. Sjezdy architektů to jednoznačně potvrdily. Potvrzují to ale i další zkušenosti, které varují. Soutěž na Staroměstskou radnici je nejposlednější. Ve výstavbě, urbanismu a architektuře platíme zdravím, pohodou lidí a miliardami korun za absolutní nevyužití, nepochopení obrovského tvůrčího potenciálu, který nám umožňuje právě socialismus. Soutěž byla vypsaná, ale jen na objekt, budovu, barák – i proto tak dopadla. Soutěž měla uložit vyřešení nové, socialistické funkce celého náměstí. Možná se měla i zeptat, zdali tam patří ministerstvo anebo při veškeré pietě pohřební ústav. Měla vytvořit podmínky pro každodenní ceremoniál současného společenského života. Po takové veřejné a odborné diskusi by soutěž určitě nebyla hodnocena podle počtu věžiček, zasklených ploch architektonického detailu. Z dešifrovaných společenských požadavků by jasně vystoupila díla osobitá, výrazná, objevná.

Ovšem takovýto přístup měl vyžadovat především ideový svaz architektů. To, co se stalo na Staroměstském náměstí, je jen logickým důsledkem celé pomýlené filozofie naší výstavby. Nejmarkantněji tragicky se to projevilo v bytové výstavbě. Když jsem před čtvrt stoletím varoval před takovýmto přístupem, sjezd architektů bouřlivě souhlasil. Já jsem byl však za své vystoupení ještě v noci přísně souzen, že jsem sjezd rozbil, a jedním z trestů byla půlroční nezaměstnanost. Diktát stavební výroby vstoupil do vysoce kultivovaného prostředí urbanizace naší země s nepředstavitelnou brutalitou. Stejně jako v případě umístění jednoho domu na Staroměstském náměstí, se stejnou filozofií zmocnil se tu i zcela izolovaně celého prostředí. Místo procítěné celostátní analýzy nové funkce bydlení vkládaného do jedinečných oblastí, do urbanismu našich měst, městeček a vesnic, byla tu do panenské krajiny přímo z jeřábu vysypána hromada domů. Na úrodnou zemědělskou půdu, která se přes noc zázrakem změnila v úhor 3. bonitní třídy. Tyto názory se rychle rozšířily po celé zemi a dodnes zůstaly v chorobné izolaci ke svému nejbližšímu historickému sousedství města nebo vesnice.

(Převzato z vysílání pražského rozhlasu)

jejich předáci byli zajištěni, nosili jim pankráčtí dozorcí jídlo z restaurace. Ale Gottwald za svou hrozbu zajištěn nebyl, měl přece poslaneckou imunitu. Ostatně také měli zástupce: nezaměstnané, kteří byli zaměstnání sezením za vynikající vězně v „žaláři nejtemnějším“ (Ivan Olbracht).

Bezpečnost je zcela zajištěna celostátní pohotovostí při tak nebezpečných akcích, jako byla anežská pouť v Praze, a v menším měřítku, ale s větší brutalitou o velkých poutích. Ta vyvrcholila surovostmi na modlící se shromáždění v Bratislavě o Velkém pátku 1988. A později v Olomouci. Ruka, která sotva podepsala potvrzení helsinských dohod ve Vídni, týrá lidi, kteří chtěli uctít památku Jana Palacha. Byly tu ovšem i nebezpečné demonstrace, neboť policie našla v koši na odpadky pistoli. Také bystře našla původce telefonátu, který ohlašoval své upálení: byl opilý a ke všemu se přiznal. Ale policie se nenamáhalo odhalit bestiální vraždu kněze ing. Coufala, smrt studenta Švandy v Macoše, umučení kněze Štefana Poláka v Bezovcích aj.

Předseda vlády ČSSR L. Adamec skrytě obviňuje kardinála Tomáška, že omlouvá, ospravedlňuje výtržníky v historické části Prahy, že nabádá k občanské neposlušnosti a anarchii, že vede útok proti autoritě vlády (ČTK–RP 28.1.1989). Dopis kardinálův, tentokrát skutečně jeho, uveřejněn nebyl v souhlase s naším způsobem dialogu. Co z něho vím, mě ujišťuje, že kdyby vláda s kardinálem jednala, byla by její autorita na tom lépe. Vyjadřuje jistě mínění těch 600 000 signatářů pod 31 body, ale dnes už mnohem, mnohem víc.

Kníže Václav shlíží v síle a pokoji na své dědictví. Kolik autorit se tu po něm vystřídal – ale byla tu nějaká vláda, která by svou činností tak pohřbívala vlastní autoritu? Předchozí vláda skončila dost trapně, tato začíná ještě hůř. Svatý Václave, kníže náš, pros za nás Boha!

Ján Čarnogurský

Tajná cirkev a púte na Slovensku

Na Slovensku (východná tretina Československa) hrali náboženstvo a cirkev tradične dôležitú sociálnu funkciu. V 9. storočí tu začali svoju slovanskú misiu sv. Cyril a Metod. V nasledujúcich stáročiach bolo Slovensko súčasťou Uhorského kráľovstva. Nekonečné vojny stále znovu otriasali mocenskou a morálnou autoritou štátnej správy a v rozsiahlych oblastiach zostali kňazi jedinými organizátormi sociálneho života. V 18. a 19. storočí katolícki a evanjelickí kňazi dali rozhodujúce impulzy pre obnovu národného života. V r. 1946 kresťansky orientovaná Demokratická strana získala v posledných demokratických voľbách v Československu absolútnu väčšinu na Slovensku a drvivo porazila Komunistickú stranu Slovenska (slovenská odnož KSČ). Ale vo februári 1948 komunisti uchopili absolútnu moc v štáte a nastalo ťažké obdobie pre všetky cirkvi a veriacich občanov. Politické strany, spolky a slobodnú tlač zlikvidovali komunisti v priebehu niekoľkých dní vo februári 1948. Katolícka cirkev zostala ako takmer jediná a najmohutnejšia spoločenská sila, schopná klásť odpor komunistom. Komunisti voči nej zvolili taktiku ako voči iným „organizáciám“ – biskupov uväznili alebo izolovali, kláštory zrušili, aktívnych kňazov a laikov uväznili. V r. 1949 vydali zákony – platné doteraz – ktoré každú činnosť cirkvi podmieniajú predchádzajúcim štátnym súhlasom. Podľa skúseností, získaných pri likvidácii iných „organizácií“, cirkev sa mala stať povolným nástrojom komunistického režimu a postupne odumierať. Nestala sa a neodumrela.

Katolícka cirkev odpovedala na likvidátorské opatrenia režimu vybudovaním tajnej cirkevnej štruktúry a utajením časti svojej pastoračnej činnosti, do vtedy prevádzanej verejne. Takúto odpoveď umožnili rozšírené právomoci, ktoré dali biskupom v komunistických krajinách pápeži, naposledy pápež Pius XII. V r. 1951, v roku odsúdenia viacerých katolíckych biskupov v divadelných procesoch, boli vysvätení prví tajní biskupi. Biskupi mali právo vysvätiť ďalších biskupov a, samozrejme, kňazov.

Aktívni kňazi a laici strávili 50-te a začiatok 60-tych rokov vo väzení. Po návrate na slobodu našli úplne zmenené spoločenské podmienky, v ktorých sa

museli najskôr zorientovať. Ich orientácia zapadla do obdobia demokratizačného pohybu v druhej polovici 60-tych rokov, ktorý vyústil do nástupu Alexandra Dubčeka do funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ v januári 1968 a všetkého, čo nasledovalo. V r. 1968 nové katolícke hnutie ešte nebolo konsolidované po úderoch 50-tych rokov a v udalostiach onoho roku výrazne nevystúpilo. Obsadenie Československa armádami Varšavskej zmluvy v auguste 1968 nanovo zmenilo podmienky a započalo novú vlnu represálií. Tentoraz hlavný úder režimu smeroval proti inteligencii, zviazanej s Dubčekovou politikou, ale postih už nebol taký tvrdý ako v 50-tych rokoch. Aj tak stačil na úplnú likvidáciu reformného hnutia v komunistickej strane aj mimo strany. Zvyšky reformnej inteligencie sa neskôr spojili s inými opozičníkmi proti režimu, aj spomedzi kresťanov a zakotvili v Charte 77 alebo medzi jej sympatizantami.

Husákov režim, ktorý vystriedal Dubčeka, uplatnil vo vzťahu k cirkvám a veriaciim neostalinskú politiku. V katolíckej cirkvi, v ktorej nemohol naplno uplatniť svoj vplyv na menovanie biskupov, aspoň bránil ich menovanie pápežom. Nedovolil nezávislú náboženskú tlač a cirkvám nedovolil prístup do rádia a televízie. Zachoval obmedzenú slobodu kultu. Ľudia môžu navštevovať bohoslužby, ale ak sú to učitelia alebo pracovníci v kultúre, dostanú výpoveď zo zamestnania. V r. 1974 bol vyhodnený z univerzity v Bratislave vtedy 28-ročný asistent matematiky Rudolf Fiby, pretože vo svojom politickom hodnotení žiadal zmeniť text jednej vety. Pôvodný text znel: „zastáva marxisticko-leninský svetový názor“ a pán Fiby žiadal, aby veta znela: „zastáva vedecký svetový názor“. Posledné známe výpovede zo zamestnania učiteľov pre návštevu kostola sú z r. 1987. Veriaci zamestnanci v hospodárstve nemajú šancu postúpiť na vyššiu funkciu. Aktívnejší kňazi ešte v nedávnej minulosti strácali štátny súhlas pre verejnú pastoráciu a v takom prípade museli odísť pracovať spravidla do výroby. Náboženské stretnutia mimo kostolov sú zakázané a v kostoloch sú dovolené len bohoslužby. Režim nedovoľuje rehole a kňazom nedovoľuje pôsobiť mimo svojho domovského kostola (len výnimočne dostane kňaz také povolenie), laikom nedovoľuje vyučovať náboženstvo a nedovoľuje im vytvárať pomocné rady pre kňazov. V septembri 1988 dostal pán Juraj Dubec v Kežmarku (severné Slovensko) výstrahu z miestnej administratívy, že sa dopúšťa trestného činu, keď vypomáha kňazovi pri podávaní prijímania.

V r. 1982 bol odsúdený 65-ročný jezuita Gabriel Povala na 8-mesačný trest, pretože navštevoval chorých, pripútaných na lôžko, na ich byte a modlil sa s nimi. Povala si celý uložený trest odsedel. V r. 1986 bol odsúdený 62-ročný salezián Štefan Javorský tiež na 8-mesačný trest, pretože v súkromnom byte odslúžil omšu pre skupinu mladých ľudí.

Posledné dva prípady už poodhrňajú rúško nad činnosťou tzv. tajnej cirkvi.

V 70-tych rokoch najmä katolícka cirkev sa už zorientovala v pomeroch a stále viac dokázala čeliť výzve režimu rozmachom tajnej cirkvi.

Aktivisti neverejnej pastorácie sa bránia názvu tajná cirkev a zdôrazňujú, že cirkev je len jedna, vykonáva svoje jednotné poslanie, ibaže v súčasných podmienkach musí vykonávať časť svojho poslania utajene. Tajná cir-

kev nie je oddelenou časťou katolíckej cirkvi, ale len pracovným označením pre náboženské aktivity, ktoré režim nedovoľuje a pre ľudí, ktorí sa na nich zúčastňujú.

Hlavnou metódou pôsobenia tajnej cirkvi sú osobné kontakty. Metódu nevymyslel žiadny katolícky mozgový trust, ale vznikla spontánne a postupne ako odpoveď na existujúce podmienky. Osobné kontakty medzi ľuďmi totiž zostali stále z veľkej časti mimo dosah režimu a jeho tajnej polície. Pre náboženských aktivistov bolo iba východiskom z núdze, keď sa chopili tejto možnosti a v osobných kontaktoch získavali najmä mladých ľudí pre krúžky intenzívneho náboženského života. Krúžky sa schádzali obyčajne raz týždenné na bytoch za prísnej konšpirácie. Krúžky mali na programe modlitbu, čítanie náboženských textov, meditácie a diskusie o náboženských, ale čiastočne aj spoločenských témach. Do krúžkov sa zapojili najmä študenti a mladá inteligencia, ale ani robotníci a uční neboli výnimkou. Rýchlejšie sa rozvíjali vo veľkých mestách, najmä v Bratislave a z nich sa postupne prenášali na vidiek, keď ich členovia ukončili štúdium a odchádzali žiť a pracovať po celom Slovensku. V mieste svojho pôsobiska zakladali nové krúžky s novými členmi. Vzrast počtu krúžkov a ich členov bol viditeľný v 70-tych rokoch, ale neprestal doteraz.

Vznik a šírenie náboženských krúžkov nebol vopred premyslený a centrálné riadený proces, aj keď na jeho začiatku – ešte v 40-tych rokoch – boli idey a praktické pôsobenie chorvátskeho jezuitu Tomislava Kolakoviča-Pogljajena, pôsobiaceho na Slovensku. Skôr išlo o reflexnú sebaobrannú reakciu spoločnosti, ktorú politický režim obral o všetky ostatné možnosti slobodného združovania sa. Opäť možno konštatovať, že o vytváranie krúžkov sa pokúšali aj iné hnutia, aj svetské, ale v masovom rozsahu uspeli len náboženské krúžky. Vysvetlenie tohto javu treba hľadať niekde v dotyku s elementárnou pravdou kresťanstva. Iba kresťanstvo bolo schopné vydržať zatiaľ 40-ročný tlak komunistického režimu.

Krúžky preukázali vysokú schopnosť samostatnej existencie a rozvoja bez ústredného vedenia. Predsa v priebehu desaťročí vyrástli v rôznych oblastiach Slovenska osoby vysokej mravnej integrity, požívajúce prirodzenú autoritu u členov krúžkov. Tieto osoby nadviazali medzi sebou spojenie a vymieňajú si názory na ďalší smer aktivity krúžkov. Ich postavenie nepodlieha žiadnej voľbe a ich názory nie sú pre krúžky formálne záväzné, ale krúžky ich zväčša rešpektujú. Prostredníctvom týchto osôb dosahuje katolícke hnutie vyššiu úroveň vzájomnej koordinácie.

Krúžky nie sú žiadnou tajnou armádou, čakajúcou na deň D. Nie sú ani politickým hnutím za zvrhnutie komunistického režimu. Sú sieťou ľudí, ktorí v spoločnosti 40 rokov prebudovávajú na komunistických základoch, rovnako dlho udržiavajú živé etické normy kresťanstva. To je všetko.

V aktivitách tajnej cirkvi je zapojená len menšina všetkých veriacich a samozrejme len menšina spoločnosti. Ale účastníci jej aktivít sú veľmi oduševnení, disciplinovaní a pripravení prípadne aj prinášať obeť. Práve pre tieto vlastnosti spoločenský význam náboženských krúžkov vysoko presahuje počet ich členov. Žiadne iné spoločenské hnutie nemá na Slovensku tolko zapálených prívržencov a najmenej komunisti. Vzrastu nábožen-

ských krúžkov zodpovedal v ostatnej časti spoločnosti opačný trend – útek do pasivity, letargie a súkromia. Komunistická strana – v r. 1968 so zahraničnou vojenskou pomocou – totálne ovládla štát, ale spoločnosť sa pred ňou ukryla do jediného úkrytu, ktorý jej zostal, do pasivity, politikou počínajúc a hospodárstvom končiac. Na tomto entropickom pozadí pôsobí na režim aktivita náboženských krúžkov tým hrozivejšie. Hoci si náboženské krúžky nekladú politické ciele, režim v nich vidí nebezpečného politického oponenta už pre samotný fakt, že sú prvkom aktivity v mori pasivity. Aktivita krúžkov smeruje predovšetkým na vnútorné zdokonalenie svojich členov, ale v poslednom zhruba desaťročí prerastá do pozoruhodného vonkajšieho prejavu na pútiach.

Púte majú na Slovensku dlhú tradíciu. Najväčšia púť do Levoče má korene na rozhraní 13. a 14. storočia. Odvtedy sa koná každý rok, bez prerušenia až doteraz. Iné púte začali neskôr, ale aj tak už trvajú stáročia. Od jara do jesene takmer každý týždeň sa koná niekde púť. Väčšinou majú skôr lokálny charakter, ale 5-6 pútí má celoslovenský význam. Spoločenské podmienky majú na púte len taký vplyv, že v určitom období počet pútnikov stúpa, v inom klesá, ale celkom neprestane nikdy. Pútnici prichádzajú na púť samostatne alebo v ustálených skupinách. Kedysi prichádzali výlučne peši, teraz prichádzajú viac autom. Všetky väčšie púte trvajú od soboty popoludní do nedele poludnia. V sobotu večer a v nedeľu predpoludním sa konajú bohoslužby, v noci zo soboty na nedeľu tvoria program samotní pútnici.

Ľudia prichádzajú na púte sa modliť. V dobe najväčšieho útlaku v 50-tych rokoch už tento ich zámer prinášal významný vedľajší účinok – ľudia videli, že ich je veľa takých a že im v tom režim nedokáže zabrániť. Tak začal rásť na pútiach pocit, ktorý až doteraz stále silnie – pocit bezpečnosti. Púte po dobu svojho trvania vyriešili základný problém tejto spoločnosti – problém prečíslenia polície. Pútnikov je na pútnom mieste príliš veľa, ak by chcela polícia proti nim zasiahnuť, musela by nasadiť veľké sily. Ani proti jednotlivcom medzi pútnikmi nemôže na púti zasiahnuť, pretože ich chráni solidarita ostatných. V r. 1986 policajná hliadka sa pokúšala zastrašiť pútnikov v Šaštíne (západné Slovensko) tak, že od náhodne vybraných mladých pútnikov žiadala, aby predložili občianske preukazy. Okamžite hliadku obkolesilo 300-500 mladých ľudí, ktorí ponúkali na kontrolu svoje občianske preukazy. Scéna sa stala pre policajnú hliadku trápnu a radšej odišla. Väčšiemu nasadeniu polície bránia vnútropolitické aj zahraničnopolitické ohľady. Ale najdôležitejším dôvodom je neschopnosť pochopiť fenomén náboženstva. Na pútiach nestojí proti režimu žiadny presne definovateľný protivník, nič formalizované, čo by sa dalo raz a nadlho zničiť. Keby polícia zasiahla proti púti, vyvolalo by to nepriaznivú odozvu doma aj vo svete a na ďalší rok by sa púť aj tak konala znovu. V r. 1986 – v tom roku sa polícia osobitne intenzívne snažila utlmiť púte – polícia napadla so psami skupinu pútnikov, putujúcich do Gaboltova (východné Slovensko). Skupina aj tak prišla do Gaboltova a zásah vyvolal rozhorčenie 50 tisíc pútnikov.

Pocit bezpečnosti na pútiach vyvoláva u pútnikov ďalší pocit – pocit slobody. Na púti sa môžu chovať podľa svojho presvedčenia, môžu prejaviť svoju náboženskú

vieru, nemusia vyslovovať oficiálne lži a prežívajú solidaritu spolupútnikov. Všetky tieto vlastnosti púti rozpoznali náboženské krúžky a najmenej od 70-tych rokov sa orientovali na návštevu púti. Vniesli do púti elán mladosti, niektoré nové formy, modifikovali obsah púti. Staré tradície prispôbili existujúcim spoločenským podmienkam. Týmto zmenami urobili púte atraktívnejšími aj pre iných veriacich a počet pútnikov začal stúpať. Začala sa obrátenie naplňať jedna z téz Hegelovej dialektiky – kvalita prechádzala v kvantitu. V súčasnosti je tajná cirkev schopná výrazne ovplyvniť počet účastníkov jednotlivých pútí tým, či vydá alebo nevydá odporúčanie krúžkom, aby sa púte zúčastnili.

Ťažiskom aktivity krúžkov je naďalej skryté duchovné formovanie svojich členov. Ale 2-3 krát v roku sa krúžky zúčastnia púte. Väčšina krúžkov si cez rok naevičí program – hudbu, spev, meditácie, informácie – a s programom spravidla vystúpia na púti v noci zo soboty na nedeľu. V programe sa objavujú aj požiadavky za prepustenie nábožensko-politických väzňov, zrušenie cirkevných zákonov, informácie o väznení kresťanov v minulosti. Je to už ľahký posun od rýdzo náboženských tém ku kritike existujúcich pomerov v štáte. Kritika je síce neobyčajne mierna v porovnaní napr. so samizdatovými textami disidentských autorov, ale jej význam je daný veľkým množstvom poslucháčov a tým, že sa prednáša verejne. Krúžky nechcú vyvolať otvorenú konfrontáciu s úradmi. Potvrdzuje sa nie nová skúsenosť, že keď totalitný štát ovládne celú spoločnosť, cirkev je posledným ostrovom slobody a na jej okraji môžu existovať zbytky alebo nové výhonky občianskej spoločnosti. Príslušníci tajnej politickej polície sú síce na programe prítomní, ale nemôžu zasiahnuť pre veľké množstvo pútnikov. V súčasnej medzinárodnej situácii nemôžu si dovoliť potrestať tvorcov programu ani neskôr, po púti. Bráni tomu miernosť programu a solidarita Západu.

Medzníkom v tvorbe nočných programov na pútiach bola púť na Velehrad (Morava) v júli 1985. Konala sa príležitosti 1100. výročia smrti sv. Metoda, ktorý pôsobil ako biskup na Veľkej Morave. Noc zo soboty na nedeľu vyplnil program mládežníckych skupín. V nedeľu asi 150 tisíc pútnikov vypískalo ministra kultúry, keď sa pokúšal dať púti režimný náter. Na púte prichádzajú každoročne množstvá ľudí. V Levoči býva v nedeľu predpoludním 100-150 tisíc ľudí, spolu od soboty do nedele asi 250 tisíc, v Gaboltove 100 tisíc, v Šaštíne 50 tisíc, v Nitre bolo 100 tisíc, v Lutíne 50 tisíc, na menších lokálnych pútiach býva 3-20 tisíc ľudí. Pre veľkú časť z nich býva účasť na púti iba ohniskom celoročného duchovného formovania. Aj keď je púť predovšetkým náboženskou udalosťou, dodáva duchovnému formovaniu pútnikov sociálnu dimenziu. Cez pútné miesto spája pútnikov navzájom a s generáciami ich predchodcov a pomáha im odolávať tlaku novej, mocensky nastolenej ideológie. Rovnako mocensky sa pred ňou nedokážu brániť, ale dokázali si ubrániť svoje presvedčenie. Toto presvedčenie ich priviedlo do tajnej cirkvi a na púť. Na púti im dalo zažiť niekoľko hodín slobody. Tento zážitok si odnášajú do každodenného života a premieňajú ho na nádej.

Je to model na prežitie dlhej noci.

Október 1988

Proti noci a moci

(Za Dominikem Tatarkou)

10. května zemřel v Bratislavě Dominik Tatarka. Podle nekrologů v oficiálním tisku – slovenský spisovatel, ozdobený dokonce státním titulem zasloužilého umělce. Podle jeho zoufalých přátel, zakázaných spisovatelů, mladých obdivovatelů a čtenářů samizdatu a pašovaných knih – nejvýznamější slovenský spisovatel naší éry. Mezi oběma stranami není sporu o uměleckou hodnotu Tatar-kova literárního díla, opožděná oficiální lítost nad skonem umělce je však mravně podezřelá.

Tatarkův hlas zněl v kritickém chóru československých intelektuálů v padesátých a šedesátých letech nejzřetelněji. Za Pražského jara si vydobyl pověst důsledného stoupence demokratických změn. Po sovětském vpádu v roce 1968 šel v čele davu pobouřeným městem a zachovala se fotografie, jak stojí s odhalenou hrudí před sovětským tankem. Ne to však bylo příčinou jeho totálního umlčení po roce 1970. I jiní slovenští spisovatelé v té vzrušené době odsuzovali ve svých básních ruskou věrolomnost a oslavovali Dubčeka jako mučedníka kráčejiícího na Golgotu. Z nich se však většina včlenila po sebekritikách do normalizace a přijala její pravidla, omezující duchovní svobodu na minimum. Tatarka zůstal z významných spisovatelů na Slovensku stát v pravdě sám. Položil tehdy Husákovi otázku o mravních důsledcích hanebného obratu. Do své smrti na ní nedostal odpověď. Pak podepsal Dominik Tatarka Chartu 77, uzavřel s jinými zakázanými spisovateli a intelektuály pevné přátelství a žil v této obci až do konce v pravdě ve smyslu Havlova postulátu. Byl za to vymazán z učebnic, jeho jméno smělo být vyslovováno jen v soukromí. Psal však dále po svém a lépe než předtím. Jeho smrt prohloubila mravní váhu jeho postoje a osudu, to je patrné zvláště v této době, která ve východní Evropě klade s novým důrazem otázku po smyslu oportunního chování intelektuálů ve zdánlivě beznadějně historické situaci. Jsem přesvědčen, že Tatar-kova osobnost se stane brzy osou takové diskuse, jako se to stalo třeba v Sovětském svazu s osobou Borise Pasternaka.

Vím, že v zemích, které žijí s pocitem, že už nikdo nemůže zpochybnit oprávněnost jejich existence, je taková formulace spisovatelské odpovědnosti vůči národnímu bytí nepochopitelná a jeví se jistě silně nadnesená. Tatarka však byl Slovák, jeho mateřštinou řeč, jejíž spisovná forma byla kodifikována teprve v polovině minulého století a není to ani tak dávno, co se přestaly ozývat u Maďarů a i Čechů pochybnosti o identitě čtyřmilionového národa, žijícího v karpatském oblouku. Ve střední Evropě je vše poněkud jiné.

Tatarka se narodil přímo v tomto karpatském oblouku, mezi horami, lesy, potoky a řekami, které v té době, v roce 1913, byly panensky čisté, ale život lidí byl strašlivě chudý. Tatarkův otec zahynul hned v prvních bojích války a v jeho paměti zůstala po otci prázdnota. Vyrůstal s matkou a sestrami, ženy tvrdě a neúnavně rolničily. Tatarka vystudoval na stipendia, na církevních i občanských školách, na Karlově univerzitě v Praze a pak na Sorboně. Tak se stal příslušníkem úzké vrstvy sloven-

ských vzdělanců, která využila šťastné mezery v jinak nepříznivých dějinách a získala evropskou vzdělanost a evropské sebevědomí. Později se právě tato vybavenost ukázala být velmi problematická, neboť stalinismus byl vůči tomuto typu lidí velmi ostražitý a Tatarka sám měl proto v padesátých a šedesátých letech permanentní konflikty s mocí. Za války byl na Slovensku, kde se tehdy vytvořila samostatná republika z Hitlerovy vůle, oblíbeným literárním směrem surrealismus. Také Tatarka byl v prvních svých prózách, „V úzkosti hľadania“ a „Panna zázračnica“ surrealismem poněkud ovlivněn. Byl však ve výrazu vždy velmi osobitý a jeho subjektivita byla nespoutatelná. Nemohl se proto ani vtěsnat do socialistického realismu, který byl vnucen v padesátých letech všem spisovatelům. Jeho dva pokusy podřídit se kánonu budovatelského nadšení a optimismu skončily dosti tristně. Vypytaval jsem se Tatar-ky mnohokrát na podivnou válečnou dobu, naplněnou vítěznou národní i sociální euforií. Ptal jsem se ho také, proč se on, vyrostlý v hluboce zakořeněné katolické tradici, stal komunistou. Tatarka mi řekl, že ho marxismus intelektuálně nijak zvlášť neoslovoval, že však viděl v mládí kolem sebe tolik bídy, že toužil fanaticky po tom, aby to co nejrychleji přestalo. Zdálo se mu tehdy, že komunismus má nejosvědčenější recept na likvidaci bídy a zdůstojnění života obyčejného pracujícího člověka. Komunismus se tehdy u nás pravdaže vyskytoval jen jako stalinismus. Mluvil se mnou o hloubce a naivitě této víry. Jako téměř všichni spisovatelé pustil se i on do trilogie, jejíž rámec měly utvářet nyní již prý osedlané a zkrocené dějiny. První díl trilogie byl obrazem zápasu o vítězství proletariátu, druhý obrazem budování socialismu a třetí pak již jen letem na růžovém oblaku nad beztrždní a bezkonfliktní společností. Tatarka se při tomto vyprávění usmíval. Jako většina našich spisovatelů napsal jen první díl trilogie. K druhému dílu se dopracovali podle sovětských vzorů už jen někteří spisovatelé a třetí díl nenapsal nikdo. Ukázalo se, že dějiny se tak snadno osedlat nedají.

Tatarka to plně pochopil již na začátku padesátých let, kdy se spisovatelská obec sama rozdírala nesmyslným ideologickým flagelantstvím. Tatarka byl vystaven grotesknímu obvinění. Prý nenávidí sovětskou literaturu, z celé této literatury uznává jen Majakovského a to i jen proto, že se zastřelil. Tatarka ukončil tuto éru ideologických blábolů prózou „Démon souhlasu“, fantastickou vizí, v níž všechny proklamované cíle ničí slavnostní a souhlasný pokřik. Toto dílko mělo v domácím prostředí obrovský ohlas. Psal se rok 1956, rok dvacátého sjezdu a maďarského povstání. Díla malých literatur však jen zřídka proniknou do světa, až nyní vyšlo toto dílo ve Francii s předmlouvou Václava Havla a na podzim vyjde i v Moskvě, jistě k nelibosti zdejších neostalinistů.

Tatarka však nebyl spisovatelem s politickou ctižádostí. Jeho prózy jsou takřka výhradně věnovány věčným tématům, lásce, touze po překonání osamělosti atd. Psal často o obcování, slovo odvozoval z pojmu obec, civitas, a koncem šedesátých let mluvil o obci Boží, i když ne ve

smyslu sv. Augustína. Lidskost se mu jevila být totožná s komunikací, k níž nepočítal jen rozhovor, ale i různé prastaré obřadnosti, které se vyvinuly ve venkovských společenstvích, zvyky, slavnosti, uctívání atd. Do takto pojímaného obcování zahrnoval i tělesnou lásku a v tomto ohledu vytvořil svým dílem protiklad k běžné moderní profanaci sexu. Hlavně těmto tématům jsou zasvěceny jeho čtyři knihy, které však vyšly jen v samizdatech a v exilových nakladatelstvích na Západě. Připomínám aspoň „Písačky“ a „Sám proti noci“. Tyto knihy napsal Tatarka v sedmdesátých letech, kdy byl on, člověk, který v básnické podobě definoval lidství jako komunikaci,

uvržen do administrativní izolace, kdy byl hlídán policií, často vyslýchán, varován před cestami do Prahy a styky s přáteli. Nikdy mu nepovolili cestu za hranice. Tatarka věděl, že se východní Evropa mění, ale s trapnými a polovičatými pokusy o inovaci starých omšelých frází už nechtěl mít nic společného. Byl již na cestě. Vyprávěl mi, že za ním přichází ve snu otec, kterého nikdy nespasil a klade mu do úst oblázek. Byl pochován za slunečného dne na starém bratislavském hřbitově. Kaplí zněl latinský zpěv. Nechtěl, aby kdokoliv kromě kněze hovořil nad jeho rakví. Svým přátelům v Praze vzkázal, aby v den jeho pohřbu hodili z vyšehradské skály do Vltavy oblázek.

Květoslav Chvatík

Pokus o dialog

V 12. čísle letošního ročníku *Kmene* říká Karel Sýs v záznamu rozhovoru u kulatého stolu, nazvaném „Posilovat vědomí kontinuity“, mimo jiné toto: „Hrabal neodmítl, napsal krásný původní text, který v *Tvorbě* vyšel. Nu a loni v létě jsem dostal do ruky emigrantské *Listy* a tam se pan Chvatík zmiňuje i o tom textu. Tvrdí, že není autentický, že si ho redakce *Tvorby* vymyslela a že jazykový rozbor prokázal, že od Hrabala v něm nepochází vlastně ani slovo.“ (s.5) Naproti tomu já jsem ve zmíněném článku „Rozpolcená literatura. Česká literatura dvacet let po Pražském jaru“ napsal: „Roku 1975 uveřejnil týdeník *Tvorba* Hrabalovu ‚sebekritiku‘; stylová analýza tohoto textu, kterou podala S. Rothová ve své hrabalovské monografii ‚Laute Einsamkeit und bitteres Glück‘ (Slavica Helvecia Bern 1986) prokázala, že jen polovinu napsal autor; druhá polovina byla dopřána redakcí.“ (*Listy* 1988, č.5, s.87)

Podíváme-li se na příslušné číslo *Tvorby* z roku 1975, nalezneme tam *dva* Hrabalovy texty: „Rukověť pábitelského učně“ a vlastní „sebekritiku“. „Rukověť pábitelského učně“ je datována „Kersko, srpen 1972“ a byla napsána a tištěna jako předmluva amerického výboru z Hrabalových povídek „The Death of Mr. Baltisberger“; nebyla tedy napsána na přání redaktorů *Tvorby*, nýbrž daleko dříve a z jiného podnětu; říká to ostatně její autor na závěr textu sám. S K.Sýsem je třeba souhlasit, že tento kratičký text je „krásný a původní“; nicméně bylo z něho při jeho otištění v *Tvorbě* vyškrtáno téměř 100 slov. S. Rothová jej otiskla v přiloze ke své monografii v původním znění a zcenzurovaná místa jsou vysázena tučně; je to příklad neúcty k autoru, jakých je ve světě málo. Dokládá dále, že z „Příliš hlučné samoty“, kterou právem pokládá za umělecký vrchol Hrabalova díla, zmizelo při otištění plných 20% textu! – Má výtku se však netýkala jen dnes již klasické „Rukověti pábitelského učně“, nýbrž následující „sebekritiky“. Kdo někdy četl pozorně jen pár stránek Hrabalových textů, pozná snadno, co je Hrabalův text a co nikoliv. Netvrdil jsem nikdy, že si redaktoři *Tvorby* „vymysleli“(!) „Rukověť pábitelského učně“, tak je opravdu nepřeceňuji; jen z ní vyškrtali „nežádoucí slova“ a patrně jako kompenzaci „žádoucí slova“ doplnili do „sebekritiky“. – Ostatně píše i o tomto období svého života nejpřesvědčivěji Hrabal sám ve třetím svazku své autobiografie „Svatby v domě – Viva nuova – Proluky“, kterou vzorně (a bez škrťů) vydal Škvorecký a kterou si jistě brzy bude mít pražský čtenář možnost také přečíst. – To jsou prostá fakta a dialog je možný jen tam, kde je na obou stranách dobrá vůle fakta respektovat.

Ještě jednu poznámku na okraj článků v *Kmeni*, který stojí v poslední době opravdu za to číst. Oceňuji upřímnost Štěpána Vlašína, který v článku „Téma nejen generační“ vy-

světlil, proč do slovníků české literatury nebyla zahrnuta tvorba českých autorů, žijících v zahraničí a proč ani v těch připravovaných nebude to, co napsali za posledních dvacet let: „pouštět se za nimi do emigrace je nemožné, jejich zahraniční tvorbu neznáme a shánět ji by vyvolalo zbytečné komplikace.“ (*Kmen* 1988, č.30, s.5) Stěží si lze představit dokonalejší projev zápečnictví a průkaznější doklad porušování Helsinských dohod o volném šíření myšlenek a informací. V době, kdy na př. Milan Kundera vydal v zahraničí již svůj čtvrtý román a sklízí za ně nejvýznamnější literární ceny francouzské, italské, americké, německé, rakouské a evropské, historik novodobé české literatury o nich nic nechce vědět, neboť „shánět je by vyvolalo zbytečné komplikace“. – Každý student bohemistiky v NSR ví tedy o současné české literatuře patrně více: zná na př. „Slovník českých spisovatelů“, vydaný Škvoreckým 1982, Měšťanovu „Českou literaturu 1785 – 1985“, Koskové „Hledání ztracené generace“, kde najde kritickou analýzu *kompletního* díla Hrabalova, Škvoreckého, Kundery, Linhartové, Vyskočila, Fukse, Párala, Klimenta, Klímy, Pecky, Salivarové, Vejvody, Kriseové, Gruši a Sidona. V univerzitní knihovně v Konstanzu je téměř kompletní sbírka pražské Petlice, všechny tři svazky díla Karla Teiga a možnost získat informace o jakémkoliv knize nebo její mikrofilm během několika dnů. – Jen v Praze se podařilo během dvaceti let vytvořit představu, že za ostnatým drátem hranic končí svět. Ale „společný evropský dům“ Michaila Gorbačova není na rozdíl od sloganů jiných politiků prázdnou frází: podívejte se, jak energicky jsou zaplňována bílá místa na mapě moderní ruské literatury. Nevyvolává to ani trochu studu z neslýchané duševní lenosti, když historik české literatury odmítá vynakládat zbytečné úsilí, aby se seznámil s díly české literatury posledních dvaceti let, která ji v nejednom případě fakticky reprezentují (ať právem nebo neprávem) v literárním povědomí Evropy? A to zdaleka nejenom v Paříži, Londýně nebo Frankfurtu, ale stále častěji i ve Varšavě, Budapešti, Bělehradu a dokonce i v Moskvě.

Nakonec malou anekdotu: Stěžoval si mi německý kolega na návštěvu z Prahy. Přijel jeho starý známý, prostý člověk, ale odmítl pozvání k výletu do atraktivních Alp nebo do Zürichu; místo toho seděl na koberci a jako malý školák hltal do noci zakázanou četbu: české knihy, které se nedostanou v Praze. – Takové čtenáře může mít česká literatura jen doma a západní literatura nám je může jen závidět. Snad neztratil ten prostý člověk ještě právě to, co chybělo v uplynulých dvaceti letech těm, kdo psali o české literatuře a rozhodovali o jejích osudech: lásku k české literatuře, morální odpovědnost a vědomí duchovní jednoty evropské kultury.

Josef Kemr, Národní divadlo Praha K rodokmenu Václava Havla

Český herec Josef Kemr reagoval na článek Rudého práva „Kdo je Václav Havel“ tímto dopisem:

Vážená redakce,

k vašemu rozboru a rodokmenu otištěnému v Rudém právu pod titulkem „Kdo je Václav Havel“ vám nabízím k doplnění skromné a velice stručné údaje.

Miloš Havel, majitel Lucerna-filmu a budovatel filmových ateliérů na Barrandově, byl druhou soukromou firmou, která mě vyzvala ke spolupráci v českém filmu. V té době jsem byl neznámou, zrodivší se hereckou jiskrou v angažmá u kočující divadelní společnosti Anny Budínské-Červíčkové, cestující po různých vesnicích středočeského kraje. Není to dávno, co oslavoval český film výročí znárodněné kinematografie. Jsem dnes jedním z mála, kdo může podat svědectví o době, kdy významní divadelní umělci zdokonalili své herecké mistrovství v českém filmu.

Miloš Havel financoval český i slovenský zvukový film, ještě v jeho začátcích. Za spolufinancování obou Havlů, Miloše i Václava, v protektorátě Čechy a Morava i v pomnichovské republice se zrodili režiséři jako Mac Frič, Otakar Vávra, J. Rovenský, V. Slavínský, M. Cikán, V. Kubásek, K. Steklý, K. Špelicha, F. Čáp, V. Krška, J. Slavíček, V. Binovec, E. F. Burian, F. Salzer, V. Wassermann, J. Honzl, J. Machatý, dále filmoví a divadelní herci jako S. Neumann, J. Plachta, V. Matulová, J. Mareš, V. Vejražka, J. Průcha, V. Vydra, J. Vojta, L. Boháč, F. Kovařík, Z. Štěpánek, F. Smolík, S. Rašilov, B. Karen, T. Pištěk, A. Nedošínská, O. Rubík, J. Šejbalová, O. Scheinpflugová, O. Korbelař, J. Štěpničková, K. Höger, J. Pivec, H. Haas, E. Kohout, N. Gollová, Z. Baldová, R. Nasková, L. Pešek, E. Klenová, J. Marvan, A. Bagár, K. Plicka, pilíře divadelního a filmového mistrovství. Všichni byli později nositeli vyšších i nejvyšších státních a stranických vyznamenání.

Miloš Havel nabízel umělcům spolupráci vesměs ve filmech s českou současnou nebo historickou tematikou. Namátkou jmenuji: To byl český muzikant, Jan Výchava, Mlhy na blatech, Muzikantská Liduška, Pancho se žení, Jarní vítr, Jan Cimbura, Rozina sebranec a Babička. Všechno to byly kasově úspěšné filmy, ale Miloš Havel sledoval ještě jiný cíl, a to etický. Znovu probudit a upevnit skleslého, do krve zraněného a zmrzačeného ducha vlastenectví českého národa.

Bratři Havlové podporovali české spisovatele, dramatiky a probouzející se básníky. Docházeli k nim např. V. Nezval, J. Hora, J. Seifert, K. Biebl, V. Holan, F. Hrubín, F. Halas, F. Götz a další. Miloš Havel jim nabízel spolupráci na scénářích. S Eduardem Bassem se chystal natočit první český velkořím Cirkus Humberto v době velmi nebezpečné tomuto projektu. Protektorátní správa z ideových důvodů film zakázala. Němci tušili silnou vlasteneckou posilu pro ujařmené národy Čechů a Slováků.

Bratři Havlové mnoho herců, uměleckotechnických a administrativních pracovníků vyvázali a zachránili před totálním nasazením ve Velkoněmecké říši. Rozmáchlý, velkohubý velkoněmecký vetřelec formou vydrilovaného

wehrmachtu, kdy republika byla zoufalá a bezradná, ujařmoval, věznil a vyvražďoval českou inteligenci. Bratři Havlové neztratili klid, rozvahu a sebevládu a podporovali podzemní protifašistické hnutí, zbytky důstojníků československé armády, ilegální politické pracovníky různých smýšlení, činovníky tělovýchovných spolků, partyzánskou činnost, příslušníky různých náboženských církví a pospolitostí, tajných sekt a lóží. Po uspořádání a zkonolidování našich československých záležitostí vznikající nové republiky Havel ubytoval a hostil ve své vile na Barrandově část sovětské generality s jejími vojenskými sluhy. Rudi Seibel, česky smýšlející Sudetoněmec, docházel k oběma Havlům a byl pověřován zachraňovat neodpovědné české bouřliváky před výslechy a vězením v Pečkárně na gestapu. Není toho málo, co by se dalo ještě vydolovat z paměti. Přesvědčil jsem se o lidech se starým myšlením, že dokázali zachránit od nezaměstnanosti nebo totaleinsatzu, uživit tisíce lidí, udržet a rozhojnit majetek a že to stojí moc práce, námahy, přemýšlení, nezlomné vůle, svaté trpělivosti a odvahy.

Těch několik drobtů z mé paměti vám nabízím ke zklidnění svého svědomí a navrácení cti rodině Havlů.

S křesťanským pozdravem

Pán Bůh vám žehnej!

V Praze dne 25.2.1989

Kresba Pavel Taussig

Tak už jsem tady s tím vápnem, pane Werichu
Populární knížka Vladimíra Škutiny znovu vyšla a dá se objednat v redakci časopisu Reportér, Postfach 1737, CH-8048 ZÜRICH

Pat

Hoření, praví slovník jazyka českého, je „prudké slučování dvou látek provázené teplem a světlem, spalování“. Definice věru výstižná, těžko bys hledal trefnější. Třeba onedhy vysvětlilo hoření soudruhu Jakovlevu, revizionistickému šéfredктору Moskevských novostí, tomu, co ho soudruh první málem shodil ze schodů, když přišel s nápadem vydávat ten svůj plátek česky v Praze, že pokud jde o osmašedesátý rok, Pražské jaro a vůbec, pro jeho generaci je to vyřízená záležitost (spalování), naše generace se k ní vracet nebude, a po nás potopa. Zkrátka, nechte nás doklepat do penze, to je přece normální a lidské, kam bysme to měli vokna, kdyby měli na naše místo přijít jiní ještě dokud jaksi lezeme a dýcháme, a směli se dívat, jak jsme si na všech přičkách nomenklatury dvacet let rozdělovali prebendy a republiku, kam se na nás hrabou kapitalisti, ale lid by to špatně pochopil, takže na naši generaci prostě nesahejte. Jen si vezte příklad ze soudruha prezidenta. Všichni jsme ho už pochovali, ale kampak na něj, v sanopsu mu zas něco napíchali, že chodí skoro jako živý, žádný svobodovský paragraf na něj platit nebude, a v jednom kuse nám připomíná, že musíme držet dohromady, jako těch dvacet let, a nepopustit, protože kdybychom popustili, víte co by se stalo. Nevíte? Gorbačov to taky nevěděl, když si tuhle pozval soudruha prvního a sdělil mu, že se to už nedá držet, že budou muset ven s pravdou o jaru, o osmašedesátém, o srpnu. Ale soudruh první mu to vysvětlil, po bolševicku, na rovinu: jestli to uděláte, bude v Čechách, a možná i na Slovensku, občanská válka. Celá estébé včetně nomenklatury, nastoupí jako jeden muž proti neuvědomělému lidu, a to si představte ten masakr. Gorbačov to musel uznat, i když mluvil něco o vydírání, ale on vůbec mluví všelicos, a to ještě nevěděl o Číně, tam se to ukázalo, však jsme všichni hned okřáli, nic není nikdy ztracené, dokud je čím střílet, a do koho. Vyčítali nám Václavák, a jen se podívejte, jak tvrdá pěst čínské vládnoucí třídy ukázala lidu, zač je toho loket, a že pro jejich generaci je tahle věc vyřízená. A to je ta jejich generace jinačejší než naše, nám táhne teprve na sedmdesát, jim na devadesát, takže máme ještě velkou budoucnost.

Hoří, má panenka, posmívají se neuvědomělé masy, co stojí fronty před biografem, ale u nás máme svoje hoření s vlastními zákony, které si určujeme sami, nám nebude nikdo nic vykládat. Že je to složité? Jen se podívejte na Rumunsko, nebo třeba na Albánii. Jaká je to malá země, a taky si tam do hoření nedají mluvit, už čtyři desítky let odolávají veškerému revizionismu, tak co bychom nemohli my. Navíc v tom nejsme sami, můžeme se opřít o soudruhy z Berlína, a to je panečku opora. Těm může celý svět vlézt na záda s lidskými právy, demokracií, reformami, glasností. Mají svoje hoření, na které nikdo nemůže. Protože všichni vědí, že glasnost a demokratizace v NDR dnes znamená sjednocení Německa zítra, a protože tohle nikdo nechce, ani na Západě, ani na Východě, a každý se toho bojí, je hoření

v NDR spolu se sovětskými divizemi nejlepší záruka a šmytec. Naši soudruzi nejsou na hlavu padlí a dobře vědí, že když dáš dohromady naše hoření a jejich hoření, může to hořet do odúmrtí té naší generace, a co bude pak, to už jsme řekli... A podívejte se na Čínu.

XXX

Tolik tedy o hoření.

Dodejme ještě, že jsme snad jediná země na východ od opony, kde vláda ví víc o katastrofálnosti hospodářské situace, než lid, který ji sice tuší, ale zatím pořád ještě dost necítí a nechce si ji připustit. Naše zemědělská výroba se sice produktivitou a výrobními náklady nedá srovnat se žádnou na západ od našich hranic, ale ve srovnání se sovětskou je to ráj, jak pravil soudruh Ligačov, a to je přeci autorita. A taky naděje.

Nebo zkuste vykládat dělníkům v Plzni nebo v Ostravě o přestavbě, o tom, že to takhle nejde dál, že se programy musí radikálně změnit, že se výroba oceli musí snížit nejmíň o milión tun, jestli to nemá všechno krachnout. A to jsou jen dva příklady ze sta či víc. A co s námi? zeptají se. – Nic se nebojte, přeškolíme vás. – A bude to zase sypat 8000, – měsíčně? – No, to pocho-pitelně nebude... A už vás ženou, že nestačíte ani vzít za kliku, my nejsme Rusko, kampak na nás s přestrojením. Tak nějak to bylo i v Polsku, protože, to se ví, i ceny by musely nahoru, i produktivita. Takže radši nic, ať se to radši sesype, ale jenom ne dnes, dnes nám každý rád půjčí, nejsme zadlužení až po uši, jako někdo, s nějakou tou půjčkou se z toho za chvíli vylíže, a po nás... A podívejte se na Čínu.

Situace je tedy patová. Společnost jich má plné zuby, posmívá se jim, doufá na zázrak, ale zároveň se bojí změny, protože si na tenhle způsob existence jaksi zvykla a kdoví, co by bylo, kdyby se do toho začalo moc štourat. Takže je ochotná – až na část mladých a nejmladších – spokojit se otvíráním ventilů. Bude se cestovat jak se zatím necestovalo, ovšem pod policejním dozorem (výjezdní doložky musí být, kvůli evidenci, vykládá se cizincům, kteří koukají jako blázni). Bude se tisknout, co se netisklo, ovšem pod policejním dozorem. Bude se smět říkat i psát ledacos, co se nesmělo, ovšem pod policejním dozorem. Budete si smět mastit kapsu – i vám něco kápne ze zákona o dědické dani, co si ho pro sebe vymysleli soudruzi – ovšem pod policejním dozorem. Policajti tak budou na každého vědět ještě o něco víc, to je nejjistější, jen se podívejte na Chňou-pka, Štrougala, Colotku, jestli jste pořád ještě nepochopili. Jenom žádné volby, ani takové jako v Rusku, o Polsku nebo Maďarsku nemluvě, žádnou kontrolu zdola, společností. Opozice ať křičí, Václavák byl možná omyl, důležitá je policejní kontrola... A kdoví, myslíte na Čínu.

Tak se na sebe koukáme v téhle patové situaci, národ na jedné straně, policajti v čele s politbyrem na druhé, bojíme se jedni druhých, koukáme jedni druhé

přechytračit a čekáme, jestli někde nějaká jiskírka přivede tuhle patovou situaci k pohybu, dnes, zítra, za rok, za dva, všechno je možné, nic nelze předvídat, jen žít se musí... a myslet na Čínu.

A v tu chvíli dolehla z daleka osvobozující myšlenka: Hlavní nebezpečí v téhle situaci je prý opakování Pražského jara. Lidi na Václaváku volali Dubček! Dubček se sešel s Havlem. Strašidlo Pražského jara údajně obchází republikou a rádo by ji vrhlo o dvacet let zpátky místo kupředu, k demokracii a liberalismu.

Příznějme, že nám to trochu vzalo dech. Zavřeli jsme oči a uviděli jsme do všech světových stran rozprášené sirotky toho pohybu, který přišel o čtvrt století příliš brzy, i jejich zestárlé bratry a sestry, půl miliónu jich bylo i víc, vyčerpané, zmořené, podupané kopyty dvaceti let normalizace, mezi nimi i Dubčeka, pořád ještě důležitý symbol čehosi, ale sotva víc. Pak jsme oči otevřeli a před nimi se objevila KSČ, golemovská obluda byrokracie, kariérismu a konformismu, v čele s ústředním výborem a politbyrem, kde nikdo nemá jedinou myšlenku, protože tak byli vybráni a vyceповáni, a kdyby se i na poslední chvíli chtěli k někomu přidat, nemají ke komu, protože nikdo není a z téhle jalové půdy hned tak nevzejde. Dobře pracovali, soudruzi, dobře vymýtili všechno, co v tom organismu bylo před čtvrt stoletím ještě živé, co tehdy ještě nezapomnělo na demokratickou tradici českého dělnického hnutí, z velké části zásluhou integrace sociálních demokratů po roce 1948. Jakešové, jindrové, husáci a samozřejmě všichni brežněvové, kteří je dosadili, dobře pochopili, že Pražské jaro nebylo živou vodou komunismu, stejně jako jí nejsou Gorbačovova perestrojka a glasnost, nýbrž jeho postupnou demontáží, ať už ti či oni užívali z těch či oněch důvodů jakýchkoli ideologických etiket, jako jich ještě před rokem užíval vzpomínaný Imre Poszgay a jako jich dodnes užívá nejen Gorbačov, ale všichni,

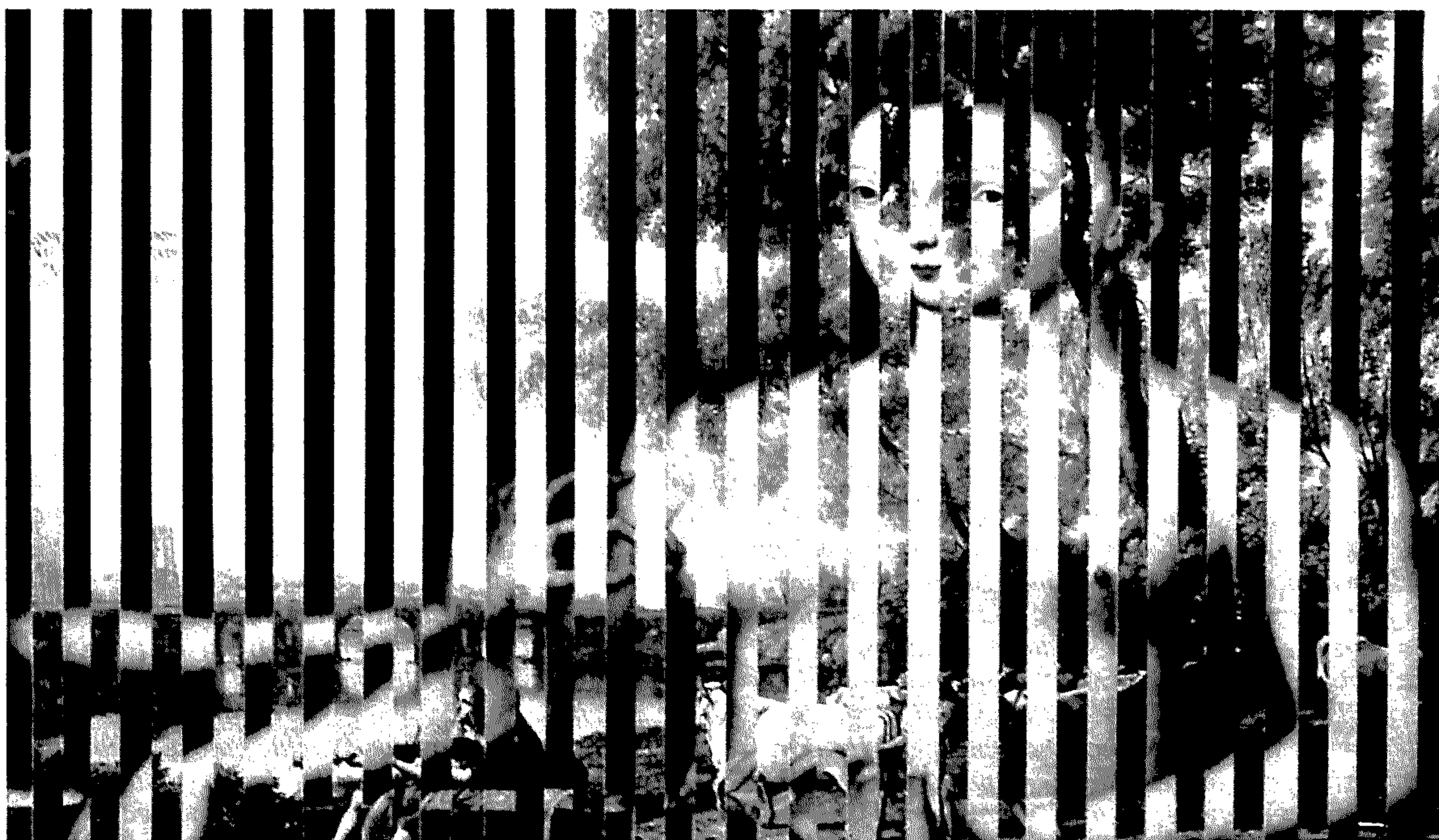
kteří v demontáži ideologie systému mohli jeho zásluhou postoupit už mnohem dál.

Ale o to vlastně nejde, spor není o to, co to jaro bylo nebo nebylo, ale o to, že nám dnes znovu hrozí, že se chystá vrátit a zachránit komunismus před nevyhnutelným koncem. Že vstane z mrtvých, z toho hřbitova posledního dvaceti let, z popela inkvizice, z popraviště nejen talentů, ale i prostě jenom slušných lidí, kterým ještě o něco jde, a národ se rozběhne za starým Dubčkem či Obrodou, ve jménu jakéhosi nového socialismu s lidskou tváří.

Naštěstí jsou lidé, a patří k nim vlastně celá aktivní opozice, od Charty po České děti, a dokonce i Dubček a Obroda, kteří vědí, jaká je skutečnost a nevedou o ní brechtovské „Emigrantengespräche“. Vědí, že žádné strašidlo jara 68 neexistuje, že to jaro patří historii, i když v něm bylo spousta hodnotného a podnětného, co je třeba číst a srovnat, že dnes žijeme jinde a jindy, a že vyjít z dnešního patu bude o to těžší, že uvnitř vládnoucích struktur není s kým počítat, o koho se opřít – na rozdíl nejen od jara 68, ale třeba i od Španělska, Portugalska, Ruska, Polska, Maďarska... Tím spíš je třeba nikoho nevykloučovat z jednoty opozice, silné právě svým demokratismem, svou tolerancí, jež ji radikálně odlišuje od toho, co u nás vládne. Václav Havel je jejich věrný představitel. Nevěří na strašidla, na ideologii, na pověry a předsudky. Ať mu pánbůh dá sílu a zdraví k úkolu, který dějiny na jeho bedra vložily, protože vstal a řekl nahlas své jméno. Ať se mu podaří sjednotit všechny, kteří za to stojí a udělají totéž a spolu s nimi najít cestu z patové situace, v níž je nám ze všeho nejméně třeba strašidel.

A myslíme na Čínu.

Grafika Jiřího Koláře

STANOVISKA

ADOLF MÜLLER

Kulturní politika jen ventil?

Nebo více?

Současný pražský režim si – alespoň mnohé tomu nasvědčuje – vytkl za cíl: fungovat jako vysokotlaký kotel. Tj. snést větší tlaky všeobecné nespokojenosti než dosud a neztrácet zbytečně energii. Ale hlavně nedělit se s nikým o moc! Ani náznak reformy v oblasti politicko-mocenské, žádná odluka strany a státu jako v praxi Budapešti a Varšavy nebo v některých krocích Moskvy. Zřejmá je jen potřeba přetlakových ventilů v hospodářství (dále zatím reforma v hospodářství nesahá) a v oblasti kultury. Hlavně v této oblasti, jíž se chce tento příspěvek zabývat, píská dosavadní pojistný ventil téměř bez přestání již několik měsíců.

O přetlak se postaralo za minulé dvacetiletí mnohé; posledním polínkem pod kotlem se však dozajista staly násilnosti pražské policie na Václavském náměstí na začátku tohoto roku. Tradičně spíše emotivně než racionálně-politicky reagující kulturní oblast – vyburcovaná letos řáděním obušků a vodních děl – se vzchopila k neočekávaným akcím solidarity s postiženými. Činnost jednotlivců či uměleckých skupin s kritičtější zaměřením vůči oficiální politice nabyla na síle. A vedle části výtvarných umělců, mladých hudebníků, zvláště rockové a jazzové scény, ofenzivněji si počínajících dramatických umělců a filmařů jsou to v posledních měsících i ti v minulosti nejčastěji popálení: literáti, kteří se hlásí o slovo. Na Slovensku již déle, tišeji, ale častěji, v Čechách a na Moravě výbušněji. Mnohá nakladatelství dala na program politickými místy dlouho blokované překlady, například z ruštiny (Ajmatov, Rybakov, Bulgakov aj.) a z polštiny (Milošz, Konwicki, Siejak), ale i větší počet knih vznikajících na Západě (v současné době méně nebezpečných). Z literární kritiky mizí postupně zdvižený ukazováček ideologie – byť zdaleka ne v míře žádoucí. S odvážnějšími tématy se hlásí i autoři domácí, spor s dogmatiky je, byť zatím zdrženlivě, veden na stránkách literárních časopisů, ba i témata dříve zcela tabuizovaná: libri prohibiti, literatura „samizdatová“ či exilová, se dostávají na pořad dne. Část po roce 1968 zakázaných knižních titulů (v počtu asi osmi set) se vrací v podobě mnoha tisíců exemplářů ze sklepů do knihoven – pokud ovšem vůbec přežila nepřízeň skladovacích podmínek. Zvlášť pro situaci typické je, že se tak stává bez jakéhokoli komentáře kdo, kdy, proč, s jakým cílem knihy zakázal, a co, koho vedlo dnes k tomu zákaz zrušit; o omluvě či odškodnění ani nemluvě. Noviny zveřejňují (neúplné) seznamy autorů, kteří jsou opět legalizováni. Pikantní je, že se mezi nimi objevilo i jméno Bohumila Hrabala, poté, co ho tytéž noviny (u příležitosti jeho pětasedmdesátin) oslavovaly a režim ho jmenoval zasloužilým umělcem. Ediční plány se prý mají vracet k dosud zakázaným autorům, „jejichž

dílo je již uzavřeno“, tedy k mrtvým, s nimiž nehrozí nové konflikty. V té souvislosti byli uváděni například Ludvík Aškenazy, Ladislav Grosman, Karel Michal a další. Vážně se prý uvažuje také o vydávání prací některých žijících, dosud zakázaných autorů. Na program snad přijdou povídky Ivana Klímy, román Jaroslava Putíka, básně Karla Šiktance a Ivana Wernyše a další. Šušká se také o možném novém vydání starších, ještě v Československu vzniklých prací Milana Kundery a Josefa Škvoreckého. Na Slovensku jde tisk o krok dále a znovu objevil Ladislava Ťažkého a postupně (krátce před jeho smrtí) i Dominika Tatarku.

Spojeno je to jistě i s tím, že se změnilo i obsazení některých rozhodujících míst ve funkcionářské hierarchii státní i spisovatelsko-svazové. Zmizel bývalý předseda Svazu československých spisovatelů Jan Kozák. Vystřídal jej dosavadní ministr kultury na Slovensku Miroslav Válek. Předsedou Svazu českých spisovatelů se stal Michal Černík. Zmizel pak hlavně z funkce vedoucího kulturního oddělení ÚV KSČ, byl ne zcela z politické scény, až dosud téměř všemocný Miroslav Müller (zasloužilý umělec!?), nahrazen dosavadním šéfredaktorem Tvorby Jaroslavem Čejkou. Všechny tyto změny jsou v literárních kruzích hodnoceny jako významné, ba snad až přeceňovány. Miroslav Válek, od něhož se zvláště hodně očekává, odpověděl v Praze letos na jaře na dotěrné otázky ruské žurnalistky ke cause Václav Havel s velkorysostí svaté inkvizice: „Pokud se Havel vzdá své politické činnosti, lze očekávat, že SČS učiní vše pro to, aby se jeho díla zařadila do literárního života společnosti...“ Výrok žádnému novému kursu tedy zatím nenasvědčující, ba ani ne příliš moudrý. (Co vlastně rozumí marx-leninista Válek pod „politickou činností“ a jakou jinou – než je Havlovo otevřené vyjadřování se k problému politiky a morálky – od něho vlastně očekává; nebo je snad v jeho očích apolitický spisovatel ideální kolega?) V každém případě k hodnocení podle literární kvality místo pochybných ideologických měřítek má praxe, jak nasvědčuje Válkova formulace, ještě hodně daleko.

Politicky činní začínají být totiž i mnozí ostatní. Nejen tím, že se podepisovali téměř masově pod petice za propuštění Václava Havla, že se otevřeně vyznávají se svou politickou nespokojeností třeba zahraničnímu tisku (Jiří Menzel v Le Monde apod.), ale i tím, že – jsou-li takzvaně „ve strukturách“ – kritizují otevřeně československou realitu výroky, které si někdy nezadají s formulacemi opozice.

„...Po únoru 1948 jsme převzali a prosadili určitý model řízení ekonomiky a společnosti – a čtyřicet let se už pokoušíme ho předělat či se ho zbavit!“ – to je výrok jednoho z účastníků konference Českého svazu spisovatelů, která se konala 14. a 15. března na Dobříši. Konference se už nemohla vyhýbat ani „nedaleké minulosti“ a otevřela, prý pod tlakem většiny Svazu, novou cestu k „rekapitulaci poznatků o vývoji české literatury“, či k tomu, jak se poněkud učeně říká v oficiálním usnesení: „Pokra-

čovat v komplexní analýze vývoje české literatury hlavně v posledních dvaceti letech“ a v „integraci všech skutečných uměleckých hodnot česky psané literatury“. Jinými slovy: teze o jednotě tří českých literatur, oficiální, ineditní a exilové, vyslovená již před časem (Petr Prouza), se vrací jako jeden z hlavních bodů konference a s ní i otázky, jak vlastně civilizovaně reagovat na knihy, jejichž názory neodpovídají momentální linii vševládající strany.

Popravdě řečeno, nepřišlo to z čistého nebe. Část Svazu, k nelibosti části druhé, se zabývala již po měsíce kritikou domácích i zahraničních slovníků české moderní literatury, v nichž jednou chybí ti, podruhé oni, vždy podle toho, jak se kterému autorovi či momentální politice hodí do krámu.

Uvedme některé z dalších na konferenci pronesených výroků:

„Žijeme v jakémsi přechodném stadiu, kdy mnohé bylo sice slovně i věcně překonáno, ale platí to dál, mnohé z toho, po čem toužíme, si sice umíme konkrétně představit, ale nevíme, jak toho dosáhnout...“

„Monopolizace pravdy jsou, zdá se, překonanou etapou..., my se ovšem zatím inspirujeme více impulsy v oblasti ekonomiky. V SSSR ale probíhá kardinální přerod i ve sféře politické a duchovní... u nás informování veřejnosti o charakteru tohoto procesu vážne.“

„Bylo oddávna, že čeští spisovatelé burcovali národ z letargie... dnes, kdy má náš národ opět šanci, po dlouhé době stalinsko-brežněvovského útlaku, měli byste jako duchovní vůdci již nemlčet a pravdu bránit a hájit, co síly stačí!“

„Paleta české literatury byla vždy velmi pestrá. To jen v padesátých a sedmdesátých letech z ní byly násilně odstraněny některé barvy...“

Ale zaznívá i skepse:

„Všichni jsou nyní pro zásadní změnu, ale velká část v ni nevěří! Jejich důvody nevíry jsou vážné. Ale, kde se o tom píše?“

Či kritika konkrétních jevů:

„Nejlepší knihy sovětských autorů nejsou doporučovány k besedám... zdržuje se jejich výroba nebo uvedení do distribuce.“

Jiní upozorňují, že v současnosti tolik doporučovaný dialog není rozhovorem dvou, kteří mají stejnou myšlenku, nebo mluvením bez ohledu na druhé, nýbrž „svár“:

„Má-li mít dialog nějaký smysl, musí takový být – jinak prostě není.“

Někteří řízli ještě hlouběji a citují básníka Lubomíra Feldeka, který na III. sjezdu SČS řekl, že „nikde na světě není možno vychovat poctivého člověka, pokud se výchova nezačne od svědomí“, a pokračují:

„A naše literatura se už 18 let (!) bojí mít se svědomím cokoli společného. I to slovo se bojíme používat... byly uzavírány sázky, zda Feldekův výrok bude či nebude publikován. Nuže otištěn byl, ovšem některé noviny nahradily číslo 18 číslem 80. Těžko jde o omyl či o náhodu...“

Ba i kritika postupu režimu proti Václavu Havlovi prý na konferenci otevřeně zazněla. Otištěna byla ovšem spíše jen v náznacích:

„Z našich sdělovacích prostředků se nic nedozvídáme o znepokojení našich maďarských kolegů (nad procesem

s V. Havlem, pozn. red.), přestože jej vyjádřil jejich spisovatelství svaz, s nímž naše vrcholná organizace v nedávných dnech stvrdila přátelské kontakty.“

Prostě „k otevřenému a poctivému slovu je stále ještě třeba odvahy“, říká se v jiném příspěvku – ale kupodivu odvahu nyní mnozí opět našli.

Některým z nás se to může zdát pozdě, jiným málo, dalším třeba jen vykupováním špatného svědomí, či doháněním už-úž se rozjíždějícího vlaku směrem k budoucnosti. Ať tak či onak, po dvou desetiletích se ozvala znamenatelná a silná kritika „normalizačních let“ i z řad oficiálně uznávaných českých spisovatelů, a tu bychom neměli přeslechnout.

Dvě témata bylo možno na dobříšské konferenci považovat pro svou důležitost či zajímavost za klíčová:

Prvním je stav životního prostředí v Čechách. Českým spisovatelům ve větší míře konečně došlo, o jak osudový problém, zvláště v Čechách, jde. Přesto, že už dlouho před tím se mezi nimi jednotlivci zapálení pro ekologii objevují a nechybí také kritické příspěvky v jejich časopisech, nelze říci, že v této otázce jsou spisovatelé kritickým svědomím své doby. A to nejen ti oficiální. Samizdatoví autoři i autoři exilové věnují otázkám životního prostředí snad ještě méně zájmu.

Druhým tématem je existence tří literatur a tzv. „neinformovanost“ oficiálních autorů o výsledcích práce svých domácích kolegů postavených po léta dílem mimo zákon, či kolegů v exilu. Neinformovanost je to totiž mnohdy jen předstíraná. Někdy, jako třeba v případě Jana Pilaře, přímo vylhaná. Ten prohlásil začátkem tohoto roku v časopise Kmen na dotaz redaktora, že bohužel tvorbu neoficiální české literatury nezná, ačkoli se ví, že dostává už po drahnou dobu v čs. exilovém stánku na frankfurtském knižním veletrhu každoročně náruč knih od autorů v Československu zakázaných či postižených, ať již žijí doma nebo v zahraničí. Ale i ti druzí žijí přece často s Havlem, Vaculíkem, Kantůrkovou, Trefulkou a s mnoha, mnoha ostatními nejen ve stejném městě, nýbrž někdy i ve stejné ulici. Co jim brání se jich na jejich práci zeptat? A přečíst si ji? Obvykle nic jiného než strach. Ostatně s mnohými se znají osobně, někteří jejich práce pod rukou získávají a tajně je čtou, jiní mají na policích řadu trofejí z Mnichova, Kolína nebo Toronta, získaných při zahraničních cestách... O tom by mohli pracovníci exilových nakladatelství dlouho vyprávět. Nikoli tedy technické překážky, spíše nezáměr nebo strach hrají u některých roli, a to nejen co se zájmu o díla jejich postižených kolegů, nýbrž i co se jejich sociálního postavení týče. (Kdo z nich se kdy zeptal, když to bylo třeba, proč někteří ze spisovatelů nedostávají ani starobní důchod, jiní jsou bezpředmětně šikanováni či dokonce zatýkáni, jejich děti diskriminovány apod.?) Cynismus, s jakým o tomto tématu hovořil na březnové konferenci takový Jaroslav Matějka, stojí za zaznamenání. Ptá se nejprve velkoryse, zda všichni, „kteří byli postiženi“, byli postiženi právem či ne, nebo snad více než by měli, zda šlo o lidi s „mesiášským komplexem“ či o „popletené“, a dodává: „Můžeme se hádat, povídat si, analyzovat to zpátky, mluvit o roli Goldstückera a všech lidí, kteří se vyřadili sami, nebo my je, zda byli vyřazeni administrativní cestou nebo šli pryč sami. To nechme; to nemá cenu.“ (!)

Osudy jednotlivců, rodin, literárních děl, zmařené ta-

lenty, dvacetiletí lží, pomluv, svízelné počátky kdesi v cizině, nucená vystěhování, zákaz návratu ze zahraničních cest, zbavování státního občanství a to nejen spisovatelů, ale tisíců nadaných spoluobčanů není prý důležité. „To nechme“, prohlásí tento inženýr lidských duší a jeho svazový předseda Válek dodá, že „prudké spory a diskuse sovětských spisovatelů“ – mnohdy právě o stejných otázkách a nesené notou humanismu a spravedlnosti, třeba dodat – „přestavbě nenapomáhají“. A basta!

Objevili se však i jiní. Jeden z nich líčí podrobně svůj pobyt v USA a hovory o české literatuře. „Co z toho vyplynulo? Skutečnost, že svět zná a oceňuje tvorbu například B. Hrabala, L. Fukse, M. Holuba, že i daleko od Vltavy narazíte na ctitele Holanovy a Seifertovy. Taky však zjištění, že čtenáři i odborníci... posuzují naši emigrační a nepublikovanou literaturu jako integrální součást českého písemnictví, jež svým ohlasem tvorbu doma vydávanou často zastíňuje. To je příklad děl Milana Kundery, ale stále víc i Josefa Škvoreckého, Arnošta Lustiga, z autorů žijících u nás pak Václava Havla a Ivana Klímy. Tento stav není dílem nějakých temných sil, ale výsledkem celého komplexu faktů.“ A autor přiznává, že do problémů se dostal ve chvíli, kdy se ho partneři ptali na čtenářský ohlas těchto autorů doma a on musel přiznat, že jsou vesměs zakázáni a jejich knihy vyřazeny z knihoven, učebnice jiných zapírány apod. Knihy si tedy musel opatřit, aby se vyznal. Dodává pak: „Nemaje po ruce nikoho, kdo by mi říkal, co si mám o čem myslet, musel jsem ovšem spolehnout na vlastní úsudek. Nemyslím, že by mi to příliš uškodilo.“

Nelze ovšem jednoznačně tvrdit, že pravdu mají vždy jen ti, kteří otevřeněji či lidštěji reflektují zmíněné problémy. Řada z nich – a o tom svědčí četná setkávání nejen s literáty, ale čs. umělci vůbec – má prapodivné či prostě mylné představy o zákonitostech společenských procesů, především o politice. „Normalizace“, mýtická s nepřijemnou kritikou samostatné politické myšlení vůbec, zanechala za sebou spálenou půdu. Politiku interpretují mnozí, jak byli po léta učeni, jen podle stalinsko-brežněvovských pouček, ztotožňují ji toliko s otázkou moci, útlakem a manipulací druhých, zaměňují často s ideologií a pod ní pak rozumějí jen lži produkované systémem, v němž žijí, atd. atd. Většinu to vede k útěku od všeho, co političností jen zavání, ba i literární hodnoty, o nichž se teď až inflačně hovoří, začínají být poměřovány jen úrovní slovesné formy, nikoli i etikou a společensko-humanitní angažovaností tvorby. Převládá buď jen skepse jako světonázor: každá politika je svinstvo, nevšímejme si jí, pišme o něčem jiném, nebo naopak pohodlný optimismus, názory „ono se to vyřeší“, hloupost zmizí sama, mocní se napraví či „se“ vymění, do sjezdu KSČ (dříve se říkávalo do švestek) se mnohé změní, „Poučení“ a podobné dokumenty „zmizí v propadlišti dějin“ apod. Protinázor, že totiž v oblasti politiky – a ta skutečně ovlivňuje téměř všechno, co nás bolí – se nic nemění samo, že koneckonců o charakteru moci rozhoduje odvaha říkat si svoji pravdu, postavit se za ni, být ochoten pro ni riskovat, vykonávat spolu s druhými tlak správným směrem a to vše s trpělivostí a dlouhodobě, není v Čechách zatím příliš oblíben. Však on to někdo za nás rozhodne – my musíme jen přežít a dočkat se – tato moudrost pivní filozofie se mezi intelektuály neříká sice naplno, ale je v pozadí

myšlení a chování i těch nejpřednějších.

Pravdu mají tedy spíše ti, kteří přiznávají: „nevěřím v iluze, vbrzku očekávám spíše než smír ostrou názorovou konfrontaci, v jejímž akčním rádiu se ocitne posledních dvacet let vývoje v naší zemi, pravděpodobně však vůbec klíčové otázky orientace společnosti a principy socialismu“ – byť právě o těchto otázkách a principech mají často názory už zcela neudržitelné.

Historie se tedy přece jen v něčem opakuje. Dogmatikové, s falešnými představami o dnešním světě a o sobě samých, stejně jako před dvaceti lety ovládají kupodivu velmi obratně aparáty moci a politiku jako umění možného, ba i nemožného, umí navíc zručně lidmi manipulovat, vycvičili se na velmistry v pololžích a skoropravdách; moderně myslící intelektuálové, cítící sice dobře ducha doby a sledující cíle humanitní a etické, se bohužel stále ještě utíkají do soukromí (mají-li ještě co ztratit), ohrnoují nos nad politikou a zůstávají proto dílem izolování. Těch, kteří za svou pravdou stáli a stojí a nechťejí – řečeno s Havlem – žít ve lži, byla dosud menšina, a i mezi nimi se objevuje mnohdy jakási nechuť k úvahám a krokům politickým, jež jsou jedinou cestou, jak najít spojence ve většině obyvatel celé země, která je se situací, ať již z důvodů nejrozličnějších, stejně nespokojena. Nyní, kdy se situace přece jen mění, je o to nutnější tento rozhodující vztah etiky a politiky stále připomínat.

* * *

V posledních měsících zaznamenáváme také jakousi ofenzívu spisovatelského svazu i směrem do zahraničí. Příbylo zahraničních cest, čtenější jsou jednání s cizími nakladatelstvími, někteří autoři, těch je ovšem málo, zkoušejí kontakt se zahraničním čtenářem, čtou ze svých prací apod. Všichni zjišťují, že se proti nim svět nespíkl a nezajímá-li se o ně, ba o celé Československo snad dostatečně, pak je to tím, že má svých starostí dost, i tím, že vývoj právě v naší vlasti nepatří k nejpoutavějším.

Lokomotivou, která měla při této zahraničně kulturní ofenzívě prorazit, se na jaře tohoto roku měl stát v Americe i v Evropě Bohumil Hrabal. Tento záměr vyšel dšlem jen v USA, jeho evropské turné bylo odřeknuto a zbylo jen několik televizních pořadů, které Hrabala poněkud rozpačitě představovaly. Do různých západních zemí přijelo jen pár jednotlivců, do Německé spolkové republiky pak dvojčlenná delegace složená z Ondřeje Neffa a Petra Prouzy. Zvláště jejich návštěvě je snad nutno věnovat větší pozornost. Nepohybovali se jen vyježděnými cestami. Navštívili nejen německé instituce, knihkupectví, rozhlas, tak jak jim cestu zajistil Alexej Kusák, „osmašedestáník“ a emigrant, jménem celkem neznámé západoněmecké Čapkovy společnosti, nýbrž setkali se i s některými exilovými kolegy a vydavateli, aby s nimi vedli oboustranně otevřené a snad možno říci i přátelské rozhovory. Navštívili také exilová nakladatelství v Kolíně nad Rýnem a v Mnichově a odvezli si domů (měli na to zvláštní glejt pro celní správu) ukázkové exempláře téměř celé exilové produkce za poslední léta. Nebyli úplně první, podobné rozhovory vedli a balíčky s knihami převáželi už dříve někteří jejich svazoví kolegové, novum bylo tentokrát, že jejich cesta a tento ožehavý bod programu byl prý schválen jak předsednictvem Svazu, tak i mlčky

podepřen a trpěn kulturním oddělením ÚV KSČ. Oficiálně jejich jednání zatím nikdo nelegalizoval; typicky česká situace: nikdo nechce riskovat nezdar. Dopadnou-li kontakty špatně, odnesou to ti dva, kteří je navázali. Hlavním a nejchoulostivějším bodem jejich rozhovorů s exilovými kolegy byla příprava jakési, pokud možno již reprezentativní, schůzky představitelů všech tří českých literatur k první výměně názorů. Něco podobného tomu, co mají východoněmečtí a západoněmečtí autoři již dlouho za sebou (jejich diskuse o německé literatuře jsou dokonce veřejné, přenášené televizí a rozhlasem), k čemu v hojně míře v poslední době dochází mezi ruskými spisovateli z domova a z exilu, a co v Polsku a v Maďarsku, kam exiloví autoři již mnoho let zcela normálně jezdí, patří k samozřejmostem. V českém prostředí je podobná myšlenka stále ještě velice riziková. Někteří členové SČS se netají tím, že podobné názory či projekty vehementně odmítají. Důležité bylo proto, co a jak budou oba cestovatelé o svých rozhovorech psát. Jejich články v časopisech Kmen a Tvorba byly opatrné a zdrženlivé, jak odpovídá tématu a pražskému duchu doby. Nicméně tónina byla již přece jen jiná, než dosavadní referáty čs. tisku o exilu a emigrační problematice. Bohužel, zvláště v příspěvku O. Neffa v Kmeni, najdeme i nepřesné informace, falešné citace, snad jakousi úlitbu dohlížitelským orgánům, či omyly, které některé z účastníků rozhovorů příliš k jejich pokračování nepovzbuzují. Věříme, že bude v budoucnu k této problematice přistupováno s větší přesností a otevřeností, má-li k něčemu pozitivnímu vést.

Jedno je v této souvislosti možno konstatovat již dnes: reprezentativní setkání zástupců všech tří proudů české literatury je nejen nutné, má-li být teze o integraci české literatury brána vážně, ale snad i možné, nebudou-li mu do cesty kladeny žádné předběžné podmínky – a nepostaví-li se mu do cesty čs. politická moc. Možnost či nemožnost takového setkání a změna vztahů k umělcům, kteří byli dosud v Československu na indexu, bude v nedaleké budoucnosti jedna z hlavních odpovědí na úvodní otázku tohoto příspěvku, totiž: je-li uvolňování v československé kulturní oblasti jen pumpováním jakéhosi přetlakového ventilu, či jsou-li změny v čs. kulturní politice procesem hlubším a integrální součástí všeobecné reformy celého systému.

* * *

Závěrečná poznámka ještě značně předbíhá dobu, je snad však už dnes nutné o ní přemýšlet, má-li být někdy v budoucnu uskutečněna. K národní kultuře nepatří jen tvorba, umělecká díla atd., nýbrž i suchá mluva čísel, informující nás o tom, jak je se současnou tvorbou ekonomicky zacházeno. Mají například výtvarníci dost možností a prostředků k důstojnému vystavování svých prací, byrokracií nekomplikovaný kontakt k potenciálním kupcům, aby mohli ze své práce i žít – bez sociálních závislostí na státě, mají spisovatelé dost nakladatelství a nakladatelé dost technických možností, aby mohlo vycházet více knih, včas a v ceně přístupné čtenáři a výhodné pro vydavatele i autory?

Příslušné zprávy z čs. oficiálního tisku nás přesvědčují o tom, že tomu tak převážně není. Příspěvek Jana Pelce v časopise Kmen o vydavatelské politice, cenových rela-

cích, obrovských prodělcích i na knihách čtenáři preferovaných, o několikaletých lhůtách při výrobě knih a pod., je až neuvěřitelnou dokumentací ekonomické nemohoucnosti systému. Mají-li mít autoři také možnost spolurozhodovat o dalších osudech své práce, musí je i tyto otázky eminentně zajímat a být součástí budoucích debat o integraci například tří českých literatur.

Má se proto jinak hledané vznikání příslušných joins-ventures omezovat jen na průmysl či na mezinárodní podniky na opravy bot (jak nás informuje čs. tisk) nebo je perspektivně nutné otvírat jim i kulturní oblast? Je možno si snad docela snadno představit existenci smíšeného nakladatelství českých spisovatelů z domova i z ciziny, jimž by mohli exiloví autoři, převážně cizí státní příslušníci, zajistit sázecí a tiskovou techniku, autoři domácí pak příslušné prostory a dodávky papíru, společně pak vybírat program (především, ale nejen, z prací autorů, k nimž mají oficiální nakladatelství zatím daleko i autoři k nim) a prostřednictvím knihkupecké sítě jej dostávat ke čtenáři. Zaručeně ne v rozmezí let, nýbrž týdnů, ne prodělkově, nýbrž s výdělkem, ne s byrokratickými oklikami, nýbrž přímo, v čs. cenových relacích se samizdatovým „chozrasčotovým“ rozhodováním, při rozumném zdanění, v rámci čs. měny, kdy výdělky by sloužily budoucím investicím a autorským honorářům spotřebovaným autory (z domova i ze zahraničí) v rámci Československa. Západně od československých hranic by technicky takové myšlenky nestálo nic v cestě, mohla by být realizována téměř obratem, v Maďarsku patří k běžné praxi, v SSSR se družstevní nakladatelství autorů již připravuje, v Polsku dokonce jsou nejen knihy, ale i noviny, patřící dříve k „podzemním“, oficiálními orgány parlamentní opozice. Jen v Československu bude ekonomicky vyhraněná spisovatelská spolupráce a samospráva i nadále jen utopíí?

Ostatně: prvním krokem tímto směrem, zcela jednoduchým, by bylo otevření dveří čs. knihkupectví též exilové produkci, kterou by exiloví nakladatelé byli ochotni dát za čs. koruny čtenářské obci k dispozici a vůči níž by čs. schvalovací místa nepoužívala jiných než opravdu literárních a etických měřítek, jak sama v poslední době často zdůrazňuje.

Kousek poezie, jak se zpívalo v jedné české písničce, nikoho nezabije. A nejen to. Bez fantazie, hledání a odvahy k ústupkům, by mnohé z toho, co bychom kolem sebe rádi viděli, nemohlo vůbec existovat.

Beletrie v Indexu

Blanka Kubešová: Kočičí hlava (23.- DM)

Vlastimil Třešňák: To nejdůležitější o panu Moritzovi (20.- DM)

Danilo Kiš: Hrobka pro Borise Davidoviče (18.-DM)

Eva Kantůrková: Člověk v závěsu (20.- DM)

ZDENĚK JIČÍNSKÝ

O sovětské přestavbě

(Poznámky na okraj – druhá část)

Politologický pohled na sovětskou realitu však není tak jednoznačný. Ekonomicko-sociální situace v SSSR je v současnosti obtížná. Hospodářská reforma se uskutečňuje velmi nedůsledně, takže dosud nepřináší žádné přesvědčivé doklady o úspěšnosti nové ekonomické politiky, neboť v praxi stále převažují staré administrativně direktivní metody hospodářství, v zemědělství se nové formy družstevního a individuálního hospodaření jen těžce prosazují do života, narážejí na četné byrokratické i jiné překážky. Obtíže v zásobování obyvatelstva, ve fungování různých elementárních služeb, zaostalá a nevyhovující infrastruktura apod., to vše vytváří nelehkou situaci. V ní v určitých vrstvách a skupinách společnosti sílí vědomí nezbytnosti změn včetně odhodlání se za ně angažovat, zároveň však v jiných sociálních skupinách zesiluje tento stav jejich apatii a nedůvěru, že navrhované změny mohou přinést zlepšení, vždyť slibů bylo již tolik a očekávání byla tak krutě zklamána. Obavy, že reformy mohou dále zhoršit již tak neuspokojivý stav, mohou posílit existující konzervatismus, stále ještě převládající v širokých vrstvách společnosti a spolu s tuhým krunýřem byrokratizace, obepínajícím život sovětské společnosti, vytvářejí tak přestavbě neobyčejně obtížné bariéry k překonání.

Přitom třeba brát v úvahu politickou empirii, že v každé společnosti je opravdu politicky aktivní jen menšina obyvatelstva. Široké vrstvy obyvatelstva očekávají od státu, že jim zajistí pořádek a bezpečnost a – v moderní společnosti – i snesitelné sociální podmínky života. Politická dimenze jejich života je velmi malá, omezuje se nanejvýš jen na účast ve volbách a často ani této možnosti nevyužívají. Někdejší tradiční socialistická ideologie tento stav kritizovala, jako by byl typický pouze pro kapitalismus s jeho státní mocí odcizenou ve společnosti.

Ve stalinském socialismu se však tento stav ještě v mnohém zhoršil, když soustředění moci v rukou úzkého vedení strany, popř. jednoho vůdce, zbavilo i tu politicky aktivní složku společnosti možnosti aktivně se projevit a tvořit obsah státní politiky. V mimořádných (revolučních) obdobích se situace mění v tom, že se rozšiřuje počet těch, kdo se chtějí veřejně uplatnit a prosazovat ty či ony požadavky při formování státní politiky. Tak to bylo i v době Pražského jara 1968 a tak to snad postupně bude i v procesu sovětské přestavby.

Z těchto hledisek je třeba posoudit, jaké jsou možnosti pro širokou účast lidových mas na správě státu a jak těmto možnostem a potřebám odpovídají navrhované politické reformy a ústavní změny a doplňky.

Sověty jako skutečný zdroj moci

Těžiště státní moci se má přenést do sovětů, které mají být opravdu, jak to formuluje ústava, orgány státní moci a socialistické samosprávy. Sověty mají – na všech stupních státní struktury – rozhodovat o všech rozhodujících otázkách státní politiky, mají vytvářet orgány, které bu-

dou tuto politiku provádět a zajišťovat, a sověty mají tuto jejich činnost účinně kontrolovat. K posílení úlohy sovětů se předpokládá, že 1. tajemník příslušného stranického výboru bude volen za předsedu sovětu. Měla by se tak autoritou strany posílit nová úloha sovětů jako opravdu klíčových a hlavních článků celé státní organizace. Tato personální unie v obsazení funkcí předsedy sovětu a vedoucího představitele stranického orgánu by měla – podle zámyslů tvůrců této politické reformy – usnadnit i onu změnu v organizaci sovětské společnosti, totiž aby strana se stala opravdu politicky vedoucí silou a nikoli administrativně mocenským a řídicím mechanismem, jímž je až dosud, a aby základem sovětské státní moci se staly ty orgány, podle nichž je nazvána, totiž sověty jako volené zastupitelské orgány.

Tato argumentace je racionální v tom smyslu, že bez soustavného úsilí strany se v SSSR nemůže uskutečnit změna sovětů z dosud fakticky nevýznamných, přes jejich ústavní důležitost, zastupitelských sborů v rozhodující státní orgány. Poslouží-li tomuto účelu navrhované spojení nejvyšší stranické a státní funkce – na příslušné úrovni státní struktury – není sporné. Na 19. konferenci KSSS se setkal tento návrh s kritickou odezvou řady delegátů. M. S. Gorbačov ji sice odmítl s argumentací, jíž nelze upřít jistou přesvědčivost, nicméně mocenská otázka vhodnosti tohoto spojení však zůstává otevřená. Teprve volby v příštím roce a praktická empirie prokáží, zda se tak opravdu vytvoří vláda sovětů nebo vláda tajemníků v sovětech, jak to svého času charakterizoval M. Hübl. V současné době lze mít důvodné pochybnosti o tom, že politický vývoj postoupil v rámci celého Sovětského svazu tak daleko, aby volby, jež se budou konat v r. 1989, byly skutečnou demokratickou prověrkou politické důvěryhodnosti kandidátů. To znamená, zda navrhovaný kandidát, 1. tajemník stranického výboru, bude zvolen skutečně demokraticky nebo hlavně pod vlivem autority své stranické funkce, protože lidé se budou bát ho nezvolit.

Mají se zásadně změnit vztahy mezi sověty a jim odpovídajícími výkonnými orgány, které jim mají být skutečně podřízeny. Mají pracovat – v rámci zákonů – na základě úkolů, které jim stanoví sověty, jež je budou také kontrolovat včetně důsledků, jež z této kontrolní činnosti plynou. Aby se zabránilo recidivám existujícího stavu, kdy sověty jako zastupitelské sbory jsou fakticky závislé na výkonných orgánech, má se důsledně (jen s výjimkou předsedy výkonného výboru) zavést neslučitelnost funkcí.

V souvislosti s navrhovanou inkompatibilitou poslaneckých funkcí a funkcí ve výkonných orgánech a dalších státních orgánech však vzniká otázka, která je důležitá zejména u nejvyšších výkonných orgánů, tj. u vlády SSSR a vlád svazových republik. Mají být jejich členové především politici nebo odborníci. V současné době jsou ústřední výkonné orgány příliš početné a kdyby všichni jejich vedoucí byli poslanci příslušného nejvyššího sovětu, tvořili by v něm skupinu převažující svým politickým vlivem nad většinou ostatních poslanců, čímž se nutně ústavou postulovaný vztah mezi zastupitelským a výkonným orgánem mění v opak, v závislost zastupitelského sboru na exekutivních orgánech. Tato skutečnost zřejmě vedla k proponovaným ústavně právním omezením a zárukám. Zároveň však tento problém má i druhou stránku.

Má-li se skutečně rozšiřovat demokratizace sovětské společnosti, má-li se strana odpoutávat od vlastní řídicí činnosti, kterou má plně vykonávat stát a jeho orgány, klade se i nově úloha vedoucích představitelů výkonných orgánů jako politických osobností. V tomto ohledu pak vzniká otázka, kde se mají lidé osvědčit jako politikové, jako činitelé schopní s politickou odpovědností řídit ten či onen úsek vládní a výkonné činnosti. V parlamentních systémech – a SSSR se navrženými úpravami i dřívější ústavní koncepcí více podobá republice parlamentárního než prezidentského typu – jsou většinou jako ministři jmenováni politikové, nikoli odborníci, kteří se osvědčili a prokázali své kvality vedoucích osobností jako poslanci v parlamentech. Právě výkon poslanecké funkce jim přinesl zkušenosti a rozhled nezbytné pro zastávání funkcí ve vládě. Odkud se budou tito příští členové Rady ministrů SSSR i svazových republik rekrutovat. Bude-li jejich návrh předkládat designovaný předseda Rady ministrů na základě návrhu, který schválil příslušný stranický orgán, a budou-li v tomto návrhu lidé, které poslanci – členové příslušného sovětu nebudou znát na základě osobních zkušeností z jejich dosavadní veřejné činnosti, nebude tím značně omezována úloha sovětu jako rozhodujícího orgánu státní moci?

Kdo má vykonávat vládní funkce

Poukazujeme na tuto stránku inkompatibility poslaneckých a vládních funkcí, protože upozorňuje na určitý problém navrhovaných změn, který až dosud zůstával stranou pozornosti. Možná, že vzhledem k dosavadní praxi v SSSR, je tato stránka podřadná a pozitivní aspekt navržené rezoluce dělení funkcí převažuje. Otázka, kdo má vykonávat tyto rozhodující vládní funkce však zůstává, stejně jako zůstává otázka, jak se budou – či jak by se měli v rámci přestavby – formovat v sovětských podmínkách politické osobnosti, jež jsou s to opravdu demokraticky reprezentovat tu či onu složku společnosti.

Nejvyšší orgány státní moci v SSSR a jejich působnost a pravomoc jsou v návrhu změn a doplňků Ústavy SSSR nově koncipovány. Navržená konstrukce nejvyšších orgánů, jež mají být tvořeny Sjezdem lidových zástupců, dvoukomorovým Nejvyšším sovětem a jeho prezídiem s nově zřízeným předsedou Nejvyššího sovětu, je v SSSR předmětem častých kritik a námitek. Jejich zdrojem je teoretická nejasnost a vnitřní rozpornost, neorganické spojení různých principů v těchto projektech. V těchto poznámkách se nebudeme zabývat ústavní úpravou obsahu působnosti nejvyšších svazových orgánů, která je, jak bylo již zmíněno, častým zdrojem odmítavých stanovisek zvláště z pobaltských republik, protože posiluje centralismus a omezuje práva svazových republik. Soustředíme se spíše na organizačně právní aspekty nových institucí.

I když v politických projevech M. S. Gorbačova a dalších protagonistů přestavby se z pochopitelných důvodů možnosti a dosah demokratizace a demokratických forem přeceňuje a občas v nich zaznívají jisté iluze utopického charakteru, které koření ještě v Leninových myšlenkách, předložené projekty ústavních změn se kriticky vyrovnávají s četnými někdejšími stereotypy ideologie a politické praxe. V dřívějším období – čs. ideologie se těchto představ, jejichž falešnost a směšnost se už dávno stala očividnou,

dodnes nezbavila – v rámci kritiky tzv. buržoazní demokracie se vytýkaly četné hříchy a slabiny tzv. formální demokracii a parlamentarismu. Jako jejich nedostatky se vytýkaly ty jevy, které se mají postupně stát organickou součástí nyní vytvářeného sovětského „parlamentarismu“. Za přednost „skutečné socialistické demokracie“ se považovalo to, že do zastupitelských orgánů včetně nejvyšších, jsou voleni zástupci pracujících, hlavně dělníků a družstevních rolníků, kteří i po svém zvolení nepřestávají pracovat na svém původním místě a jsou jen občas uvolňováni pro výkon poslaneckého mandátu. V důsledku tohoto složení zastupitelských sborů a způsobu jejich fungování byly tyto orgány státní moci včetně nejvyšších, které podle ústavy přímo vyjadřovaly moc pracujícího lidu, degradovány na pouhou demokratickou kulisu diktátorského režimu. (Tento způsob výběru poslanců fakticky znehodnocoval i ty, často opravdu dobré a poctivé pracovníky, kteří se tak stali poslanci, třebaže k výkonu této funkce skutečné předpoklady neměli). V zastupitelských sborech se uplatňoval princip jednomyslnosti, dnes rovněž odmítaný v sovětské přestavbě. (12)

Nyní se v Sovětském svazu posuzují problémy demokracie a jejího vztahu k profesionalitě, odbornosti, včetně problémů dělby moci uvnitř státní struktury, mnohem věcněji a střízlivěji. Proto se také předpokládá, že nejvyšší zastupitelské sbory budou složeny z poslanců, kteří budou svou funkci, vzhledem k problémům zneužívání moci z dřívějška, omezenou maximálně na dvě období, vykonávat jako svou stálou činnost. Budou se tak vytvářet sbory profesionálních politiků, kteří budou na základě svého mandátu trvale pracovat v příslušném sovětu a jeho orgánech i ve svých poslaneckých obvodech. Na základě toho, když se bude měnit i role vedoucí úlohy KS a způsob jejího uplatňování, budou tito poslanci skutečně suverénně (v právním smyslu) rozhodovat o nejdůležitějších otázkách státní politiky, o zákonech apod. a budou moci účinně kontrolovat činnost vlády vcelku i jednotlivých rezortů. (13)

Uspořádání zastupitelských sborů

Nová struktura nejvyšších zastupitelských sborů v SSSR se má, jak již řečeno, sestávat ze sjezdu lidových poslanců, který má volit ze svých členů Nejvyšší sověť SSSR, přičemž jedna pětina jeho poslanců má být ročně obměňována. (Není ovšem přesně stanoveno, jak se bude tato obměna uskutečňovat, kdo a podle jakých kritérií bude rozhodovat o střídání této pětiny poslanců ročně). Sjezd lidových poslanců pak má být volen podle tohoto principu a klíče. 750 poslanců je voleno ve volebních obvodech podle teritoriálního principu na základě rovného a přímého práva; 750 poslanců je voleno přímo podle nacionálně politického hlediska, kdy jednotlivé republiky, aut. republiky a oblasti apod. vysílají ústavně stanovený počet zástupců; 750 poslanců zastupuje různé společenské organizace a sdružení v počtu ústavou stanoveném, přičemž poslanci jsou voleni na sjezdech těchto organizací. Kritické připomínky jsou tu dvojího druhu. Problematizuje se sama instituce tohoto sjezdu lidových zástupců; uváděné důvody pro jeho existenci se nejeví nepochybné. Namítá se např., že poslanci jsou voleni podle všeobecného rovného, přímého, volebního práva; členo-

vé Nejvyššího sovětu jsou však voleni z členů Sjezdu lidových poslanců, takže se tu opět uplatňuje princip delegace, který je proti duchu přestavby, v níž jde o vytváření přímých vztahů mezi lidem a jeho vůdci. Sjezd lidových zástupců, pokud bude vytvořen, bude připomínat dosavadní Nejvyšší sovět, který se scházel ke krátkým zasedáním, na nichž schvaloval činnost svého prezidia, tzn. že jeho vlastní jednání nemůže být věčné a dělné. Bude v podstatě odkázán na to, aby přijal (popř. odmítl) návrhy připravené předem odbornými orgány, aniž je bude moci zevrubně rozebrat a důkladně projednat. Bude-li tedy tento orgán konstituován, měl by být zachován obsah věcí, jimiž se má zabývat. Veškerá běžná zákonodárná činnost by měla být vyhrazena Nejvyššímu sovětu SSSR jako socialistickému parlamentu, jehož členové jsou profesionálními politiky, plně se věnujícími správě státu po celé své funkční období.

Kritické výhrady i odmítavá stanoviska jsou také k volbě třetiny poslanců sjezdu společenskými organizacemi. Namítá se, že se tak popírá základní princip volebního práva, jeho rovnost. Porušuje se tak demokracie, protože tu vzniká nerovné zastoupení lidí, když určité skupiny, společenské organizace volí 100 a jiné 75 poslanců. Zájmy těch či oněch společenských organizací v Nejvyšším sovětu mohou vzhledem k navrhování kandidátů a způsobu voleb vyjadřovat i poslanci zvolení podle obecných principů volebního práva. (14)

V současnosti třeba také počítat s tím, že rozvíjení gласnosti, v němž se budou uplatňovat i stanoviska a zájmy různých společenských organizací a sdružení, bude vyvíjet demokratický tlak na činnost a rozhodování poslanců v Nejvyšším sovětu SSSR i v celé soustavě sovětů. Právem se klade tato otázka: „Jak to bude s formujícími se lidovými frontami, ekologickými organizacemi, jinými sdruženími, zrozenými v přestavbě – všechny je zahrnout do kvoty 75 poslanců nebo přezkoumávat tento soupis každý rok.“ (N. Popov „Krok vpřed, ale...“ diskuze o ústavních změnách a doplňcích v Literaturnoj gazete, č. 46/88, str. 10.)

Zájmové zastoupení v zastupitelských sborech

K této problematice lze říci, že otázka zájmového zastoupení v nejvyšším zastupitelském sboru se neobjevuje nově. Již v období mezi světovými válkami se vyskytovaly různé návrhy na zastoupení na základě socioprofesionálního principu, např. různé koncepce korporativismu; v poválečném období se v určité podobě realizuje v rámci forem jugoslávské samosprávy. Současná sovětská koncepce zastoupení společenských organizací je sice pojata jinak, stejně však vyvolává řadu vážných námitek a pochybností. Její efekt a celkovou úspěšnost bude možno posoudit později v rámci celkového hodnocení výsledků působení nové organizace nejvyšších orgánů státní moci v SSSR.

Nově se má zřídit funkce předsedy Nejvyššího sovětu SSSR, který bude volen tímto sjezdem. Lze říci, že to je funkce šitá na míru M. S. Gorbačova, ovšem ústava v moderním státě nemůže být tvořena k obrazu určitých osob, jakkoli jsou jejich politické vůdčí schopnosti nesporné. Ústava musí koncipovat a konstituovat ústavní instituce včetně individuální hlavy státu depersonalizovaně, tak, aby je mohl v rámci ústavního pořádku vyko-

návat kdokoli, kdo k nim bude demokratickým ústavním způsobem povolán.

Vytvoření této nové funkce, vlastně funkce prezidenta SSSR, když se vezme v úvahu rozsah i obsah jeho působnosti a pravomoci ve vnitrostátních i mezinárodních vztazích není organické vzhledem k ostatním principům sovětského státního zřízení. Jde tu vlastně o zvláštní kombinaci parlamentního a prezidentského systému, která neodpovídá základní struktuře sovětského státu, založeného ústavně na soustavě sovětů jako orgánů státní moci od zdola až nahoru. Vedle těchto námitek ústavně-právního charakteru jsou tu vážnější výhrady politické či politologické povahy. V SSSR zdaleka není vytvořen demokratický stát; demokratizace politického zřízení je na samém počátku. Proto není účelné – zvláště i se zřetelem k minulým tragickým zkušenostem ze stalinského režimu (v něm ovšem Stalinův absolutismus nebyl a nemohl být ústavně zakotven, tzv. stalinská ústava z r. 1936 konstituovala známou strukturu Nejvyššího sovětu a jeho prezidia a Rady ministrů SSSR) soustřeďovat – i ústavně – tak velikou moc v ruce jedné osoby. Přitom jde tu o sloučení dvou nejvýznamnějších politických funkcí, generálního tajemníka vládnoucí strany a předsedy Nejvyššího sovětu SSSR. Proces přestavby zdaleka nepostoupil tolik, aby z takové koncentrace politické a státní moci u jediného člověka nevznikaly vážné obavy, pokud jde o demokratizaci a gласnost v sovětském zřízení atd. V tomto smyslu se kriticky vyslovil A. Sacharov i řada dalších významných sovětských osobností. (15)

V této souvislosti poznámka historického rázu. V období moci N. S. Chruščova začali sověští vedoucí více jezdit po světě. Tehdy N. S. Chruščov jako gen. taj. ÚV KSSS jezdil na státní návštěvy do ciziny a nejen spolu s N. Bulganinem jako předsedou Rady ministrů SSSR. V té době, jako vedoucí představitel politické strany, nemohl vystupovat zároveň jako nejvyšší představitel sovětského státu, protože by tak např. v západních demokraciích nebyl uznáván. V pozdějším období za L. Brežněva se situace měnila a gen. taj. ÚV KSSS počal být postupně uznáván (a tak i přijímán) jako nejvyšší představitel SSSR. Bylo to uznání faktu, že strana je postátněna, že je jádrem státní moci.

Tak to je i nyní za M. S. Gorbačova. Námítky, které např. v USA při jeho návštěvě vznášeli někteří senátoři (J. Helens), že M. S. Gorbačov není nejvyšším představitelem sovětského státu a že s ním proto nelze sjednávat mezistátní dohody, Reaganova administrativa odmítla.

Chce-li se SSSR stát skutečně právním státem, musí se ovšem uplatnit ústavní princip i v této sféře a v těchto vztazích. Nejvyšším představitelem musí být jeho nejvyšší státní orgán, resp. jeho představitel, nikoli vedoucí osobnost politické strany. Může tu být personální unie, což je běžné v demokratických státech, kdy vedoucí osobnost vítězné politické strany stojí v čele vlády apod., ale stát reprezentuje z titulu své státní, nikoli politické funkce. I když vytvoření nové nejvyšší individuální státní funkce jde ve směru odstátnění strany a zdůraznění úlohy státu, je předložený ústavní návrh z výše uvedených důvodů problematický. (16)

Předložený návrh ústavních změn a doplňků zahrnuje veliký komplex ústavně právních vztahů a problémů. Ukazuje se v něm, jak je obtížné ústavně provést některé

politické intence, jakkoli dobře míněné. M. S. Gorbačov v projevu na 19. konferenci KSSS, když rozebíral hlavní rysy a požadavky politické reformy a kontury nového uspořádání nejvyšších orgánů SSSR, hovořil o potřebě odlišit obsahově jednání Sovětu svazu a Sovětu národností. Obě komory jsou ovšem ústavně rovnoprávné a k platnosti usnesení Nejvyššího sovětu je třeba, aby je schválily obě komory. Z tohoto hlediska nelze ústavně přesně vymezit okruh otázek, kterým by se měla zabývat ta či ona komora. Je to známý problém z fungování dvoukomorových parlamentů se stejným postavením obou komor, kdy jedna z nich se někdy jeví zbytečnou. V SSSR dvoukomorový systém je logickým ústavním důsledkem federalismu, proto Sovět národností je v něm nezbytný. Při konstrukci stejného postavení obou komor však nelze právně rozlišit jejich působnost. Bude záležet na praxi, jak se bude rozvíjet jednání nově konstituovaného Nejvyššího sovětu SSSR. Vzhledem k rostoucí váze národní problematiky by se Sovět národností mohl v rámci projednávání politických otázek více soustředit na sféru národní politiky a na problémy s ní spojené.

Významnou úlohu v procesu demokratizace má sehrát i nový zákon o volbách lidových poslanců SSSR a volby, které se na jeho základě budou konat na jaře 1989. Návrh zákona, předložený rovněž veřejné diskusi, má odstranit *někdejší formální charakter voleb*, kdy volby byly vlastně jen formou jmenování toho či onoho poslance, příslušným způsobem vybraného a schváleného stranickým orgánem. Volby se mají stávat skutečně výběrem, jemuž odpovídají i nová ustanovení návrhu zákona. Důležité je, že návrhy kandidátů nemají podávat jen pracovní kolektivy nebo společenské organizace jako dosud, ale i shromáždění voličů podle místa bydliště. Je tady právní možnost, aby i různé neformální iniciativy a sdružení navrhovaly své kandidáty. Při provedení voleb lidových poslanců se počet kandidátů na poslance neomezuje, do volebních seznamů se zapisuje jako pravidlo větší počet kandidátů, než je mandátů. Návrh zákona upravuje přípravu voleb včetně ustanovení o vedení volební kampaně apod. i vlastní organizaci a provedení voleb.

Volební kampaň

Návrh vyvolal přirozeně velkou pozornost sovětské veřejnosti a k jeho ustanovením bylo podáno mnoho připomínek a pozměňovacích návrhů v tom smyslu, aby zákon více umožňoval a podporoval svobodný výběr kandidátů a jejich možnosti vést účinnou kampaň za své zvolení. Poukazuje se např. na nezbytnost přesněji garantovat rovnoprávnost kandidátů ve volební kampani při jejich vystupování ve sdělovacích prostředcích, v možnostech vydávat vlastní propagační materiál agitující za zvolení apod. Dále se namítá, že není třeba ke zvolení nadpoloviční většiny hlasů, ale stačí k tomu prostá většina; zvolen má být ten kandidát, který dostal nejvíce hlasů.

Volební systém, včetně provedení voleb a volební kampaně jsou složitou procedurou. Bude pravděpodobně záležet na tom, jak se v praxi podaří překonat navyklé a zaběhané postupy, které umožňovaly manipulovat s názory a chováním lidí, a jak se projeví nové jevy a momenty včetně nových neformálních sdružení i nová úloha sdělovacích prostředků v procesu přípravy voleb lidových

poslanců SSSR. Rezoluce 19. konference „O právní reformě“ konstatuje, že „v nejbližších letech bude třeba provést rozsáhlou právní reformu, která má zajistit svrchovanost zákona ve všech sférách života společnosti, upevnit mechanismy na podporu socialistického právního řádu na základě rozvoje vlády lidu“. Za jeden z významných úkolů přestavby považuje zvýšení úlohy soudů v systému socialistické demokracie. Je třeba zvýšit autoritu soudu, zajistit bezpodmínečnou nezávislost soudců a jejich podřízenost jenom zákonu. Výslovně se v rezoluci stanoví, že „jednou ze záruk upevnění nezávislosti soudců se musí stát volby okresních, městských, okruhových, oblastních a krajských soudů *nadřazenými sověty lidových poslanců* a vymezení dalšího funkčního období“. (RP, 5. 7. 1988)

Tyto politické direktivy nejsou v návrhu zákona o změnách a doplňcích Ústavy SSSR důsledně respektovány. Navrhuje se sice prodloužit volební období na deset let, ale soudci jednotlivých stupňů soudů mají být i nadále voleni odpovídajícím sovětem, nikoli sovětem vyšším. Je překvapující, že tu byla v zásadě navržena stará úprava, která nezajišťuje účinně nezávislost soudců, protože je příliš vystavuje místním vlivům. Otázka, jak je možné, že se do návrhu zákona dostalo ustanovení, které se zásadně rozchází s politickým pokynem 19. konference SSSR, těžko odpovědět v Praze. (17) M. S. Gorbačov v projevu na zasedání Nejvyššího sovětu SSSR, v němž podrobně odůvodňoval návrhy změn a doplňků Ústavy SSSR, konstatoval, že kolem tohoto návrhu vznikl veliký spor a že předložený návrh nenašel potřebnou podporu. Proto byl návrh změn ve smyslu závěrů 19. konference KSSS (RP, listopad 1988).

Nezávislost soudů

Problematika soudcovské nezávislosti a jejích záruk je složitá. Navržená úprava je sice podrobnější než ustanovení staré ústavy, ale rozpor obsažený v nich zůstává i v novém návrhu. Soudci i lidové přisedící jsou z jedné strany nezávislí a podřízeni pouze zákonu; z druhé strany, soudci a lidové přisedící jsou odpovědni voličům nebo sovětům, které je zvolily a mohou být odvoláni podle stanoveného pořádku. N. Popov poznamenává, že volební období soudců se sice prodloužilo na 10 let, ale i sovět a jeho vedoucí představitelé mohou být u moci 10 let, takže nezávislosti soudců nepřibýlo. (Cit. stať v *Litěraturnoj gazete* č. 46/88, str. 10).

Navržené nové ustanovení o odpovědnosti soudců a jejich skládání účtů sovětům, které je zvolily, je příliš poplatné starým představám a oslabuje tak potřebnou nezávislost soudců, nezbytnou k tomu, aby se skutečně zvýšila úloha soudů při ochraně a zajišťování práva v sovětské společnosti.

Pozitivní je jistě navržená specifická varianta ústavního soudnictví, nová instituce v sovětském systému, výbor ústavního dohledu. Jistě že i k jeho pojetí a pravomocem by bylo možno mít větší či menší kritické připomínky. Lze jeho zřízení však považovat za začátek nového období ve vývoji sovětské ústavnosti, přesněji za jeden ze symptomů jejího opravdového vytváření, když ve stalinském a později v brežněvovském období se o ústavnosti nedalo vážně mluvit.

Nakonec ještě poznámka k lidovému hlasování (refe-

rendu). V platné sovětské ústavě je jeho možnost zakotvena. V současné době v projevech M. S. Gorbačova, v politických dokumentech a nyní i ve veřejné diskusi se předpokládá poměrně široké uplatnění referenda o různých důležitých otázkách, které mají být v brzké době rozhodnuty. Zkušenosti s používáním referenda jako jisté formy přímé demokracie nejsou jednoznačné. Může splnit svou funkci, bude-li návrh, o kterém má lid rozhodovat, jasně formulován a bude-li té povahy, aby k němu bylo možno zaujmout jednoznačně buď kladné či záporné stanovisko. Sotva se však hodí k referendu návrh ústavních změn a doplňků. Dále pak nelze referenda používat příliš často, protože by se mohlo obrátit proti navrhovatelům. Bude-li proces demokratizace pokračovat, aniž se bude zlepšovat sociálně ekonomická situace obyvatelstva, mohlo by docházet k velké absenci voličů. Až dosud se v socialistické propagandě běžně posuzuje jako nedostatek západních demokratických států skutečnost, že ve volbách se účastní často relativně málo voličů. Tyto jevy, jak ukázalo lidové hlasování v Polsku na podzim 1987, nejsou však cizí ani socialistickým státům. Jistá „únava“ voličů by se mohla časem projevit i v širokých vrstvách sovětské společnosti, nespokojené s nízkou životní úrovní, s trváním nedostatků, o kterých se nyní sice otevřeně hovoří, ale které se neřeší apod. Je těžké přesněji posoudit, jaký je vztah širokých vrstev sovětské společnosti k politice a k aktivní účasti v ní. Není však pochyb o tom, že aktivní podporu přestavbě a politickou angažovanost, kterou se vyznačují určité vrstvy inteligence (zejména její tvůrčí síly) a poměrně široké vrstvy obyvatelstva v pobaltských republikách a v Zakavkazsku, nevyvíjejí zatím veliké masy lidí v Rusku, na Ukrajině, o středoasijských republikách ani nemluvě.

Dovětek

Po napsání této úvahy se konalo zasedání Nejvyššího sovětu SSSR, na němž 29. 11. 1988 M. S. Gorbačov („Sověty – orgány moci a samosprávy lidu“, RP, 30. 11. 1988) se znovu podrobně zabýval cíli i hlavními konturami politické a právní reformy v SSSR a podrobně rozebral i povahu a průběh veřejné diskuse a kritické připomínky z ní vzešlé k návrhu zákona o změnách a doplňcích Ústavy SSSR i návrhu zákona o volbách lidových poslanců SSSR. Diskuse nebyla formální, ale měla opravdu značnou teoretickou úroveň i velký praktický význam. Svědčí o tom i skutečnost, že na jejím základě se má zpřesnit 26 z 55 článků prvního zákona (o změnách Ústavy SSSR) a 32 ze 62 článků druhého zákona.

Projev M. S. Gorbačova měl přirozeně jiný charakter a cíl než tato úvaha. Proto ani po jeho uveřejnění se nestává, aspoň její autor si to myslí, zbytečnou, i když k některým výhradám a pochybnostem je v něm podáno podrobnější, a někdy i přesvědčivější vysvětlení. Závažná je zvláštní pozornost, která je věnována významu národně politických vztahů v SSSR v tomto období přestavby a s tím logicky spojené úpravě vztahů mezi Svazem SSR a svazovými republikami. Určité zpřesnění bylo již provedeno na základě diskuse a stanovisek některých svazových republik již v tomto návrhu zákona o ústavních změnách, hlubší změny mají však nastat v této sféře až ve druhé fázi politické reformy. Lze tedy hodnotit současné zákonné projekty politické a právní přestavby a

SSSR názvem článku V. Popova „Krok vpřed, ale...“

Ať již se nynější ústavní změny i návrh zákona o volbách poslanců SSSR posuzují jakkoli, s většími či menšími sympatiemi, či pochybnostmi a skepsí, nelze popřít, že tu jde o vážné a odpovědné úsilí o změnu a že veřejná diskuse byla velmi kritická a věcná a že i hodnocení jejích výsledků bylo v tomto duchu.

Tento stav velmi kontrastuje se situací v Československu, kde přes různé deklarace nejvyšších politických a státních představitelů se v politické sféře nic podstatného neděje a nemění (kromě přitvrzeného kursu proti nekonformním občanským iniciativám). Za tohoto stavu nemůže ani příprava nové ústavy znamenat významnější pokrok, zvláště když ČSSR nemusí – na rozdíl od SSSR – usilovat o vytvoření právního státu, protože právním státem je. Jest se tedy u nové čs. ústavy obávat, že opět jednou hora porodí myš.

Listopad 1988

Poznámky k druhé části:

(12) Např. stať sociologa S. Gardana: „Na puti k zdroj demokracii“, *Litěraturnaja gazeta*, č. 96/1988

(13) V realitě se bude teprve hledat nový obsah poslancecké funkce. V současnosti byl její skutečný význam velmi omezený. Závislost poslance na stranických orgánech byla rozhodující. Když poslanec se stane profesionálním politikem, bude muset, bude-li chtít být znovu zvolen (i když tato možnost u stejného sovětu je jen dvakrát), se etablovat jako veřejný činitel, vytvořit si vlastní „image“, vystupovat ve sdělovacích prostředcích apod. V tomto ohledu, pokud budou zvoleni poslanci za společenské organizace, se možná budou tvořit i zvláštní kluby poslanců. I když jejich role se bude nutně lišit od poslanceckých klubů v západních demokraciích, mohou různé tyto změny postupně dávat politickému životu v SSSR mnohem rozmanitější a barvitější obraz než dosud. – Již nyní je politický život v SSSR živější a v souvislosti s propuknutím různých nacionálních rozporů a emocí bouřlivější oproti předchozím dobám. Zatím se však pozitivní stránky demokratizace nemohly dost rozvinout, demokratické formy a řešení rozporů nejsou ještě běžnou normální metodou v praktickém životě SSSR.

(14) Sovětský právní teoretik A. Kozlov se k navrženému systému, kdy třetinu poslanců Sjezdu lidových poslanců by volily společenské organizace, vyslovil kriticky „Je velice těžké vymyslet dokonalý systém, ale myslím si, že společenské organizace mohou hájit i poslanci zvolení z jednotlivých teritorií a územně národnostních okruhů, pokud by se sdružovali v poslancecké kluby.“ – *Rudé právo* z 23. 11. 1988 v článku „Jde o neodkladné změny“, v němž J. Tihlařík komentuje průběh veřejné diskuse v SSSR.

(15) Příklad prezidentského systému v USA působí zřejmě inspirativně. Politický život v USA je ovšem podstatně jiný, politický pluralismus je tam dávno běžnou realitou; ohromnou roli tam hraje zejména tisk a sdělovací prostředky. I když prezident USA má ve svých rukou soustředěnou obrovskou moc, stojí neustále pod demokratickou kontrolou. Její síla např. v době aféry Watergate byla taková, že přiměla prezidenta Nixona, který byl do ní zapleten, k demisi. Přitom R. Nixon byl schopný a silný prezident. V tomto ohledu byla nepřipadná odpověď A. Jakovleva na tiskové konferenci v Budapešti: „Na otázku zpravodaje New York Times, zda bude v SSSR více stran, odpověděl, že už třicet let sleduje praxi USA a zjišťuje, že tam je vlastně jen jedna strana. Až bude v USA opravdu více stran, budeme studovat jejich fungování.“ – RP, 12. 11. 1988. Na tiskových konferencích nebývá čas a vhodná příležitost k vysvětlování obtížných problémů. Proto i tuto poznámku třeba chápat spíše jako pokus vyhnout se odpovědi, než jako vážné vysvětlení otázky.

(16) Organickou složkou úsilí o vytvoření právního státu v SSSR je i teoretické a praktické uznání a docenění ústavy, jako základního zákona státu se všemi právními důsledky, jež z toho plynou. Princip konstitucionalismu tím, že systém a výkon moci podřizuje určitým, předem stanoveným pravidlům, resp. že jej v nich realizuje, činí moc neosobní a nadosobní, nadřazenou – a vylučující –

individuální vůli. Politická moc se v ústavním systému uskutečňuje ve formě nadosobního řádu, obecně platného pro všechny subjekty práva. V tomto systému platí, že nikoli osoby mají být zárukami proti zákonům, ale naopak zákony mají být zárukami proti osobám. Depersonalizovaný ráz moderního práva předpokládá a vyžaduje také odpovídající depersonalizovaný charakter státní moci, její struktury. Její integrální složkou jsou adekvátní institucionálně právní garancie zákonnosti, tj. především soudnictví. V tomto ohledu je pozitivní, že ústavní změny a doplňky předpokládají v SSSR zakotvené nové instituce, specifické podoby ústavního soudnictví v podobě výkonu ústavního dohledu.

(17) J. Tihlařík, který v Rudém právu z 30. 11. 1988 se k této otázce vyslovil, napsal, že „se poukazuje na to, že to je jeden z projevů *sebezáchovy současného systému státní moci, který má být nastávanými změnami zrušen*. V této souvislosti se připomíná, že logice odporuje požadavek, aby se existující systém sám zrušil a proměnil ve zcela jiný. Správnější by prý bylo, kdyby zvolený sjezd lidových poslanců rozhodl o změnách a přijal nezbytné zákony. I takový požadavek dokumentuje šíři změn v sovětském systému státní moci.“

Z DOKUMENTŮ CHARTY 77

Z dopisu konferenci o lidské dimenzi KBSE v Paříži (výňatky)

Svým podpisem se k Závěrečnému dokumentu vídeňské následné schůzky KBSE připojila rovněž československá vláda, a proto nám dovoluje, abychom se jako zástupci Charty 77, která se problematikou lidských práv a lidské dimenze helsinského procesu zabývá už přes dvanáct let, vyjádřili k Vaší konferenci svým vlastním poselstvím. Činíme tak mimo jiné proto, že z vlastní zkušenosti dobře víme, jak se prohlášení a sliby naší vlády někdy až diametrálně rozcházejí s jejími skutky...

Jaká je tedy československá skutečnost? Československá vláda se ve Vídni např. zavázala, že bude lidská a občanská práva nejen respektovat, ale že bude i zdokonalovat „své zákony, správní předpisy a politiku tak, aby bylo zaručeno účinné vykonávání těchto práv a svobod“ (princip 13/1). Zatím *jediný konkrétní krok učiněný v oblasti zákonodárství byl však právě opačný*. V únoru a březnu schválilo Federální shromáždění ČSSR tzv. nová zákonná opatření k ochraně veřejného pořádku, která až několikanásobně zvyšují možnost postihu organizátorů i účastníků prakticky jakýchkoli státem neorganizovaných veřejných shromáždění. Gumová formulace jednoho z novelizovaných ustanovení (§ 6 zákona o přečinech) navíc vzbuzuje oprávněné obavy, že bude zneužíváno i proti *nezávislé publicistice*. Hovoří se v něm totiž o „tiskovinách, které svým obsahem narušují zájem socialistického státu na zachování pořádku“. Jak má ovšem proklamované nezávislé soudnictví rozpoznat, co je momentálně ve státním zájmu, to se už nikde nevysvětluje.

Ostatně právo na *pokojně shromažďování*, zaručené jak naší ústavou, tak mezinárodním paktem o občanských a politických právech (čl. 21), platí v naší zemi stále toliko na papíře. Mnozí z těch, kteří se je na základě svého svědomí pokusili naplnit v praxi, jsou nyní buď ve vězení (Stanislav Devátý, Václav Havel, Jana Petrová, Slávek Popelka, Otakar Veverka) nebo byli odsouzeni k podmíněným trestům či vystaveni jiným perzekucím.

Československá vláda se ve Vídni rovněž zavázala, že „bude respektovat právo svých občanů aktivně přispívat samostatně nebo společně s jinými k rozvíjení a ochraně lidských práv a základních svobod“ (princip 13/5) a že „bude usnadňovat přímé kontakty a komunikaci mezi těmito osobami, organizacemi a institucemi uvnitř zúčastněných států i mezi nimi“ (princip 26). Skutečnost je však opět úplně jiná. Čs. helsinský výbor, Charta 77, Nezávislé mírové sdružení, Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných i další *nezávislé iniciativy*, které mají v programu uskutečňování některých bodů helsinského procesu, jsou nadále považovány za *nezákonné* a jako s takovými je s nimi i nakládáno: .. O nějakém dialogu či usnadňování přímých kontaktů však nemůže být řeč. Ba naopak. Když se např. čtyři členové Čs. helsinského výboru v čele s jeho předsedou Jiřím Hájkem vypravili v dubnu do Polska na valné shromáždění Mezinárodní helsinské federace, byli na hranicích zadrženi, byly jim odebrány pasy a museli se vrátit zpět...

Ve Vídni československá vláda také prohlásila, že v případě porušování lidských práv a svobod bude zajišťovat „právo osoby *odvolávat se k výkonným, zákonodárným, soudním a správním orgánům*“, (princip 13/9). *Petiční právo*, zaručované také československou ústavou, je však zejména v poslední době hrubě porušováno. V dubnu byli k nepodmíněným trestům odsouzeni Ivan Jirous (16 měsíců) a Jiří Tichý (6 měsíců), a to jen za to, že požadovali novelizaci trestního práva a osvobození politických vězňů...

Navzdory některým nepatrným zlepšením nadále trvá *perzekuce věřících* a hrubé porušování náboženských práv... Československé státní orgány nadále svévolně zasahují do církevních záležitostí, snaží se odnímat katolickým i evangelickým duchovním státní souhlas a jejich poslání jim všemožně ztěžují.

Československá vláda se dále zavázala, že „bude plně respektovat právo každého *na svobodu pohybu v hranicích státu i právo opustit svou zemi a vrátit se do ní*“ (princip 20). Tato práva jsou však nadále nejružnějšími způsoby oklešťována. Svobodně jednající občané jsou stále vystavováni občasným perzekucím, domácím vězením počínaje a svévolným odvážením k výslechům a bezdůvodným zadržováním konče...

Signatářské státy se rovněž zaručily, že budou „zakazovat mučení a jiné způsoby krutého, nelidského a lidskou důstojnost ponižujícího zacházení a trestání“ (princip 23/4). Policejní brutalita v Praze, a to jak v ulicích, tak při následných výsleších a zadrženích, je snad dostatečně známa. Mnoho lidí bylo zbito, někteří i vážně zraněni, nemluvě už třeba o tom, že mnozí zadrženi byli nuceni stát na chladném dvorku policejní stanice po několik hodin v pozoru a s rukama za zády u zdi. Autentická svědectví z těchto dnů byla shrnuta do publikace nazvané *Palachův týden* (vydal Čs. helsinský výbor 1989)...

Uvedli jsme zde jen některé nejmarkantnější případy porušování mezinárodních závazků v oblasti lidských práv a základních svobod československou stranou. Podrobně je možno se s touto problematikou seznámit v situační zprávě za rok 1988, kterou pro pařížskou konferenci připravil Čs. helsinský výbor. Pařížská konference se jimi jistě bude zabývat stejně jako ohrožováním lidské dimenze helsinského procesu v jiných zemích...

Arsén Pohribný

Světy poezie z útržků aneb Bludiště poezie jménem Jiří Kolář

V sobotu ráno opouští básník dílnu v kachlíkovém domě. Létacími dveřmi stanice Jourdain sestoupí do útrob metra, na Châtelet přestupuje, aby se dostal buď k Bastille, nebo na Levý břeh či na velké bulváry. Sobota je den čerpavosti, den procházek po galeriích, neboť je třeba navazovat nitky k duchovním bratříčkům z celého světa. Je to den sbírání. Nejdříve jsou na řadě bibeloty a reprodukce u bukinistů a v antikvariátech, jindy technické hmoty a podklady nebo magické objekty v harampádí Blešáku. Pařížský chodec se na hučících bulvárech proměňuje v lovce, který s každým ohlédnutím trefí překvapení, ačkoli opak se zdá pravděpodobnější: ne jeden fragment ho poraní údivem. Tato metropole rozprostraňuje své podivuhodnosti způsobem připomínajícím babylonské bludiště Kolářovy multipoezie. Za každým rohem začíná průchod jiného druhu poetična. Provází vás napětí nepředvídatelnosti, i když jste tu už desetkrát prošli.

Kolářova sobotní odyssea. Od Joyce ví, že moderní člověk „může žít za den to, co Homérův hrdina zažije za několik let...“ Toto fascinující zhuštění zážitků, na jejichž simultánní proměnlivost žádné literární opisování nestačí, se stalo klíčem Kolářovy mnohovidné poezie. Každý z útržků je v ní očkem různé bytosti, kamínkem jiných světů. Chtějte tomuto universu v tyglíku přijít na kloub a octnete se v nesnázích. Už pokus dostat se Jiřímu Kolářovi – příštímu pětasedmdesátníkovi – do „kuchyně“ končí záhy několika věcnými poukazy na práci posledních týdnů. Ten pilný muž, zosobněné děláni, tkví velmi v přítomnosti, leckteré věci minulé odbude aforismem anebo žertem. Ještě že tu je katalog osobní výstavy ve Vitry (1989), ještě že vyšel Chalupeckého zasvěcený „Příběh Jiřího Koláře“ (Na hranicích umění, Ed. Arkýř, 1987) a že můžeme zalistovat v rukověti Kolářových „Odpovědí“ (Index 1984)! Bez nich bychom jen stěží naznačili motivace a vývojové skoky básníka, který se rozhodl k něčemu neuvěřitelnému. Opustil úzkou pěšinu básnictví psaného, aby se mohl rozbíhat všemi směry. Aby mohl propátrat objevené perspektivy poetična a znázornit jejich skupenství. Zasvěcení spojují od té doby s Kolářovým jménem eskamotáže s roztrhanými a zaklíněnými texty, s rozstříhanými nebo zmačkanými reprodukcemi, se zuřivými poetickými transformacemi, jež jsou právě tak výtvarnictvím jako literaturou a hudbou. Jen tu a tam se někdo rozpomene na to, co Kolář psával do roku 1957. O dva roky později rozčleňovat a drtit cokoli a lisovat z toho čisté trestí poezie. Protože síla poezie je všude, trvající neviditelně ve věcech života. Je elixírem umění. „Poezie je absolutno lidskosti,“ napsal E. Frynta, „jemuž sloužit vyjevováním jeho nevnímaných aspektů je posláním básníka.“

Hodnotící soudy

V roce 1968 napsal M. Lamač: „Kolář je typický 'homo ludens', veliký pábítel, jenž dokázal s nekonečnou vytrvalostí a morální nezdolností hrát svou hru v době, kdy neměla vůbec publikum. Ostatně ani dnes není to publikum příliš četné. Alespoň u nás. Donedávna neměl doma samostatnou výstavu, což podivně kontrastuje s desítkami takových výstav v zahraničí.“ – Na tomhle se za dvacet roků mnoho nezměnilo, jenom sloupce Kolářových výstav a publikací ve světě narostly na několik stránek. Kolář patří k uctívaným reprezentantům evropské kultury. Smekali před ním L. Aragon, W. Hofmann, H. M. Enzensberger i A. M. Ripellino, který v něm viděl pokračovatele Arcimbolda, Ernsta a Schwitterse. Bohatě fasetované koláže inspirovaly M. Butora k podivuhodným básním, T. Messer je opakovaně vystavoval v novoyorském Guggenheimově muzeu a G. Gassiot-Talabot soudil: „Místo Jiřího Koláře v současném umění je výjimečné, mimo tendence a

mimo klasifikace. Jeho úspěch v organizování jeho jazyka, sestávajícího ze slova, objektu a obrazu, patří k nejdokonalejším a nejvyšším výkonům, protože pronikavost jeho moci komunikovat, dále dopad, intenzita a přesvědčivost plastického i poetického náboje nemají rovné.“

Úplný výčet podobných ocenění Kolářovy mimořádnosti by si vyžádal několik stran. Nebyl by úplný, kdybychom nepřipomněli i hlasy opačné. Většinou vyčítají Kolářovi to, že opustil psané slovo. „I kdyby toho teď nalepil celé hangáry, nic mu to nepomůže,“ dal prý se slyšet jistý učenec v Pensylvánii. Těžko říct, jak dlouho budou tradicionalisté trvat na tom, že poezii – tu všudypřítomnou a hromovou – jest slušno toliko zapisovati... Politujeme ty, jimž stále uchází, že Kolář objevil celá souostroví poezie a vybavil je vlastními jazyky. Tím vykonal práci hodnou jedné generace.

Konec tyranie slov

Ono to ostatně s tím opouštěním písemnictví úplně nesouhlasí. Kolář měl vážné důvody, aby se vyprostil z nadvlády slov, ale zároveň jim vyhradil trvalou funkci. Možná, že konflikt urychlilo poznání, že psané básnictví zkostnatělo a beznadějně pokulhává za živým reagováním hudby a výtvarnictví na současnost. J. Chalupecký upozorňuje na to, jak slova Kolářovi „zatarasovala cestu k poezii“ a vlastně bránila plnit úkol básníka: uvolňovat svět ze sevření faktů. Navíc okolnost, že literatura se zpravidla podílí na represivní moci a že slovesné projevy přispívají k zotročování, prožíval básník mučivě v časech stalinismu. B. Fučík dosvědčuje, jak se tenkrát „slovo stalo zbytečným, překáží a ruší, jeho moc převzalo několik sloganů a frází... A nelze-li se dohovorit, fráze může mít jen jeden smysl: otupit k němotě“. Pravdivá mínění musela umlknout, nebylo pro ně místa.

Kolář několikrát poznal na vlastní kůži násilné manýry umlčování. Od roku 1949, kdy jeho verše byly rozemlety ve stoupě, octla se jeho slova na indexu. V roce 1953 dokonce posloužila jako záminka k jeho zatčení. Měsíce vazby a léta následující to byla, kdy Kolář dilema promyslel a vyvodil důsledky: „Když člověka potká něco osudového, musí většinou komunikovat docela jinak než pouhým slovem. Reagovat tichem, mlčením, gestem!“ A s Mistrem Sunem mluví o básníkově „schopnosti mlčet“, nastane-li situace, že „cokoli z nečistoty podmaňuje verše“. Tuto cestu odmlčení zvolil Kolář po roce 1957. Co následovalo později, nalezneme jaksí na druhém břehu, v oblasti poezie doličné. Básník se zřekl slovních prostředků, aby jich desatero nabyl.

„Co nelze vyslovit, lze ukázat,“ mohl vyznat s Wittgensteinem, když se rozeklaná poselství rozhodl svěřit souhvězdím z obrazů, písmen, věcí a znaků. – Ještě v období, kdy básně psal, zkoušel Kolář některé postupy „jiné“ poezie. Na obrazovém materiálu jej nad to zaujalo, jak silně působí srážka navzájem cizích komunikačních útržků i jak úžas nad imaginárním spářením provázejí stíny tajuplnosti. V témže okamžiku, když se krátké spojení vpaluje do naší představivosti, rozpoutává řetěz imaginativního jiskření mnohem intenzivněji, než by to dokázala spojení slovní. Právě tento poznatek rozhodl, proč se Kolář vydal cestou nové poezie, cestou, která ho měla dovést ke světové proslulosti. Tato mnohovrstevná a multisémantická poezie, kterou Kolář pojmenuje *evidentní*, je každá, „která vylučuje psané slovo jako nosný prvek tvoření a doroz-

zumění. Slovo má zůstat v člověku a zavést s ním monolog!“ Kolář tedy slovo nadobro neopustil. Řeč slov zůstala centrem ve vztazích k jiným jazykovým soustavám. Člověk je slovy zabydlen, ale poezie, tato kosmická síla, sahá mnohem hlouběji, než se slova dokážou ponořit.

Nové oktávy poetična

Když Kolář, jaksí na rozloučenou, začal rozvracet věty a kontexty, když formoval písmena a slabiky do obrazců, přihlašoval se kurážně k posloupnosti Vrhu kostek Mallarméa, Apollinairových Kaligramů a Marinettiho Osvozených slov, která si objevil už jako šestnáctiletý učeň. Kolář si váží Morgensternova Rybího zpěvu, uctívá Chlebnikovovu ideu Hvězdného jazyka a dále Schwittersovu důslednost. Nadšeně se hlásí k řadě anglosaských předchůdců jako Sandburgovi, Mastersovi a je fascinován Joyceovou kaleidoskopickou nepřeborností. Zvláštní postavení je však vyhrazeno T. S. Eliotovi, jenž Pustou zemí (1924) zkombinoval první, a hned velkolepou poemu z citátů.

Jistě se najdou surrealisté, kteří namítnou, že Kolářova obrazná transformace není tak nová a že například Breton, Desnos už nahrazovali určitá slova ve verši obrazy či předměty. Ale je tu rozdíl. U surrealistů jde o malý posun – srozumitelný jen Francouzům –, zatímco Kolář staví celé systémy a pracuje s internacionálně pochopitelnými jazyky, tím, že rozvíjí celou dějinnou zkušenost svých revolučních předchůdců.

Místo tedy, aby se spokojil s posuny a přemístěními, – jimiž sice tvorba začíná – přikročí bytostný básník Jiří Kolář k rekonstrukci celé poezie. To se stává tak třikrát za století. „Myslím, že každý tvůrce se jednoho dne musí chtít nechtě pokusit o to, čemu se říká převrat, o přebudování a znovuvystavění celého básnictví, jako v mém případě...“ Později, po těžké nemoci 1970 zapsal: „To, čeho jsem se často úporně domáhal, na co jsem dosud tak těžko přicházel, najednou přicházelo samo. Minulost splývala se současností, fikce se skutečností, fantazie s vědomím. To všechno se zvláštní intenzitou. Znovu jsem se vracel do dob, kdy jsem nebral něco jako cosi výjimečného, pozoruhodného, a strom, dům, květina, kámen, slunce, židle, myšlenka atd. se najednou staly známými. Mohl jsem s nimi promlouvat, tykal jsem jim, mohl jsem jim nadávat, milovat je nebo se jich bát. Čas byl jeden, prostor neměl pro mne rozměr, viděl jsem takřka bez perspektivy, vzhůru nohama. Jako něco zmnoženého chaotického... Jako mě kdysi uchvacovaly všechny země, které jsem navštívil, s jejich hrůznou krásou, nadějí, svobodou, nyní jsem pociťoval takovou zjitřenost vůči všemu. To, o co jsem se vždycky snažil, už nikdy neztratím. Je to přesvědčení o nesmírné jednotě skutečnosti.“ – Světe jednoduchých obrysů, kam jsi se poděl? Které poetické hry a morfózy budou s to vyjádřit prolínání cítěné senzory netopýra a viděné složnookem muším? Bude zapotřebí desítek rozličných kaleidoskopů, jež bez přestání budou ikony, elementy a náznaky obracet ve stovky čarovných obrazců. Kterými rytmy, jakým kmitáním prostupujících se tvarů bude možno registrovat nesčetné dimenze tohoto nervózního světa, nabíhající každou vteřinu? Hymnus multireality!

Co Mr Hyde roztrhá, to dr. Jekyll sešívá

Okolo roku 1970, po víc jak dvanáctiletém laborování, blížily se Kolářovy průzkumy a rekonstrukce Labyrintu

Nové poezie svému předběžnému uzavření. Pro obecnost se stal tedy autorem provokativních koláží. To jsou ovšem výsledky. Těm však předcházejí důležitá pracovní stadia, která básník považuje za těžiště své práce. Dříve než dá útržkám srůst do novotvarů, dříve než tyto zapustí do nového řádu sršícího neslýchanými kontexty, musí Kolář své materiály obezřetně nasbírat. Načež se dá do jejich pitvání, důmyslně derealizuje. Jejich starou sémantiku je třeba otevřít a to se zřetelem na nastávající transplantaci a na možnosti proměny.

Každé z těchto čtyřech stadií má cosi z hazardní hry. Kolář už od chvíle vybírání tajně věří na štěstí, které mu nejdříve pomůže překonat moment cizoty a najít červenou niť vřelého vztahu. Věřící na dobrou náhodu. Každému, kdo je posedlý nějakou ideou nebo thematem, podstrkují „náhody“ vhodné nálezy, naznačují inspirační souvislosti tam, kde by se toho byl sotva nadál. „Náhoda je stejnou součástí života, jako je sen součástí spánku,“ píše Kolář. Série náhod se zamíchají do jeho práce při mačkání krásných reprodukcí, při cupování starých rytin a knih, při trhání historických dopisů a tiskovin, které je nutno obětovat. Básník je přesvědčen, že destrukce starého může být začátkem nového.

Derealizace, onen druh pitvání, je taktickou přípravou třetího stadia. Metamorfózu je třeba fixovat, nalepit „vědomý zmatek jako plod dokonalé kázně“. – Prastaré podobenství: po katastrofě následuje čas rajských poměrů. A tady nadchází velké finále, Kolář je ve svém živlu. Odjakživa ho víc zajímal proces vznikání, „práce na básni, na stránce“, na koláži, než definitivní verze – u druhých i u sebe. Chalupecký přesně rozpoznal, „že smyslem této Kolářovy práce je práce sama, jeho dílo se zdá samou oslavou dělnosti... Lepení koláže se stává vlastním obsahem díla“.

O smyslu dekonstrukce

Pokusíme-li se onu nesmírnou kolářovskou různotvornost vidět úhrnně – a klíčová formule se nenajde – zdá se, že většina koláží a příbuzných postupů tíhne k totálnímu uměleckému impulsu, jež zahrnuje i život a morální pointu. Jsou to *gesamtkunstwerke* svého druhu, v nichž se lyrika mísí s groteskou, stará dramata zabředávají v trivialitách dneška – ale též naopak – a jsou natřásána divným humorem. Básnivý chirurg se při transplantacích boschovsky bavil. – Kéž bychom teď mohli komentovat dvacítku hlavních Kolářových metod! Ale spokojme se s náznaky.

Celkový smysl umělcova počínání, rozbíječícího staré souvislosti a rozkládajícího funkční symboliku, aby mohl krutě, ale názorně ukázat, co to tam za nimi bylo, nám přibližují jeho introspektivní výpovědi.

Kromě simultaneity a mnohorozměrnosti jak života, tak vědomí a poezie, zajímá Koláře jev navrstvení, zvláště psychického, a ovšem operace, která hloubkové uložení učiní přímo hmatatelným. Kolář ji plasticky prováděl v hloubkových básních a stratifiích. „Stratifikace... měla mi pomoci odhalit, kolik vrstev zjevného i nezjevného v sobě nosíme... Tak jako ve stratifikaci odkrýváme nové a nové

vrstvy, tak při opakovaném čtení obrazu odhalujeme pokaždé něco jiného. To znamená, že pronikáme stále víc a víc do jeho hloubky. Stejně tak je tomu s hudbou nebo básní. Proto jsem překládal přes sebe a vrstvil na sebe vždy nové stránky, popsané či polepené pokaždé jiným písmem nebo obrazy a perforované tak, aby bylo vidět do hloubek.“

Hle, co si myslí Kolář o jiném svém vynálezu – o chiasmáži, jakési monochromní koláži, asi tak na úrovni malířského informelu. Postup vznikl z ideje sestrojít něco z jednoho materiálu. „Chtěl jsem udělat něco jako okamžik před zrozením skladby. Ze své spisovatelské praxe jsem věděl, co věci se nahrne člověku do hlavy, když zvedne pero nebo uhodí do stroje.“

Jednoho dne ukázala náhoda zmačkaného archu s verši, hozeného do koše, že „vrásky“ zmačkaného jsou jakýmsi neznámým písmem „snad nemohoucnosti, snad zlosti“. Kolář z toho vyvine metodu a nazve ji muchláž (fr. froissage). Nejlépe se provádí s papírem navlhčeným. Pak vzniknou simulace zemětřesení, podobenství hroucení, jaká nosíme v sobě. „Protože si myslím, že každý z nás má v sobě dost okamžiků, kdy se něco zhroutilo, s čím musí chtít nechtět žít...“ V početných sériích – kde ze sborů fragmentů vyniknou sóla obrazů – staví Kolář lepené tabule do narativních sledů, pointuje příběhy a uvažuje cyklicky. Dokonce, jak se vyjádřil na okraji strhujícího Týdeníku '68, by ho těšilo, kdyby čtenář v těchto kolážích lis-

toval jako v knize. Kolář nepřestal být fabulátorem, výtvarný plán mu slouží jako rampa direktnějšího odpalování. Ano, toto jsou transformace básníka, jež jde po dějstvích věcí a po jejich charakterech, jehož se dotýká pokorná služebnost předmětů stejně jako jejich velkolepost víc než například barevná skladba. Přitahují jej paradoxní osudy lidí, jejich trápení a prohry, jež zanechaly jizvy a škrapy, toto písmo života a jeho scvrkávání. Takže nakonec úsobu osudovosti s její nepřekonatelnou gravitací považuje za protipól poezie, síly klíčení a křídlatosti.

Mobilizace čtenářových schopností

Kolář nemíní být filozof, ale nutí nás k teoretizování a filozofování. Vzpomínám, jak v době své první výstavy v Klubu Mánesa 1961 působily nejefektivněji jeho *proláže* (neboli magritáže) a především mechanické rytmy *roláží*, vyvolávající simultánní pronikání mnohoobrazů. To byla rasantní lektura nejen frenetické vnímavosti, nýbrž i znásobené představy reality se značnými požadavky na diváka. Básník ho vyzýval, aby si osvojil skákavou fluktuující četbu, aby její dojmy vzápětí syntetizoval a znovu násobil volnými náhodnými asociacemi. Podobně jako návody t.zv. destatické poezie Kolář provokuje až k herecké součinnosti, tak kolážovými rebusy aktivizuje diváka, aby luštil střetnutí na lepených tabulích a zároveň si uvědomoval, co se odehrává v něm samotném.

Skákavá četba, náhodná spojování – rozlučování a introspekce nepatří k tomu nejsvůlejšímu, co nás při prohlížení kolářovských transformací čeká. Dokonce poměrně záhy dokážeme identifikovat stopy lání jeho dekonstruování. Nepřestáváme však padat do pastí paradoxů a nedovedem se vymotat ze zaumných léček, které Kolář nachystal. Ostatně bez větší kulturní přípravy nenajdeme ani možné průchody k řešení.

Jak najít kombinaci k zašifrovanému, jak odhadnout trend nalezených sdělení? Tohle jsou zkoušky nejobtížnější. Jak ustálit obrysy nových kontextů, když jejich několikerý smysl kolísá i zreadlí se křivě, je skutečně snový i místy pojmový, zároveň obrazný i hudební. Vzhledem k tomu, že v těchto kaleidoskopických fériích převládají „neustálé metamorfózy dannosti“, nelze se spoléhat na metaforické součty a jednoduché permutace. Přemístěné kousky textů a torza reprodukcí vtahují totiž neustále do kontextu i celky, k nimž původně náležely. Tyhle neviditelné entity se zpřítomňují v naší představivosti nejasným magnetismem náznaků a náslibů, dimenzemi neznámého.

Jak dlouho ještě bude nezbytné vytýkat před četbou Kolářova objevitelského díla jeho novoty a principy vždy znovu?

Dílo v emigraci

Letos vzpomínáme dvojí výročí Jiřího Koláře: jednak se 24. září dožije pětasedmdesátky, jednak dovršuje desátý rok práce mimo ČSSR. Co za tu dobu přidal k desítkě básnických sbírek, ke třem divadelním hrám, ke stovce technik evidentní poezie, o dlouhém sledu výstav nemluvě? Toho, co vzniklo první rok v Berlíně a od 1980 Paříži jsou takové řady, že by se jimi klidně mohla chlubit některá kulturní instituce. Za přispění prvotřídní Galerie Maeght-Lelong se Kolářovo dílo objevuje pravidelně ve světových souvislostech. Přesto mu publicisté zůstávají mnoho dlužni. Když vezmem například koncepty a myšlenky, jimiž Kolář přepracovával stylovou směs postmodernismu, aniž při tom propadl muzeální nostalgii. Teprve v posled-

ních letech se Kolář dočkal zveřejnění celých svých starších sbírek, jako *Očitý svědek*, *Prometheova játra*, *Nový Epiktet ad.*, a navíc i teoretických traktátů v hlavních světových jazycích. Od roku 1981 vydává *Revue K*, věnovanou převážně našemu výtvarnictví a básnictví.

V katalogu Kolářovy březnové retrospektivy ve Vitry se rovněž dovídáme, že se mu dostalo dvou velkých a několika menších monografií. Tamtéž si může každý spočítat, že Kolář od 1979 experimentoval nejméně s osmi novými metodami (poslední dobou intenzivně s odrůdami defektních tisků a koláží) a že se za ta léta zabýval sedmi tématickými cykly. Ta čísla jsou směšná, vzhledem k měsícům a rokům básnické dřiny, které se za nimi skrývají. Když pomyslíme, že deníkový soubor „101 dnů v roce“, 1989, byl vybrán víc jak ze dvou set koláží a objektů a že cyklu „Homage à Mademoiselle Rivière“ věnoval pět let úsilí! A jakými kouzly udiví „Pocta van Goghovi“ 1988, až bude za rok vystavena v Holandsku?

Ukažte mi umělce, kteří by se co do básnické plodnosti a poetické polyfonie, ano, i encyklopedičnosti, mohli dnes s Kolářem srovnat! Kolářovo dílo je veletok poezie o mnoha ramenech, jehož mohutnost jen chabě naznačují výstavy jako patníky na nábřeží. Tento veletok pramení v Čechách a vlévá se do oceánu.

Kulturní Evropa si Kolářovy kreace přisvojuje ráda. Za jiné čteme, co letos napsal Raoul-Jean Moulin, totiž že toto „zakladatelské a obnovitelské dílo... je jedno z nejjedinečnejších naší doby a bezpochyby to nejoriginálnější, co k nám přišlo z Československa.

Darmstadt, 18.6.1989

Shohachiro Takahashi, »Homage à Kolář«, koláž

Potřeboval bych nějakou Sibylu

Několik otázek a odpovědí z rozhovoru Jiřího Koláře s Karlem Bartoškem v lednu 1984 v Paříži

Je nějaké literární, myšlenkové, malířské souhvězdí, v jehož znamení žijete?

Dějiny umění a myšlení jsou zabydleny tolika lidmi, že se nemohu vzdát nikoho. Takže nežiju pod jedním souhvězdím, ale pod celým vesmírem. Vesmírem lidí, nejen intelektuálů, i obyčejných lidí, které jsem měl rád a kteří patří k tomuto vesmíru. Měl jsem na lidi, přátele, štěstí.

Iste z nejhluběji českého kraje, jižních Čech. Vzrušuje vás český osud? Trápíte se tím, jestli my Češi budeme národem ovcí nebo historickým národem?

Budoucnost českého národa mě netrápí. Nejsem utopista ani katastrofista. Katastrofismus je mi cizí, i když poznání světa svádí člověka spíše k pesimismu.

Víte, když se člověk narodí ve vnitrozemí, v poklidné krajině, celý život touží po moři a po velkých horách. Když se k tomu narodí v malém městě, touží po metropoli. Když si čte v dějinách malého národa, přivlastní si, musí si přivlastnit celou Zemi. I s kulturou. I u malého národa záleží vše na lidech, o jeho osudech rozhodují jeho velcí stejně jako obyčejní lidé.

Trápit se tím, že jsem Čech, trápit se osudem národa – to nikdy nebyl můj problém. Byl jsem vychován stejně tak českou kulturou jako jinými kulturami. Není asi náhodné, že se posledních třicet let zabývám orbitální poezií, pro jejíž sdělení není potřeba psané slovo – že tuto poezii hledám a uskutečňuji. Definitivně jsem skončil s verbální poezií na začátku šedesátých let, po napsání Suna, a hlavně Černé lry.

Potřeboval bych nějakou Sibylu, nevíte o nějaké? Nezdá se vám taky, že vlak světa uhání příliš rychle a že by trochu zabrzdění neškodilo?

Žijete v nucené emigraci. Někteří se ptají: Může básník tvořit mimo domov, mimo prostor mateřštiny, v němž se narodil?

Já v jiném prostoru žiju a pracuju. Proč by nemohl druhý, jiný? A nejsem sám.

Svět je v obrovském pohybu, emigrantů je nespočítaně, tolik lidí bylo vyhnáno a je vyháněno ze svých rodných zemí... Nemůže to být nic výjimečného ani pro mne.

Jak se cítíte ve Francii? Řada cizinců i emigrantů mluví o Francouzích jako o egoistech, příliš pyšných na vlastní historii a kulturu a málo všímavých vůči tvoření a trápení druhých.

Ve Francii jsem našel přátele a jsem zde spokojen. Nevím, co k tomu dodat. Paříž považuju za hlavní město světa. Nikde na světě nejsou podle mne takové oblasti ducha a umění jako zde, a nikde na světě se neumí žít jako zde. Nikde jsem nepoznal silnější dech lidské svobody než ve Francii.

Joyce musel vydat svou knihu v Paříži. Přijel jsem vydat své knížky – v Praze nevydatelné – taky do Paříže.

Bojíte se smrti? Myslíte si, že přijdete do pekla nebo do ráje?

Asi přijdu do pekla. A tam, jak už jsem kdysi řekl, budu

muset dávat dohromady reprodukce děl, které jsem rozřezal do svých koláží a asambláží, a texty, které jsem použil, budu muset vrátit na jejich místa, a tato místa do vytrhaných stránek knih. A... budu muset očistit všechny objekty, které jsem polepil, a dát je tam, kde jsem je našel. Vše co jsem ve své výtvarné práci zneužil, budu muset vrátit do původní podoby.

Takže můj pobyt v pekle bude trvat asi hodně dlouho. A po něm by možná mohl přijít očištec, v němž bych si na zneužívaných autorech vyprosil odpuštění.

Nevím, jestli je věčnost tak dlouhá, abych se jednou dostal do ráje.

Jana Červenková

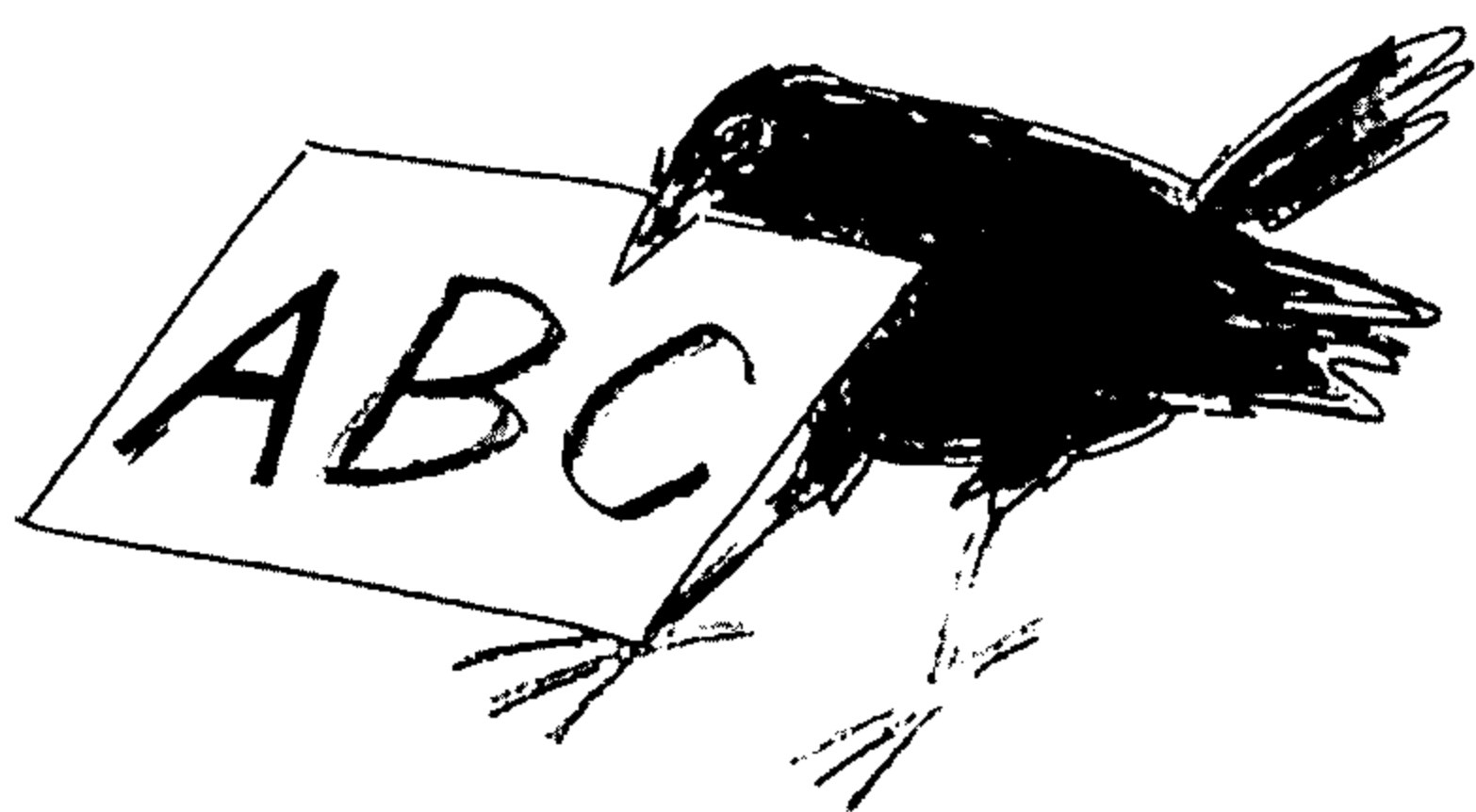
Počín exilové kultury

Dostala se mi do ruky učebnice, která myslím nemá v historii českého vzdělávání obdoby. Pod názvem *Máma, táta, já a Eda – Česká abeceda* ji vydalo Rakouské státní nakladatelství jako čítanku pro děti českých emigrantů, roztroušených dnes po celém světě. Jejím autorem je spisovatel Jiří Gruša s týmem, jehož členové žijí i v Praze, konkurs na ilustrace, v němž se zúčastnilo čtyřicet výtvarníků, šťastně vyhrál Miroslav Wagner, nyní v NSR. (Významnou roli sehrála i Nadace Charty 77 svou finanční podporou.) Autoři si vytkli za cíl vzbudit v dětském čtenáři ve věku od šesti do jedenácti let zájem o českou literaturu a český kulturní odkaz, přičemž počítají s aktivní spoluprací rodičů jako pedagogů.

Při četbě doslovu editora, jímž je Pavel Kohout, se člověk z Prahy těžko brání dojetí; uvědomuje si, že má co dělat s něčím, co připomíná romantické nadšení zapadlých vlastenců. Dovídáme se totiž, že české emigrantské děti se učí rodné řeči, pokud se jí vůbec učí, až s větším či menším zpožděním proti řeči země, v níž žijí. Jejich rodiče jsou zde nabádáni, aby svá zklamání, která ve staré vlasti zažili, nepřenesli na děti, protože tím „jedná stejně pošetile, jako kdyby vyhodili rodinné šperky“: připomíná se jim, že „vrcholná díla české kultury jsou už dávno součástí kultury světové“. Pavel Kohout polemizuje i s názorem v exilu rozšířeným, že „mateřský jazyk je nutno v dítěti co nejrychleji potlačit“. Odvolává se na intelektuální přednosti vícejazyčných dětí, na jejich větší slovní zásobu, bohatší zdroj podnětů, širší duševní obzor. Přitom ale připouští, že exilové dítě se vrátí do vlasti už jenom jako návštěvník, který hledá kořeny své duchovní existence.

Gruša a jeho tým prokazují, že jádro naší exilové kultury zůstalo kulturou českou, s plným vědomím jejích tradic a její nedělitelnosti, s živým českým jazykovým myšlením a neomylným smyslem pro umělecké hodnoty. Z lidové poezie a klasické literatury se totiž podařilo vybrat právě to, co už léta vytváří široký základ kulturního povědomí a je majetkem opravdu celého národa. Není potřeba velkého vzdělání, aby člověk znal lidovou baladu Osířelo dítě, pohádku Boženy Němcové, K. J. Erbena nebo K. Čapka, či třeba Seifertovu Maminku. Nelze vyjmenovat všechny zastoupené autory, ale nutno se zmínit, že Grušova čítanka má něco, s čím se v našich čítankách jen tak brzy nesetkáme: Vedle zmíněných klasiků jsou zde i žijící či nedávno zemřelí spisovatelé, a to jak tvořící →

Máma, táta, já a Eda *Česká abeceda*

Jiří Gruša–Miroslav Wagner, Český slabikář

v emigraci (Kolář, Blatný, Aškenazy), tak autoři sami-zdatoví (Klíma, Vaculík, Lad. Dvořák), ale i spisovatelé s právem publikovat v Československu (Hrabal, Macourek, Šrut). Právě tak se tu Karafiátovi Broučci dobře snášejí se Sekorovým Ferdou mravencem, třebaže se je kdysi kdosi snažil stavět proti sobě.

Význačný ruský sovětský pedagog a básník Korněj Čukovskij, který se čtyřicet roků zabýval studiem jazyka předškolních dětí, popsal v knížce „Od dvou do pěti“ dětskou schopnost zvládat jazykovou normu s pomocí mezi-stupně vlastního tomuto věku: poetické hravosti a tvořivosti. Ze svého hlediska má k bilingvistice výhrady, jeho výzkum ukázal, že dítě, myslící od malička současně ve dvou jazycích, onu základní jazykovou tvořivost ztrácí. Grušova čítanka ji dětem v cizojazyčném prostředí dodává, přináší jim nové podněty, předvádí rozmanitost českého jazyka, objevuje jeho nové možnosti. V textech, majících za úkol procvičovat techniku čtení, vytváří autor jazykolamy, spráhá slova podobně znějící, uplatňuje homonymii a lidová rčení. Třebaže se vydavatel zmiňuje i o typu „pokusných“ čtenářů, na nichž se texty zkoušely, zdá se mi přesto, že Grušova čítanka se vydává na dobrodružnou cestu kolem světa, a nejen proto, že si v ní budou říkat děti v Americe, Kanadě i Austrálii.

Nedovedu si například představit, jak bude českou jazykovou komiku či jazykové poetismy přijímat dítě, jemuž je bližší němčina nebo angličtina. Jestliže například ve Vodňanského básničce jsou okna „domčí oči“, pochopí dítě žijící v českém prostředí, že domek je tu poeticky oživován i gramatickou koncovkou? Řekne-li potom, že na někoho počká před „domčím vchodem“, rozumí se samosebou, že jde o jazykovou hru. Bude totéž hrou i pro dítě v prostředí nečeském, nebo bude tento bilingvisticky

vychovávaný čtenář považovat poeticky jazykový přístup za jazykovou normu? Neboli, bude to pro něho opravdu poezie? V tuto chvíli bych si netroufala odpovědět. Nevím ani, zda tady má jistější představu Jiří Gruša, tím spíš, že sám si do emigrace přinesl a uchoval jazykové bohatství a živou schopnost je tvořivě rozvíjet. A tak se mé otázky týkají nejen výběru čítankových textů, ale i textů určitých technice českého čtení, které se autor snaží jazykově ozvláštnit. („Kdo má doma, ten se má“ (doma = domov), „Eda umí dopis“ atd.) Protože autor i vydavatel slibují pokračování této čítanky, přimlouvala bych se ve druhém díle za Ladova Kocoura Mikeše, vydávaného též ve Švýcarsku, a snad by stál za úvahu i Kája Mařík, který je dodnes četbou českých dětí. Rovněž tak Rumcajs, třebaže při hodnocení v emigrantském okruhu kdysi neuspěl: Je to loupežník hájící svobodu proti hloupému a nadutému mocipánovi, oba tito soupeři se svými charaktery neliší od tradičních postav z klasických pohádek. Myslím, že čítanka bude i zajímavým umělecko-pedagogickým experimentem, v němž sehraji důležitou roli zkušenosti rodičů, kteří s ní budou pracovat. Přála bych Jiřímu Grušovi, Pavlu Kohoutovi a všem, kdo se na čítance podíleli, aby měla jejich knížka do budoucna na svědomí nejen pár dobrých bohemistů, ale i vrstvu lidí, kteří budou sledovat českou kulturu a v zahraničí ji podporovat a propagovat, v přesvědčení, že má světu co říci.

(Obsah, červen 1989; Český slabikář vydal: Österreichischer Bundesverlag A-1010 Wien I Schwarzenbergstrasse 5)

Redakci „Melodie“

Vážený pánové,
jak víme všichni, kdo čteme pravidelně náš tisk a sledujeme naši milou televizi, náš život se skládá z velkých úspěchů a drobných nedostatků.

Z dobře informovaných kruhů, blízkých vašemu ctěnému časopisu, jsem se dozvěděl, že i já osobně se mám dožít 13. března velkého úspěchu – totiž dostat před televizními kamerami jednu z cen Melodie.

Drobný nedostatek tohoto velkého úspěchu pro mě spočívá právě v těch televizních kamerách. Zdá se mi, že v době, kdy jsou bití a zavírání lidé, kterých si vážím (a někteří jsou dokonce moji kamarádi) a kdy čs. televize svorně s ostatními sdělovacími prostředky vytváří pogromistickou náladu proti těm, kteří se nebojí veřejně projevit svoje názory na stav této společnosti v souladu s naší ústavou i s dokumenty, které naše vláda podepsala – tedy zdá se mi, že není nejvhodnější doba cokoli oslavovat a tvářit se na obrazovce, že se jako raduju, když se vlastně zase tak moc neraduju. Těžko se totiž, byť na jeden večer, dostávám do bezvědomí. Rád bych takovou cenu převzal tak, aby u toho nebyli ti, kterých si nevážím. Ale to asi nejde. A tak vám jen tentokrát poděkuju a nechám si podobné oslavy na dobu, až se zase jednou slavnostně vyhlásí, že jsme se zase jednou dopustili omylu nebo nedej Bože dokonce nezákonností.

No a ti, kteří to říkají s netaktickým předstihem, budou propuštěni ze žalářů, amnestováni a snad dokonce veřejně oslavováni a voleni do státních nebo alespoň svazových funkcí tak jako v některých sousedních zemích, kde jsou o slepičí krok před námi. Je to ode mne asi značně sobecké a netaktní, že vám narušuji na poslední chvíli slavnostní atmosféru tohoto večírku, ale byla nakonec oceněna moje písnička Poločas rozpadu. RG: Nezapomeň – kdo jseš, nezapomeň – kam jdeš. No a já se snažím.

Petr Skoumal

Jan Procházka

Dramatické dílo Pavla Kohouta

Bylo to v československém divadle v roce 1952, v přívalu konjunkturálních her, které plakátově oslavovaly dělnickou třídu, zprimitivňovaly takzvaného kladného hrdinu, nanášely černou barvu na odpůrce socialismu a záporné typy, zjednodušovaly konflikty a třídní rozpory, zbavovaly schematicky pojaté typy vši životnosti a individuálnosti, vystačily v líčení venkova zesměšňováním odpůrců násilného kolektivizování půdy a dramatičtějšího děje dosahovaly jen v příbězích diverzantů a špiónů, zasvitla původností veršovaná komedie Pavla Kohouta *Dobrá píseň*. Zjevně inspiračně čerpala ze sovětské Gusjevovy komedie *Věčně mladá historie*, kterou Kohout přebásnil z ruštiny. Milostný námět však Kohout vyjádřil se skutečnou poezií, která v té době byla na českém jevišti vzácností. To ještě nikdo netušil, že mladý básník přijde za tři roky s hrou, která projde zákulisními překážkami, než se dostane na jeviště. *Zářijové noci* (1955) sáhly tématicky do vojenského prostředí a troufaly si z něho vytěžit lidské osudy důstojníků a řadových vojáků bez ohledu na to, že armáda chce vždycky zachovávat před veřejností dekorum čítankových hrdinů.

Destalinizace navodila znenáhla také obrodu českého divadla a dramatu. Nejen v tématické oblasti, ale také v technickém zpracování. Schema dřívějšího prostoduchého realistického půdorysu bylo porušeno Pavlem Kohoutem, když ve hře *Taková láska* (1957), nepochybně po Pirandellově vzoru, porušil konvenční divadelní iluzi postavou Pána v taláru, který vpadá do příběhu mladé lásky komentářem fingovaného soudního procesu, kde z citové prohry mladých lidí je viněna i socialistická společnost. Kohout v této hře rozvinul drama ze společenského skandálu, rozvráceného manželství a zmařené lásky. Je soudem nad společenskou necitlivostí a zbabělostí, které zaviní sebevraždu nevinného člověka.

Podobně jako Hrubína, Topola, Aškenazyho, Blažka, Březovského a řadu tehdy vznikajících divadel malých forem zajímá i Kohouta problematika příslušníků mladé generace s kritickým vztahem k rodičům, k předchůdcům, jež vinila ze spoluúčasti na všech deformacích předcházejících let. Také Kohouta zajímají problémy mládeže z různých společenských vrstev a rozdílné nazírání budovatelů socialismu a jejich mladých nástupců. Ve hře *Třetí sestra* (1960) vytvořil nejpravdivější typ v dívce z mladého pokolení. Vybavil ji prostořekým argotem, zdůraznil její nechuť k proklamativním přednostem nového společenského zřízení, o němž se vyslovovala s provokativní otevřeností. Zároveň vystihl její potřebu citovosti a citlivosti, vyvolanou sirotou vedle dvou dospělejších sester. Kohoutova hra opět přinesla motiv, zvracející dosavadní schéma realistické hry. Do světa živých vbásnil Kohout přízrak mrtvé matky, oživující – jako kdysi v Čapkově *Matce* – ve vzpomínkách pozůstalých až v konkrétní zjev.

Československé drama a divadlo vstupovalo tehdy do zatím od konce války nejslavnějšího období šedesátých let. Zrod malých divadel, nástup absurdní dramatiky, dramatici Havel, Klíma, Pavlíček, Topol, Hrubín, to byla pestrá paleta, jakou se mohla chlubit tehdejší divadelní Praha. Divadlo se stávalo vyhledávanou tribunou veřejného mínění, jinak stroze usměrňovaného, a umožňovalo mu

plnit základní společenskou funkci etického soudce.

Hry československých dramatiků nepřicházely na jeviště bez obtíží. Byly posuzovány před uvedením stranickými dohlédacími orgány, premiéry byly často oddalovány. Vedl se skrytý zápas mezi dramatiky, kteří chtěli ventilovat jevištěm nejpálčivější problémy současnosti a mezi stranickým dozorem, který nepřál kritice, natož polemice nebo dokonce pamfletu, týkajících se veřejných záležitostí a poměrů. Tak se nedostala vůbec před veřejnost Kohoutova hra *Říkali mi soudruhu* (1960).

Kohout se pak obrátil k adaptacím slavných románových předloh. V roce 1962 byla uvedena jeho verneovka *Cesta kolem světa za 80 dní*, v roce 1963 sáhl po utopistickém románu Karla Čapka *Válka s mloky*. Aktualizoval jej pro jeviště k nelibosti stranických dogmatiků rovněž zkušenostmi z deformací minulých let a konfrontoval svět odlidštěných mloků bezděčně se světem dehumanizované praxe tzv. kultu osobnosti.

Pro absolventy divadelního učiliště v Disku napsal hru *Dvanáct a mimořádně plodný rok* 1963 uzavřel adaptací *Haškova Švejka*. V té době se hlásila ke slovu také inspirace z přeludně básnivého díla Franze Kafky, navazovalo se na odkaz *Haškova Dobrého vojáka Švejka*. Jeho postava zase nabyla na aktuálnosti. Toho využil Kohout k nové divadelní dramatizaci českého literárního bestselleru. To už byl Pavel Kohout pomalu na vrcholu slávy. Stal se jedním z nejhranějších českých autorů v zahraničí. Toto jeho období bylo určeno hrou *August, August, August* (1967). Podtextem této clownské komedie je vlastně tragický pocit života. Napsaná jako bohatá herecká etuda, ale prozrazující, jak do jejího exotického prostředí cirkusové manéže vpadá rovněž neuspokojení z nemožnosti osobitější realizace. Kohout byl jedním z prvních moderních českých dramatiků, který rozbil konvenční dramatickou formu. Osvobodil ji od schematu povrchního realismu padesátých let a obohatil ji o postupy, jakými pracuje filmový scénář. Přitom dal volný průběh své tvůrčí fantazii, svému dynamickému jevištnímu temperamentu, své schopnosti vemlouvavé exhibice. Ve většině těchto her, plných chytrého humoru, duchaplných nápadů a nevšední poezie mu šlo o to, vytvořit působivý jevištní obraz, který se dynamicky snaží zachytit problémy společenské morálky.

Jako duchovního iniciátora a mluvčího *Pražského jara*, jako reformního komunistu, vyloučeného v roce 1969 ze strany, postihl Pavla Kohouta samozřejmě podobný osud jako jeho bezpartajního přítele, dramatika Václava Havla. Kohout nesměl nic publikovat, jeho hry se v Československu nesměly hrát. Rakouská a západoněmecká divadla se stala od roku 1970 útočištěm pro jeho nové hry. Původní texty a adaptace povídek Leonida Andrejeva, románů Franze Kafky a Romaina Rollanda, to byly Kohoutovy autorské zájmy. V Praze ostře střežený autor napsal ještě před svým vyhoštěním z Československa pro pokojové divadlo pronásledované *Vlasty Chramostové* komorní verzi *Shakespearova Macbetha* *Play Macbeth* (1978), ve které si sám zahrál. Když se na podzim roku 1979 ocitl ve Vídni, stal se dramaturgickým poradcem *Burgtheateru*. V témže roce byla uvedena jeho aktovka *Atest*. Vypůjčil si od Václava Havla jeho hlavního hrdinu *Ferdinanda Vaňka* z aktovek *Audience* a *Vernisáž*, za stejným účelem. Zajímal ho osud člověka ve výjimečném stavu určité společnosti. Z vlastních zkušeností čerpal konflikty pro dramatický střet jedince s totalitní mocí. →

V roce 1981 přepsal pro jeviště osud pražské herečky Vlasty Chramostové v období, kdy ji postihl zákaz hrát, Marie zápasí s anděly. Nejde mu v této hře jen o konkrétní lidský osud, ale o model všeobecné platnosti, vydávající varovné svědectví. Aktovka Marast (1982) je další z řady ze života spisovatele Vaňka a opět přináší důkaz o mocenskopolitických mechanismech socialismu a jejich působení na chování jednotlivců, kteří proti těmto mechanismům bojují. Prvky absurdní dramatiky, jakých použil Havel v několika svých aktovkách, měly samozřejmě vliv na Kohoutův autorský rukopis.

V roce 1982 se Kohout představil ještě dvěma adaptacemi. Pro dětské obecenstvo přepsal Augusta a do komorní podoby převedl na podkladě německého překladu Ludwiga Fuldy Rostandova Cyrana. Rok poté píše pro Hamburk adaptaci Dostojevského románu Hráč, v roce 1984 uvedlo pak divadlo v Basileji Velkou hru javoru podle románu rumunského autora Mircey Eliade.

Přepřelování Orwellova slavného románu 1984, adaptace Molierova Dona Juana, Gogolova Revizora, Shakespearova Snu noci svatojánské, to je jen letmá připomínka několika dalších titulů, které Pavel Kohout, kromě několika románů, napsal pro vídeňský Burgtheater.

V loňském roce západoberlínským Schlossparktheatrem v rakouské Bregenzi uvedená hra – zatím Kohoutova poslední – má titul *Pat aneb Hra králů*. Také ona prozrazuje Kohoutovu literární rutinu a nesporný dramatický talent. Popud k této skurilní hře, kterou Kohout označuje jako evropskou komitragédii, mu poskytla podivná agenturní zpráva. Asi před pěti léty přinesla zprávu o dvou japonských vojácích, kteří zapomenuti v džungli jednoho z ostrovů Jižního Pacifiku, vedli pořád ještě druhou světovou válku. Zpráva o tom, že válka již dávno skončila, je prostě nezastihla.

Příběh Kohoutovy hry se odehrává v některém z evropských velkoměst, které bylo kdysi okupováno nacisty. Tři postavy, doktor filozofie, jeho žena a židovský intelektuál jménem Kellermann, skrývající se před nacisty v doktorově sklepě, zápasí o vítězství ve hře století, jejímž jádrem je spor o to, má-li se život přijímat s kompromisy nebo bez nich. Žena je manželkou a milenkou oběma mužům zároveň, jak postupně vyjde najevo. Kellermann neví, že je již dávno po válce. Doktor ho udržuje v tomto vědomí, protože sám spisovatel a překladatel, využívá Kellermannovo literární nadání tím, že si přivlastňuje jeho překlady Shakespearových Sonetů. Dojde pochopitelně k střetnutí, ve kterém doktor a žena informují Kellermanna o skutečném stavu světa a života. Dochází k střetnutí v mezilidských vztazích tohoto tria. Kohout tu napsal znamenitou příležitost pro tři charakterní herce v inteligentním, dramaticky vypjatém dialogu nad rozehranou šachovou partií. Rozsáhlé dramatické dílo Pavla Kohouta vydává plastické svědectví o jeho růstu jako dramatika a jako člověka. Vede od počáteční euforie nadšeného svazáka, básníka, opěvujícího československý socialismus, přes celou řadu her, v nichž se Kohout trápí problémy lidí, zmítajících se v přehmatech socialistické společnosti. Narůstá v něm potřeba vypořádat se s problémy morálky a svědomí, snažit se bojovat proti bezpráví, páchané totalitní mocí, které kdysi sám přesvědčeně sloužil, a hledat v dramatických příbězích svých her odpovědi na nelehké problémy dneška. Kohoutovo dramatické nadání, jeho temperamentní exhibicionismus, jeho vrozený smysl pro poezii a humor,

jeho dravá a zdravá drzost způsobily, že má celou řadu přátel a obdivovatelů, ale samozřejmě jako každá velká umělecká osobnost a navíc vzhledem k nejednoduchému a jemu samotnému nic neusnadňujícímu politickému vývoji, má také řadu nepřátel.

Nikdo mu však nemůže upřít, že jeho talent a spisovatelská píle ho už dávno zařadily po bok pozoruhodných moderních dramatiků. A to nejen československých.

Mnichov 12. 4. 1988

Ota Filip

Mírová cena německých knihkupců Václavu Havlovi

Komise, která každý rok při příležitosti Frankfurtského knižního veletrhu uděluje Mírovou cenu německých knihkupců, se letos koncem dubna rozhodla pro Václava Havla. Český dramatik, člen Charty 77, nejvýznamější osobnost duchovní opozice proti totalitnímu režimu v Československu, je tedy čtyřicátým pátým nositelem Mírové ceny německých knihkupců 1989.

Jestliže Václav Havel bude moci dne 15. října 1989 osobně převzít ve frankfurtském kostele svatého Pavla, kde se v roce 1848 konal pokus o první německou demokracii, nejvýznamější literární cenu, kterou lze v německé jazykové oblasti obdržet, byl by prvním Čechem, který by se v chrámu svatého Pavla zúčastnil oficiálního aktu.

Před Václavem Havlem byl do kostela svatého Pavla ve Frankfurtu v revolučním roce 1848 pozván František Palacký. Český historik však do Frankfurtu na shromáždění přípravného demokratického „výboru padesáti“ nejel, nýbrž poslal zástupcům budoucího národního shromáždění svůj slavný dopis, v němž odmítl českou účast na jednání o novém demokratickém Německu a vyslovil se pro reformu a udržení rakouské monarchie, v níž pro Čechy viděl přece jen větší záruky pro národní rozvoj, než ve frankfurtskými romantiky plánovaném mnohonárodnostním Velkoněmecku. Každý český středoškolák snad ještě dnes zná z paměti proslulou větu z Palackého dopisu do Frankfurtu z roku 1848, v němž český historik praví, že „kdyby Rakousko neexistovalo – samozřejmě, že Palacký měl na mysli tehdejší dobu – museli bychom jej v zájmu Evropy vytvořit.“

Doby se však mezitím změnily.

Po nejvýznamějším českém historikovi 19. století Františku Palackém, který v roce 1848 do Frankfurtu nejel, by 15. října 1989 měl do frankfurtského kostela svatého Pavla přijet nejvýznamější současný český divadelní autor Václav Havel.

Srovnáme-li pozvání dvou Čechů do frankfurtského kostela svatého Pavla, Františka Palackého v roce 1848 a Havlovo o 141 let později, zjistíme, že vlastně není co srovnávat; můžeme poukázat jen na podstatné rozdíly obou pozvání.

František Palacký se o pozvání do Frankfurtu dozvěděl doma. Do Frankfurtu jet mohl, ale z politických důvodů a po zralé úvaze tam nejel, i když věděl, že by se mohl z Německa kdykoliv vrátit zpět do Prahy. Václav Havel se →

Z dopisu Karla Steinbacha Rafaelu Kubelíkovi:

Tvé pětasedmdesáté narozeniny - to je takové věkové jubileum a Tvoji přátelé, obdivovatelé a ctitelé vzpomínají na Tebe a blahopřejí Ti. Samozřejmě patřím mezi ně. Je přirozené, že Ty v těchto dnech budeš přemýšlet o svém životě a dělat bilanci své činnosti umělecké; vzpomeneš dnů zlých i radostných a hlavně, kolik jsi toho splnil a dosáhl z toho, co jsi v mládí si předsevzal, když obzory byly nedohledné. Bilance, drahý příteli, je velkolepá. Je to splnění všeho, co jsi očekával - co mohla Tvoje umělecká osobnost docílit. Jiní odborníci hudební budou o Tobě psát. Patříš mezi nejvýznačnější představitele hudebního světa této generace.

Na mysl mi přicházejí všechny Tvoje koncerty, co jsem slyšel zde v Americe, ale nezapomenutelné po celý život ty ovace 15. srpna 1972 při premiéře "Cornelie Faroli", kterou jsi zkomponoval, nastudoval a dirigoval v Augsburgu u Mnichova, v rámci olympijských her v Mnichově. Všechny referáty v novinách byly tak nadšené, že jsem si je uschoval ve svém archivu a znovu jsem si je dnes přečetl. My Češi, co jsme byli přítomni této velké umělecké události, byli jsme bezměrně pyšní a šťastní.

(Foto Josef Snobl, Kolín n. R., text Reportér č. 3/89)

(pokračování článku Oty Filipa)

o tom, že dostal Mírovou cenu německých knihkupců a o pozvání do Frankfurtu dozvěděl v době, kdy seděl ve vězení. Podle sdělení z okruhu jeho nejbližších přátel vzkázal Václav Havel ještě z vězení, že Mírovou cenu německých knihkupců považuje nejen jako ocenění své literární práce, ale především za vyznamenání všech těch, s nimiž v uplynulých dvaceti letech bojoval v Československu za občanská práva, za svobodu osobnosti a za mír. O cestě do Frankfurtu se však Havel vyjádřil velmi skepticky, protože nevěří, že by ho režim, kdyby do západního Německa jel, pustil zase zpět domů.

Důvody a politické rozvahy, které František Palacký 1848 uvážil a na jejichž základě se rozhodl do Frankfurtu nejet, stojí za připomenutí, protože osvětlují i značně komplikované, nicméně ne vždy jen negativní stránky vztahu mezi Čechy a Němci.

Když se v roce 1848 František Palacký z Frankfurtu dozvěděl, jak v kostele svatého Pavla shromáždění revolučně-romantičtí demokraté reagovali na jeho dopis, byl trpce zklamán. Zástupce rakouských liberálů na frankfurtském shromáždění Ernst Schilling hřimal z tribuny ve frankfurtském kostele svatého Pavla takto: „Nepodaří-li se nám Čechy slovy přesvědčit k tomu, aby vstoupili do Německého svazku národů, tak je k nám přikováme mečem.“ Inu, evropští, němečtí i rakouští liberální demokraté a antimonarchisté z revolučního roku 1848 měli o demokracii poněkud zvláštní představy. František Rieger se v Praze právem rozčilil a Schillingovi odpověděl slovy: „Na podobné argumenty budeme asi nakonec muset odpovědět husitskými palcáty...“

O vstupu Čechů do Německého svazku, který měl sdružovat všechny v tehdejších středoevropských monar-

chických utlačené národy, nechtěli vlastenci v Praze právem ani slyšet. Ale – a proto se o Palackém a o Frankfurtu 1848 zmiňujeme – i když Češi správně a právem odmítli vstup do Německého svazku národů hlavně proto, že měli obavy, aby je „německé jazykové moře“ nepohltilo, přece jen zůstala němčina a překlady do německého jazyka pro české autory světovou řečí, která nám už téměř po dvě století otevírá dveře do světa. Připomeňme si jen několik známých příkladů: Karel Čapek se v první polovině dvacátých let stal světoznámým až poté, když jeho divadelní hry „RUR“ a „Ze života hmyzu“ byly uvedeny nejprve na tehdy předních divadelních scénách v Berlíně a kdy jeho romány „Továrna na absolutno“, „Kraťas“ a „Válka s mloky“ byly přeloženy do němčiny. Haškův „Švejk“, v Československu literární vědou tehdy ještě ignorován, vyšel v Berlíně v německém překladu už v polovině dvacátých let; krátce po knižním vydání ho na scénu svého tehdy slavného divadla uvedl Erwin Piscator. Už v roce 1926 napsal Kurt Tucholsky v berlínském, tehdy nejvlivnějším německém literárním časopise „Die Weltbühne“, o Haškovi oslavnou stať. V osmém svazku nejvýznamějšího německého naučného slovníku „Der große Brockhaus“ z roku 1931 věnovali autoři Haškovi a jeho Švejkovi dva sloupce. V českých literárních slovnících se Hašek a Švejk tehdy ještě nevyskytovali. Max Brod přeložil Janáčkovu operu „Její pastorkyně“ do němčiny. Pod názvem „Jenufa“ ji – čtyři roky před uvedením na scéně Národního divadla v Praze! – v Berlínské opeře inscenoval tehdy už slavný Erich Kleiber. První německé Bezručovy „Slezské písně“ vyšly v německém antifašistickém exilovém nakladatelství Julius Knittl v Moravské Ostravě; Bezruč v roce 1936 přebásnil do němčiny Rudolf Fuchs. O překlad Bezruč se mezitím pokoušeli i další, →

jenže Fuchsův překlad je dodnes nejlepší.

Po roce 1933, kdy se Hitler ujal v Německu moci, a hlavně po roce 1939, kdy nacisté obsadili i zbytek Československa, nemohla němčina už plnit roli zprostředkovatele a „uvaděče“ české literatury do světa. Tuto úlohu převzal německý jazyk opět až počátkem šedesátých let, tedy pro Václava Havla právě včas. Když v roce 1963 uvedl Václav Havel v Praze svou první divadelní hru „Zahradní slavnost“, byla to opět němčina a německý překlad, který Havla uvedl nejprve do západní německé jazykové oblasti, na německé scény a odtud do celého světa.

Slovník českých spisovatelů z roku 1982, který vyšel u Josefa Škvoreckého, dokazuje přesvědčivě: Všechny divadelní hry nebo knihy, které Václav Havel napsal od roku 1963, byly nejprve přeloženy do němčiny, publikovány v západoněmeckých nakladatelstvích nebo uvedeny na západoněmeckých a na rakouských scénách. A všechny světové premiéry Havlových her, které napsal po roce

1969, se konaly na divadlech v západní německé jazykové oblasti. Václav Havel, který už dvacet let neměl možnost vidět ani jednu inscenaci některé ze svých her, je dnes na západních německých divadlech jeden z pěti nejvíce a nejčastěji uváděných autorů.

Společnost, v níž se Václav Havel, nositel nejvýznamější západoněmecké literární ceny nachází, je skutečně vynikající, vyjmenuji jen některé: Albert Schweizer, Hermann Hesse, Karl Jaspers, Ernst Bloch, Max Fritsch, Manes Sperber, Siegfried Lenz. Ze Slovanů dostali Mírovou cenu německých knihkupců polský filozof Leszek Kolakowski, ruský spisovatel Lev Kopelev, polský historik Wladyslaw Bartoszewski a starosta města Jerusalema, Teddy Kollek, kterého počítám také mezi nás, protože se ještě pořád hlásí k svému polskému původu.

Václav Havel je tedy čtyřicátým pátým nositelem Mírové ceny německých knihkupců.

MILAN JUNGMANN

Heretik mezi heretiky

Nový román Jaroslava Putíka *VOLNÝ LET VOLIÉROU* (edice Petlice 1988, 493 str. A5) začíná přesně 2. dubna 1983 před vilou starého básníka v ulici U Landronky a tamtéž po čase končí, tedy před vilou Jaroslava Seiferta, jehož proslulý verš o „zpropadené voliře Čech“ jako by titul románu inspiroval. Oxymórní spojení volnosti letu a uzavřené voliery je přitom jakýmsi předznamenáním tóniny textu, zřetelným upozorněním čtenáři, že nebude patrně čist běžný realistický příběh, nýbrž prózu usilující o metaforické uchopení skutečnosti. Moto z K. Poláčka „Přes tu naši louž letěl chocholouš“ pak signalizuje, že stavebními prvky této metafory budou paradox, groteska, ironie a absurdita a z nich že se vzklene parabola jako umělecky naléhavý obraz „naší louže“.

Volný let voliérou je s předešlým autorovým románem *Muž s břitvou* spjat stejnou vypravěčskou metodou, ke které Putík dospěl po určitých tvůrčích rozpacích minulých let a která – zdá se – nejlíp vyhovuje jeho naturelu, umožňujíc mu plně uplatnit předpoklady jeho talentu, kořenícího v racionalitě a intelektu. K šťastnému nálezu mu dopomohla nově koncipovaná postava vypravěče. V *Muži s břitvou* ho vydává za majitele zápisků hlavního hrdiny a jejich komentátora, v tomto románě je stylizován jako klasický narator, který ale svou úlohu perzifluje, odkrývá zákulisí jeviště, na něž postavy uvádí, nežije v řádu předpokládané vševědounosti, naopak s ní polemizuje tím, že příběh odkrývá jako uměle vytvářený a aranžovaný, že se často sám jen dohaduje smyslu probíhajících událostí.

Úvod 5. kapitoly tvoří úvaha nad problémem objektivního vypravěče, který je údajně „nucen si ledacos vymýšlet, aby vysvětlil, jak ke svým vědomostem přišel, krátce a dobře lže“. Náš vypravěč nemíní takto podvádět čtenáře, proto svou roli mluví v plurálu majestatika. To je v umělecké próze dosti neobvyklý postup, běžný spíš ve vědeckém pojednání. Putík ho patrně zvolil pro vypravěče proto, aby naznačil jeho odstup od hrdinů a jejich příběhů, ale odstup jen *zdánlivý*, jen domněle „nadosobní“: kamufluje totiž a utajuje, že vypravěč si o věci celé už předem myslí své, že ji znevažuje, bagatelizuje, až zkomičtuje. Už

v tomto základním vypravěčském gestu je tedy rozpor mezi podáním a smyslem, a tento „nesoulad“ se pak rozšíří do nejrůznějších vrstev textu. Čtenáři nastavuje vypravěč tvář váženého rozšafy, dává mu mudrlantské rady do života a varuje ho před jeho úskoky a lstí. Přitom nám namlouvá, že pracuje „metodou prospektování“: příběhy podle něho nejsou plodem fantazie, ale darem, šťastným nálezem či úlovkem, je třeba jen zaslechnout jakýsi šepot a pak ho správnými slovy tlumočit. Jenže najít správné slovo je „úkon magický“ a je to spojeno s funkcí zaklínací a věštebnou.

Celý tento výklad je veden tónem náramně vážným, ale čtenář v něm snadno zaslechne potutelnost ironika, každé jeho tvrzení je zároveň pravdivé a zároveň zavádějící, nic z toho, co říká, není jisté a spolehlivé, tušíme, že si z nás občas střílí, že svá tvrzení myslí někdy doopravdy a jindy nás jen provokuje, nelze mu prostě na slovo věřit. Putík je posedlý snahou odkrývat odvrácenou stranu světoběhu i člověka, noří se do paradoxů a absurdit jako do rodného živlu, v němž si znovu a znovu potvrzuje, že všude jsou na nás nastraženy svody odvěké potřeby člověka v něco věřit, oddat se něčemu nadosobnímu, spočinout v bezpečí jistot, přijmout uklidňující pravdu. Tuto naši slabost čtenáři vytrvale připomíná jako ohrožení jeho skutečného lidství a integrity. Je ze zásady skeptik a pochybovačství jeho vypravěče se nezastaví opravdu před ničím. Zvlášť spadá na vznešené abstraktní pojmy, jako svoboda, spravedlnost, humanismus, ba dokonce láska, jimiž si člověk kráší svůj neradostný pozemský úděl:

„...všichni kňourají po lásce. A proč? Protože se jim namluvilo, že na ni mají právo jako na penzi, lázně a nemo-censkou... Je-li láska něco tak samozřejmého jako vzduch, voda a chleba, má-li na ni nárok skutečně každý, je-li tak samozřejmá, kde je potom ono vzácné, výjimečné, pro něž je tak ceněna? Jedno nebo druhé: buď je to cit opravdu vzácný a výjimečný, a pak vykvétá jen ojedinele... anebo je to cosi všedního, jakási fyziologická potřeba, účelová hra přírody...“

Vedle nového typu vypravěče došel Putík ještě k něčemu, pro poslední období jeho tvorby významnému: svou životní filozofii nerozvíjí na velkých historických událostech a úctyhodných hrdinech, nýbrž na *kuriózních mali-*

chernostech života a postavách naveskrz všedních, ba pitoreskních, chce v něčem nepatrném, bezvýznamném, až směšném objevit poselství, jaké jiní hledají v tzv. nezapomenutelných okamžicích dějin. Člověk mu není velký či malý postavením, ale lidskou kvalitou. Holohlavý holič z maloměsta, ještě k tomu notně potrhlý, je médiem, skrze něž nahlížíme dobu na přelomu 30. a 40. let. A nyní tedy máme s vypravěčem vstoupit do „času katastrof“, kdy se skupina lidí, kteří „vypadli při prudkém čehý-hot z bryčky“, rozhodne k „osvobodivému činu“. Je na první pohled nesmyslný: ač většina z nich v životě neviděla horolezeckou výstroj, plánují výstup na Kilimandžáro. Putík je však ve svém pojetí absurdnosti světa důsledný: proti univerzalizmu velkých dějin staví jedinečnost kurióznosti. A tím už vlastně ironik zlomyslně splétá vítězům koncept, v němž ti z bryčky vypadlí byli určeni ke zbezvýznamnění a k zapomenutí.

Racionální zdroje této ironické prózy jsou tedy zároveň pod neustálou kontrolou skepse. Putík nedůvěřuje všemoci rozumu (tento motiv je zdůrazněn už ve Smrtné neděli), jeho schopnosti proniknout ke konečnému smyslu bytí, sklání se před tajemstvím stvoření, před neprohlédnutelností dějin a nezbadatelnými propastmi lidské duše. Přiznáním vlivu iracionálních sil na lidský osud se tak odkazují do patřičných mezí nároky rozumářství, které jeho prózy ovládá a nedovolí do nich vstoupit sentimentalitě, patosu či lyrickému rozněžnění. Pokora před nepropočitatelností člověka a skutečnosti, před „vrtkavou bohyní Náhodou“ ho zachraňuje před intelektuálským chladem a propůjčuje jeho textům osobitou *hravost*, která je živena především zálibou v paradoxech. Nepředvídatelnost vývoje, náhoda narušuje plánované projekty, události začnou pojednou nabírat jiný směr, než jim chtěli dát hrdinové, nebo nabývat jiného smyslu, než do nich vkládali, a tím se svět jistot rozkolísá a odhaluje se jako svět sebeklamů.

To všechno Putíka nepochybně sblíží s Milanem Kunderou, ale přesto jsou si ti dva vzdáleni nejen stylem a vyprávěčskými postupy, ale především právě postavou vypravěče, který zcela rozdílně hodnotí hrdiny a jejich činy i život a jeho nabídky, který u obou zaujímá ke skutečnosti jiný postoj. To se projevuje i v dílčích motivech. V Putíkových prózách nikdy nemá éros – na rozdíl od Kundery – médijní, významotvornou schopnost a je vždycky odsunut do druhého plánu a podřízen jako všechno nemilosrdné ironii. I kurióznost, jež má v díle obou autorů významné místo, plní u každého z nich jinou funkci: u Kundery je vzrušující mimořádností, odchylkou z normy, která dodává příběhu zajímavost, u Putíka se v ní odhaluje pravý stav věcí a vztahů, absurdita světa, běžnému pohledu unikající. „Všechny naše osudy jsou kuriózní,“ čte se na jednom místě románu.

Jeho hlavní hrdina Marek Bláha, jenž kdysi „chtěl změnit svět“ a „byl v nejlepším diskvalifikován a poslán k rejžákům“, ale „dostal se z toho“, protože neztratil vnitřní těžiště, zatouží jednoho dne vyběhnout z letitého nehnutého živoření a odhodlává se k činu: „Já chci VEN, něco udělat, abych se nezbláznil z toho marného plynutí času nad rýžáky a smetáky,“ přiznává se své přítelkyni. Nemá to ale být žádná opoziční akce, nic tzv. protistátního, nýbrž jen „pokus o svobodný čin, nepolitický, ale nakonec politický“. Pochopitelně, v této zakleté zemi je svobodný čin vždycky činem politickým. S pomocí několika přátel a

dalších podivínů je na několika příjemných sedánkách rozhodnuto zahájit přípravy na cestu do Afriky a vystoupit na Kilimandžáro. Každý z party plní nějaký úkol, aby jejich společný ČIN skončil zdárně. Přes rozmanité složitosti se cíl kupodivu blíží.

V průběhu příprav se ovšem vyjevují různé charaktery a dojde k několika proměnám ve vztazích postav, Marek např. se stane milencem trochu záhadné a hlavně rezolutní a cílevědomé paní Kamily, jejíž vila je prazvláštní směsicí estétství a ordinérnosti, pěstování králíků se slučuje se sběratelstvím míšeňského porcelánu. Zároveň s tím, jak přípravy pokračují, začínají se vytrácet reálné proporce našeho života 80. let a jejich místo zaujímají podivné „zástupky“ – to se vyprávění odpoutává od věrnosti realistickému popisu a vztyčuje parabolický oblouk. Detaily života jsou a nejsou „reálné“, něco je na nich vždycky podivného a podezřelého, cítíme, že tyto podrobnosti samy o sobě jsou vlastně bez významu, ba že jsou nesmyslné, že zacílenost popisu směřuje k něčemu jinému než k tomu, co se jím sděluje, nebo že události, činy a akce mají ještě jiný než vypravěčem nabízený výslovný smysl. Podezřele důkladně a často se nám referuje o Markových domovnídůvěrnických lapáliích, o hádkách nájemníků kvůli kouřicímu lejnu a splachování klozetu, o udavačství znesvářených babizen atd. Proti myšlence duchovního rozletu tady zdvihá hlavu ubíjející malost, nicotnost a nízkost, hodnotové vrstvy se podivně mísí, důležitost splývá s malicherností, až ztrácíme vědomí o tom, co je pravé a co náhražka, nevíme, zda Vernetův obraz je skutečně originál či přece jen kopie, zda Kamilin porcelán je vskutku míšeňský či jen jeho nápodoba, je-li podvodník Petřík nebo paní Simona apod. Navíc vychází najevo, že Markův nápad s cestou do Afriky vlastně přišel vhod ostatním, má opatřit nezbytnou protekci u spolužáka, nyní velevýznamného funkcionáře.

A co je symptomatické: vypravěč nás nikdy nezavede tam, kde se o zdaru či nezdaru akce jedná, o tom referuje velmi skoupě, to ho totiž nezajímá, strhují ho peripetie lidských vztahů, pohled na to, jak se chovají lidé, když se jejich zmocní bláhová naděje, když začnou jako náměsíční kráčet za snem a nevnímají nic z krutostí života kolem, který jim přece už předtím dal za vyučenou. Bezstarostné tlachání, občas při ohničku a vždycky při dobrém pití důvěřivé snílky ukolíbá, takže si nepovšimnou ničeho podezřelého. Všechna fakta, údaje a popisované události jsou stále víc zvěstovateli čehosi podstatnějšího, než nám sdělují, totiž utajeného, pravého významu toho, co se děje, co tvoří neodhalenou hrozivou skutečnost, o níž nepadne slovo. Rozpor vypravěčské hravosti a krutosti světa, jenž je takto „ležerně“ popisován, ale v němž lidé mají „rakovový syndrom“ a hledají náhradní svobodu, naznačuje, že skrytý význam příběhu musí být interpretací teprve zjišťován. Nuže, naši hrdinové se pustili odvážně do dobrodružného podniku a mají náhle dobrý pocit, že ožili, že se děje něco pro ně důležitého a že konečně prorazí krustu, pod níž nemohou dýchat. Ve skutečnosti ale přitom postupně ztrácejí přehled nejen o světě a realitě kolem sebe, ale i o sobě samých, jsou oblouzeni svým snem o možnosti svobodného činu v nesvobodě, jsou v osidlech, aniž to tuší a aniž si to připouštějí. Stala se z nich uzavřená sekta, která si vytváří vlastní morálku a hodnoty, ale i fikce, je odtržena od celku a ani nevnímá záludnost své izolace. Akce dopadne ovšem katastrofálně, na letištní celnici jsou

všem odebrány pasy a pod rafinovaně vymyšlenou nálepkou „Brigáda přátelství s africkým lidem“ odjíždí jiná, oficiální skupina, která té Markově vypálila rybník. Když se pošetilost holedbá maskou protřelosti, vždycky spláchnou dobré úmysly nad výdělkem. Potom si zoufají nejen naši hrdinové, ale i „hlavní aktér“ velkých dějin se před očima celého národa rozežtká.

Volný let voliérou tedy skončil pádem na tvrdou zem reality, neboť nebral na vědomí, že bránit se moci sebeklamem, iluzí či falešnou nadějí je vždycky odsouzeno k nezdaru. Vyšlo najevo, že plán expedice Kilimandžáro byl od počátku jen úniková projekce, nikoli opravdový čin, byla to hra na opravdovost, v níž určujícím faktorem bylo sebeuspokojení. Ale hra a opravdovost se vylučují a sebeuspokojení je počátek konce každé činnosti.

Zasvěcení mohou román dešifrovat i jako román klíčový, neboť některé postavy mají rysy známých disidentů. Ale to je podle mého názoru vcelku málo významné. Důležitější je položit si otázku, zda Putíkova důsledná skepse a ironie netorpedují ony nekonformní skupiny, které se rovněž pokoušejí nějakým osvobodivým činem překonat „obecnou ochablost... líně se vlekoucích a mrtvých dnů“, zda nezpochybňují různé opoziční iniciativy. Mám za to, že soudit dílo takto by byla stejná pobloudilost, jako když z téhož důvodu před lety leckdo odsuzoval satirické zpodobení roku 1968 ve Škvoreckého Miráklu. Putík je ovšem heretik mezi heretiky, ale svou ironizující skepsí plní jen odvčkový příkaz svého žánru být zneklidňujícím společenským elementem, rozvracet příliš bezstarostné jistoty, probouzet smysl pro tušená nebezpečí a ohrožení, pochybovačstvím vracet gestům původní význam, potlačovaný nereflektovaným každodenním provozem. Jako autor nedůvěřuje frázi a frázérství, mříí na svůdnost sebeklamů, ale nikoli na potřebu skutečného činu, odmítá prostě život v iluzi, chce vidět realitu nezkreslenou žádnou útěšnou vyhlídkou. Nabízí nám ozdravující korektiv svou výzvou umět se na sebe podívat ze strany, nebát se zesměšnění, korektiv, který potřebuje každé společenství.

Zároveň Putík tematizuje bez zjevného aktualizacího důrazu a konkrétního popisu zatuchlost naší říše nesvobody, tu zpropadenou voliéru Čech, v níž se žije pouze náhradní život. A právě tím, že zvolil metaforickou výpověď a nikoli realisticky drobnokresebné líčení, stal se jeho text víc než pouhým svědectvím o disidentských trablech a šikanách moci, které v popisné věrnosti faktům je jako obžaloba režimu vždycky kupodivu nevěrojatné. Putíkův román má dimenzi básnického usvědčení, které vyjevuje ujařmující atmosféru celospolečenské zmalátnělosti, v níž proto jednotlivé pokusy o osvobodivý čin mají vedle rysů sebeobětavosti, ba tragiky i příměs donkichotství – „nerozumnosti“.

Štědrost detailů, jichž má Putík v zásobě nepřeberně („Mistr lži se pozná na detailu, jako každý umělec, poznamenal Marek.“), vyplývá ze záměru „oklamat“ čtenáře, zahrnout ho úvahami, sentencemi, bonmoty, historkami a kuriozitami, aby se nechal vlákat na území metafory, kde Wahrheit se proměňuje v Dichtung a kde vše dostává jiný než doslovný význam: ocitáme se ve stylizované říši paraboly, která navazuje se skutečností jen nezbytné vazby, má s ní pouze některé styčné body. Putíkův styl je strážlivý, úsečný, strohý, samá ironie a intelektuální břit, všemocným vladařem textu je vypravěč, jenž si postavy pevně přidrzuje, aby se nevymkly jeho režii, jen vzácně jim

dovolí promluvu, přebírá prostě jejich party se vším všudy. Čtenářská náročnost takto pojatého a podaného příběhu je nepochybná, zdobnosti, dějové napětí, líbivost a atraktivita dostaly výhost, čtenářskému potěšení se tu nenabízí žádná ornamentální lahůdka, žádné citové něžnosti, jenom provokativní zpochybňování posvátností typu „pravda vítězí“ a rozvracení myšlenkových navyklostí. Není to líbivý styl, který se chce všem vmluvit do přízně, ale Putíkova autorská osobitost se v něm manifestuje naplno. Mám za to, že svými posledními dvěma romány vstoupil tento prozatím na šťastnou cestu své tvorby, že našel „sám sebe“ a potvrdil, že patří k předním spisovatelům své generace a k výrazným tvůrcům naší literatury vůbec.

KVĚTOSLAV CHVATÍK

„Osvobozené“ Michala Schonberga

Je paradoxní, že první solidní monografie o Osvobozeném divadle Voskovce a Wericha vychází teprve v roce 1988 a k tomu v Kanadě, v nakladatelství Sixty-Eight Publishers v Torontu, či, jak je zvykem říkat, u Škvoreckých. (1) To samo svědčí o nenormálních poměrech v české poválečné kultuře, zvláště pak v t. zv. „normalizovaných“ letech po roce 1969. Monografie Michala Schonberga „Osvobozené“ však není první prací o Osvobozeném divadle „z literárně historického hlediska“, jak se domnívá její autor v předmluvě ke své knize. Roku 1973 ukončil Vratislav Effenberger obsáhlou práci „Osvobozené divadlo“, která má čtyři části: 1. Divadlo Devětsilu, 2. Honzlova divadelní tvorba, 3. Voskovec a Werich, 4. Osvobozené divadlo Voskovce a Wericha, a rozsah 300 stran strojopisu. Rukopis byl uložen v archivu Divadelního ústavu v Praze; v zájmu nenormální „normalizace“ nesměl být dosud vydán. Michal Schonberg má tedy pravdu, že ostudná mezera v literatuře o Osvobozeném divadle má „důvody čistě politické“. Jeho kniha se tematicky kryje zhruba s třetím a čtvrtým oddílem práce Effenbergovy. Kanadský autor ji ovšem nemůže znát a pracuje zcela samostatně a jde daleko více do podrobností, zvláště pokud jde o osobnost obou tvůrců Osvobozeného divadla, o souvislosti vývoje jejich divadelního díla se společenským vývojem první republiky, o divadelní podobu jednotlivých představení i o jejich ohlas v pražském i zahraničním tisku. Lze tedy souhlasit s anoncí knihy v programu nakladatelství, že jde o „jedinou objektivní historii Osvobozeného divadla“, vycházející důsledně z pramenů. (2)

Autor, Kanadčan českého původu, který práci připravil jako disertaci na univerzitě v Torontu pod vedením Škvoreckého, mohl čerpat jak z obsáhlých rozhovorů s Jiřím Voskovcem, z nichž v knize často cituje, tak z archivu Osvobozeného divadla, spravovaného Janem Mikotou, který mu poskytl potřebné materiály. Měl k dispozici na př. dosud nevydaný rukopis hry „Kostky jsou vrženy“ a texty kritik jednotlivých představení Voskovce a Wericha od všech významných pražských divadelních kritiků od Jindřicha Vodáka po Miroslava Rutteho, Josefa Trágra, A.M. Píšu a Julia Fučíka, rovněž bohatě citované. Důraz na spolehlivost a úplnost pramenů by mohl vyvolat dojem, že jde o materiálově přetíženou literárně historickou práci pro odborníky. Kniha Michala Schonberga „Osvoboze-

né“ je však opakem takové práce. Vznikla přepracováním a zestručněním původní disertace z roku 1979, napsané v angličtině. Do češtiny ji výborně přeložil Ivo Řezníček. Při vši objektivitě a dokumentární hodnotě první publikované monografie o jedinečném divadelním útvaru Osvobozeného divadla a jeho tvůrcích Voskovci a Werichovi si zachovala to, co je nejdůležitější a nejobtížnější při historické práci o uměleckých dílech: původní okouzlení jedinečností uměleckého zážitku, i když v tomto případě mohl být dosažen již jen zprostředkovaně. Schonbergova knížka o „Osvobozeném“ je psána pro široký okruh čtenářů. Autor dokázal o divadle poesie, humoru, bezpředmětné komiky i velmi adresného vzdoru psát rovněž s lehkostí, stylistickou zhuštěností a evokační silou, která je u literárně historických prací vzácná.

Knihy má 13 kapitol: začíná stručným obrazem dětství a přátelství Jiřího Voskovce a Jana Wericha a již zde má čtenář možnost ocenit autorovo umění zkratky a spolehlivost jeho informací. Následuje kapitola o vzniku Československé republiky roku 1918 a o nástupu české umělecké avantgardy. Problém meziválečné avantgardy je v poslední době v českém exilovém tisku často diskutován; zde snad jen tři stručné poznámky: 1. Česká meziválečná avantgarda nebyla hnutím homogenním; měla své liberální křídlo i svůj „střed“; její ortodoxní křídlo představoval v divadelní kritice právě v knize hojně citovaný Julius Fučík. 2. Teigova dualistická teorie poetismu a konstruktivismu by zůstala nutně prázdnou abstrakcí, kdyby nebylo osobností, jako Nezval, Seifert, Vančura a Voskovec a Werich, kteří od počátku její rámec přesahovali a vyvíjeli se dále individuálními cestami. 3. Avantgarda měla své vývojové fáze: vedle rozkvětu ve dvacátých letech zažila krizi roku 1929, kdy zanikl Devětsil a zúženou základnu surrealismu od roku 1934. S poesíí tragického vidění světa, poesíí Františka Halase, Viléma Závady a Vladimíra Holana se již od poloviny třicátých let hlásil její konec, uspíšený moskevskými procesy a stalinismem. – Voskovec a Werich jsou osobnosti, které zvláště názorně dokazují, že dílo velkých umělců se nedá vtěsnat do nějaké formulky programového –ismu a už vůbec ne omezit na nějakou stranicko politickou tendenci. V+W ztvárnili ve svém divadelním díle neobyčejně intenzívně a neopakovatelně atmosféru poetického lyrismu i „hovadismu“ a v průběhu třicátých let se postavili do čela bojovné protifašistické levé fronty, aniž proto potřebovali přísahat na nějaký konkrétní program organizované „Levé fronty“. Jejich umělecká tvorba byla protifašistická prostě proto, že žili plně svůj čas a milovali svobodu, demokracii a svou zemi, ohroženou agresivním totalitarismem.

Schonbergova kniha to přesvědčivě dokládá na faktech jejich uměleckého hledání a tvůrčího vývoje. Od amatérské studentské Vest Pocket Revue po profesionální poetické komedie Don Juan & Comp a Golem, od prvních politických her Caesar, Svět za mřížemi a Kat a blázen po vrcholná představení, jakými byla Balada z hadrů, Těžká Barbora a Pěst na oko vedla cesta tvůrčího zrání autorů i celého kolektivu divadla, která nebyla prosta ani dílčích nezdarů a neúspěchů. Autor zaznamenává pečlivě rozdílné přijetí jednotlivých her na pravici i na levici tehdejší divadelní kritiky. Jednu kapitolu věnuje organizované fašistické výtržnosti v Osvobozeném divadle v roce 1934 během představení protidiktátorské hry Kat a blázen, další kapitolu věnuje „Spoutanému divadlu“, i vrcholné fázi

obnoveného Osvobozeného divadla. Sleduje vývoj jednotlivých složek divadelních inscenací od hereckého výkonu Voskovce, Wericha i dalších, od hudby Jaroslava Ježka (a jeho předchůdce Kyselky – kdo o něm dnes ví?!), režiséra Jindřicha Honzla, výtvarníků Zelenky, Feuersteina, Wachsmanna i Jeníčkových Girls. Pojednává i o filmech Voskovce a Wericha – Pudr a benzin (1933), Peníze nebo život (1932), Hej rup! (1934), Svět patří nám (1937) – které pomohly zachovat obraz jejich herectví i pro nás později narozené. Zmiňuje i zájezdy divadla mimo Prahu, které pomáhaly rozšířit obec jeho návštěvníků po celé republice, i desetileté jubileum divadla, oslavené přehlídkou jeho tvorby a zvláštním sborníkem, do něhož přispěly přední osobnosti české kultury meziválečného období a který zaznamenal návštěvy T.G. Masaryka, Mejerholda, E.E. Kische a jiných významných osobností v divadle. – Bylo přímo symbolické, že jedním z prvních kroků kulturní reakce po Mnichovu byl zákaz činnosti Osvobozeného divadla – již měsíc po osudné dohodě. Ve stručném Epilogu nastiňuje autor krátce činnost Voskovce a Wericha v USA za druhé světové války, jejich návrat do Prahy i důvody, proč nemohlo vzniknout nové Osvobozené divadlo a proč Voskovec odešel znovu do USA.

Právem cituje na závěr výrok Joan a Jonathana Griffínových, pronesený bezprostředně po uzavření divadla, podle nichž „Osvobozené divadlo nebylo pouhým divadlem, nýbrž srdcem české kultury“. Stalo se nejen za okupace, ale i po ní symbolem svobody, aktivního odporu proti veřejné lži, hlouposti a násilí. – Voskovec a Werich vytvořili jedinečný útvar lyrického divadla, zcela odlišný od epického divadla Bertolda Brechta, ojedinělý v dějinách evropského moderního meziválečného divadla. Zatímco o epickém divadle Brechtově existuje již celá knihovna odborné literatury a několikrát kritické vydání jeho Spisů, dílo Voskovce a Wericha vycházelo v Praze vždy jen ve výběru, neúplně, a na první monografii o jejich divadelní tvorbě musela česká kultura počkat, až jí vydá exilové nakladatelství kanadskému autoru v českém překladu. Díky zdařilé práci Michala Schonberga, díky V. Effenbergovi (jehož rukopis čeká stále na vydání), díky P. Královi, jenž uspořádal zvláštní číslo Svědectví, věnované V+W (č. 65, 1981), díky sborníkům J. Lederera „Když se řekne Werich...“ a „... a když se řekne Voskovec“ (vydaných kolínským Indexem), nabývá legendární Osvobozené určitějších obrysů i pro další generace, které již jeho tvůrce nemohly spatřit na scéně.

Konstanz, 9. 5. 1989

Poznámky

1. Michal Schonberg, Osvobozené. Z angličtiny přeložil Ivo Řezníček, Sixty-Eight Publishers, Toronto 1988, 417 str.
2. Výjimkou není ani knížka Jaromíra Pelce, Zpráva o Osvobozeném divadle, Práce, Praha 1982, 214 str. Tato stručná zpráva má nejen vysloveně popularizační charakter, jak odpovídá zaměření Edice Kamarád, v níž byla vydána, ale i některé vady na krásu, za které nemůže ani tak autor, jako spíše doba a místo vydání. – Pokrokovost OD je na př. vyzvedána tím, že soudobá inscenace E.F. Buriana „Hamlet III.“, bránící v době moskevských procesů svobodu umění, je označena za „intelektuálně ješitnou“ a „vyvolávající rozčarování“. Ze sborníku „Deset let OD“ je připomenut telegram Interbrigadistů, ale zamlčena je fotografie T.G. Masaryka v OD; ten se tehdy ještě „nesměl“. Historie OD V+W končí rokem 1938; že V+W odešli do USA, hráli tam hry OD, vystupovali za války ve vyslání pro Československo, že OD po únoru 1948 nemohlo v Praze existovat, že Voskovec znovu emigroval do USA, o tom se musí mlčet a spoléhat se na to, že se to stejně ví. – Nač a jak ale potom psát historii?

Pavel Juráček – In memoriam

Setkali jsme se v polovině července 1968. Oba jsme mysleli na to, co se stalo v posledních letech, pokoušeli se pochopit, co se děje teď a nějak zachytit atmosféru a náladu té chvíle. Budoucnost byla nejistá, jako každá budoucnost. „Co tomu říkáte?“ zeptal jsem se.

Jsem unavený. A asi jsem přestal věřit. Vzrušení a víra, které mi pomáhaly v lednu a v únoru, mi dnes připadají strašně naivní. Vždycky teprve se zpožděním zjistíte, že ideály nelze proměnit v čin v jejich ideální podobě. Jenže jsem už dost starý a měl jsem to vědět a ne se zase dát unést.

A co film?

Na tuhle otázku jsem musel za posledního půl roku odpovídat mnohokrát. Film splnil svou povinnost vůči tomu, co se dnes děje, dávno před lednem 1968. Jeho svědomí je čisté, aspoň pokud jde o poslední dvě léta, od té doby, co jsem přišel na FAMU. Podle mého je marné a iracionální čekat od něj dnes něco mimořádného, senzačního. To je taky jeden důkaz, že film byl v těch posledních letech poctivý, čestný. Byly samozřejmě zakázané filmy a scénáře, ale to byla záležitost úředníků, lidí bez talentu a svědomí. Mezi skutečnými tvůrci nebylo v té době lidí zbabělých a tak.

Je to možná jenom osobní, ale mám pocit, že to, zač jsme bojovali ve škole a ve studiích, je dnes passé. Teď musíme začít přemýšlet o docela jiných věcech. Najednou nejsme některým lidem dost revoluční. Jenže my byli takoví, jaké by nás dnes chtěli vidět, už před pěti lety, a dnes je to prostě za námi. Zvláštní, skoro neuvěřitelné je, že máme něco, o čem jsem po léta snil. Ještě nedávno by se něco takového zdálo nemožné, jako pohádka, sice docela logická, ale příliš krásná, a proto nesplnitelná.

Když se to nakonec stalo, užasl jsem. A přitom se pořád ukazuje, že závist a blbost jsou největším nebezpečím pro velké myšlenky. Měl jsem být novinář, asi bych se dnes cítil líp. Víte, mám občas pocit, že všechno jde nějak mimo mě, a stydím se za to, jsem skoro hysterický. Nepracuji, nevím, co dělat. Pořád se někam chystám, rád bych někomu něco řekl, pomohl, před někým přirazil dveře. Čtu noviny a zmocňuje se mne hrůza, že je to všechno jen špatný vtíp.

Nemáte dojem, že na situaci před lednem jsme si za ta léta jaksi zvykli – žili jsme v ní, rostli, takže jsme ji dokázali interpretovat, vyjádřit – zatímco dnes se věci daly do pohybu tak, že je nedokážeme zachytit?

Ne, v tom to není. Mně se prostě nechce reagovat filmem na to, co se děje. Scénáře, které mám chuť psát, jsou velice osobní, soukromé. Asi bych už nikdy nechtěl točit *Postavu k podpírání*, i kdyby poměry byly dál jako před lednem. Mám za sebou zlý rok, či dva, kdy jsem se ohlížel nazpátek. A taky jsem měl spoustu osobních, docela soukromých problémů a starostí. A jednoho dne jsem zjistil, že jsou chvíle, kdy mi vznešené historické okamžiky mohou být ukradené, protože jsou věci – lidské, osobní, soukromé – které mohou často být mnohem důležitější. A na ty nemůžete ani zapomenout, ani je smést ze stolu, jako ty první.

Ze všech sil se snažím ubránit pocitu, že se v Československu stalo něco nového. Všichni víme, že to, co se děje, je jenom vítězství rozumu nad blbostí, a nic víc. Je

směšné tvrdit, že je to experiment. Experimentovat se dá s morčaty. Politikové rádi hovoří o historickém významu posledních měsíců. Ale když se na to, o čem mluví, podíváte z perspektivy lidských osudů, zjistíte, že označovat za mezník návrat ke zdravému rozumu je od začátku směšné – leda by ovšem politikové žili v domněnku, že až do lednového pléna ÚV KSČ žili v téhle zemi od pradávna jenom blbci.

Můj postoj je pravděpodobně určován tím, že se nedokážu ubránit, abych zase nezačal věřit a doufat. A to mi vždycky šlo strašně na nervy, od chvíle, kdy jsem začal myslet vlastní hlavou. Pravda, hodně se změnilo. Ale já se každý ráno, když se probudím, podívám z okna odkud je vidět na Václavák, jestli tam dětičky náhodou nevítají tanky. A teprve když sejdu dolů pro mlíko a přesvědčím se, že na rohu Žitné a Krakovské nestojí milicionář s kvěrem, uvěřím, že dnes ještě nenajdu v novinách karikaturu příšery s ropuší tváří, krysím ocasem, v jedné ruce sekeru, ze které kape krev, v druhé pytel dolarů, a na hlavě čepici s nápisem „Alexandr Dubček“. Dělá se mi špatně při pomyslení, s jakým překvapením bychom se na schůzích dovídali, jaké svině byli Dubček a ta jeho banda imperialistických agentů. A jak vděční musíme být straně, že s těmi zrádci zatočila. Zvedá se mi žaludek při takové představě, snažím se ji zahnat, ale ona se stále vrací. Můžu vám odrecitovat tucty a veletucty projevů rozhořčení a rezolucí ze závodů, družstev, od pohraničnicků, vědeckých ústavů i jednotlivců...

Je skutečně příšerné, že víme tak docela přesně, do podrobností, co by se stalo, jak by to probíhalo, co by psali a říkali, kdyby to všechno nevyšlo. A přece váháme zajímat se o to, co nás čeká, když to vyjde. Říkám to proto, že mě pokaždé naštvě, když slyším dnes nějakého velice radikálního tluchubu, který v sobě zčistajasna objevil pocit odpovědnosti za budoucnost téhle země a pokouší se ze všech sil formulovat nějaký ušlechtilý program, poselství pro ty, kteří přijdou po nás.

Dnešním dětem nebo těm, kteří se dosud nenarodili, budou naše poselství docela fuk. A mají pravdu. Čemu se také mají učit od lidí, kteří to všechno věděli a pochopili až když už bylo po všem? Víte, jak budeme vypadat, my všichni, ať už se dnes sebevíc tváříme jako mučedníci? Jako kvislingové – a to také jsme. A jestli chceme, aby nám jednou přiznali aspoň špetku důstojnosti, je nesmysl vymýšlet si alibi a výmluvy a racionální důvody. Jediné, co nám zbývá, je říci nahlas: „Ano, jsme kolaboranti, stali jsme se jimi z vlastní vůle a dokonce s nadšením.“

Ti, kteří přijdou po nás, se nás nebudou ptát, co mají dělat, aby se jim nepříhodilo totéž. To je jenom taková naše pitomá představa – pocit, že je musíme varovat. Budou stát před jinými otázkami. Budou chtít vědět, co se s námi stalo, že jsme přestali rozumět věcem, které pochopí každý prostáček; že jsme přestali vidět, co přece vidí i slepý; a ve jménu jakých hodnot jsem lhali a vydávali falešné svědectví, zapírali vlastního otce, podlézali pitomcům, chovali se jako cizinci ve vlastní zemi a pomáhali ji plnit, nechápajíce, že nemáme kam jít.

Možná se mýlím, nevím. Jen slyším ty projevy úžasu všude kolem sebe. Údiv nad tím, jak se to mohlo stát. Dívám se na svou dcerku Juditku. Je jí šest let a za pár let se bude učit o procesech a o tom, jak jsme všichni pochovali, jen tak v košilích, se zařatou pěstí, od špatného k horšímu. A už dnes se mi dělá zle při pomyslení, jak se

budu tvářit, až se mě zeptá na nějakou podrobnost a já budu idiotsky tvrdit, že to nemůže pochopit.

Chci prostě říci, že pokud my sami nepochopíme svůj vlastní osud, pak není nejmenší naděje, že by nás v nejmenším pochopili ti, kteří přijdou po nás. Je na nás vydat svědectví a pak už být velice skromní a pokorní a šťastní, že to dopadlo, jak to dopadlo a přestat se marně pokoušet určit svůj historický význam pro budoucnost.

Není rozpor mezi tím, co říkáte, a tím, co jste vy i vaši přátelé po léta dělali, jako umělci i jako občané?

Není. Když se na to podíváte z odstupů, uvidíte, že není. Literatura, film a žurnalistika všechno po celá ta dlouhá léta racionalizovaly pro veřejnost, až nakonec vytvořily cosi, co by se dalo nazvat politický vkus; možná dokonce vytvořily jazyk nebo způsob myšlení, jež nakonec proti jejich vůli pronikly i do hlav těch, proti nimž byly namířeny. Srovnejte třeba jazyk, jímž mluvil Antonín Novotný, s jazykem aparátníků, kteří ve své práci přicházeli přímo či nepřímou do styku s intelektuální opozicí. Nebo se podívejte, jak se v posledních letech náš český styl začal postupně rozcházet s ruským, plným zkamenělých klišé, květnatých metafor a jalových formulí. Syntaktické a metaforické prvky, vypůjčené z ruštiny, začaly pomalu mizet, vytrácela se klišé a v projevech i v článcích se začínala objevovat autorova osobnost. Je samozřejmě pravda, že nebýt soustavné a usilovné práce některých lidí v kultuře, v televizi a v novinách, vypadalo by tohle jaro docela jinak. A kdoví, jestli by k němu vůbec kdy došlo. Jsem samozřejmě šťastný, že se nakonec potvrdilo, že chce-li země žít, musí mobilizovat svoje myšlení, svůj zdravý rozum a všechno, co je uloženo v její paměti. Chápete? Snažím se prostě definovat, co může umělec či intelektuál, v čem je jejich síla.

Chcete říci, že témata právě uplynulého období jsou za námi?

Vy pořád o filmu a já byl už někde docela jinde. Nevím, jestli jsme ve filmu měli nějaké společné téma. Spíš si myslím, že ne. Ale víte, co je zajímavé? Skoro všichni, jimž říkáte „nová vlna“, změnili v posledních dvou letech své téma i svůj styl. Třeba Věra Chytilová: *Strop, Pytel blech, O něčem jiném* – všichni si mysleli, že našla svůj styl. A pak přišly *Sedmikrásky*. Nebo Němec: *Po Slavnosti a hostech* natočil *Mučedníky lásky*. A letos točí písničky s Karlem Gottem a Martou Kubišovou. Možná, že za rok, za dva se o nás bude psát jako o autorech únikových filmů, o lidech, kteří to vzdali. Ale nebude to pravda. Něco prostě skončilo. Mám pocit, že nastává nové období, ve kterém se ukáže, že máme mnohem víc společného, než se zdálo na začátku, před takovými pěti lety.

Nerad bych samozřejmě vysvětloval tenhle vývoj za druhé. Vysvětlit ho můžu jen za sebe. Hned po *Postavě* jsem začal dělat na „*Guliverovi*“. (Příběh pro začínajícího kata.) Jenže jsem musel na vojnu a tak se všechno o dva roky odložilo. V armádě jsem natočil *Každý mladý muž*. Kdykoli na ten film pomyslím, mám pocit méněcennosti. Pak jsem půldruhého roku, ve velice nenormálním ovzduší, pracoval na scénáři „*Gulivera*“. A když jsem ho konečně dopsal a už jsem se nemohl ani podívat na psací stroj a nepopsanou stránku papíru, nepovolil ústřední ředitel film do výroby. Nezlobil jsem se na něj, ani na lidi, které musel poslechnout. Jenom jsem měl pocit, že jsem

sám sebe docela vyčerpal a že už tímhle směrem neudělám ani krok. A tak jsem za nějaký čas začal uvažovat o filmech, které s tím vším nemají nic společného.

Téma a styl jsou jedna věc. Jestliže se však nejlepší talenty v naší kinematografii přestanou zajímat o jejich příští osudy, mohlo by se stát, že se jednoho dne probudí a zjistí, že už zase neexistují podmínky k tomu, aby mohli dělat, co chtějí, jenže tentokrát z docela jiných důvodů. A bude pozdě.

Možná. Ale já už nemůžu. Mám pořád pocit, že jsme jako hrstka lidí na hřbetě velryby: pořád se dohadujeme, kam by ta velryba měla plavat a neuvědomujeme si, že stačí, aby se potopila a všechny nás to spláchne. Zuřím sám na sebe, že mi trvalo tak dlouho, než jsem pochopil, že nejsme pány ve vlastním domě.

Loni jsem byl na chvíli ve Francii. Pokrokoví lidé tam hodně udělali pro náš film v době, kdy se zdálo, že ho naši lidé doma docela zničí. V kinech, většinou v krajích, seděli diváci, komunisti a nekomunisti, vyfešákování, v naději, že konečně uvidí socialismus a ty, kteří z něj přicházejí. Většinou to proběhlo spíš rozpačitě. Byli nesmírně zklamaní, hněvali se na nás a já měl pocit, že bych jim měl nějak pomoci. Ale pak jsem si řekl: „Ne, ať sami zjistí, jak to je a uvidí, že jejich naivní představy trčí ve směr v padesátých letech.“

Pokud jde o tamní mladé lidi, třeba studenty, připadám si proti nim strašně starý. A skoro se stydím, že nedokážu sdílet jejich angažovanost a jejich elán. A přece je komunikace s nimi snadnější než s mladými Rusy.

Dospívám prostě k závěru, že je naprosto k ničemu vykládat lidem, že život je krátký a že každý má jenom jeden. Pořád jsem někomu pomáhal a nakonec jsem udělal jen málo svého. Připadalo mi, že mám spoustu času.

K filmu jsem se dostal do značné míry omylem, jako tak mnozí z nás. Studoval jsem na univerzitě filozofii a žurnalistiku, ale ve třetím ročníku mě vyhodili pro neplnění studentských povinností (zrušili náhradní vojenskou službu pro studenty a my protestovali). Zjistil jsem také, že k tomu, aby člověk byl novinářem, není třeba umět psát, ale mít ty správné osobní vlastnosti a postoje. Já byl například příliš nesmělý, abych se někoho na něco ptal. A tak jsem v nejlepším případě dokázal psát o racích na Vltavě. Když nás vyhodili ze školy, skončili jsme, Antonín Máša a já, v místních novinách. Já v Nymburce, Máša v Poděbradech. Tak strašně jsme chtěli zpátky do Prahy, že jsme se nakonec přihlásili na filmovou školu. A vzali nás.

Je „Guliver“ – jako scénář – už z jiného období?

Ne, tam se ještě nic nezměnilo. Jenže mě už nezajímá. Byla to strašná práce a stálo mě veliké úsilí naučit se pracovat ve skupině. Připadalo mi, že „znesvěcuji umění“, když nedělám všechno sám, a teprve nedávno mi došlo, že film nemusí být jenom otročina, že to taky může být legrace. Vezměte Němce nebo Formana a Passera. Já vždycky dřel jako kůň, do utahání, do vyčerpání. Ale teď mám vlastní skupinu.

To je taky dřina. A navíc odpovědnost a nutnost rozhodovat.

Jako všechno, ne? Napsal jsem asi deset filmů, ale pod žádným nejsem plně podepsaný. Totéž platí i o skupině. Slíbil jsem to Fikarovi a nemohl jsem couvnout. Vůbec toho nelituji, ale nerad bych někomu ublížil. Práce ve

skupině by asi měla být jako práce na scénáři, aby to pro dobrou partu byla i legrace. Měli by tam být jenom lidé, které dobře znám. Jen aby to studio pochopilo.

Filmy? Budeme dělat Chytilovou, „Gulivera“, později, na podzim, Němce, pak možná Krumbachovou, Menzla, Krejčíka...

Ale to přece znamená návrat do boje. Nebudete přece chtít lhostejně přihlížet, kdy a jak se budou vaše filmy distribuovat. A aby se skutečně dostaly k divákům, budou se muset zásadně změnit podmínky v našem filmu, a to se nestane samo od sebe. A lidé, kteří vytvořili dnešní podmínky, je nezmění.

Ano, když to říkáte takhle, máte pravdu. Postavit se, když jde o něco konkrétního, to samozřejmě. Ale ne všeobecně. Odložil jsem definitivně každou jistotu, mesiášství. Moje životní dráha je trochu jiná než zkušenost ostatních z nové vlny. Když jsem vyšel z gymnázia, prošel jsem v letech 1953–1956 obdobím velkého nadšení. Proseděl jsem celé dny v knihovně, věřil jsem v poslání intelektuálů. Od šestapadesátého roku jsem byl v KSČ – tehdy mnozí z nás věřili, že politický život a angažovanost jsou možné jen uvnitř strany. Když se na sebe dnes dívám nazpátek, připadám si jako clown. Nic jsem neudělal, ani jsem k tomu nedostal příležitost. Hlídkají mladé lidi jako ostříž a než vám svěří nějaký úkol, je vám třicet. Jinde ve světě máte vynikající sedmadvacetileté ředitele!

Strašně závidím lidem, kteří se mohli věnovat jenom své práci. Sám asi znáte ten pocit, když vám lidi říkají: „Nechápu, že s tím neprašťíš. Pořád někde pobíháš a co z toho máš?“

Situace intelektuálů v Československu dvacátého století je absurdní. Pořád si myslím, že by to mohlo být jako v devatenáctém, jenže to nejde. Takže si prostě musíme sami najít svoje místo, kde nebudeme směšní, alespoň ne uvnitř sebe samých, ve svém srdci.

(Pavel Juráček je typ angažovaného intelektuála, pro kterého nebude nikdy snadné přestat se starat o to, co se děje kolem. Báł se, jestli jsem dobře pochopil, co řekl, proti čemu se staví a co by si přál. Řekl jsem mu, že myslím, že ano. Když dáte slova na papír, zjistíte, že před sebou neutečeš. Jenže mnozí maří čas právě tím.

Koncem července 1968 si Juráček tenhle rozhovor odnesl k eventuálním úpravám. Je velice svědomitý a pracuje pomalu. Byla doba dovolených a toho léta se zase psaly dějiny. Všechno se zdrželo a málem se zdálo, že se ten napůl zredigovaný rukopis ztratil. Ale neztratil. V říjnu 1968 – dva měsíce poté, co se uskutečnily Juráčkovy nejčernější obavy – jsme se pokusili sejít na festivalu v Mannheimu a dodělat, co bude třeba. Došlo k tomu nakonec až pozdě v listopadu – v Praze. Rozhodli jsme se, že nebudeme nic měnit, že to necháme, jak jsme to sepsali před čtyřmi měsíci – jako dokument.)

léto – podzim 1968

Pavel Juráček umřel 20. května 1989. Za posledních dvacet let nesměl doma natočit jediný film. O tom, jak žil, ať poví ti, kteří ho znali, i ti, kteří ho přestali znát, ti, kteří mu přišli na pohřeb, i ti, kteří nepřišli.

AJL

Ľubomír Feldek

Na tabuizovanú tému

Skrytou chrbticou tvorby každého spisovateľa, čo ako by chcel byť tematicky alebo formálne výlučný, len abstraktný alebo len intímny – je to, čo sa stalo za jeho života s národom a společenstvom, v ktorom žije. Aj keby sme pripustili, že môže mať vlastnosti alebo dôvody, oprávňujúce ho nevyjadriť sa ku všetkému hneď za horúca – právo spisovateľa vynechávať vo svojej tvorbe čo len jeden dôležitý stavec onej chrbtice nie je časovo neobmedzené. Vždy len dočasne totiž dokážu ostatne stavce suplovať neprítomnosť chýbajúceho – no napokon sa nekompletná chrbtica zrúti a od ulievajúceho sa spisovateľa sa národ odvráti.

Takýmto vynechaným stavcom, ktorý hrozí zrútením dokonca celej stavbe nášho literárneho diania za posledných dvadsať rokov, je 21. august 1968.

Nie že by sme na 21. august 1968 nereagovali v tej chvíli, keď nás ten zažitok zasiahol. Milióny ľudí, keď nie inak, tak svojím podpisom vyjadrili vtedy, čo cítili – a kto bol básnik, napísal báseň.

Lenže tie básne – tak ako tie podpisy – to boli deti tej chvíle.

A potom prišlo dlhých dvadsať rokov, keď sa táto téma stala dôkladne zabetónovaným tabu. V tlači sa nemohlo objaviť ani slovo, ktoré by odporovalo oficiálnej verzii o kontrarevolúcii a internacionálnej pomoci. Dokonca ani slovo dubček s malým d sa nesmelo používať.

Ani sám Dubček sa nemal ako vyjadriť k obvineniam, ktoré sa za tých dvadsať rokov nášho navalili – iba ak prekročil platformu socialistických masmédií a tým sa pravdaže vystavil ďalším obvineniam zo zrady a prechodu na antisocialistické pozície. Až nedávno, po prvý raz po dvadsiatich rokoch, došlo k prelomovej udalosti a Dubček mohol prehovoriť na socialistickej pôde – na pôde maďarskej televízie.

A pritom to, čo nazývam prelomovou udalosťou, by vlastne v období demokratizácie malo byť už aj u nás úplnou samozrejmosťou. Zdá sa však, že má naozaj pravdu Gorbačov, keď hovorí, demokraciu sa všetci ešte len musíme učiť. Učme sa teda – a hovorme verejne o všetkom, aj keď nám nikto zatiaľ nedal povolenie o všetkom verejne hovoriť. Lebo k demokracii medziiným patrí aj to, aby človek takéto povolenie ani nepotreboval.

21. august 1968 sa stal a dodnes je traumou nielen pre nás – ale aj pre sovietsku spoločnosť a literatúru. Aj pre ňu je to tabuizovaná téma, vynechaný stavec chrbtice, aj sovietski spisovatelia si uvedomujú, že prehovoriť na túto tému je podmienkou ich vlastného literárneho zdravia.

Obdobie glasnosti nám postupne otvára aj výhľady do „trinástych komnát“ sovietskych spisovateľov a tak sa stále častejšie presvedčujeme, že ne jeden z nich, keď to nešlo inak, tak aspoň v rukopise dal najavo svoj postoj k tomu, čo sa 21. augusta 1968 stalo.

Vlani som napríklad prekladal báseň z pozostalosti Vladimíra Vysockého „Ja nikagda ne veril v miraži“ – medzitým báseň vyšla v časopise Ogoňok a aj môj preklad bol publikovaný v časopise Sovětská literatura. V básni je takéto štvorveršie:

No hoci pri lumpoch som zvieral päst,
nelíšil som sa od nich ani málo.
Veď zabolieť ma mala Budapešť
a pre Prahu mi srdce puknúť malo.

S podobným postojom som sa odvtedy stretol aj v rukopisnej tvorbe ďalších básnikov a medzi nimi pravdaže aj u Jevtušenka.

A tom, že Jevtušenko poslal v auguste 1968 protestný telegram, sa vedelo – potvrdil to nedávno aj on sám v interview, ktoré sme mali možnosť čítať v časopise Stern.

V prvom aprílovom týždni tohto roku navštívil Jevtušenko znova, po 25 rokoch, aj našu krajinu, bohužiaľ len Prahu, v Bratislave sme ho 5. apríla márne čakali – návštevu u nás mu prekazil ľadvinový záchvat. Aj tak sme však boli zvedaví, čo Jevtušenko v Prahe k svojmu telegramu dnes dodá.

Samozrejme, aj keď Jevtušenko prichádzal odtiaľ, kde motory glasnosti bežia na vyššie obrátky ako u nás, bolo by nedôstojné očakávať od neho, že povie za nás, čo sme povinní povedať si sami za seba. Nedôstojné – a nesprávne. K prestavbe predsa patrí aj to, že sa revolúcia už nevyváža.

Čo však Jevtušenko predsa len pokladal za potrebné povedať k tejto veci za seba, to v Prahe povedať nezabudol. Ako to zachytáva aj stenografický záznam jeho vystúpení – jednak na otvorení výstavy vlastných fotografií, ktorá bola hlavným dôvodom jeho návštevy, a jednak na literárnom večierku v Dome sovietskej vedy a kultúry – Jevtušenko v diskusii s publikom napríklad potvrdil, že okrem spomínaného telegramu napísal aj báseň Tanky idú po Prahe, ktorá dodnes patrí k jeho „nejmilším deťom“. A v užšom kruhu, na posedení po večierku, neváhal porozprávať ani o okolnostiach vzniku tej básne. Iste uvítate, ak vám prečítam záznam tohto rozprávania, ako ho 4. apríla 1989 v pražskej pivárni U dvou koček urobil Milan Tokár. Pre poriadok vopred poznamenávam, že na otázku, či súhlasí s publikovaním, odpovedal Jevtušenko: „Robte si s tým, čo chcete.“

Jevgenij Jevtušenko, záznam rozprávania v pražskej pivárni „U dvou koček“, 4. 4. 1989:

Začiatkom augusta som bol u Šostakoviča a odohral sa medzi nami asi takýto rozhovor:

Jevgenij Jevtušenko: Dmitrij Dmitrijevič, prečo vy, taký geniálny skladateľ, komponujete všelijaké oslavné ódy, gratulácie, zdravice a pod.?

Dmitrij Šostakovič: Zlomili ma. Slova nie sú dôležité, dôležitá je hudba. A v hudbe nikdy neklamem.

J.J.: Ale veď dávate príklad amorálnosti mládeži. Ak robí niečo také génius...

D.Š.: Opakujem, že som zlomený. Pozrite, tu mám list sovietskej inteligencie, v ktorom sa príkro odsudzuje konanie československej inteligencie...

J.J.: Vy to podepíšete?!

D.Š.: A čo mám robiť? Je mi to fuk. Som prvý tajomník Zväzu hudobných skladateľov RSFSR...

J.J.: Dmitrij Dmitrijevič, nepodpisujte to! Veď písme-ná sa môžu premeniť na naše tanky!

Šostakovič sa vzdialil, po chvíli sa vrátil a začal piť.

J.J.: Kde je ten list?

D.Š.: Nepodpísal som ho.

Neviem, čo sa stalo skutočne, či ho roztrhal, či ho skutočne nepodpísal... Musím sa priznať, že ja som vtedy neveril v možnosť násilného, vojenského zásahu v Československu.

V druhej polovici augusta 1968 som trávil so ženou dovolenku v Koktebele. Večer 20. augusta sme (Aksjonov, Balter, Gladilin a ja) oslavovali Aksjonovove naro-

deniny. Všetky naše rozhovory sa týkali Československa. Lámali sme si hlavu, aky môže byť ďalší vývin. Ako nejortodoxnejší socialista som ustavične opakoval, že vojenský zásah je vylúčený. Aksjonov predpovedal, že tam pošleme naše tanky. Balter poznamenal, že kým hovoríme, naše tanky sú už možno tam.

Ráno 21. augusta Aksjonov prišiel ku mne. Po včerajšku nás boleli hlavy, nuž sme sa pobrali na pivo. Na ulici sme stretli ukrajinského spisovateľa Šeremeta s tranzistorákom, „Počuli ste, chlapeci? Naše tanky sú v Československu! Tolke roky sme ich krmili, a oni ... Už dávno bolo načase urobiť to!“ V hrôze sme počúvali jeho rádio. Obaja sme stratili reč. V jedálni sme si kúpili vodku (vtedy ju tam ešte predávali), naliali sme si ju do pollitrov. Bola horúčava, mlčali sme ako zarezaní a pili sme vodku. Aksjonov na rýchlo pripil. Po chvíli sme sa obaja rozplakali. Pili sme vodku a plakali sme. Ľudia v šóre s údivom pozerali na nás. Aksjonova to onadlho rozčúľilo. Podišiel k ľuďom a zreval: „Viete, čo sa stalo?“ Mlčanie. „Naše tanky vošli do Prahy!“ Mlčanie. „Ste úbohí otroci. Zajtra začnú zatvárať vás!“

Viedol som ho domov, cestou vystrájal, vrhal sa na ľudí. Uložil som do spať. Počúval som rozhlas. Podarilo sa mi vyladiť Prahu. Zrazu sa ozval Zikmundov hlas: „Žeňa Jevtušenko, počúvaj ma... Žeňa, pomôž nám, vyjadri sa...“ Hlas sa odmlčal.

Šiel som za vtedajšou ženou Gaľou. „Idem poslať telegram vláde.“ – „Vieš, čo z toho môže byť?“ – „Viem.“ – „Nuž choď, ak ťa zabasnú, pôjdem sedieť aj ja...“

Poslal som z pošty dva telegramy – veľvyslanectvu ČSSR v Moskve o podpore a solidarite, Brežnevovi protest. Dievčina za oblôčikom len vzdychala: „Ach, čo sa to len deje, čo sa deje...“ Ale telegramy prijala a odoslala.

Aksjonov mi doma vyčítal: „Načo si im poslal telegram? Prečo si sa ponížil rozhovorom s tými ľuďmi?“ Namietol som: „Urobil som to z egoizmu. Chcem sa cítiť ako človek.“

Na druhý deň prišla uplakaná dievčina z pošty, že ju vyhnali z roboty, lebo prijala moje telegramy. Odiešiel som do Feodosie, šiel som na KGB a žiadal som, aby ma prijal náčelník. Nechali ma štyri hodiny čakať. Keď som pohrozil, že ak ma neprijme, odletím do Moskvy a usporiadam tlačovku, prijal ma a obvinil ma, že dievča prepustili kvôli mne. Vyhrážal som sa mu všetkým možným. Na druhý deň dievčina pracovala.

23. augusta som napísal báseň Tanky idú po Prahe. U nás nikdy nevyšla, recitoval som ju x-krát priateľom, na rôznych vystúpeniach a koncertoch... Vyšla v anglickom preklade – bez štyroch veršov (o Manilovovi, Nozdriovovi a človeku v puzdre). Potom nám odmietli predĺžiť pobyt v Koktebeli. Vrátili sme sa do Moskvy, sedeli sme doma a páľili sme niektoré knihy, časopisy a papiere – čakali sme domovú prehliadku. Nič také sa nestalo...

A keď poznáme toto rozprávanie, patrí sa, aby sme poznali aj báseň, začínajúcu sa v ruštine takto:

Tánki idúť po Práge, v zakátnoj krovi rassvéta.

Tánki idúť po právde, kotóraja na gazéta.

Ale já vám ju radšej prečítam celú, vo svojom preklade:

Jevgenij Jevtušenko: Tanky idú po Prahe

Hľa, tanky idú po Prahe –

krvavé ráno černie práve.

Hľa, tanky idú po Pravde –

nie novinovej, ale pravej.

Hľa, tanky idú po nadšení,
 čo vykročilo z tupej schémy!
 Hľa, tanky idú po vojakoch,
 sediacich vo vnútri tých tankov.
 Bože môj, ako sa mi hnusia!
 Bože môj, aký pád, zas nový!
 Tanky – po tele Jána Husa,
 po Petöfim aj Puškinovi.
 Hľa, korbáč motorizovaný –
 kto právo mal ním ťať tak ostro?
 Naivný Manilov – už v dlani
 hrdielce tvoje zovrel Nozdriov.
 Chrapúnstvo korene má v strachu.
 Pogromistické chriapy – tu ste!
 Nič, len strach – zmiešanina prachu
 Nozdriova a človeka v púzdre.
 Svedomie, česť ste pošliapali!
 Tak ako netvor nenažraný
 to strach sa v puzdrách tankov valí
 a pancier chrapúnstva ho chráni.
 Aj po kryptách aj po tých v lone,
 čo ešte narodia sa asi –
 ružence úradníckých sponiek,
 zmenené na tankové pásy!
 Som nepraticľom Ruska vari?
 Vari som v detstve nebol šťastný,
 pchajúc nos v usoplenej tvári
 do milovaných tankov vlasti?
 Ako žiť, keď mi vieru berú,
 keď ako hoblíky tam v Prahe
 tanky idú aj cez tú vieru,
 že sú to ony, detstve drahé?!
 Kým nie som na poslednom súde,
 obrátiť sa chcem na potomstvo,
 bez ohľadu, čo so mnou bude,
 s jedinou jednou svojou prosbou!
 Nech bez náreku, s úctou k pravde,
 dajú mi na hrob nápis taký:
 „Tu leží ruský básnik. V Prahe
 zadlávili ho ruské tanky.“

23. augusta 1968. Koktebel'.

*Pust' nado mnój bez rydanij
 prósto napišut po právde:
 „Rússkij pisátel'. Razdávlen
 rússkimi tánkami v Práge.*

Keď som túto báseň prekladal, nemohol som si nespo-
 menúť na vlastnú báseň Hodiny milosrdných bratov, kto-
 rú v decembrovom čísle ročníka 1968 ešte stihli aj uve-
 rejniť Slovenské pohľady. Písal som tú báseň v tých
 istých chvíľach, ako Jevtušenko svoju a začínala sa rov-
 nakou myšlienkou ako Jevtušenkova:

Šli zabíť pravdu – bola naším vzduchom.

Zaťali – len krv detí vystrekla...

Myšlienky básnikov – i tisíce kilometrov vzdialených
 bývajú rovnaké.

Niet divu, že aj dnešné Jevtušenkove myšlienky koreš-
 pondujú s našimi.

Jevtušenko napríklad na svojom pražskom vystúpení
 povedal medziiným, aj toto:

„Stagnácia nepriniesla také kruté a okázalé procesy,
 končiace sa na popravčom kláte, ako v stalinskej epoche
 – ale tiché hrdúsenie ľudí pod bránami bolo normalne. A
 to nie je pre literatúru o nič menej nebezpečné. Aj tak sa
 však domnievam, že literatúra, najmä tá jej časť, ktorá
 tvorí jej výkvet, odolala a nepodľahla stagnačnému bah-
 nu, aj keď to často bolo veľmi ťažké.“

Ešte stále je to dosť ťažké.

Myslím si však, že ani výkvetu našej literatúry neostá-
 va nič iné – len si splniť svoju povinnosť.

(Prednesené na konferencii Slovenských pohľadov 16.
 mája 1989 v Budmericiach)

ADOLF MÜLLER

Pekingské jaro

Když na začátku osmdesátých let pozval někdejší generální
 tajemník KS Číny Hu Jiaobang nejprve svého dlouholetého
 známého Jiřího Pelikána, vydavatele tohoto časopisu, a po-
 tom i řadu členů redakčního kruhu Listů k přednáškovému
 turné do lidové Číny, našli jsme zemi zbavenou sice již jha a
 krutostí „kulturní revoluce“, nicméně ještě rozpačitě přešla-
 pupující před množstvím problémů a nutnými reformami. Ma-
 sa obyvatel, byť s podmínkami materiálního a kulturního ži-
 vota nespokojena a o světě podstatněji lépe informována než
 mnohé země východní Evropy, setrvala v mlčení.

Dvě podoby této země se nám nejvíce vryly v paměť. Na
 jedné straně studenti, docenti a vědečtí pracovníci čínských
 univerzit, plní sympatií k zmařenému Pražskému jaru a až
 překypující touhou změnit také politickou tvář Číny. Na dru-
 hé straně střední a vyšší funkcionářský aktiv zbavený již fa-
 natismu Maovy éry, ale stále ještě s dogmaty jakéhosi odva-
 ru stalinismu.

Kdosi z nás tehdy správně podotkl: Čím déle bude tato ze-
 mě odkládat rozumné reformy, tím strašnější a nebezpečněj-
 ší bude jednou střet o jejich uskutečnění. Z dimenze, kterou
 tento střet může dosáhnout, šel na nás již tehdy strach.

Pár let nato byl politickým reformám nakloněný Hu Jiao-
 bang sesazen a moc převzali technokraté s přátelským vystu-
 pováním, se sympatiemi k japonské technice a západním in-
 vesticím, nicméně trávající na diktatuře vládnoucí strany. Na-
 še kontakty ustaly; o to více se pak Peking přátelil s husá-
 kovskou Prahou. Na jaře 1989 náš někdejší hostitel Hu Jiao-
 bang zemřel a jeho pohřeb se stal začátkem Pekingského ja-
 ra, krátkého, ale o to dynamičtějšího, rozdrčeného pak tanky
 nikoli armád „spřátelených“, nýbrž vlastními! Brežněvovská
 logika slavila opět triumf tentokrát nad tisíci mrtvých, bez-
 branně a spořádaně demonstrujících obyvatel. Myslím, že
 mluvím ze srdce mnoha autorů, přispěvatelů i čtenářů Listů,
 řeknu-li, že odsuzuji toto barbarské vraždění, v němž padla
 i řada našich přátel, a protestuji se vši naléhavostí proti reži-
 mu technokraticko-vojenské diktatury v Číně.

Obrazy z letošního jara jsou až nápadně podobné těm ze
 srpna 1968. Jen rozsah hrůz je nesouměřitelný. Internacioná-
 la zpívaná studenty pod kopí americké sochy svobody zů-
 stane symbolem Pekingského jara. Dějiny však nezůstávají
 stát. Sotva se již bude opakovat tento mírově-romantický
 symbol touhy po sociální spravedlnosti a svobodě. Fronty
 jsou nyní ostřeji vytyčeny, včerejší ochota k mnoha kompro-
 misům se tenčí s mírou času – v Číně jako v Českosloven-
 sku. Reformní období započaté v srpnu 1968 končí nyní
 v Pekingu v červnu 1989. Na pořadu dne je otázka moci. Od-
 stranění systému diktatury jedné strany a otevření zemí světu
 a mírové spolupráci i přes zákopy dřívější studené války.

V Asii jako v Evropě. Od Číny až po Československo.

KRONIKA LISTŮ

Výňatky z dokumentu Charty 77 č.51/89

K 200. výročí Deklarace práv

V roce 1789 vyhlásilo francouzské Národní shromáždění Deklaraci práv člověka a občana. Na přípravě tohoto dokumentu se v pracovních skupinách podílela řada osobností různé duchovní orientace – republikáni, monarchisté, katolíci, protestanté, svobodní zednáři. Pluralita různých pojetí a názorových východisek vyústila v text, který se stal majetkem lidstva, příslibem i výzvou. Deklarace znamená i pro nás naději, že je možné, aby se různí lidé sjednotili na společných zásadách a řekli společně ano i ne tváří v tvář problémům, které vyvstávají od chvíle, kdy se lidé sdružují v politickou společnost a které, jak z Deklarace vyrozumíváme, jsou v mnohém totožné s naléhavými otázkami dneška... Trvale platným odkazem Deklarace je myšlenka, že nezcizitelná a posvátná práva člověka jsou „přirozená“. Člověk je tedy nadán důstojností, která je tu dřív než jeho statut občana. Práva, jež mu přísluší z titulu lidské bytosti, mu neudílí společnost či stát. Naopak, lidé se sdružují v politickou společnost proto, aby jejich základní nezadatelná práva byla zachována a zajištěna... Velký důraz klade Deklarace na zákony a zákonnost. V jejím pojetí jsou zákony dohodnutá, srozumitelná pravidla, která platí stejně pro každého a na jejichž tvorbě se mohou, ne-li mají, podílet všichni občané k užítku všech... Deklarace zbavuje politickou moc jakékoli posvátné nedotknutelnosti a vystavuje ji permanentní občanské kritice. Občané mohou a mají konání mocenských orgánů, i těch nejvyšších, včetně zákonodárných, poměřovat smyslem politické instituce, kterým je ochrana práv člověka. Kritika politiky z pozice morálky je nejen možná, nýbrž i užitečná, a přispívá ke „šťěstí všech“... Deklarace vyjadřuje zkušenost, že moc je snadno zneužitelná a následky takového zneužití přímo katastrofální. Jeden z přípravných dokumentů připomíná, že největší ohrožení svobody nepochází od jednotlivých neukázněných či zlovolných občanů, nýbrž od správců moci... Jedním z nejcennějších práv je podle Deklarace svobodná výměna myšlenek a informací... Deklarace práv člověka a občana nepopírá nerovnost v přirozeném vybavení lidí a také ji nehodlá zrušit. Aby však tato nerovnost nebyla ničivá, vyhláší Deklarace rovnost práv a rovnost před zákonem... Jsme přesvědčeni, že zásahy obsažené v Deklaraci práv člověka a občana... musí brát v úvahu každá společnost, která se chce uspořádat tak, aby v ní člověk mohl žít ve vzájemnosti s druhými život důstojný a spravedlivý... Text prohlášení podepsali mluvčí Charty 77 Tomáš Hradílek, Dana Němcová a Saša Vondra.

ADRESA LISTŮ:

Vydavatel, korespondence, objednávky:

VIA DEL CORSO 57, 00186 ROMA

Předplatné a příspěvky na tiskový fond:

POSTSCHECKAMT MÜNCHEN NR. 112 76-802

Z dokumentu Charty 77 č.32/89

Vzpomínka na Pavla Wonku

26.4. tomu byl rok, co v královéhradecké nemocnici zahynul vězeň svědomí Pavel Wonka. Podle pitevního protokolu byla bezprostřední příčinou smrti plicní embólie, širší souvislosti však ukazují na to, že Pavel Wonka zemřel na následky vězeňských útrap a nedostatečné lékařské péče... Pavel Wonka několikrát žádal o propuštění a odložení soudních jednání i trestu, ale lidé, kteří o tom rozhodovali, nikdy nevzali vážně jeho zdravotní potíže a dopustili se nelidskosti i cynismu... Jako nepohodlný kritik poměrů byl Pavel Wonka odsouzen třikrát. Nejdřív za hospodářské delikty, i když dokazoval, že se jich nedopustil a že k důkazům posloužila falešná svědeckví... Podruhé byl se svým bratrem Jiřím zatčen po ohlášení kandidatury na nezávislého poslance... Byl týrán ve vězení, byl bit při eskortách a těžce onemocněl. Nemocný se vrátil domů, a protože nedocházel na soudem přikázaná hlášení na oddělení VB, byl znovu uvězněn, odsouzen a šest dní po soudním líčení, o kterém se nedozvěděla ani jeho rodina, ve věznici zemřel... Nejen Pavlova tragická smrt, ale... jeho touha po právu a pravdě, po nadřazení mravnosti nad mocí a jeho veliká statečnost, jej řadí k těm postavám naší současnosti, které vytvářejí naše dějiny i naši budoucnost.

Charta 77 k diskusím o nové ústavě

V dokumentu číslo 50/89 se Charta 77 (v souvislosti s nadcházejícími diskusemi o nové ústavě) zamýšlí nad neslučitelností demokratického systému s vedoucí úlohou komunistické strany, zakotvenou v ústavě. „Pro požadavek zrušit systém faktického podřízení všech společenských i státních institucí a organizací direktivám aparátu KSČ hovoří nejen skutečnost, že jde o systém právně absurdní, nemorální, popírající základní lidská práva a předem torpedující možnost demokratického fungování společnosti, hovoří pro něj i evidentní historická zkušenost několika posledních desetiletí, během nichž tento systém bezohledně devastuje přírodní zdroje, činí životní prostředí neobyvatelným a pilně inkasuje nekryté směnky na účet budoucnosti, čímž v zájmu několikaletého prodloužení své moci ohrožuje existenci naší společnosti... Systém nekontrolovaného a nekontrolovatelného rozhodování aparátu KSČ je přímým nárokem této strany na totální vedoucí úlohu. Mocenský monopol vznikl a je obhajován ve jménu t.zv. vedoucí úlohy strany, což je právní fikce, zakotvená v dosavadní ústavě. Právě tento nárok a tato fikce podkopávají samy základy právního státu i řádu a předem znemožňují vznik občanské společnosti... Generální tajemník ÚV KSČ předložil veřejnosti ústavní koncepci, která úplně ignoruje nynější politickou krizi a současně kategorickými postuláty, na př. pokud jde o t.zv. vedoucí úlohu KSČ, předem odmítá zásadnější diskusi o principech nové ústavy.“

Z dokumentů Charty

V době mezi uzávkami jsme prostřednictvím INFOCHU a jiných nezávislých domácích tiskovin mohli zaznamenat tyto dokumenty, vydané Chartou 77:

- 17/89 Prohlášení k případu Salmana Rushdieho
- 18/89 Dopis Výboru pro Nobelovu cenu míru V. Havlovi
- 19/89 (K solidaritě z Maďarska)
- 20/89 Setkání s dánským ministrem zahraničí
- 21/89 Dopis prezidentu republiky
- 22/89 K výstavbě vodních děl na Dunaji
- 23/89 Další hra s falešnými kartami
- 24/89 Polským nezávislým skupinám
- 25/89 Slovo ke školství
- 26/89 Noví signatáři
- 27/89 K petičnímu právu
- 28/89 Tragédie Židů v čs. poválečné skutečnosti
- 29/89 Všem lidem dobré vůle doma i v zahraničí
- 30/89 Stanislav Devátý propuštěn z vazby
- 31/89 Dopis společnosti Memorial
- 32/89 Vzpomínka na Pavla Wonku
- 33/89 Dopis sjezdu radikální strany v Budapešti
- 34/89 K 1. máji 1989
- 35/89 K prvnímu výročí úmrtí Jaromíra Šavrdy
- 36/89 Konferenci o lidské dimenzi KBSE v Paříži
- 37/89 K chystané návštěvě rumunského prezidenta
- 38/89 Za Dominikem Tatarkou
- 39/89 Případ Mokrsko?
- 40/89 Otevřený dopis členským zemím NATO
- 41/89 Za Pavlem Juráčkem
- 42/89 Veř. shromáždění END v Londýně dne 30.5.1989
- 43/89 Ke sporu s maďarskou vládou
- 44/89 Solidarita s čínskými studenty a politickými vězni
- 45/89 (K situaci v Číně)

Ze sdělení VONSu

Také sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných přebíráme většinou z Informací o Chartě 77. Mezi uzávkou č.2 a č.4 jsme zapsali pod pořad. čísla 929 až 1029:

- 929 (J. Brabec trestně stíhán)
- 930 (J. Blažek trestně stíhán)
- 931 (M. Kvašňák odsouzen)
- 932 (M. Palouš trestně stíhán)
- 933 (J. Němec a ing. P. Dudr mají být souzeni)
- 934 (I. Jirous a J. Tichý mají být souzeni)
- 935 (F. Stárek ve vazbě)
- 936 (Odvolací řízení v tr. věci proti L. Rychvaldskému)
- 937 (M. Šrámek odsouzen za účast na manifestaci 19.1.)
- 938 (Věc VI. Šechovcova vrácena soudu 1. stupně)
- 939 (J. Bok trestně stíhán)
- 940 (V. Havel a J. Petrová a spol. odsouzeni)
- 941 (L. Šilhánová a V. Chramostová trestně stíhány)
- 942 (Trestní stíhání proti D. Vítkovi zastaveno)
- 943 (Věc V. Poláka postoupena přestupkové komisi)
- 944 (Přestupkové řízení proti K. Srpovi)
- 945 (J. Sivec odsouzen)
- 946 (Zadržení V. Veselského)
- 947 (Trestní stíhání ing. T. Hradílka)
- 948 (P. Chmelař zproštěn viny za účast na manifestaci)
- 949 (V. Lebduska zproštěn viny)
- 950 (Rozsudek nad J. Křivanem potvrzen)
- 951 (Rozsudek v tr. věci proti J. Fajmonovi pravomocný)
- 952 (M. Šrámek stane před odvolacím soudem)
- 953 (Hl. líčení v tr. věci proti S. Pitrašovi odročeno)
- 954 (I. Jirous a J. Tichý odsouzeni)
- 955 (J. Němec a P. Dudr odsouzeni)
- 956 (Eva Vidlařová na svobodě)
- 957 (H. Marvanová a T. Dvořák mají být souzeni)
- 958 (Rozsudek nad L. Rychvalským pravomocný)
- 959 (F. Stárek stíhán pro pobuřování)
- 960 (Nové hlavní líčení s B. Rosendorfovou)
- 961 (H. Marvanová a T. Dvořák odsouzeni)
- 962 (Hl. líčení v tr. věci proti E. Vidlařové a D. Skálovi)
- 963 (Zásah proti Společenství přátel USA)
- 964 (Odvolací řízení V. Havla a J. Petrové a spol.)
- 965 (Václav Havel odsouzen)
- 966 (Trestní stíhání proti V. Lebduškově zastaveno)
- 967 (Hlavní líčení v tr. věci proti E. Vidlařové odročeno)
- 968 (Hlavní líčení s L. Šilhánovou a V. Chramostovou)
- 969 (Hlavní líčení v trestní věci proti T. Hradílkovi)
- 970 (M. Šrámek a J. Sivec odsouzeni)
- 971 (Dušan Skála odsouzen)
- 972 (Odvolací řízení proti Janě Petrové a spol.)
- 973 (T. Dvořák a H. Marvanová zůstávají ve vazbě)
- 974 (Věc S. Rittera postoupena)
- 975 (Věc J. Drobného projednána jako přestupek)
- 976 (St. Devátý ve vazbě)
- 977 (K odvolání v tr. věci proti I. Jirousovi a J. Tichému)
- 978 (I. Vojtková obviněna v tr. věci Fr. Stárka)
- 979 (T. Hradílek odsouzen)
- 980 (S. Popelka znovu odsouzen)
- 981 (Trestní stíhání J. Pospíchala pokračuje)
- 982 (Rozsudek nad J. Petrovou a spol. pravomocný)
- 983 (Na K. Kastnera vydán trestní příkaz)
- 984 (V. Chramostová a L. Šilhanová odsouzeny)
- 985 (E. Vidlařová zproštěna viny)
- 986 (Represe proti manifestaci z 11.4.1989)
- 987 (Stanislav Devátý propuštěn z vazby)
- 988 (Hl. líčení v tr. věci proti S. Pitašovi)
- 989 (Odvolací řízení I. Jirouse a J. Tichého)
- 990 (Zased. odv. soudu ve věci D. Skály)
- 991 (Odsouzení manželů Žákových)
- 992 (Věc M. Palouše postoupena nár. výboru)
- 993 (Přestupkové řízení proti S. Pencovi)
- 994 (Přestupkové řízení proti Aleši Valentovi)
- 995 (Trestní stíhání Františka Melichara)
- 996 (Věc F. Melichara postoupena nár. výboru)
- 997 (B. Rosendorfová odsouz. k peněžit. trestu)
- 998 (K. Kastner a J. Rampich odsouzeni pro přečin)
- 999 (Rozsud. nad ing. Dudrem a J. Němcem pravomocný)
- 1000 (E. Vidlařová pravomocně zproštěna viny)
- 1001 (Rozsudky nad I. Jirousem a J. Tichým potvrzeny)
- 1002 (S. Popelka pravomocně odsouzen)
- 1003 (D. Skála pravomocně odsouzen)
- 1004 (Nár. výbor zastavil řízení proti S. Devátému)
- 1005 (Postihy V. Veselského)
- 1006 (H. Marvanová a T. Dvořák pravomocně odsouzeni)
- 1007 (Policejní represe na 1. máje)
- 1008 (S. Devátý znovu ve vazbě)
- 1009 (R. Pánová stíhána za prvomáj. manifestaci)
- 1010 (Postihy za 1. máj v Trutnově)
- 1011 (Věc V. Poláka znovu postoupena národnímu výb.)
- 1012 (Jaromír Černý pokutován pro přestupek)
- 1013 (Případ manželů Kotrisových)
- 1014 (J. Šubrt uvězněn za odmítnutí voj. služby)
- 1015 (Pavel Kunert a Jiří Masáček ve vazbě)
- 1016 (Východočeští aktivisté podezřelí z přečinu)
- 1017 (Petr Uhl zajištěn na 48 hodin)
- 1018 (Stanislav Pitaš odsouzen)
- 1019 (J. Král stíhán pro solidaritu s polit. vězni)
- 1020 (F. Stárek a I. Vojtková sezn. s výsl. vyšetř.)
- 1021 (Jan Ruml podezřelý z přečinu)
- 1022 (T. Hellmich stíhán pro křivou výpověď)
- 1023 (Fr. Veis podmíněně propuštěn)
- 1024 (V. Havel podmíněně propuštěn)
- 1025 (T. Hradílek pravomocně odsouzen)
- 1026 (St. Devátý opět na svobodě)
- 1027 (L. Mayer pokutován za přestupek)
- 1028 (V. Chramostová a L. Šilhánová pravom.odsouzeny)
- 1029 (Vladan Kočí opět ve vazbě)

Oslava narozenin kardinála Tomáška

V sobotu 1.7. se v pražské katedrále sv. Víta konala pontifikální mše, která byla součástí oslav 90. narozenin primase českého a arcibiskupa pražského kardinála Františka Tomáška. Mši celebrou sám oslavenec. Koncelebrovalo ji několik desítek zahraničních biskupů, arcibiskupů a kardinálů. Odhaduje se, že na oslavy přijelo do Prahy kolem 60 zahraničních církevních hodnostářů (mezi nimi na příklad arcibiskup krakovský kardinál Macharski, arcibiskup ostrahomský kardinál Lászlo Paskay, arcibiskup kolínský kardinál Joachim Meissner, arcibiskup vídeňský Groer, arcibiskup drážďanský, biskup solnohradský, arcibiskupové z Řezna a Mohuče, předseda německé biskupské konference, arcibiskup záhřebský. Poselství papeže Jana Pavla II. kardinálu Tomáškovi přednesl latinsky arcibiskup Colasuone. Uvádí se v něm, že kardinál Tomášek přináší těžké oběti ve svém úsilí o práva věřících a všech občanů. Tento výrok vzbudil nadšený potlesk. Katedrála byla přeplněna – šlo o nejnavštěvenější mši za dlouhá léta. Více než polovina přítomných se po mši odebrala na Hradčanské náměstí, kde před arcibiskupským palácem uspořádala ovace kardinálu Tomáškovi, který dvakrát vyšel na balkon a udělil přítomným požehnání. Shromáždění zpívali dvakrát státní hymnu, nábožné písně a svatováclavský chorál. Skandovali hesla oslavující nejen kardinála Tomáška, ale také trnavského biskupa Jána Sokola a biskupy bez státního souhlasu Korce a Očenáška. Ozývalo se volání po biskupech, po náboženské svobodě a po svobodě vůbec (přítomní skandovali obrácení směrem k pražskému Hradu, sídlu prezidenta republiky. Zazněl i požadavek, aby papež mohl přijet do Čech, aby prohlášení bl. Anežky za svatou (k němuž má dojít 12.11.t.r.) bylo učiněno v Praze. Shromáždění trvalo zhruba hodinu.

Veřejnost chce vědět víc o zlatém ložisku v Mokrsku

Podle nám dostupných informací hodlá československá vláda uzavřít s jednou australskou firmou kontrakt na otevření a využívání ložiska zlata u Mokrska ve středním Povltaví. Předpokládá se, že zlatonosná ruda uložená v místních horninách by se těžila povrchovým způsobem... Navzdory chybějícím informacím vycházejí najevo některé skutečnosti, jež o smysluplnosti a hlavně bezpečnosti celého projektu vzbuzují vážné obavy: 1. Projekt je inspirován obdobnou těžbou v Austrálii, USA a Jihoafrické republice, kde to však rozsáhlá teritoria s téměř nulovou hustotou zalidnění celkem bezpečně umožní. Středočeský kraj má ale hustotu zalidnění daleko větší a se Slapskou přehradou představuje významné rekreační zázemí pro Prahu a Příbram. 2. Co do množství zlata není ložisko zanedbatelné... ale těžba pod Slapskou přehradou je riskantní a požaduje se těžba 1 miliónu tun nezpracované zlatonosné horniny za rok... 3. Hornina má být zpracovávána technologií dynamického kyanidového loužení... t.j. rozemleta na velice jemná zrnka, která ve formě odpadních kalů budou představovat nejen obrovskou masu, ale mohou ohrozit i podzemní vody a Slapské jezero, protože neutralizace kyanidů trvá desítky let... Naprosto nedůvěryhodně a z ekologického hlediska nezasvěceně pak vyznívá tvrzení předsedy Českého geologického úřadu JUDr. Jana Pravdy, že z jezera se „do podzemních vod nedostane ani kapka kyanidu“... 4. Ekologická problematika těžby nebyla

v předchozích etapách projektu vůbec zkoumána...

Charta 77 není dostatečně kompetentní, aby posoudila účelnost i rizika tohoto projektu. To je věcí odborníků. Veřejnost má však právo vědět, jaká rizika podstupuje, a měla by mít právo se k nim, pokud existují, vyjádřit. Mnohé nasvědčuje tomu, že naše hospodářství je dnes ochotné získávat devizy za každou cenu.

Dokument Charty byl zaslán státnímu podniku Geoindustria v Praze, časopisu Vesmír, ČTK a tiskovým agenturám.

Boj o záchranu pražské Stromovky

Východoevropská informační agentura přinesla zprávu, že 21. června t.r. proběhla v pražské Královské oboře ekologická manifestace na záchranu této obory, zvané Stromovka. Manifestace se zúčastnilo asi 250 převážně mladých lidí. Účastníci nesli transparenty s nápisy „Na pomoc Stromovce“, „Nedáme Stromovku“, „Nechceme dálnici“, „Ať žijí české stromy“. Byla přečtena rezoluce protestující proti stavbě šestiproudé dálnice, která má podle projektu vést právě Stromovkou. Rezoluce vypočítává ekologické škody, které by uskutečněním projektu vznikly. Odvolává se na i na nesouhlasné stanovisko řady oficiálních institucí. Přítomní rezoluci podepisovali a přitom za rytmického potlesku skandovali hesla „Stromovku nedáme“, „My chceme dejchat“, „Neničte Stromovku“, „Kyslík je i pro vás“, „Pust'te Placáka“, „Pryč se smogem“, „Příští tejdén zase“ a podobná.

Manifestace byla od začátku sledována několika desítkami příslušníků SNB v civilu i v uniformách, kteří účastníky filmovali a fotografovali. Ještě před čtením rezoluce zadrželi a odvedli Petra Placáka, představitele Českých dětí. Čtyři příslušníci SNB ho zavezli do křivoklátských lesů, kde ho surově zbili a ponechali ho jeho osudu. Před zahradní restaurací ve Stromovce se zmocnili dvou podpisových archů s rezolucí. Při zpátečním pochodu Stromovkou legitimovali manifestující a v závěru jich šest zadrželi. Když se jeden dospělý účastník zastal třináctiletého chlapce, byl místo něho odveden sám. Příslušníci StB některé manifestující zbili, přičemž se zvlášť vyznamenal příslušník StB Jiří Duba. Brutalita policie byla zvlášť nepochopitelná proto, že šlo o ekologickou akci a že bylo přítomno hodně dětí.

Členové skupiny Listy pro udělení Nobelovy ceny míru Václavu Havlovi

K četným návrhům, aby příští Nobelova cena míru byla udělena Václavu Havlovi se připojila také řada členů skupiny Listy. V dopise, který odeslala Iniciativnímu výboru se praví:

Vážený přátelé, domníváme se, že spisovatel Václav Havel, na jehož obranu se v posledních měsících postavil prakticky celý civilizovaný svět, je pro své lidské, občanské a politické postoje důstojným a oprávněným kandidátem pro Nobelovu cenu míru. Prosíme vás proto, abyste k podpisům těch, kteří toto vysoké hodnocení Havlovy osobnosti navrhuji, připojili i naše podpisy.

Miroslav Bašta, Ivan Bystřina, Zdenek Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Horský, Karel Kyncl, Jiří Kosta, A.J. Liehm, Pavel Liška, Adolf Müller, Milan Nápravník, Jiří Pelikán, Josef Pokštefl, Ruth Tosková, Pavel Utitz, Bedřich Utitz, Čestmír Vejdělek, Rudolf Kunstlinger a Přemysl Janýr.

Jiří Hochman

Jakeš a kysličník siřičitý

V poslední době se často mluví o tom, jak dlouho nám vydrží vedoucí soudruzi a kdo to po nich převezme. Že nám příliš dlouho nevydrží je každému jasné, a jasné je také to, že to v Ústředním výboru uvede do pohybu řetězové škatule hejbejte se. Funkcionáři jsou z toho pochopitelně nervozní, protože všichni vědí, že za tyto státníky není žádná odpovídající náhrada. Však ani Fojtík už není ten formát jako Bilak.

Koluje spousta dohadů. Jeden eminentní politolog např. předvídá, že kdyby si Jakeše Pán k sobě zítra povolal, musel by po něm nastoupit Urbánek, neboť Štěpán se politicky znemožnil.

Náhrada za Husáka je prý také jasná, sděluje jiný zdroj. Bude to chudák Lenárt, muž s dobrovolně zlomeným reformním charakterem. Tím se získá do vedoucí funkce jeden Slovák, ale za Indru se pak bude muset dosadit Pitra a ne Šalgovič, protože to je taky Slovák a navíc má rovněž na kahánku. Proč Pitra? Protože kdyby to vzal Adamec, musel by na jeho místo přijít Knotek, tedy také Slovák, a to by už prý Hoffmann nedovolil.

Tím se dostáváme k Hoffmannovi, muži zdánlivě bez vylídek. Zapomnělo se asi na Černěnka, i když nejsou klinicky úplně srovnatelní. Přitom dnes Hoffmann vládne aparátem a skromnost mu jistě nedovolí, aby se sám dobrovolně diskvalifikoval. Tento verzatilní soudruh přece v září 1968 na kolenou sliboval Josefu Smrkovskému, že už to nikdy neudělá co udělal v noci na 21. srpna, a že vezme jakoukoli funkci, jen aby nevypadl z nomenklatury.

Že se do nejvyšší funkce nepočítá s Fojtíkem se dá snadněji vysvětlit. Je to zakamuflovaný revizionista, navíc umí plynně rusky a v marxismu-leninismu se vyzná lépe než Kunovjánek.

A co Zavadil? Jeden zdroj sděluje, že by měl větší naději, kdyby to vzal v Moskvě do rukou Čebrikov. Neměli by ale v tom případě všichni naši vedoucí soudruzi zhruba stejnou výhodu?

I když to je tedy všechno dosud velmi nejisté, přesuny budou, a někdo půjde nahoru, někdo dolů. Například takového Hamána mohou klidně udělat velvyslancem v Rumunsku, a soudružku Kabrhelovou povolat do Předsednictva. I další soudruzi by mohli postoupit nebo naopak, jako např. Hoření a možná i Kozel, který nedávno vstal z mrtvých, byť to dosti špatně načasoval.

Za této pregnantní situace velmi překvapuje, že Rudé právo to z nějakých důvodů tutlá a místo toho tam nějaký Vávra píše o tom, že pitná voda je z 50 procent nepitná a ve vzduchu že je pořád tolik kysličníku siřičitého jako dříve, což je víc než dvakrát tolik než připouští mezinárodní norma.

Co to má znamenat? Naznačuje snad Rudé právo, že je nějaká souvislost mezi nástupnictvím po Jakešovi a mezi kysličníkem siřičitým?

To se ovšem dá dost těžko zahrát do autu, ale pak je třeba s politováním konstatovat, že plánované kádrové změny těžko povedou ke zlepšení českého životního prostředí. Zájmy ekologie by vyžadovaly mnohem větší množství státních pohřbů než kolik jich v současné době Ústřední výbor plánuje.

Z obsahu č.4/89

Několik vět.....	1
Jiří Pelikán Nové naděje, ale bez iluzí....	1
Bohemicus Malý český Reichstag.....	4
Rudolf Slánský Dubček a Havel po 20 letech....	5
Ivan Kadlecík Baránky.....	9
Jan Štern Národní smíření a nesmiřitelní.....	12
K. V předvečer.....	13
Sergej Machonin Česká národní.....	13
Pozorovatel Odkud se vzali?.....	17
Miloš Hájek Proč vznikla Obroda.....	21
Eva Kantůrková Zamlčená oběť.....	23
Vojtěch Mencl Let orla se nekonal.....	26
Ludvík Vaculík Jaro je tady.....	29
Zdislav Šulc Abeceda reformy.....	30
Zdeněk Prikryl Normalizace?.....	34
Albert Florián Interview.....	39
Ing. M. Grégr K novele zákoníku práce.....	41
Z.H. O čem Rudé právo nepíše.....	43
Zdeněk Mlynář Čeho se bojíte?.....	46
Michal Reiman Moskevské rozcestí.....	47
Ján Mlynárik Pocta stalinizmu.....	49
Zdenek Hejzlar Podivná dialektika.....	50
Eman Pluhař 100 000 obhájců.....	51
Jiří Hanák Kojzaritivy mezi námi.....	51
Karel Kryl Elegie.....	53
Jan Dus František Kriegel – trvalá výzva.....	54
Cena Františka Kriegla za rok 1989.....	54
Josef Zvěřina Pražské reálie.....	56
Karel Gavlas Zelený pás kolem Prahy.....	57
Ján Čarnogurský Tajná církev na Slovensku.....	57
Milan Šimečka Proti noci a moci.....	60
Květoslav Chvatík Pokus o dialog.....	61
Josef Kemr K rodokmenu Václava Havla.....	62
Dalimil Pat.....	63
Adolf Müller Kulturní politika jen ventil?.....	65
Zdeněk Jičínský O sovětské přestavbě.....	69
Arsén Pohribný Světy poezie Jiřího Koláře...75	
Rozhovor Karla Bartoška s Jiřím Kolářem.....	79
Jana Červenková Počin exilové kultury.....	79
Ota Filip Německá cena Václavu Havlovi.....	82
Milan Jungmann Heretik mezi heretiky.....	84
K. Chvatík Osvobozené Michala Schonberga.....	86
AJL Pavel Juráček – In memoriam.....	88
Ľubomír Feldek Na tabuizovanou tému.....	90
Jiří Hochman Jakeš a kysličník siřičitý.....	96

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem: Zdenek Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Horský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, Karel Kyncl, A.J.Liehm, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Ota Šik, Zdena Tominová, Ruth Tosková, Čestmír Vejdělek (odpovídá za redakci). Texty otištěné v Listech a podepsané vlastním jménem nebo šifrou vyjadřují názory svých autorů, nikoli nutně redakce nebo redakčního kruhu. Listy jsou dvouměsíčník, určený především čtenářům v Československu. Přečtete a předejte známým! V zahraničí je roční předplatné pro Evropu DM 25.– nebo ekvivalent v jiné valutě, pro USA a další země DM 30.–, pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku DM 35.– Předplatné a příspěvky na tiskový fond (nikoli objednávky) posílejte pouze na LISTY, Postscheckamt München 112 76–802. OBJEDNÁVKY a ostatní korespondenci posílejte na adresu redakce LISTY, Via del Corso 57, 00186 Roma, Italia.